

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет будівництва і архітектури
Представництво Польської академії наук в Києві
Управління внутрішньої політики Київської обласної державної адміністрації
Національна академія державного управління при Президентові України
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
Комітет з законодавчих досліджень міжнародної асоціації політичної науки
Академія будівництва України**

Третя Міжнародна науково-практична конференція

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: ІСТОРІЯ, ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ, АРХІТЕКТУРА, УРБАНІСТИКА

22-23 листопада 2017 року

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК III

Частина друга

КИЇВ 2017

УДК 323.171/.174+94(477)+711+72

ББК 66

Р 31

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного університету будівництва і архітектури, протокол № 7 від 27 жовтня 2017 р.

Редакційна колегія

Куліков П.М. – д.е.н., проф., (голова)
Рафальський О.О. – д.і.н., проф.,
Куйбіда В.С. – д.н.держ.упр., проф.,
Собчук Г. – д.т.н., проф.,
Головатий М.Ф. – д.п.н., проф.,
Деревінський В.Ф. – д.і.н., проф.,
Івашко Ю.В. – д.арх., проф.,
Кресіна І.О. – д.п.н., проф.,
Майборода О.М. – д.і.н., проф.,
Малкевич А. – д.п.н., проф.,
Мамедов А.М. – к.т.н., доц.,
Наумкіна С.М. – д.п.н., проф.,
Патцельт В. – д.п.н., проф.,
Перегуда Є.В. – д.п.н., проф.,
Плоский В.О. – д.т.н., проф.,
Приймак О.В. – д.т.н., проф.,
Римаренко С.Ю. – д.п.н., проф.,
Стапенхерст Ф. – д-р політології, проф.,
Товбич В.В. – д.арх., проф.,
Хмелько І.С. – д-р наук з політології,
Яковлев Д.В. – д.п.н., проф.

Рецензенти:

Горбатенко Володимир Павлович – доктор політичних наук, професор
Дьомін Микола Мефодійович – доктор архітектури, професор

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Регіональна політика: історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика [зб. наук. пр.]. – Київ–Тернопіль : – 2015. –

Р 31 Вип. III. Матеріали Третньої Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 22–23 листопада 2017 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. «Бескиди» – 2017. – В 3-х ч. – Ч. 2. – 307 с.

Оргкомітет дякує Представництву Польської академії наук в Києві, профспілковому комітету КНУБА, керівництву ТОВ «Полісся-2002», а також Хусаїнову Р.В., які сприяли у проведенні конференції та публікації збірника.

ISBN 978-966-457-286-3

УДК 323.171/.174+94(477)+711+72

ББК 66

© КНУБА

ЗМІСТ

УРБАНІСТИКА. ОСВОЄННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ЗАСОБАМИ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Клюшниченко Є.Є. Формування сталого розвитку населених пунктів	8
Івашко Ю.В. Проблеми забудови в історичних містах України і аналіз польського досвіду	13
Шебек Н.М., Драгомирова Г.А. Містобудівний потенціал водойм та прилеглих до них територій	19
Третяк Ю.В. Перспективні напрямки та проблеми розміщення пенітенціарних комплексів в структурі міст України	25
Захарченко П. В., Гайко Г. І. Реалізація проектів підземної урбаністики на засадах співпраці державного та приватного секторів	28
Демин С. В. с городским пространством	29
Мішина Н. В. Органи самоорганізації населення у містах	30
Буряченко А.Є. Виклики та фінансові ризики урбанізаційних процесів	32
Семигіна Т. В. Універсальний дизайн у містах України: обов'язки та можливості громади.....	34
Ковальчук Н. Д., Лазебник К.С. Київ в контексті концепту софійності	38
Бачинська Л.Г. Архітектурно-містобудівна спадщина України як відбиття соціальної історії ХХ - початку ХХІ століть	40
Гербут Н.А., Баєва Ю.Є. Гендерний компонент в міському плануванні: зарубіжний досвід.....	45
Семко В. Л. Соціально-замкнені міські співтовариства як об'єкт соціологічного дослідження	49
Ольховська О.В., Ахунова Л.С. Містобудівне середовище як публічний та інформаційний простір	52
Орленко М.І. Система моніторингу за станом охорони і реставрації пам'яток архітектури і містобудування	55

Книш В.І.	
Архитектурно-регулятивне управління проектуванням багатоквартирного житла	60
Шпаковська В.Т.	
Вулично-шляхова інфраструктура для маломобільних груп населення.....	65
Смілка В. А.	
Методика вибору європейських міст для системи моніторингу	69
Качемцева Л.В., Гелла О.І.	
Особливості проектування та будівництва Харківського тракторного заводу. Досвід співпраці із закордонними фахівцями	72
Зуєва П.П.	
Сеул ХХІ века. Современная архитектура и исторический город. Примеры развития и сохранения	77
Броневицький А.П.	
Сучасні тенденції розвитку промислових територій міст України.....	82
Банах А.В.	
Передумови теорії взаємодії природної та антропогенної систем в контексті сталого розвитку міських територій.....	87
Малкін Е.С., Журавська Н.Є.	
Регіональні аспекти розвитку енергоефективних еколого-економічних систем тепло- та водопостачання.....	92
Деревінський В.Ф., Лахно В.Т.	
Стратегія реалізації державної політики в галузі енергозбереження.....	97
Булах І.В.	
Основні положення щодо проектування дитячих медичних закладів	102
Коваленко А.О.	
Урбанізація та сталий розвиток: можливості стратегічного планування	105
Каранфілова О.В.	
Концепція «зеленої» архітектури»: філософський підхід	108
Ніколаєва Т.М.	
Фрагменти київської архітектурної спадщини Терещенків	110
Чередина І.С.	
Архитектурное сотрудничество с Японией в области создания ТПУ– курс на передовой опыт.....	113
Корсак М.В.	
Региональные тенденции в архитектурной практике Молдовы как форма социально-культурной самоидентификации населения.....	116
Вонберг Т. В.	
Розвиток сучасних міст через призму соціальної відповідальності Підприємств	121
Івашко Ю.В., Букіна Є.	
Перспективи розвитку міських просторів і тенденції глобалізму: сприйняття молоді.....	124

Сингаєвська М.А.	
Вплив соціально-політичних факторів на модерністську архітектуру України 1920-30 та 1960-80 років	126
Бачинська О.В.	
Історія адміністративно-політичних статусів Києва.....	130
Антощук Т.І.	
Етнокультурні засади розвитку сучасної архітектури України: регіональна своєрідність в умовах глобалізму	135
Шишкалова Н.Ю.	
ОСББ – первинний осередок громадського суспільства	139
Сидор В.В.	
Проблема неблагоустроенного жилья в современной урбанистике	143
Поминчук М.В.	
Сравнительная характеристика плановой и девелоперской модели управления проектированием.....	148
Івашко О.Д.	
Вплив арт-кластерів на сучасний міський простір.....	156
Жуков П. П., Жукова М. И.	
Скульптура и арт-объект как атрибут современного городского пространства	161

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНІВ. ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ. ЛАНДШАФТНЕ ПЛАНУВАННЯ

Музиченко Г.В.	
Територіальне планування як інструмент розвитку прикордонних регіонів України	166
Габрель М. М.	
Вимоги національної безпеки в просторовій організації України та її регіонів	170
Перегуда Є.В., Місержи С.Д.	
Земельна складова децентралізації як чинник ландшафтного планування	176
Рибак А.І., Азарова І.Б.	
Формування стратегій сталого розвитку територій на базі концепції життєвого циклу.....	183
Матвійчук А.В.	
Екодеонтологія в контексті забезпечення зваженої регіональної екологічної політики	189
Шашула Л.О.	
Перспективні форми системної організації територіальних земельно-господарських комплексів	194
Третьяк Н. А.	

Визначення засобів фінансово-економічного регулювання землекористування в умовах інституціональних перетворень.....	198
Олійник В. Д., Хропот С.Г.	
Роль та призначення приміської зони великого міста	202
Сакаль О.В.	
Особливості формування засобів фінансово-економічного регулювання природокористування в умовах інституціональних трансформацій	205
Сацький П.В.	
Регіональні підходи у плануванні гідробудівництва в південних районах України і в Криму у 1954-1955 рр.....	207
Денисенко І.С.	
Управління земельними ресурсами	211
Зубричев О.С., Маслова С.А.	
Регіональні особливості моделювання архітектурно-ландшафтної та просторової структури рекреаційно-розважальних парків України	213
Захеда Шахаб	
Архітектура Ірану в контексті внутрішньої політики.....	218
Абу-Халиль Мохамад Маамун	
Геополитические, исторические аспекты уникальности архитектурно- археологического наследия Ливана	221

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Деревінський В.Ф.	
В. Чорновіл та кримський сепаратизм 1989-1991 рр	225
Козюра І. В.	
Від селища до міста : досвід об'єднаної територіальної громади.....	229
Ситник О.І.	
Федералізм М.П. Драгоманова в контексті української ідеї	232
Бортнікова А.В.	
Юрисдикція населення міста Луцька в XV–XVI ст.	238
Торон А.В.	
Гетьманські статті XVII ст. як конституційні акти Війська Запорозького	239
Ігнатова Л.Р.	
Особливості проведення аграрної реформи у Чернігівській та Полтавській губерніях на початку XX ст.	245
Антонишин А.П.	
Організація і діяльність адміністративного апарату в період гетьманату П. Скоропадського на прикладі Подільської губернії	249
Деревінський В.Ф., Перелука Д.А.	
Ідея єдності і соборності у поглядах Богдана Хмельницького.....	254
Дудник О.В.	
Формування органів місцевої адміністрації на Уманщині в 1917-1918 рр.....	258

УРБАНІСТИКА ТА ТУРИЗМ

Смирнов І. Г. Урбаністика та сталий розвиток урботуризму: логістичний потенціал.....	262
Васильчук В. М. Німеччина – країна визначних пам’яток	267
Медведська Л.Є. Особливості розвитку туризму у м. Львів : консьюмерський аспект	271
Опанасюк Н.А., Охріменко А.Г. Розвиток сучасних міст в контексті реалізації проекту «місто: розвиток через туризм».....	275
Фастовець О.О. Міста як туристичні дестинації.....	279
Теодорович Л.В. Туризм як засіб розвитку малих міст та депресивних регіонів України.....	281
Комова О. С. Досвід популяризації історико-архітектурних пам’яток України як туристичних об’єктів.....	286
Яворська О.Г. Специфіка функціонування інноваційної туристичної індустрії на регіональному рівні.....	291
Гедін М.С. Потенціал Києва як туристичного центру світового значення.....	296
Дністрянська Н.І. Туризм як перспективний напрям регіонального економічного розвитку Гуцульщини.....	301
Ільницька-Гикавчук Г. Я. Туристичний потенціал Жовківського району Львівської області	304

УРБАНІСТИКА. ОСВОЄННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ЗАСОБАМИ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

*Клюшниченко Євген Єлисейович, д-р технічних наук, професор,
кафедра міського господарства,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Проблеми сталого розвитку населених пунктів були розглянуті на Всесвітній конференції Habitat-II (центр ООН з проблем розвитку міст) в 1996 р. в Стамбулі. Участь взяли представники практично всіх країн світу – усі урядові і неурядові організації, відповідальні за екологію і містобудівний розвиток в своїх країнах. Україна, як член міжнародної спільноти, також брала участь в цій конференції. Метою конференції було обговорення проблем урбанізації і умов мешкання населення.

Відзначалося, що в умовах безконтрольного знищення природи, зростання зубожіння і деградації суспільства діюча модель індустріального розвитку міст повністю вичерпала себе і для того, щоб вижити людству необхідно знайти нову стійку модель розвитку. Головним завданням вважається оптимальний розвиток населених пунктів, який відповідає потребам сучасного покоління і не завдає шкоди майбутнім поколінням людей [3, с.194].

Головним результатом роботи конференції є прийняття Стамбульської декларації. В цьому документі сформульовані основні принципи містобудування для майбутнього розвитку в умовах глобальних соціально-економічних і екологічних змін в розвитку суспільства.

Згідно з Стамбульською декларацією основними принципами сталого розвитку міст і формування умов оптимальної життєдіяльності вважаються: обмеження територіального розвитку та формування компактної структури міст за рахунок раціональної функціонально-планувальної організації; мінімальне споживання усіх видів ресурсів при забезпеченні необхідного соціального ефекту; максимальний рівень задоволення екологічного стану міст; створення механізму єдиної системи планування і управління містобудівними процесами на рівні країни, регіону, міста [2, с. 66].

Сталий розвиток населених пунктів передбачає соціально, економічно і екологічно збалансований їх розвиток, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної інфраструктури. Екологічна безпека територій передбачає дотримання встановлених природоохоронним законодавством вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, збереження та раціонального

використання природних ресурсів, санітарно-гігієнічних вимог щодо охорони здоров'я людини, здійснення заходів для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин і відходів. Таким чином, формування сталого розвитку міст полягає у створенні висококомфортного, екологічно забезпеченого, естетично привабливого життєвого середовища.

Україна багата природними ресурсами, унікальними високородючими сільськогосподарськими землями, має високий рекреаційний потенціал. Тому територіальне зростання міст, що пов'язане з відведенням під забудову нових територій, часто вступає в конфлікт з інтересами сільського господарства, необхідністю збереження природоохоронних зелених зон, формування територій для організації відпочинку та лікування населення.

Більшість міст України вичерпали сприятливі для забудови території і їх подальший розвиток потребує відведення малоприсадибних в інженерно-будівельному відношенні і високовитратних в освоєнні територій. Через обмеження територіальних ресурсів виникає потреба в пошуку внутрішніх резервів, а саме: інтенсивніше використання освоєних міських земель, ущільнення міської забудови, освоєння малоприсадибних для забудови територій тощо. У світовій практиці відбувається пошук нетрадиційних вирішень. Так відсутність територіальних резервів в Японії і пов'язана з цим неможливість розширення міст привело до великої концентрації населення на обмежених територіях. Це визначило розвиток теорії просторового розвитку міст – метаболізм. Крім забудови земної поверхні метаболісти пропонують споруджувати міста на системах понтонів. Запропонована архітектором Кікутаке "морська цивілізація" задумана як система плаваючих міст, зв'язаних з населеними пунктами на узбережжі.

Проблеми сталого розвитку міст є особливо гострими для України, яка відзначається високим рівнем господарського освоєння територій, високою щільністю населення, різноманітністю природно-кліматичних та інженерно-будівельних умов. Довгий час економіка України була складовою єдиного загальносоюзного народногосподарчого комплексу радянського союзу. Тому розпад СРСР не міг не вплинути негативно на стабільність розвитку міст України. Соціальний та економічний розвиток міст завжди був прерогативою галузевих міністерств, що не відповідало потребам та особливостям конкретних міст. Місцеві органи влади не могли істотно впливати на їх розвиток, тому що не мали для цього реальних важелів.

В зв'язку з цим актуальною і невідкладною на сучасному етапі є переорієнтація розвитку міст з галузевої на соціальну спрямованість з урахуванням потреб населення, інтересів міста, його величини, активності розвитку, економічних і ресурсних можливостей, екологічної ситуації, місцевих традицій тощо [3, с. 194]. Однією з засад Указу Президента України "Про пріоритетні завдання у сфері містобудування" є забезпечення сталого розвитку населених пунктів з метою створення повноцінного життєвого середовища. Занепокоєння викликає подальше збільшення кількості депресивних міст і територій. Особливо занепадає значна частина малих і середніх міст, які є

найчисленнішою групою міст України (майже 90% від усієї кількості міст). Більшість із них створювалися на основі одного-двох підприємств, у зв'язку з чим склалася вузькоспрямована спеціалізація виробничих комплексів. Тридцять три відсотка або більше 100 малих міст є депресивними. Зокрема, це стосується шахтарських міст, а також розташованих у гірських місцевостях, які мають недостатньо розвинуту сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування. Наслідком такої ситуації стала масова міграція робочої сили за кордон.

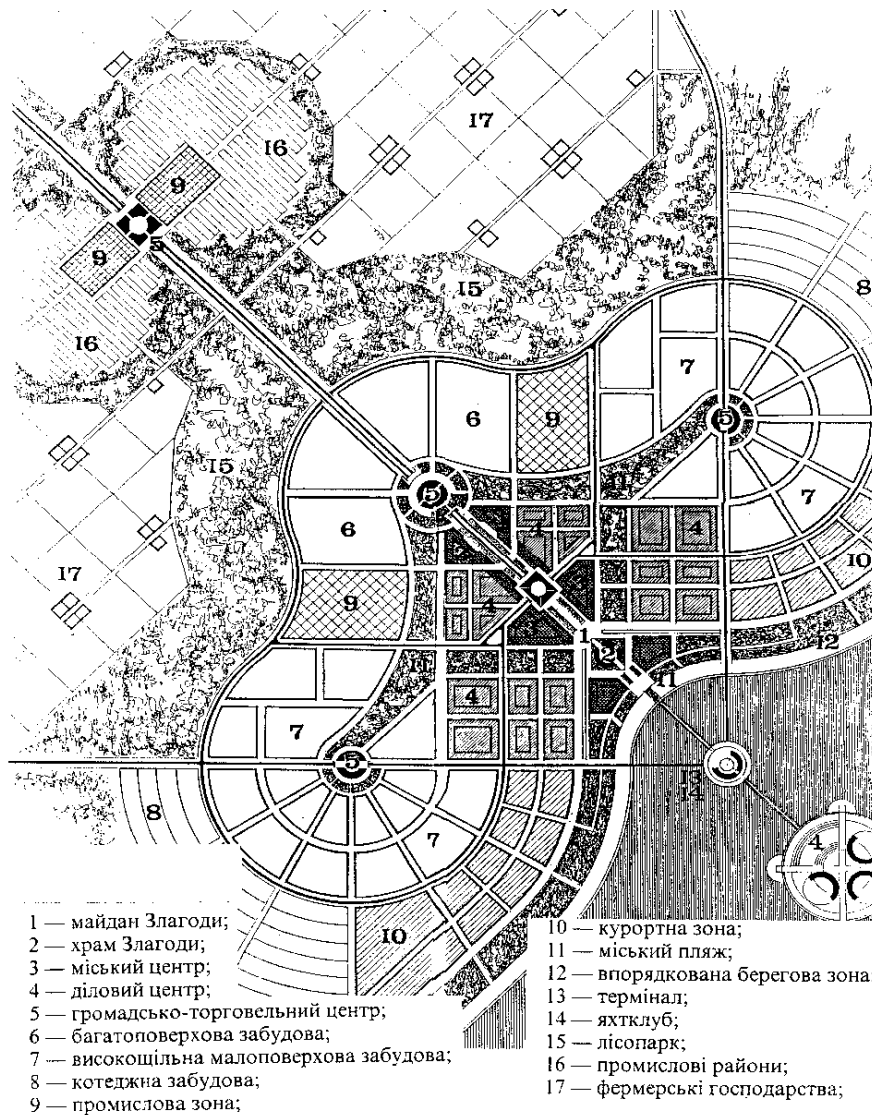
Теорія розвитку міст американського дослідника Джона Форрестера виходить з того, що усі міста в процесі своєї еволюції переживають стадії розвитку і стагнації. І якщо міська влада не в змозі своєчасно призупинити процес занепаду, місто поступово деградує. Виходом зі стагнації ця теорія вважає сприяння розвитку в місті сучасного виробництва і активізація інвестиційної діяльності. Тому завданням міської влади є підтримка тієї категорії підприємців, які допомагають вирішенню проблем міста, створенню необхідної інфраструктури і сприятливих умов для бізнесу, щоб забезпечити привабливість територій для інвесторів. У такому випадку інвестори "прийдуть" в це місто і сприятимуть його розвитку.

Вважаючи неприпустимим подальше погіршення рівня соціально-економічного розвитку регіонів, з метою запобігання та припинення депресивних тенденцій Кабінетом Міністрів України вживаються невідкладні заходи щодо економічного та фінансового стимулювання розвитку депресивних територій.

У сучасних умовах все актуальніше стає регіональний аспект містобудівних проблем, зокрема залежність міст від їх регіонального значення. Справа в тому, що функції міста не обмежуються задоволенням потреб його населення, виходить далеко за його межі. Завдяки удосконаленню транспортних заходів значно збільшується вплив фактору "сусідства" міст. Розвиток міст неможливо розглядати незалежно від навколишнього сузір'я населених пунктів. Отже об'єктом прогнозування і проектування стає не окреме місто, а система населених пунктів, взаємопов'язаних у виробничому і соціально-економічному відношення [2, с. 196]. Формування взаємопов'язаного розвитку міст і найближчого оточення дозволить комплексно і ефективно вирішувати питання удосконалення соціальної і інженерно-транспортної інфраструктури, оптимізації навколишнього середовища, організації відпочину населення, враховувати інтереси як міста, так і сільського оточення.

Важливого соціально-економічного і містобудівного значення у взаємопов'язаному проектуванні міста і зони його впливу набувають питання розпланувального регулювання сільського розселення і управління соціально-демографічними процесами, особливо в зонах впливу крупних міст України.

В останні роки збільшується міграція сільського населення в міста, особливо крупні. Молодь та й люди старшого віку їдуть із села не тільки в пошуках вищих заробітків і кращих, комфортних умов мешкання. Приваблює зміна видів праці, їх більша різноманітність, можливість придбати бажану спеціальність, міський характер спілкування та інші причини соціальних переміщень, які залишаються за рамками містобудівних досліджень. Загальна тенденція збільшення притоку населення в крупні міста обумовлена з одного боку, зростаючою їх роллю у виробничому комплексі України, з іншого переселення в такі міста молоді. Отже завдяки механічному приросту населення стає можливим підтримувати прогресивну структуру населення з високою питомою вагою трудоспроможної її частини.

Згідно з метою конференції Habitat-II відбувся міжнародний конкурс "Екополіси – шляхи розвитку житлового середовища", організований Міжнародною Академією

архітектури, Міжнародною організацією міст і регіонального планування, Міжнародною федерацією житла і планування та іншими міжнародними неурядовими організаціями. На конкурсі був представлений також проект, розроблений в НДПМістобудування* (рис.).

* авторський колектив: Ключниченко Є.Є. – керівник, архітектори Романенко Б.К., Тарасюк П.А., Онищенко В.М.

За кількістю населення місто орієнтовано на 80 тис. мешканців з наступним можливим його розвитком до 100-120 тис. чол. Передбачається його розташувати в причорноморській частині Миколаївської області на березі

Дніпровського лиману та своєрідного півострова, що омивається Бузькою і Березанською затоками, розглядається у зв'язку з навколишнім середовищем. Воно нібито пропливає повз затоку.

При розробці проекту автори намагалися позбутися тих негативних явищ, які притаманні існуючим містам, створити новий тип життєвого середовища, оптимальні умови для гармонійного розвитку міста, удосконалення життєдіяльності населення [1, с. 286]. Головна ідея екополісу – формування міста майбутнього з врахуванням нерозривного зв'язку людини і природи в усіх аспектах життєдіяльності, раціональної архітектурно-розпланувальної організації міста в цілому і окремих його підсистем у взаємозв'язку з екологічним каркасом регіону. Місто розглядається у взаємодії соціально-економічних, виробничих і просторових зв'язків у системі населених пунктів.

При розміщенні і формуванні житлових утворень передбачається задоволення індивідуальних потреб різних соціальних верств населення у виборі типу житлового середовища, характеру житла, громадського обслуговування. Передбачені зони котеджної забудови з приквартирними ділянками, малоповерхових (2-3 поверхи) та багатоповерхових каскадних (4-9 поверхів) будинків, які формуються навколо ділового і загальноміського центрів. Житлові зони чергуються з відкритими зеленими просторами. Внаслідок цього досягається не тільки архітектурний ефект, але зелені насадження виконують також важливу роль у регулюванні мікроклімату в житлових утвореннях, активно впливають на комфортний стан середовища південного приморського міста. Автономні урбанізовані житлові групи у вигляді аграрно-технологічних поселень для фермерського господарства і розселення обслуговуючого персоналу також розташовуються серед живописної природи.

Найголовніша роль відводиться загальноміському центру, який розглядається як візитна картка міста. За думкою античного містобудівника Іпподама Мілетського територія міста розподіляється на священну, громадську і приватну. Загальноміський центр розглядається як місце зосередження суспільної діяльності населення, соціальних контактів і спілкування. Йому також відводиться роль відродження духовної культури людини. На центральній площі, що є композиційним ядром загальноміського центру, передбачається спорудити храм світових релігій.

У межах центру передбачається тільки пішохідний рух. Транспорте обслуговування буде здійснюватися у підземному ярусі і по периферійній частині міста.

Отже на сучасному етапі перед містобудівниками стоять проблеми зародження нового типу життєвого простору, створення ефективного середовища населених пунктів, яке відповідає ідеям і потребам людини, переходу від пагубної технократичної діяльності до гуманістичної, як символу добра і духовного відродження.

Список використаних джерел

1. Ключниченко Є.Є. Соціально-економічні основи планування та забудови міст / Є. Є. Ключниченко. – К.: Укрархбудінформ. – 1999. – 348 с.
2. Ключниченко Є. Є. Управління розвитком міст : навчальний посібник / Є. Є. Ключниченко. – К.: КНУБА. – 2015. – 160 с.
3. Ключниченко Є. Є. Місто як об'єкт управління його розвитком / Є. Є. Ключниченко //Наук.-тех. Збірник «Містобудування та територіальне планування». – К. : КНУБА, 2017. – Вип. 63. – С. 193-199.
4. Дьомін М.М. Сучасні проблеми і методи управління містобудівним розвитком міст / М. М. Дьомін //Труди Міжнародної конференції «Проблеми управління сучасним містом». –К., 1995. – С. 144-148.

*Івашко Юлія Вадимівна, доктор архітектури, професор,
Київський національний університет будівництва і архітектури*
**ПРОБЛЕМИ ЗАБУДОВИ В ІСТОРИЧНИХ МІСТАХ УКРАЇНИ І
АНАЛІЗ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ**

Problemy zabudowy w miastach historycznych Ukrainy i analiza doświadczenia polskiego.

W artykule podjęto problem zachowania starej zabudowy historycznych miast Ukrainy i naruszenia reguł budownictwa w strefach ochrony. Główny problem dziś jest związany z tym, że prawodawcze wymogi, które wyznaczają reguły budownictwa w historycznych strefach, nie wykonują się, masowo niszczą się i rujnują się pomniki architektury. Złożyło się negatywne doświadczenie rujnacji niepracujących przemysłowych obiektów, w tym i pomników architektury, dla budownictwa na ich miejscu współczesnych komercyjnych budowli. Jest przeanalizowane doświadczenie zachowania spuścizny i dostosowania historycznych przemysłowych budowli pod współczesną funkcję w miastach Polski. W tym wypadku, kiedy przemysłowy obiekt jest pomnikiem architektury, jego fronty zachowują się, a wewnątrz dzieje sięmianienie plan z cząstkowym zachowaniem pierwotnych konstrukcji i sprzętu. Istnieje doświadczenie dostosowania takich budowli pod elitarnie mieszkanie, handlowe strefy, art-objekty, hotele.

W miastach Polski budownictwo drapaczy prowadzi się poza zasięgiem historycznych otulin, a same obiekty, nowatorskie po obrazie, są akcentami, co wydziela pewną część miejskiego obszaru. Na przykładzie kilku drapaczy obok Dworca kolejowego Centralnego w Warszawie pokazano, jak było sformowane nowe akcentowe centrum współczesnej Warszawy.

Kluczowe słowa: *problemy zabudowy, historyczne miasta, doświadczenie, przemiana funkcji, współczesne dostosowanie.*

Постановка проблеми. Проблема хаотичного нерегульованого вторгнення нової комерційної забудови в усталене міське середовище сьогодні є однією з основних для України, причому ця проблема давно вийшла за межі лише

архітектурно-будівельної галузі. Протягом останніх кількох десятиліть характерний міський пейзаж Києва кардинально змінився, і ці зміни продовжуються, причому в багатьох випадках вони не гармонізують, а навпаки, руйнують міське середовище. Якщо подивитись на міський пейзаж Києва з Повітрофлотського мосту, то можна помітити, що комерційні висотки затулили пам'ятки архітектури, в їх розташуванні немає єдиного цілісного задуму, та й самі будівлі, навіть розташовані поряд, ніяк не пов'язані між собою ані композиційно, ані стилістично. Створюється враження певного хаосу в забудові. При цьому в Україні є затверджений перелік пам'яток, визначені межі охоронних зон, проте на практиці ці вимоги грубо порушуються. На жаль, в містах України поширилась згубна практика реконструкції старих будівель, коли фасад надбудовується кількома поверхами мансарди і зазнає кардинальних змін, змінюються обриси старих завершень, знищується або спрощується декор. Такими темпами через кілька десятків років ми ризикуємо втратити автентичність історичної забудови, яка після таких непрофесійних реконструкцій нагадує театральні декорації чи муляжі, втрачається колорит епохи і часу, коли вони були зведені.

В підготовці студентів-архітекторів важливе місце займають натурні обстеження пам'яток, архітектурні обміри, фотофіксація. Часом виникає думка, які історичні будівлі, крім культових об'єктів, вони зможуть досліджувати через кілька десятків років, якщо замість них постануть спотворені новоділи?

Основна частина. Основні проблеми сьогодні пов'язані з історичним житловим фондом і нерентабельними промисловими об'єктами. Перша проблема – коли історичний житловий будинок займає багато мешканців, які самовільно спотворюють його зовнішній вигляд неузгодженими добудовами і перебудовами, над горищем зводять об'єми-прибудови, прорубають самовільно входи і розбирають в квартирах капітальні стіни. Друга проблема – коли будинок відселений або перебуває в приватній власності однієї-двох осіб, і власники намагаються якнайшвидше привести його до аварійного стану, аби отримати висновок про неможливість його експлуатації через аварійний стан конструкцій. Схема приведення історичного будинку до аварійного стану досить поширена: будинок відселяють, розбивають вікна для того, аби забезпечити негативний вплив атмосферних чинників на несучі конструкції, потім в одному з приміщень з невідомих причин виникає пожежа, будівля вигорає і отримується висновок про необхідність її знесення. На порожньому місці з'являється комерційна забудова, а від пам'ятки лишається хіба що одна фасадна стіна. Нарешті третя проблема – це доля нефункціонуючих промислових підприємств. Найбільш традиційна схема – це знесення промислових корпусів задля комерційної забудови (на місці дріжджового заводу зараз активно зводиться елітний житловий «Львівський квартал»). Приклади перепрофілювання нерентабельних промислових підприємств під сучасні функції ще не набули поширення, такі приклади поодинокі.

На жаль, проблема, яка торкнулася багатьох розвинених міст України, є більш характерною для пострадянського простору, ніж для держав-найближчих

сусідів. Корисним для України може стати досвід співіснування старої і нової забудови в історичних містах Польщі, тим більше по пристосуванню промислових підприємств під інші функції.

Рис.1 Стара забудова Варшави. Фото Ю.Івашко,2016

Протягом кількох останніх років автору цієї статті довелось побувати в Варшаві, Лодзі, Кракові, Любліні, де існує своя специфіка забудови (Рис.1). Для Києва корисним може стати досвід мегаполіса Варшави, для Харкова – досвід промислової Лодзі, для Львова – досвід історичної столиці, серця Польщі Кракова. Зрозуміло, що специфіка забудови визначалася спрямуванням міста, його розміром, кількістю населення, наявністю історичної забудови.

Варшава – це місто з домінуванням сучасної забудови, хоча там дбайливо зберігаються квартали відтвореної «Старувки» – Старого м'яста. При цьому навіть сучасна забудова підпорядковується певному задуму, а хмарочоси розташовуються в певних визначених місцях, які, як правило, тяжіють до центрального залізничного вокзалу Варшава Центральна, лінії метро і основних транспортних магістралей міста. Скупчення гармонійно поєднаних хмарочосів відіграє роль знакових акцентів, які виділяють певну частину міського простору (Рис.2). Біля Варшави Центральної знаходяться «Золоті Тераси» («Złote Tarasy») – сучасний торговельно-розважальний центр висотою 105 м (26 поверхів), відкритий в 2007 році (арх. Джон Джерд) [1,2]. Назва походить від назви вулиці Złotej, де розташований центр і одночасно від специфічної конструкції будівлі, яка утворює з зовнішньої і внутрішньої сторін будівлі каскадні тераси. Перекритий центр незвичним скляним дахом з заокругленими формами.

Рис.2 Скупчення хмарочосів біля Варшави Центральної. Фото Ю.Івашко, 2016

Сучасний комплекс має вигідне розташування біля самого центрального вокзалу, на досить великій за площею ділянці. Специфікою є те, що це багатофункціональний комплекс, де розташована не лише мережа магазинів, а й розважальні заклади – кінотеатр, фуд-корт, музичні клуби [1,2]. Варшав'яни і гості приходять сюди не тільки за покупками, а й для спілкування – тут є більше 20 ресторанів і більше 10 кав'ярень. Батьки з дітьми можуть залишити їх під наглядом вихователів в дитячому центрі. Торговельно-розважальний центр «Золоті Тераси» сьогодні входить в число найбільш популярних торговельних центрів Варшави, незважаючи на досить високі ціни. Архітекторам і інвесторам вдалося збудувати об'єкт, який приваблює не тільки розвиненим набором функцій, що для жителя сучасного мегаполіса надзвичайно важливо, а й новаторським образом [1,2].

Навколо Варшави Центральної поступово утворилось скупчення хмарочосів. Поряд з «Золотими Терасами» знаходиться один з найвищих в Європі п'ятизіркових житлових хмарочосів «Злата 44» (висота 192 м, 52 поверхи, 287 апартаментів і пентхаузи, бізнес-послуги, паркувальні місця, охорона), автором проекту був відомий архітектор Даніель Лібескінд, будівництво вели американська будівельно-інвестиційна компанія «Амстар» (**Amstar**) і польська «Бі-Бі-Ай Девелопмент С.А.» (**BBI Development S.A.**) за участі агентства нерухомості «Савіллс» (**Savills**) [4,5]. За словами Д.Лібескінда, архітектурний образ хмарочосу водночас символізує образ Варшави минулого і майбутнього в одній формі [5]. На фасадах сучасного хмарочосу розташовані високоякісні самоочищувані панелі і вікна з потрійним осклінням від підлоги до стелі. Кватирки площею 60-300 кв.м та пентхаузи площею до 1000 кв.м відзначаються індивідуальністю планування, поверхи відрізняються між собою

за планування приміщень. Всі апартаменти мають простору вітальню з оскленням від підлоги до стелі, кухні і їдальні мають вільне планування і вбудовану техніку та барні стійки, дизайн і планування можна змінювати. Апартаменти оснащені системою інженерного управління, навіть через планшет чи смартфон. Інтер'єри розробляла відома дизайн-студія "**Вудс Багот**" (**Woods Bagot**) [5]. Для покупців було розроблено дев'ять варіантів дизайну квартир. На дев'ятому поверсі розташований центр відпочинку і розваг для мешканців і їх гостей площею 15000 кв.м з 25-метровим басейном, терасою з шезлонгами і джакузі, тренажерною залом, спа-центром, VIP-кинотеатром, дитячої гральною кімнатою, конференц-залами. Було заплановано завершення будівельних робіт до середини 2016 року [5].

Певний інтерес становить економічний ефект від будівництва: житловий комплекс зацікавив закордонних покупців, 30 % коштів, причому значна кількість іноземних покупців – це громадяни України, зацікавлені привабливими умовами оренди нерухомості в Варшаві – 7,5 %, вище ніж в Лондоні (2-5,5%), Парижі (3-4 %), Берліні (3-4 %) та Будапешті (6-7 %). Ціни на квартири становлять від 370000 доларів США (1,4 млн. польських злотих) до 3 млн.долларів США (11 млн.польських злотих) [4,5].

Протягом останніх років спостерігається різке зростання економіки Польщі, яка займає шосте місце в Європі, і за аналітичними прогнозами до 2022 року Польща увійде в групу з 20 найбільш розвинених країн світу. Ці процеси спонукають до розвитку і активізації ринку нерухомості в Варшаві і інших розвинених містах.

Втім, будівництво цього хмарочосу біля Палацу культури і науки не обійшлося без складнощів [3]. Досить сказати, що тривало воно з 2008 року, після зведення 17 поверху будівництво призупинялось через судовий позив мешканців сусіднього будинку, які заявляли, що після завершення будівництва в їх квартирах стане недостатньою інсоляція. В процесі судового розбору з'ясувалось, що не були належним чином підписані дозвільні документи на будівництво, проте через два роки такі дозволи були отримані і будівництво продовжилось [3].

За час судових процесів поряд почав зводитись хмарочос Хайнса Cosmopolitan.

Отже, на прикладі економічно розвиненої Варшави чітко видно розмежування давнього історичного центру і сучасного центру, який акцентовано скупченням висотних будівель різного функціонального призначення.

Інша ситуація з будівництвом склалася в Лодзі, місті з давньою промисловою історією. Маленьке поселення, про яке в XVIII столітті мало хто чув, стало потужним економічним центром в масштабах цілої Польщі завдяки розвитку текстильної промисловості починаючи з XIX століття. До Лодзі приїхали фабриканти з Саксонії, Рейнланду, Пруссії і Чехії, яким забезпечувались пільги і довготривалі кредити і сприяння розвитку спочатку текстильних майстерень, а згодом і фабрик.

В XIX-I половині XX століть в Лодзі було зведено більше сотні текстильних фабрик, які продовжували працювати вже в соціалістичній Польщі. Проте на початку XXI століття стала зрозумілою нерентабельність багатьох підприємств, які потребували осучаснення. В деяких з них розташувались елітні житлові комплекси («Ксенжи Млин»), деякі перетворились на неформальні арт-об'єкти («Арт-інкубатор»), деякі стали багатофункціональними торговельно-розважальними комплексами («Мануфактура»).

Наприклад, «Мануфактура» – це комплекс з 13 капітальних історичних будівель з червоної цегли і нового торговельного центру. Це величезна територія, яка займає площу майже 38 футбольних стадіонів. При розробці проекту осучаснення колишньої промислової території з великою кількістю пам'яток архітектури була поставлена задача максимального збереження зовнішнього вигляду і фрагментарно – інтер'єрів з одночасною зміною функції.

В колишній типографії і цеху з обробки текстилю на кількох поверхах розташований музей фабрики, центр розваг, адміністративні приміщення, на першому поверсі – ресторан. В колишніх білильних цехах сьогодні знаходиться боулінг і фітнес-клуб. В старій технічній конторі розміщується ресторан, в низькому ткацькому цеху – ресторани і магазини. Збереглися і сади палацу колишнього власника текстильної фабрики Познанського, засновані в 1902 році, хоча сьогодні сад займає меншу площу.

Унікальним прикладом є пристосування колишнього прядильного цеху, найбільш масштабної багатоповерхової цегляної будівлі комплексу, під чотиризірковий готель «Андел» на 278 номерів і апартаментів, з конференц-залом, бальною залом, спа в одній з башт. Тут поєднуються елементи сучасного дизайну інтер'єру і фрагменти старого обладнання фабрики, які є частиною експозиції в холі вестибюлю. Високий ткацький цех був трансформований в музей сучасного мистецтва.

Отже, в історичних промислових містах, де більша кількість пам'яток архітектури – це промислові об'єкти, задача зводиться до максимального їх збереження в автентичному вигляді з одночасною зміною функції – з промислової на житлову або громадську з метою забезпечення їх економічної рентабельності.

В старовинному Кракові історичне Старе М'ясто зберігається в первісному вигляді, хоча досить близько до цієї зони підходить сучасна забудова. Розподіл між старим і новим забезпечує зелена смуга Плантів (Planty krakowskie) – парку на місці розібраних оборонних мурів міста.

Загальні висновки. Досвід Польщі свідить про те, що для кожного міста в нових економічних умовах доцільна своя стратегія забудови. Там, де історична частина була сильно зруйнована (як в Варшаві) і місто є потужним мегаполісом, активно впроваджується сучасна забудова, однак на чималій відстані від історичних кварталів, аби не суперечити їй за образом і масштабом. Втім, навіть розташування висотних споруд не випадкове, а певних місцях, причому хмарочоси витупають в ролі доміант, які виділяють сучасний центр

міста. Таке будвництво не псує вигляд міста і одночасно є додатковим джерелом іноземних інвестицій.

В тому випадку, коли в місті збереглося багато промислових об'єктів-пам'яток архтектури, їх не зносять заради нової забудови, а активно перепрофілюють під нові функції, часто з добудовою сучасних скляних об'ємів.

Таким чином, для України є корисним такий польський досвід:

– висотні споруди розташовують не в випадкових, а в певних місцях з метою акцентування певної частини міського простору;

– хмарочоси розташовують на відстані від старих кварталів забудови, тим самим зберігаючи чітку градацію «старе історичне місто – нове сучасне місто»;

– промислові об'єкти, які знаходяться в хорошому стані і становлять певну архітектурну цінність, не слід зносити, краще їх пристосувати під сучасні функції, особливо такі, які важко задовольнити традиційними закладами.

Список використаних джерел

1. Торговый центр «Золотые террасы» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://tonkosti.ru/Торговый_центр_«Золотые_террасы».

2. Торговый центр «Золотые террасы», Варшава [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://virtual-journeys.com/ru/poland/warsaw/shopping-centre-golden-terraces>.

3. Строится самый высокий жилой дом в Европе. Варшава, ул. Злата 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://anna-kulakowska.livejournal.com/27141.html>.

4. Сайт Savills [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.savills.com>.

5. Элитный жилой комплекс "Злата 44" в Варшаве крайне привлекателен для украинских инвесторов [Електронний ресурс] / Прес-реліз. – Режим доступу : <http://tass.ru/press-relizy/2357656>.

*Шебек Надія Миколаївна, доктор архітектури, професор,
завідувач кафедри містобудування,*

*Драгомирова Галина Андріївна, аспірант кафедри містобудування,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

МІСТОБУДІВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОДОЙМ ТА ПРИЛЕГЛИХ ДО НИХ ТЕРИТОРІЙ

Акваторії та прибережні території морів, лиманів, річок, струмків і озер завжди приваблювали людей, оскільки допомагали задовольнити їх найважливіші матеріальні і духовні потреби. У минулі часи природні та штучні резервуари води виконували оборонну та сторожову функції – захищали поселення від нападників та ускладнювали втечу особливо небезпечних в'язнів.

До сьогодні водними поверхнями оточують найцінніші об'єкти – палаци (рис. 1), храми (рис. 2), осередки живої природи в містах (рис. 3) тощо.

Рис. 1. Водний палац Таман Уджунг на острові Балі, 1909 р.

Рис. 2. Золотий храм в Озері Безсмертя в м. Амрітсар в Індії - святиня сикхів

Рис. 4. Будиночки для птахів на озері в Центральному парку ім. Горького, м. Харків

У відповідності до Водного кодексу України усі місця зосередження води називають водними об'єктами. До цієї категорії елементів докільля відносять природні та штучні водойми (безстічні або із сповільненим стоком поверхневі водні об'єкти), водотоки (поверхневі водні об'єкти з несповільненим стоком), моря, а також підземні води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори [4].

Водні об'єкти слугують джерелами питної води та їжі; використовуються для промислового, аграрного та побутового водопостачання; відіграють роль зручних і порівняно дешевих шляхів рух людей і переміщення вантажів. З водними об'єктами пов'язані перші успіхи відновлюваної електроенергетики. Водні об'єкти допомагають позбутися надлишкових атмосферних опадів та відпрацьованих рідин – побутових стоків і зворотних вод, що утворюються в процесі господарської діяльності суспільства.

Поверхневі водні об'єкти та прилеглі до них землі незмінно лишаються привабливим місцем для занять спортом, розваг, відпочинку і оздоровлення. У середніх широтах біля них формується пом'якшений мікроклімат, більш комфортний для людини. Емоційний вплив водної гладі і плескоти хвиль сприяє максимальній інтеграції водних об'єктів і громадських просторів населених пунктів. У зв'язку з цим, в акваторіях влаштовують масові заходи, на кшталт феєрверків, а у водоймах і водотоках розміщують статичні (скульптури) чи кінетичні (світло-музичні фонтани) арт-об'єкти.

У різних культурах водним об'єктам надавали розмаїтих символічних значень, їх наділяли міфічним змістом та священним статусом, з ними пов'язували містерії, ритуали, обряди, біля них будували сакральні споруди, висаджували тотемні рослини та влаштовували заповітні ландшафтні об'єкти.

Незважаючи на значну роль водних об'єктів у житті людини, в багатьох країнах досі не усталилося цивілізованих форм взаємодії між містом і міськими акваторіями. Одним з перших до проблем співіснування водних об'єктів і людських поселень звернувся К. Александер з групою однодумців [16]. В описі патерну 25 «Доступ до води» дослідники підкреслили важливість дбайливого ставлення до водних об'єктів у поселеннях, неприпустимість суцільної забудови

берегових ліній і наближення до них доріг на відстань менше, ніж 1,5 км. В паттерні 64 «Басейни і водотоки» була звернена увага на існування емоційної потреби мешканців міст у контакті з місцевими водними об'єктами і запропоновано у будь-які проектні пропозиції включати природні або штучні акваторії різних розмірів. В паттерні 71 «Непроточні водойми» обґрунтовувалася доцільність улаштування безпечних громадських місць для купання на відстані не більшій за 100 м від кожного житлового будинку. Деякі з цих ідей розвинув А. Г. Большаков [1], який запропонував слушний підхід для поляризації природних і урбанізованих ландшафтів. Згідно з ним природний екологічний каркас міст і регіонів доречно формувати на основі долин, на протигагу більш інтенсивній урбанізації підвищених територій.

Проблеми архітектурно-планувальної організації міських водотоків та прилеглих до них територій досить ґрунтовно досліджені. К. Дей вказував на терапевтичний вплив на людину води, що рухається в природних чи штучних флауформах, розташованих як в інтер'єрах будівель, так і в міському середовищі [5]. Ж. Лернер позначив поняттям «аквапунктура» оздоровчі для міського середовища дії, пов'язані з відродженням колись занедбаних невеличких водних об'єктів [8]. Питання ландшафтно-планувальної організації прирічкових територій опрацьовували О. С. Боборикін [2], В. М. Вадимов [3], Т. І. Задворяньська [6], Д. В. Литвинов [9], М. О. Маташова [10], Н. Е. Оселко [11], А. І. Соколов [13], О. С. Федосєєва [14]. Підходи до ревіталізації деградованих річок та прирічкових територій досліджували Є. В. Гуськова [7], Л. І. Рубан [12], С. С. Фролов [15].

Поряд з цим, питання архітектурно-планувальної організації ландшафтів міських водойм майже не привертало уваги вітчизняних науковців. Це особливо прикро, оскільки серед міських водних об'єктів водойми є найуразливішими. В Україні надто часто у них влаштовують звалища сміття з наступною засипкою під гаслом санації території, яка потім забудовується. Природні озера перетворюють на затоплені і покинуті напризволяще піщані кар'єри, що лишаються поряд з ділянками, намитими для масового житлового будівництва. Колишні кар'єри, де починає відроджуватися життя, потерпають від неконтрольованого рекреаційного навантаження. Краща доля лише у деяких озер, які знаходяться на території доглянутих міських парків (рис. 3).

Натомість, у закордонній практиці ландшафтного дизайну можна знайти численні приклади вдалого включення природних і штучних водойм у міську тканину, перетворення їх на центри громадської активності й фокуси містобудівної композиції. Серед сучасних тенденцій використання містобудівного потенціалу водойм та прилеглих до них територій найбільш прогресивними є наступні моделі ландшафтів: «сма́рт-водойма» (осучаснення ландшафтів шляхом залучення інформаційних технологій), «а́рт-водойма» (розміщення в акваторіях художніх інсталяцій), «екше́н-водойма» (влаштування видовищ, перфомансів, хепінінгів), «ме́діа-водойма» (проведення аудіо-візуальних шоу), «ла́йт-водойма» (влаштування світлових вистав), «водойма-атра́кціон» (залучення перехожих до активних дій – розваг, змагань

тощо), «еко-водойма» (штучне відтворення життєздатних біогеоценозів на основі природних прототипів, властивих конкретній місцевості).

Наприклад, на озері Ізео в Італії влаштована трикілометрова плавуча дорога, яка з'єднує комуни Сульцано з о. Монте-Ізола (рис. 4). Вулицями міста, що ведуть до води і по самій водній гладі, викладено шлях з 200 тис. пластикових кубів вкритих помаранчевої тканиною. Таким чином автори інсталяції втілили ідею безперервного шляху та дозволили усім охочим помилуватися панорамами озера і навколишніх гір з незвичних ракурсів [20].

З 1946 року в австрійському м. Брегенц проходять фестивалі під назвою «Опера на озері» (рис. 5). На дні Боденського озера розміщена стаціонарна структура, де ховаються гримерні, машинне відділення і оркестрова яма для Віденського симфонічного оркестру. Над поверхнею води кожні два роки будується лише зовнішня частина сцени з відповідними декораціями [17].

На Озері Ілюзій в центрі парку розваг Happy Valley в китайському м. Шанхаї побудована перша в світі мультимедійна вежа (рис. 6), завдяки чому, це місце перетворилося на спеціалізований простір для проведення нічних видовищ [18]. Натомість, у китайському м. Харбіні на вмираючих водно-болотяних угіддях розбили міський парк (рис. 7) з недоторканими природними ландшафтами. Навколо них влаштоване кільце зі ставків і курганів, яке створює буферну зону для фільтрації та очищення дощових стоків з міських територій. Після очищення зливної води потрапляють у водно-болотяні угіддя [19].

Рис. 4. Плавучі пірси на о. Ізео, Італія, дизайн Christo and Jeanne-Claude, 2014-16 рр.

Рис. 5. Боденське озеро, Ілюзій, м. Шанхай, м. Брегенц, Австрія, щорічний фестиваль «Опера на озері»

Рис. 6. Озеро Ілюзій, м. Шанхай, Китай, дизайн OCT Shanghai Happy Valley і ECA2, 2016 р.

Рис. 7. Національне міське водно-болотяне угіддя Кунлі м. Харбін, Китай, дизайн Turenscape Landscape Architecture, 2006-10 р.

У підсумку хотілося б зазначити, що водойми мають величезний містобудівний потенціал, який на сьогодні в Україні нажаль не використовується. Проблема взаємодії населених пунктів з розташованими на їх території водоймами є надзвичайно актуальною і теоретично майже неопрацьованою. У багатьох країнах світу можна знайти вдалі реалізовані приклади ефективного використання містобудівного потенціалу міських водойм, які заслуговують на узагальнення і творче переосмислення. Окремих

грунтовних наукових досліджень потребують різні аспекти зазначеної проблеми, серед них: способи відновлення та підтримання екологічної рівноваги природних водойм у несприятливих умовах техногенного тиску; особливості формоутворення природних і антропогенних ландшафтів міських водойм; шляхи трансформації міських водойм на осередки суспільного життя місцевих громад; міські водойми як потужний композиційний засіб просторової організації архітектурного середовища; міфо-поетика міських водойм; вплив міських водойм на архітектурно-планувальний розвиток населених пунктів; еволюція міських водойм під впливом господарської діяльності людини; регламенти функціонального використання міських водойм в залежності від призначення прилеглих територій.

Список використаних джерел

1. Большаков А. Г. градостроительная организация ландшафта как фактор устойчивого развития территории: автореф. дисс. на соиск. учен. степени д-ра арх.: спец. 18.00.01. – Иркутск, 2003. – 58 с.
2. Боборикін О. С. Особливості розвитку міських набережних (на прикладі міст України вздовж р. Дніпро): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. арх.: спец. 18.00.01. – К., 2017. – 23 с.
3. Вадимов В. М. Город и река (планировочные аспекты). – Киевский национальный ун-т строительства и архитектуры, Полтавский гос. технический ун-т им. Юрия Кондратюка. – К.; Полтава: Археология, 2000. – 210 с.; ил.
4. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 24, ст.189. – Редакція від 04.06.2017. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>
5. Дэй К. Места, где обитает душа (архитектура и среда как лечебное средство) / К. Дэй; пер. с англ. В. Л. Глазычева. – М.: Изд-во «Ладья», 2000 – 280 с.: ил.
6. Задворянская Т. И. Ландшафтно-градостроительная организация рекреационных зон в структуре прибрежных территорий крупных городов: на примере Воронежа: автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. арх.: спец. 18.00.04. – СПб., 2009. – 22 с.
7. Гуськова Е. В. Принципы архитектурной ревитализации приречных пространств (из опыта России и Франции): автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. арх.: спец. 18.00.04. – Н., 2010. – 23 с.
8. Лернер Ж. Акупунтура міста / Жайме Лернер; пер. з порт. Катерини Скальської. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. – 160 с.
9. Литвинов Д. В. Градоэкологические принципы развития прибрежных зон (на примере крупных городов Поволжья): автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. арх.: спец. 18.00.04. – С.-П., 2009 – 25 с.
10. Маташова М. А. Эколого-градостроительная оптимизация приречных территорий крупного города (на примере г. Хабаровска): автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. арх.: спец. 05.23.22. – М., 2011. – 23 с.

11. Оселко Н. Е. Планировочное развитие приречной территории крупнейшего столичного города: автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. арх.: спец. 18.00.04. – М., 2001. – 23 с.
12. Рубан Л. І. Принципи містобудівного використання прирічкових зон в умовах деградації ріки: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. арх.: спец. 18.00.04. – К., 2000. – 21 с.
13. Соколов А. И. Организация городских рекреационных территорий крупных городов волгоградской агломерации (на примере г. Волгограда и г. Волжского): автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. арх.: спец. 18.00.04. – СПб., 2008. – 23 с.
14. Федосеева О. С. Ландшафтный анализ приречных территорий (на примере города Москвы): автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. с-х. н.: спец. 06.03.03. – М., 2013. – 21 с.
15. Фролов С. С. Градостроительная реконструкция прибрежных промышленных территорий крупнейших городов (на примере г. Волгограда): автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. арх.: спец. 18.00.04. – СПб, 2005. – 16 с.
16. Alexander C., Ishikawa S., Silverstein M., Jacobson M., Fiksdahl-King I., Angel S. A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction. – New York: Oxford University Press, USA, 1977. – 1171 p.
17. Bregenz Festival. Opera on the Lake Austria. – Офіційний сайт Bregenz Festival. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.blessthisstuff.com/stuff/culture/travel/bregenz-festival-opera-on-the-lake-austria/>
18. Lake of illusions OCT Shanghai Happy Valley, China, 2016 to present. – Офіційний сайт ECA2. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.eca2.com/en/lake-of-illusions-oct-shanghai-happy-valley-china-2016-to-present.html>
19. Qunli National Urban Wetland by Turenscape. – Офіційний сайт Turenscape Landscape Architecture. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.landezine.com/index.php/2014/01/qunli-national-urban-wetland-by-turenscape/>
20. The Floating Piers. – Офіційний сайт Christo and Jeanne-Claude. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://christojeanneclaude.net/press/the-floating-piers>.

*Третяк Юлія Вікторівна, доктор архітектури,
професор кафедри рисунка і живопису*

Київського національного університету будівництва і архітектури

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗМІЩЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ КОМПЛЕКСІВ В СТРУКТУРІ МІСТ УКРАЇНИ

Пенітенціарна система України, що нараховує на сьогодні **148** установ виконання покарань (колонії та слідчі ізолятори), де утримується близько 60 700 осіб, і **589** підрозділів кримінально-виконавчої інспекції – визнана абсолютно розбалансованою, економічно нераціональною і майже невідконтрольною. Засоби масової інформації називають вітчизняну виправну систему «країною в країні», «імперією зла та корупції», яка потребує великої кількості грошей з державного бюджету (тільки за 2016 рік система коштувала країні 2,96 млрд. грн.) [1]. Утримання одного засудженого в колонії обходиться державі від 73 тис. грн. до 350 тис. грн. на рік, що значно перебільшує фінансування однієї дитини-сироти у притулку.

Передбачається, що у найближчі роки в Україні буде різке зменшення чисельності пенітенціарних закладів, з причин не стільки гуманних, скільки економічних. В країні продовжується процес приведення виправної системи у відповідність до європейських стандартів, які передбачають широке запровадження альтернативних засобів покарання, таких, як, наприклад, пробація. Філософія пробації полягає не тільки у тому, що засуджений відбуває покарання, проживаючи вдома, а також у можливості звільнення засудженого від відбування покарання, якщо він демонструє гарантоване виправлення.

У найближчі часи в Україні передбачається створення окремого центрального департаменту пробації, на регіональному ж рівні офіси пробації з'являться у кожному райцентрі з встановленою кількістю співробітників відповідно до їх завантаженості, приблизно 100-150 справ на рік на одного співробітника. З 2010 року в Україні за сприяння канадських партнерів AGRITeam Canada запущено подібний пілотний проект - діють кілька пробаційних центрів для неповнолітніх: у Мелітополі, Івано-Франківську, Запоріжжі, Маріуполі, Львові. Закордонний досвід розвитку служби пробації, зокрема, британський, виявив, що кошти, які витрачаються на утримання одного засудженого у пенітенціарному закладі перевищує суму, що витрачається на засудженого по програмі пробації, у п'ять разів.

З іншого боку, матеріально й морально застаріле середовище існуючих пенітенціарних установ потребує термінової модернізації. Міністерство юстиції має намір перенести за межі міст слідчі ізолятори (СІЗО), залучивши для будівництва нових комплексів будівель і споруд інвесторів за схемою державно-приватного партнерства. У першу чергу, це мало бути Лук'янівське СІЗО в м. Києві, а також відповідні установи у Львові, Одесі та Чернівцях, де слідчий ізолятор, наприклад, розташовано біля школи. Проведений аналіз свідчить про те, що оптимізація територіальної мережі пенітенціарних установ,

які за даними Міністерства юстиції, завантажені лише на 63 % (виняток складають вищезазначені слідчі ізолятори у Києві, Львові, Одесі, Чернівцях), стає невідкладною справою у сфері державної регіональної політики.

На перший погляд, виявлення гострої проблематики і визначення напрямків розвитку державної регіональної політики у галузі виконання покарань в питаннях переносу слідчих ізоляторів з центральних частин надвеликих міст України носить позитивний та доцільний характер. Так, історичне розміщення Лук'янівського слідчого ізолятора в будівлях колишньої Лук'янівської тюрми на вулиці Дегтярівській, у престижному центральному районі міста, його матеріальний стан є не тільки державною і загальноміською, але й архітектурно-містобудівною проблемою.

Наразі у Лук'янівському слідчому ізоляторі утримується біля 3900 осіб замість розрахункових 2800. Комплекс СІЗО складається із декількох корпусів, основний з яких був збудований у 1859—1862 рр. за проектом губерньського архітектора М. Іконнікова. За 150 років існування комплекс будівель декілька разів перебудовувався та підлягав реконструюванню, останнього разу - у 2006 р., коли почалося спорудження п'ятиповерхового жіночого корпусу на 181 спальне місце, який був зданий в експлуатацію у грудні 2011 року [2]. Проблемою виглядає той факт, що до процесу перспективного розміщення виправних установ в структурі міста міністерством юстиції не залучаються фахівці архітектурно-містобудівної галузі, пропозиції яких допомогли б на стадії моделювання міської мережі вписати центри пробації, слідчі ізолятори і пенітенціарні комплекси у функціонально-планувальну модель міста, створити алгоритм моделі міської соціально-побутової та транспортної мережі, в яку увійдуть і заклади карно-виконавчої системи. Таким чином забезпечувалася б транспортна досяжність, належна місткість, соціальна та інженерна інфраструктура цих закладів, а також відповідність міжнародним стандартам в галузі гуманізації середовища для утримання заарештованих і ув'язнених.

Дослідження проблематики розміщення виправних закладів в структурі міста виявило, що пенітенціарні установи, такі, як слідчі ізолятори, тюрми, виправні заклади трьох ступенів безпеки (максимального, середнього, мінімального) для чоловіків, жінок та підлітків, виправні центри, спеціалізовані лікувальні заклади для засуджених, розміщуються, в основному, відповідно до одного з трьох варіантів: у структурі міста чи поселення (поза сельбищних територій), у периферійних районах міст чи поза їх межами. У процесі типологічного та експериментального проектування пенітенціарних установ, що здійснюється у багатьох країнах світу, вважається необхідним враховувати містобудівний чинник у своїх пошукових розробках.

Розміщення виправного комплексу в структурі міста і ступінь його безпеки впливає на вибір типу функціонально-просторової організації будівель і споруд на ділянці. Для пенітенціарного комплексу, розміщеного в історичному середовищі міста, вважається доцільним застосовувати компактну планувально-просторову схему, подібну до: тюрми Фестес Хаус у Берліні, дитячого виправного центру у Цюріху, тюрми Стрейнджвей в Манчестері,

виправного центру у Балтиморі. Другий варіант розміщення пенітенціарного закладу в системі міста передбачає розташування комплексу будівель і споруд на віддалених від центру територіях, часто – у комунально-складських чи промислових зонах поселення. Таким чином розташовані більшість вітчизняних виправних колоній і велика кількість закордонних закладів, таких, як виправні центри Де Схі у м. Роттердамі та Брієнс у м. Барселоні, арештний будинок у м. Бресті (Франція) тощо. Ці комплекси будівель і споруд відрізняються, в основному, блокованими планувальними схемами та напівзакритим архітектурним середовищем [3; 4, с. 105,115,123].

До третьої групи відносяться виправні комплекси, що розміщені поза меж міста чи поселення: тюрма в м. Muret (Франція), Федеральні виправні комплекси в містах Allenwood та Florence (США), виправний центр в м. Alberta (Канада) тощо. Позаміські комплекси для утримання ув'язнених відрізняються більш розосередженою малоповерховою планувально-просторовою організацією і відкритістю середовища відповідно середньому чи мінімальному ступеню безпеки [4, с. 41,77].

Окрему групу складають слідчі ізолятори (тюрми), у яких тримаються особи під час проведення слідства, специфіка діяльності яких тісно пов'язана із роботою поліції, судових органів та прокуратури. Подібні установи, як правило, розміщуються серед міського середовища, часто є багатоповерховими, як, наприклад, центр корекції Метрополітен у м. Чикаго та Федеральна тюрма у м. Балтимор (США) та мають функціональний зв'язок з досудовими підрозділами кримінальної служби. Безумовно, подібні режимні установи, до числа яких можна віднести і центри пробації, в яких робота із засудженими проводиться по місцю їх проживання, починають входити до мережі міського соціально-побутового обслуговування українських міст, стають неприхованим фрагментом їх архітектурно-містобудівного середовища. Розміщення такого об'єкту, що виступає своєрідним центром тяжіння, до якого повинні мати доступ засуджені, відвідувачі, обслуговуючий персонал і транспорт, очевидно, повинно враховуватися і братися до уваги при визначенні динаміки розвитку міських форм, територій і мереж, а також при розробці містобудівної документації.

Отже, вивчення міжнародного досвіду проектування виправних установ, а також головні напрямки реформування вітчизняної пенітенціарної системи підтверджують, що розміщення виправних установ поза міст та населених пунктів, а також у периферійних районах міст поза сельбищних та рекреаційних територій не є єдиним варіантом рішення вищезазначеної проблеми. Можливо, вписування виправних установ, особливо центрів пробації – альтернативного виду кримінального покарання, в структуру громадської забудови великих і середніх міст України, з урахуванням транспортної та соціально-побутової забезпеченості, відкриє нові шляхи та можливості гуманізації і гармонізації архітектурного середовища як виправної системи, так і міста в цілому.

Список використаних джерел

1. Небаракова Україна. Як будуть «гуманізувати» українські тюрми. - Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/publications/nebarakova-ukrajina-jak-budut-gumanizuvati-ukrajinski-tjurni-spetsproekt-144986.html> (дата звернення: 08.10.2017)
2. Офіційний веб-сайт: Державне міжрегіональне управління пенітенціарної служби Міністерства юстиції України. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua> (дата звернення: 07.10.2017)
3. Третяк Ю.В. Типологічні основи формування архітектурного середовища пенітенціарних комплексів. Автореф. дис... д-ра архіт.: 18.00.02 / Ю. В. Третяк; Київ. нац. техн. ун-т буд-ва і архіт. — К., 2015. — 36 с.
4. Architecture of Incarceration / [Edited by Iona Spens]. - London: Academy editions, 1994. – 128 p.

*Захарченко Петро Володимирович, кандидат технічних наук, професор,
зав. кафедри товарознавства та комерційної діяльності в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
Гайко Геннадій Іванович, доктор технічних наук, професор,
НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЄКТІВ ПІДЗЕМНОЇ УРБАНІСТИКИ НА ЗАСАДАХ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВНОГО ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ

Світовий досвід управління проектами свідчить, що інноваційні механізми реалізації великих будівельних об'єктів створюють значні конкурентні переваги. Їх успішне впровадження стає можливим у публічно-приватному партнерстві державних інституцій, приватних будівельних компаній, місцевого самоврядування, науково-інноваційних центрів (університетів) та суспільних організацій фахівців. Саме такий підхід стає основою розвитку підземного простору сучасних мегаполісів і ефективно розкрив свій потенціал при створенні «підземних міст» у Хельсінкі, Токіо, Осаці, Монреалі, Торонто.

За масштабами й комплексністю міського геобудівництва великі міста України поки що значно відстають від світових лідерів, де площа підземної урбаністики перевищує 25% від наземної (у Києві вона менше 5%). У Києві авторами запропоновані пріоритетні об'єкти підземного будівництва: підземний дюкер під Дніпром в рамках проекту реконструкції Бортницької станції аерації (був рекомендований КМДА до включення в Генеральний план розвитку Києва), тунельний перехід Дніпра кільцевою автомагістраллю в районі м. Українка, екологізовані автомобільні тунелі під Дніпром, багатофункціональні комплекси, паркінги, каналізаційні колектори, підземне розташування ліній електропередач тощо. Ці проекти спрямовані на вирішення низки гострих проблем, що збільшуються пропорційно зростанню міста (територіальних, транспортних, енергетичних, екологічних, водопостачальних). Сучасний досвід вказує, що лише забезпечення системного підходу до

комплексного планування розвитку наземного й підземного простору мегаполісів, здатне ефективно розв'язувати означені міські проблеми, гарантуючи при цьому мінімальні техніко-економічні ризики та раціональне використання георесурсів.

Проблему освоєння підземного простору міста слід розуміти, не як сукупність випадків разового будівництва окремих підземних споруд, а як реалізацію системного підходу й комплексного майстер-плану розвитку підземної урбаністики мегаполіса у відповідності до тенденцій розвитку міста в майбутньому. Як свідчить досвід провідних країн, створення подібного майстер-плану є передумовою масштабного розвитку підземної урбаністики й залучення міжнародних інвестицій. Саме муніципалітети виступають замовниками такої програми розвитку, оскільки включення георесурсів мегаполісу в активи міста дають суттєві надходження в місцевий бюджет. Столиця України нагально потребує стратегічного майстер-плану освоєння підземного простору.

Демин Станислав Владимирович, архитектор-урбанист
**ПРАВА ГОРОЖАН КАК МЕХАНИЗМ ОПРЕЛЕНИЯ ЦЕЛИ ПРИ
РАБОТЕ С ГОРОДСКИМ ПРОСТРАНСТВОМ**

На сегодня городское пространство Киева и других городов Украины находится в упадке и хаосе. Это наносит непоправимый ущерб благосостоянию и здоровью горожан, физическому, социальному и психическому. Чтобы решить эту проблему, нужен четкий механизм принятия решений и оценки их последствий на уровне государственного и городского управления. Сегодня он отсутствует, о чем красноречиво свидетельствует ситуация, сложившаяся в городах Украины.

Данный материал является попыткой систематизации процесса управления развитием городских пространств и предложением механизма выхода из кризисной ситуации.

Урбанизация Украины будет продолжаться. Об этом говорит динамика развития городских поселений в Украине и в мире. Борьба за качество городского пространства = борьба за качество жизни растущего городского населения – один из важнейших вызовов нашего века. Качество жизни проявляется в счастье и долголетию жителей. Счастье и долголетие базируются на здоровье, симпатии между людьми, любви, семейной реализации, признании социальном и профессиональном. Эти ценности отвечают структуре потребностей человека, определенной новейшими исследованиями в области нейрофизиологии. Реализация этих потребностей зависит от возможностей, которые предоставляет нам среда нашего обитания, таких как доступность, свобода передвижений, комфорт, безопасность, выбор, приятие. Эти возможности обеспечиваются условиями среды обитания – городом. Речь идет об условиях передвижения, пребывания, деятельности и идентификации себя с окружением. Если эти условия не выполняются, люди

начинають почувувати обмеженість, ізоляційність, дискомфорт, небезпека, безвихідність, відчуження. В результаті довготривалої незадоволеності потреб людей відчувають стрес і депривацію, депресію, що призводить до психосоматичних розладів. Як наслідок – хвороби, агресія, безнадійність, що підірвує здоров'я, руйнує родини, призводить до нереалізованості і в кінцевому підсумку до нещастя і ранньої смерті.

Права громадян – це специфічний вид прав, реалізація яких забезпечується містом як суспільно-територіальною цілісністю. Міська влада призначена діяти на захист прав громадян, забезпечуючи умови, в яких можлива їх реалізація. Права громадян повинні стати неотъемлемою частиною статуту міста, законів, пов'язаних з міським управлінням а потім і пов'язаних з ними галузевих законів.

Права громадян базуються на Декларації Прав Людини, Конституції України, законах України, потребах людини, можливостях міста, як суспільно-територіальної цілісності.

Цілі захисту прав громадян повинні лежати в основі програмних документів і адміністративних актів міських властей. Відповідність цілям захисту прав громадян, через забезпечення умов їх реалізації, допоможе нашому місту і іншим містам України рухатися по шляху стійкого розвитку, забезпечення благополуччя своїх жителів.

*Мишина Наталія Вікторівна, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У МІСТАХ

Закон України від 11.07.2001 року «Про органи самоорганізації населення» передбачає можливість створення органів самоорганізації населення за рішенням відповідної місцевої ради, що дала дозвіл на створення:

а) сільського, селищного комітету - в межах території села, селища, якщо його межі не співпадають з межами діяльності сільської, селищної ради;

б) вуличного, квартального комітету - в межах території кварталу, кількох, однієї або частини вулиці з прилеглими провулками в місцях індивідуальної забудови;

в) комітету мікрорайону - в межах території окремого мікрорайону, житлово-експлуатаційної організації в містах;

г) будинкового комітету - в межах будинку (кількох будинків) в державному і громадському житловому фонді та фонді житлово-будівельних кооперативів;

г) комітету району в місті – в межах одного або кількох районів у місті, якщо його межі не співпадають з межами діяльності районної у місті ради.

Отже, органи самоорганізації населення представляють інтереси членів територіальних мікроколективів (територіальні мікроколективи – це з'єднані відносно стійкими соціальними зв'язками жителі населеного пункту або його частини, границі якої не співпадають с границями діяльності будь-якого органу місцевого самоврядування). Територіальні мікроколективи є складовими частинами територіальних колективів сіл, селищ, міст.

Чим зумовлюється твердження щодо того, що найбільшу користь органи самоорганізації населення принесуть саме у населених пунктах міської місцевості? Тим, що для сільських населених пунктів більш оптимальними уявляються інші форми локальної демократії з урахуванням:

- відносно невеликої кількості членів територіальних колективів;
- наявності всередині сільських територіальних мікроколективів дуже стійких соціальних зв'язків між їхніми членами (максимально стійких у порівнянні з іншими територіальними мікроколективами) – особливо у порівнянні із кількістю та якістю зв'язків між членами територіальних мікроколективів міських населених пунктів.

Найбільш прийнятною формою локальної демократії для сільських населених пунктів, думається, є сільські сходи. Ще у середині ХХ століття сільські сходи (загальні збори) розглядалися як основна форма залучення населення сільської місцевості до громадської роботи, в тому числі – до роботи з благоустрою населених пунктів. Сільські сходи називали „формою найбільш масової участі сільського населення у рішенні нагальних питань господарського та культурного життя села” (детальніше дивись [1; 2]). Водночас, з урахуванням того, що між членами територіального колективу села та невеликих за кількістю мешканців селищ існують безпосередні зв'язки „обличчям до обличчя”, у разі виникнення нагального питання всі особи, які заінтересовані у його вирішенні, можуть зібратися для обговорення проблеми та прийняття відповідного рішення – без додержання формальностей та послідуєчого надання прийнятим рішенням правової форми. Така практика є досить поширеною та ефективною.

Але все ж таки різниця між сільськими та міськими поселеннями є надто істотною для того, щоб місцеве самоврядування в них було організовано однаково. Враховуючи, що, чим більшою є кількість членів територіального колективу села чи селища, тим більш схожим є це поселення з місцевим населеним пунктом за критерієм кількості та усталеності зв'язків між членами територіального колективу, уявляється доцільним рекомендувати:

- в невеликих за кількістю мешканців селах та селищах не створювати місцеві ради. Усі питання, які належать до їхньої компетенції, розподілити між сільськими (селищними) сходами (представницьким органом) та сільським (селищним) головою, який обирається сходами (виконавчим органом). У такому випадку в органах самоорганізації населення немає потреби;
- залишити існуючу систему місцевого самоврядування, в тому числі, органів самоорганізації населення, тільки в крупних селах та селищах.

Щодо кількості жителів сіл та селищ для встановлення на законодавчому рівні порядку здійснення місцевого самоврядування в них, то це питання потребує окремого дослідження. Навіть враховуючи існуючу на сучасному етапі позицію законодавця – можливість створювати органи самоорганізації в населених пунктах усіх видів, функціонування органів самоорганізації населення саме в містах уявляється найбільш ефективним. У невеликих сільських поселеннях, думається, доцільним є використання спрощеної системи місцевого самоврядування (сільський сход та сільський голова, за відсутністю сільської ради), що виключає необхідність у створенні органів самоорганізації населення.

З огляду на вищезазначене, вивчення інституту органів самоорганізації населення уявляється найбільш перспективним на прикладі місцевих поселень, особливо із великою кількістю членів територіальних колективів. Адже саме у таких місцевих населених пунктах, як у містах з районним поділом, може існувати максимальна у своїй різноманітності кількість видів органів самоорганізації населення – вуличних, квартальних, мікрорайонів, районів в місті (фактично, всі види органів самоорганізації населення, крім сільських та селищних). Крім того, кількість органів самоорганізації населення у місцевих населених пунктах є більшою – адже більшість населення в Україні проживає у містах.

Список використаних джерел

1. Мішина Н. В. Органи самоорганізації в населених пунктах міської та сільської місцевості / Н. В. Мішина // Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. – 2006. - №3. – С.212-218.

2. Мішина Н. В. Законопроекти для розвитку локальної демократії в Україні / Н. В. Мішина // Юридичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 36-40.

*Буряченко Андрій Євгенович, доктор економічних наук, професор,
кафедра фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ВИКЛИКИ ТА ФІНАНСОВІ РИЗИКИ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Минуле сторіччя ознаменувалося рекордними в історії людства темпами урбанізації. Так, згідно зі звітом Департаменту з економічних і соціальних питань Організації Об'єднаних Націй [1] за останні майже 100 років глобальна частка міського населення збільшилася з 13 % у 1900 р. до 29 % у 1950 р. і за даними 2010 р. перевищила 50 %. За прогнозами ООН темпи збільшення міського населення зберігатимуться, і до 2030 р. в містах проживатиме 60 % населення світу. При цьому очікується, що до 2030 р. міське населення збільшиться майже до 5 млрд людей.

Відтак, великі міста й надалі відіграватимуть провідну роль у виробництві ВВП, забезпеченні доходів на душу населення та зростанні загального економічного потенціалу. Як стверджується у звіті «Infrastructure Leasing and Financial Services Limited», підготовленому для Всесвітнього урбаністичного форуму [2], міста найближчим часом зберігатимуть домінуючі позиції за рівнем життя та доходами на душу населення порівняно із сільським населенням. За його даними, якщо у 1950 р. відношення міських доходів до сільських було 1,97, у 1980 — 2,91, у 1990 — 3,62, у 2000 — 4,3, у 2020 р. воно становитиме за прогнозами 6,1. При цьому індекс доходів міського населення до доходів сільського населення з часом лише зростатиме. Сільські доходи залишаються далеко позаду міських, з незначними можливостями до поліпшення. Тому не дивно, що за прогнозами експертів до 2050 р. еквівалент усього сьогоденішнього населення світу проживатиме в міській місцевості. При цьому 93 % всієї майбутньої урбанізації відбуватиметься в Азії та Африці, а також, трохи меншою мірою, у Латинській Америці.

Безумовно, таке зростання потребує неабиякого збільшення міських можливостей, оскільки демографічні процеси повинні супроводжуватися відповідними інфраструктурними змінами (нові житлові приміщення, дороги, компенсаційні зелені насадження, збільшення споживання питної води та електроенергії, розвиток соціального сектору тощо).

Відповідно, збільшення міського населення приводить до збільшення потреби міст в інвестиціях та поточному фінансуванні. При цьому капітальні інвестиції необхідні не тільки міській інфраструктурі як такій, а майже всім секторам (енергетика, зв'язок і транспорт, санітарія та гігієна, водо-, енерго та газопостачання, мости та шляхопроводи, окремо аеропорти та порти, охорона здоров'я, освіта, екологія тощо).

Не можна не визнати, що ця проблема — недофінансування урбанізаційних процесів — існує майже в усіх країнах; особливо вона загострюється під час світових фінансових криз, коли багато національних економік потерпають від наслідків як їхніх внутрішніх, так і зовнішніх кризових явищ. Проте найбільшою мірою від неї потерпають саме країни, що розвиваються, що можна пояснити низкою причин:

По-перше, урбанізаційні процеси в цих країнах мають деякі специфічні ознаки та тенденції, які притаманні саме їм і які майже не виявляються у розвинених країнах. Головною особливістю такої урбанізації в цих країнах є, безперечно, її прискорені темпи.

По-друге, у більшості економічно розвинених країн, де урбанізація досягла вельми високого рівня, цей процес узятو під контроль, і частка міського населення не збільшується, а навіть зменшується. У країнах, що розвиваються, урбанізація й далі зростає вшир, а міське населення швидко примножується. Це явище дістало назву міського вибуху й не піддається контролю. При цьому зростання населення міст у цих регіонах набагато випереджає їхній реальний розвиток. У низці міжнародних документів [3] ідеться про кризу урбанізації в країнах, що розвиваються. Але вона й далі залишається переважно стихійною й

невпорядкованою. Більше того, у таких країнах практично не сформована національна стратегія урбаністичного розвитку. Зрозуміло, що такі темпи та неконтрольоване нарощування міського населення потребуватимуть від цих країн набагато більших «інфраструктурних» та інших урбанізаційних інвестицій порівняно із розвиненими країнами.

По-третє, складна ситуація ще більше погіршується тим, що міська інфраструктура в країнах, що розвиваються, вимагає інвестицій, як правило, не тільки для її розвитку та нарощування, а й для ліквідації наявних негараздів, так званих беклогів, які не усувались та нагромаджувались десятиріччями внаслідок низького соціально-економічного становища та незадовільного фінансового стану таких країн. З недоліків та слабких місць у інфраструктури країн, що розвиваються, назвемо ті, що частіше за все спостерігаються: дефіцит житла, неадекватне енергопостачання, брак менеджменту, перенавантажена мережа доріг, відсутність водопроводу та системи управління відходами, жахливий рівень соціальної інфраструктури — освіти, охорони здоров'я, соціально-культурного середовища.

Отже, цілком упевнено можемо стверджувати, що урбанізаційні процеси в країнах, що розвиваються, потребують інфраструктурних інвестицій у двох напрямках. Перший — ліквідація наявних розривів, відновлення наявних активів. Другий — збільшення та нарощування інфраструктури, зважаючи на зростання міського населення в перспективі.

Список використаних джерел

1. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Executive summary [Electronic resource]. — Available from : http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005WUPHighlights_Exec_Sum.pdf.
2. Sankaran H. Developing Sustainable Strategies to Finance Urbanization / H. Sankaran // The Urban Age Forum. — London. — 2007. — June 4.
3. UNITED NATIONS. World Urbanization Prospects: The 2005 Revision. Data in Digital Form [Electronic resource]. — Available from : http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2006WUP_CD_Orderform.pdf

Семигіна Тетяна Валеріївна, доктор політичних наук, проректор з наукової роботи Академії праці, соціальних відносин і туризму
**УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН У МІСТАХ УКРАЇНИ:
ОБОВ'ЯЗКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ГРОМАДИ**

Вступ. Питання проектування продукції та середовища таким чином, щоб ними могли скористатися найширше коло людей, тобто концепція універсального дизайну або універсального середовища, активно вивчаються закордонними науковцями (див. як приклад [1; 2]). Відбувається це передовсім через зміну ставлення до маломобільних груп населення – людей з інвалідністю, людей похилого віку, звертання уваги на соціальне відчуження

певних суспільних груп через фізичні та символічні бар'єри. Науковці відзначають, що проблеми доступності міської інфраструктури, інформації, соціальних послуг, освіти та зайнятості для певних груп людей стають чинниками відтворення соціальної нерівності й перешкодою на шляху до незалежного життя [3]. Відтак дедалі більше ведуть мову про соціальну інклюзію засобами просторового дизайну і це знаходить практичне застосування під час проектування будівель, вулично-дорожньої інфраструктури, інформаційній роботі тощо.

Розглянемо ключові елементи забезпечення безбар'єрного середовища у містах: складові та принципи універсального дизайну; вимоги щодо забезпечення безперешкодного доступу до міської інфраструктури; соціальну відповідальність і соціальну активність громади міста.

Основні результати. *Ідеї універсального дизайну.* В основі філософії універсального дизайну лежить ідея створення такого середовища, продуктів і послуг, які були б корисні всім містянам, і не тільки людям з інвалідністю. Головне в такому дизайні те, що він повинен бути складовою будь-якого проектування, незалежно від середовища та призначення. Наразі без універсального дизайну просто неможливо мислити сучасне місто [4].

Універсальний дизайн охоплює заклади охорони здоров'я, освіти та культури, громадські місця, транспорт, комерційні будівлі, житло, громадські будівлі, заклади для охорони історичних об'єктів та релігійні установи тощо.

3-поміж принципів універсального дизайну відзначимо наступні: 1) **рівноправність** (наприклад, раковини в туалетній кімнаті на різній висоті); 2) **гнучкість** (наприклад, сидіння у транспорті, що опускаються і підіймаються); 3) **простота та інтуїтивність** (наприклад, зрозуміла міська навігація); 4) **легкість сприйняття інформації** (наприклад, дублювання голосових оголошень у транспорті на електронному табло); 5) **допуск на помилку** (наприклад, пакування ліків із захистом від необачних дій дітей); 6) **незначні фізичні зусилля** (наприклад, зручні ручки, що дають змогу без особливих зусиль відчинити двері); 7) **достатність розмірів та простору** (наприклад, широкий ліфт, до якого можна заїхати на інвалідному візку). У цілому універсальний дизайн означає: доступність, комфортність, безпеку, інформативність і середовищні компоненти [5].

Вимоги забезпечення безперешкодного доступу. Норми універсального дизайну визначено у низці міжнародних документів, зокрема у документах ООН та Міжнародної організації стандартизації [6; 7].

В Україні ратифіковано низку міжнародних правових актів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, що є обов'язковими до виконання. Основні положення цих актів були трансформовані в національне законодавство. До основних законодавчих актів, що регулюють питання захисту прав людей з інвалідністю в Україні, можна віднести в першу чергу Конституцію України, а також Закони України: «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про планування і забудову територій», «Про захист прав споживачів», «Про транспорт», «Про міський електричний

транспорт», «Про дорожній рух»; Укази Президента України «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми забезпечення безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до об'єктів житлового та громадського призначення», «Про заходи, пов'язані із задоволенням потреб осіб з інвалідністю, зокрема під час підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» [8].

Розроблено державні нормативи, покликані зменшити проблему соціальної нерівності через недоступність міської інфраструктури, зокрема: ДБН В.2.2-17:2006. Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення та ДСТУ-Н В.2.2-31-2011. Настанова з облаштування будинків і споруд цивільного призначення елементами доступності для осіб з вадами зору та слуху.

На практиці у територіальних громадах наявна проблема із дотриманням вимог чинного законодавства [9]. Тому регіональна політика мала б бути спрямована на контроль за дотриманням цих вимог та підтримку тих громад, які їх активно виконують.

Соціальна відповідальність громад. Процеси адміністративної, політичної та фінансової децентралізації, які останніми роками відбуваються в Україні, поставили питання про відповідальність територіальних громад у соціальній сфері. Так, Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення (затверджені наказом Міністерства соціальної політики України № 26 19.01.2016), визначають, що відповідно до визначених чинним законодавством повноважень у сфері соціального захисту населення відповідальний підрозділ (посадова особа) має виконувати таку функцію, як участь у створенні безперешкодного середовища для маломобільних категорій населення (статті 27, 34 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»).

Територіальна громада, її активні групи багато чого можуть зробити як для належного виконання вимог щодо доступності міської інфраструктури, так і власне формування доступного публічного простору.

Наприклад, проектування та побудова нової школи чи медичного центру, відновлення історичного чи культурного об'єкта в громаді може відбуватися так, щоб при цьому були враховані потреби всіх людей. Або, приміром, забезпечити, щоб вся інформація офіційних структур громади була доступна незалежно від сенсорних здібностей людини, передавалась через тактильні, візуальні та звукові засоби [10]. Органи в громаді та громадськість має стежити, щоб інформація на веб-сайтах відповідала Технічним вимогам на створення (модернізацію) офіційних веб-сайтів, що стосуються доступу до них користувачів з вадами зору та слуху (додаток до Порядку оприлюднення у

мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3).

Важливу роль у забезпеченні універсального дизайну мають зіграти роботодавці та власники організацій і підприємств [11], зокрема, транспортні компанії. Безперешкодний доступ, комфорт середовища, простота інформаційних повідомлень тощо забезпечують як соціальну інклюзію різних груп у громаді, є виявом соціальної відповідальності бізнесу, так і дають змогу залучати кваліфікованих працівників та/або додаткових клієнтів, сприяють зручності для працівників. Так, плаский вхід до будівлі приносить користь не тільки людям, які постійно чи тимчасово мають обмежену мобільність, а й допомагає пересуванню людей з дитячими колясками або тим, хто заносить важкі або громіздкі речі до приміщення.

Заслуговує на увагу досвід скандинавських країн, які демонструють приклади використання універсального дизайну у сфері будівництва та архітектури, зокрема, у створенні доступного публічного простору в місті, міського транспорту та готельного сервісу для туристів, які мають певні проблеми з мобільністю. До уваги тут, зокрема, беруть думку самих людей, які оцінюють зручність користування інфраструктурою [12].

Слід звернути увагу й на роль громадських організацій, неформальних об'єднань та волонтерських груп у територіальній громаді. За умов формування активістської політичної культури такі організації лобюють потрібні зміни інфраструктури, здійснюють громадський контроль за дотриманням вимог універсального дизайну. Самоорганізована громада також здатна вирішити чимало проблем із доступністю публічних місць у населеному пункті через реалізацію місцевих ініціатив (сусідська модель).

Висновки. Універсальний дизайн означає, що продукти, послуги та міський простір можуть використовуватися всіма в повному обсязі, без потреби в додатковій адаптації чи спеціалізованому дизайні.

Створення доступного середовища для маломобільних груп населення є невіддільною частиною соціальної політики держави на національному та регіональному рівнях. В Україні діє низка законодавчих та нормативних актів, що декларують впровадження безбар'єрного середовища як частини універсального дизайну.

В умовах децентралізації та формування активістської політичної культури територіальна громада (її державний, приватний та громадський сектори, все населення) відіграє важливу роль у забезпеченні втілення принципів універсального міського середовища.

Список використаних джерел

1. Iwarsson S., Stahl A. Accessibility, usability and universal design—positioning and definition of concepts describing person-environment relationships // *Disability and Rehabilitation*. 2003. Issue 2. P. 57-66.
2. Jensen G., Iwarsson S., Ståhl A. Theoretical understanding & methodological challenges in accessibility assessments focusing the environmental

component: an example from travel chains in urban public bus transport // *Disability & Rehabilitation*. 2002. Vol. 24. P. 231-242.

3. Наберушкина Э. Я. Доступность городской среды для инвалидов // *Социологические исследования*. 2010. № 9. С. 58-64.

4. Ославська С. Універсальний дизайн: досвід Норвегії // *Platforma*. 2015. URL: <http://platfor.ma/magazine/text-sq/pb/universal-design-norway> (дата звернення: 5.11.2017).

5. Давылова Е.М., Радченко В.Ю., Радченко О.С. Принципы универсального дизайна как основа формирования профессиональных компетенций дизайнеров // *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 4-1. С. 186-190.

6. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities / United Nations (UN). 1994. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html> (дата звернення: 3.11.2017).

7. ISO 9241-11. Guidance on Usability / International Organization for Standardization. 1988. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9241:-11:ed-1:v1:en> (дата звернення: 3.11.2017).

8. Розметова О. Г. Проблеми та перспективи впровадження соціальних інновацій в діяльність підприємств готельного господарства // *Державне управління*. 2013. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=561> (дата звернення: 3.11.2017).

9. Гончар Л. К. *Впровадження політики безбар'єрності на рівні громади* // *Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ*. 2009. № 5. С. 8-16.

10. Семигіна Т., Коришова Г., Іванова О. Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги: методичний посібник. Київ: К.І.С., 2013. 104 с.

11. *Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю: Довідник для роботодавців* [упор. Семигіна Т., Іванова О.] / Програма розвитку ООН. Київ, 2010. 140 с.

12. Fänge A., Iwarsson S., Persson A. Accessibility to the public environment as perceived by teenagers with functional limitations in a south Swedish town centre. // *Disability & Rehabilitation*. 2002. № 24. P. 318-326.

*Ковальчук Наталія Дмитрівна, доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії,*

*Лазебник Катерина Сергіївна, студентка історико-філософського
факультету, лаборант кафедри філософії,*

Київський університет імені Бориса Грінченка

КИЇВ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУ СОФІЙНОСТІ

Проблема світових міст є актуальною в контексті сучасних глобалізаційних процесів, на тлі яких надзвичайно важливою виступає національна проблематика суверенних держав. Інтеграційне формоутворення в

сфері комунікаційно–інформативного і економіко–технологічного процесів не стосується незмінного статусу бази національних культур, до яких відносяться і світові міста. Адже, кожне світове місце виникає на перетині історичних часів і культур та маніфестує ті універсальні цінності, які були закладені в історичні часи, які вічність закарбувала на фасаді цих міст, як вагомі чинники розвитку національних культур. В цьому контексті надзвичайно важливо розглянути, київську культуру в контексті концепту софійності, тобто в ціннісному аспекті життєствердження основ буття.

Київ, як столиця Русі – України, виступає не тільки як ведучий політичний, економічний, церковний центр, а і як втілення вищої розумної ойкумени, як втілення софійності в матеріально-просторовому середовищі міста. Адже саме народження Києва як столиці Київської Русі, відбувалося в контексті міфологеми характерної для грецької культури: зародження світу з гармонії та хаосу. Якщо виходити з концепції А. Тойнбі, яка будується за схемою «заклик–відгук», то освоєння степу і було відповіддю Русі – України на заклик Універсуму. Відповідно місто Київ виступає як осередок «розумної ойкумени». Яка протистоїть постійним нападам кочових племен які виступають як темрява зовнішня, як безодня і хаос.

Однією з найважливіших складових частин, яка розкриває сенс софійності Києва, є ідея місцевого устрою і державності. «Премудрість побудувала собі будинок» — такими словами починається відома дев'ята глава Книги приповістей. Будинок — це завжди образ упорядкованого світу, який протистоїть хаосу і дисгармонії. Премудрість збирає міста земного устрою в сакральну державу, бо держава теж є її будинок. Тому переживання розквіту держави і градобудівництва відбувається як здійснення задуму Божого, як поява «граду Божого на Землі». В своїй книзі «Софія – Логос» Сергій Аверінцев зазначає: «Російська державність після хрещення Русі одержує можливість усвідомити себе і укоренити себе в системі космічного характеру» [1, с. 229]. З премудрістю священна держава Київської Русі ніяк не нижча грецької священної держави, і столиця Володимира рівна в славі столиці Константинополю з його головним храмом Софії.

Зрозуміло, що столиця має символізувати мудрість, виконувати функцію мудрої голови. М. Ю. Брайчевський в своїх дослідженнях зазначає, що доісторичні поселення на території Києва вже на межі ер мали семантику верховенства, бо мали назву Сар. «Сар» в осетинській мові означає «голова». Костянтин Багрянородний вже в середині десятого віку назвав київську фортецю (очевидно – на Замковому пагорбі) «Самбадас», в чому з точки зору вищезгаданого вченого, можемо вбачати його викривлену стародавню місцеву (сарматоаланського коріння) назву «Сарбатас» [2, с. 101–102].

У світогляді середньовіччя, упорядкований і замкнений простір міста, організовувався біля храмів. Місто ніби є простором храму, храм виступає центром міста, а обидва — суть образи одного і того ж ідеалу — Небесного Єрусалиму. Храм святої Софії Київської, збудований у 1037 році, є святішим паладіумом Київської Русі. Літургійна будова храму, передусім, пов'язана з

фігурою Богородиці Оранти, яка розміщена посередині храму і образ якої визначає сутність всього інтер'єру. Традиційний жест Оранти, який має свій початок в ранньохристиянському мистецтві — підняті до рівня голови руки — є жестом молитви на захист Києва і всієї України. Над зображенням монументальної фігури Богоматері Оранти, яка втілює в собі як земну церкву, так і Премудрість Божу, розміщено надпис, що проголошує: "Бог серед нього — воно не захитається; Бог допоможе йому зранку [Пс. 45, 6]".

Концепт софійності в київській культурі проявляється крізь феномен святості. З прийняттям християнства в Київській Русі виникає уявлення про святість, інакше кажучи про визнання певних людей носіями святості. В Києво-Печерському Патерику поняття святості скурпульозно розробляється в аспекті просторової локалізації святого місця. Таким чином, Києво-Печерський Патерик презентує нам святе місце Києво-Печерську лавру і образи святих, передусім Святого Антонія і Святого Феодосія як засновників святої обителі.

Дослідження цього типу святості підводить нас до усвідомлення ролі Києво-Печерської лаври як центра духовної просвіти, християнської православної культури, який призвів до вибуху духовності і мав велике значення для розвитку культури всієї Київської Русі. Дух святості, який панував в Києво-Печерському монастирі, носіями якого є його святи, має передусім Божественну природу. В розробці свого зрозуміння святості духовна традиція Київської Русі в найбільшій степені продемонструвала самостійність і творчі можливості. Переважно носіями святості виступає "священство", як одна з найголовніших частин соціальної структури Київської Русі і святи, як заступники і представники людей перед Богом.

Таким чином, Київ у контексті концепту софійності постає як вічне сакральне місто, намагнічене духом мудрості і святості, репрезентоване крізь національні святині (Софію Київську і Києво-Печерську лавру), які лежать у підвалинах національної культури і які виступають як життєстверджуючі основи буття.

Список використаних джерел

1. Аверинцев С. С. София – Логос. Словарь. – К.: Дух и литера, 2000. – 450 с.
2. Брайчевский М. Ю. Когда и как возник Киев? – К.: Наукова думка, 1988. – 183 с.

Бачинська Людмила Георгіївна, кандидат архітектури, доцент, професор кафедри основ архітектури та архітектурного проектування, Київський національний університет будівництва та архітектури

АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ЯК ВІДБИТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Сучасне ставлення до соціальної історії як історії розвитку суспільства, де «люди – не тільки пасивний субстрат, а й енергетична основа життя соціуму, їхня діяльність здатна міняти характер і спрямованість суспільних

процесів на кожному етапі їхнього розгортання» (переклад з рос. – Б.Л.), [1, с. 13], дозволяє розглядати усі соціальні процеси як єдине ціле, що охоплює різні сторони життєдіяльності людства: історичні, політичні, економічні, культурні тощо [2, с. 16]. Саме такий підхід застосований в цій статті до вивчення архітектурно-містобудівної спадщини України нещодавнього минулого.

Внаслідок історичних колізій України впродовж тривалого часу ХХ – початку ХХІ століть в державі відбувалися зміни економічно-політичної орієнтації, паралельно з якими стан культури (й архітектури як її частини) переживав злам старих напрямків розвитку і народження нових, що, незважаючи на певні паралелі з європейськими, на перший погляд здається не зрозумілим за походженням.

Історичному періоду ХХ – початку ХХІ століть, обраному для розгляду, передував період становлення капіталістичних відносин у Російській імперії, про який доцільно тут згадати для зручності проведення порівняльного аналізу і який обраний як відправна базова точка, на котрій була побудована соціальна історія радянського часу. Російська імперія вступила на шлях розвинених капіталістичних відносин у 1870-х роках, коли без революційних потрясінь, підготовлений суспільною думкою, процес створення великих підприємств переважно добувної промисловості, законом про відміну пережитку феодальних часів - кріпацтва - і звільнення численної армії кріпаків - колишньої власності дворянства, зародився і почав швидко розвиватися у всіх сферах життєдіяльності (у виробничій, законодавчій, адміністративній, міграційній і багатьох інших) процес становлення капіталістичної держави, котрий на початку ХХ століття, проминувши етап конкурентної боротьби за пріоритетність на ринку, перейшов у стадію монополістичного капіталізму. Обидва етапи економічного розвитку відбулися в просторовій організації міста й архітектурі споруд [3, с. 22-24].

Соціальна історія ХХ століття нашої країни – спочатку у складі Російської імперії, а потім СРСР – двічі за століття розгорталася у протилежні напрямки економічного розвитку: від монополістично-капіталістичного з приватною власністю на основні засоби виробництва до державно-соціалістичного і навпаки.

Стан економічного устрою Радянського Союзу через пошуковий період перших років після Жовтневої революції (що відзначився часом військового комунізму з тотально-примусовим збором продуктів харчування – так званою «продрозверсткою» - та новою економічною політикою – НЕПом, мета якої була у поширенні дрібної приватної власності для пожвавлення господарської діяльності в країні) стабільно рушив шляхом побудови економіки на основі соціалізму з державною власністю абсолютно на все, що визначалося як приналежне народові.

За тривалий період економічного розвитку в єдиному напрямку країна пережила декілька етапів з періодичними кризами, змінами генерального спрямування у зовнішній і внутрішній політиці, економіці і соціальних

програмах розвитку. Коливання керівництва були обумовлені специфікою владної структури Радянського Союзу, що докорінно відрізнялася від системи правління європейських країн [4, с.17].

Особливості формування керівних органів в Радянському Союзі були обумовлені тривалою і настійливою боротьбою за владу єдиної партії, яка, зародившись ще в кінці XIX століття, впродовж довгого часу укріплювала свої позиції, відштовхуючи і знищуючи суперників, взяла на себе відповідальність за політичне та економічне спрямування новоствореної держави та програмування соціального життя. Вдалий досвід керування під час перших кроків зміцнив позиції партії (під назвою спочатку РСДРП, потім ВКП(б) і в кінці кінців КПРС) і беззастережно встановив її першість і головну ведучу роль в державі, що виправдала себе у важкі часи першої половини XX століття як для новоствореної за державотворенням та економічною орієнтацією радянської країни, так і для європейських країн. Територіальні претензії одної держави до іншої, політичні амбіції, протистояння політичних сил в цей час сприяли утворенню низки країн з централізованою системою правління, деякі з них навіть офіційно проголосили себе імперіями.

Друга половина XX століття у повоєнний час також розпочалася з протистояння сил протилежного напрямку – інтернаціональних, комуністичних та національних. Централізація влади у єдиних руках сприяла чіткому спрямуванню дій, коштів, соціальних завдань на єдину мету – зміцнення економічного становища в світі та політичного впливу на міжнародну ситуацію.

Отже, в XX столітті чітко проглядається така періодизація нашої історії: 1) період 1917-й рік – початок 1920-х років – це етап зламу капіталістичного виробництва Російської імперії та переорієнтації економічно-політичної системи на новий шлях, що визначався методом спроб і помилок в організації господарської діяльності, але в політичному керівництві укріплювався за допомогою комуністичної партії; цей період безумовно є перехідним до подальшого розвитку; 2) у 1920-ті до початку 1930-х років відбувається усвідомлення потреби спрямування суспільної динаміки на генеральне становище робітничого класу та створення органів влади у вигляді робітничих і солдатських депутатів, але за умов верховенства комуністичної партії та її ідеології; згідно з пануючою ідеологічною програмою та гегемонією робітничого класу здійснюється різнобічний і розмаїтий пошук нових напрямків культурного розвитку (й архітектурно-містобудівного також); 3) для 1930-тих років є характерними прояви централізації влади у європейських країнах та СРСР в зв'язку зі специфікою міжнародної ситуації; як показав сьогоднішній аналіз культурного стану нашої держави у той час, цей період за певними ознаками був перехідним; 4) з початку 1940-вих до середини 1950-х років відбувається побудова економіки в напрямку соціалізму, політичний режим сформувався на беззаперечному авторитеті вождя-генералісімуса, комуністична та державна ідеологія потребує засобів прославлення влади та використовує для цього різноманітні форми будь-якої творчої діяльності; 5) в

середині 1950-х відбулася зміна системи правління за умов збереження верховенства єдиної політичної сили в СРСР комуністичної партії, було проголошено про завершення побудови соціалістичної форми економіки і намічена програма побудови комунізму, впродовж десятиліття з цього часу приблизно до середини 1960-х років реалізувалися нові плани господарської діяльності, що були орієнтовані на індустріалізацію і прискорення темпів будівництва для забезпечення населення житлом на основі рівного розподілу; під час цього періоду народилася і почала формуватися школа масового типового житлового будівництва, отже період був перехідним; б) завдяки централізованим діям КПРС у формулюванні програм економічно-політичного і соціального розвитку держави, в організації фінансування, жорсткому контролю за виконанням цих програм з високим ступенем особистої відповідальності, у 1960-ті – 1980-ті роки була створена унікальна школа типового будівництва, якої не було аналогів в світі, і яка постійно вдосконалювалася, індустріальне будівництво здійснювалося величезними темпами; 7) в кінці 1980-х – на початку 1990-х років була запланована перебудова господарської діяльності в СРСР, що в кінці кінців заклала основи для подальшого утворення Незалежної України; 1990-ті - початок 2000-х років для нашої країни став перехідним періодом до капіталістичної економіки та республіканської системи правління за європейським типом [4, с.17]. Отже, впродовж ХХ століття наша історія налічує *чотири перехідних і три основних етапи економічно-політичного розвитку держави.*

За 75 років існування соціалістичної системи господарювання з державною власністю абсолютно на все була сформована країна із *специфічним політичним режимом*, за якого наявна єдина партія зосередила на собі всі питання державотворення – зовнішньої і внутрішньої політики, планування економічного, соціального і культурного життя народу, тобто законодавчі і виконавчі функції. Центральний комітет КПРС очолював генеральний секретар (найвища посада у керівництві державою), який призначався *за умов погодження між членами невеличкого колективу* – Політичного бюро. КПРС були підлеглими Рада міністрів (виконавчий орган) та Верховна Рада (законодавчий). Така система правління докорінно відрізнялася від європейської, де населення обирає президента та парламент або тільки парламент, який потім обирає президента [5]. Сформована в Радянському Союзі система створення влади *була централізованою за схемою визначення першої особи в країні. Свідомствами централізації також були: чітка ієрархічність усіх трьох гілок влади – політичної, виконавчої і законодавчої, які за структурою мали верхню ланку з декількох сходинок та спиралися на поширену і розгалужену систему низових організацій, планування усіх сфер життя, централізоване фінансування і контроль за витратами коштів та виконанням настанов згори, а також відсутність змішаних форм власності – державної та приватної.*

Містобудування та архітектура як важлива складова культури слідує за соціальною історією у різних її проявах, в тому числі й за

економічно-політичним станом в державі. Вони, сприймаючи вплив головних чинників державотворення, *віддзеркалюють суспільний стан у своїх формах* і надають можливість з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки між появою певних напрямків у створенні штучного середовища та суспільними процесами. Етапи економічно-політичного розвитку нашої держави за радянські часи з ознаками посилення централізації влади *проявилися специфікою напрямків в архітектурі і містобудуванні*. Особливо цікаво наступні зміни проглядаються у *перехідні періоди*, коли відбувається відмирання певних прийомів, форм, застосованих стилів і народження нових тенденцій. Чотири перелічені вище перехідні періоди свідчать про *своєрідність архітектурно-містобудівних напрямків відносно класичних прийомів*. Перший з них у повоєнний час проявився відмовою від еклектики з елементами класичних форм та поквартальної забудови, другий перехідний до централізації влади – з поверненням містобудівного планування за класичними прийомами та псевдокласичними, а пізніше псевдоампірними формами архітектурних об'єктів, третій – згідно з проголошеним напрямком боротьби з надлишками в архітектурі і відступом від пишної класичної деталізації та квартальної забудови характеризувався переходом до вільної забудови на основі використання індустріальних конструкцій у масовому типовому будівництві, четвертий – в зв'язку зі змінами економічно-політичної ситуації ознаменував повернення до еклектики із застосуванням псевдо- і неокласики в архітектурі, зведення комплексів на вільних ділянках із самостійною, незалежною від оточення містобудівною композицією [5].

Отже, висновки: 1. В СРСР склалася специфічна система правління з головною роллю комуністичної партії (яка в певний час була нав'язана й іншим європейським країнам) на відміну від європейських типів владної структури.

2. Коливання у специфічному політичному устрої були обумовлені реакцією на міжнародну ситуацію та бажанням зберегти пануючу роль КПРС як владну структуру, внаслідок цих коливань утворилися перехідні періоди політичного устрою та соціально-культурних програм.

3. Зміст основних та перехідних періодів чітко відбивався у культурно-ідеологічних напрямках, які частіше за все були проголошені КПРС в її програмах побудови подальшого суспільно-економічного та політичного життя країни.

4. Культурно-ідеологічні завдання, що визначалися постановами ЦК КПРС та Ради міністрів СРСР, чітко відбивалися у напрямках містобудування й архітектури, які відповідно до динаміки суспільних процесів то поверталися до історичної класичної спадщини, то відмовлялися від неї.

Список використаних джерел

1. Кизима В.В. Социум и бытие. – К.: Издатель ПАРАПАН, 2007. – 204 с.
2. Бачинська Л.Г. Містобудування як відбиття суспільно-політичних і економічних умов / Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація [зб. наук. пр.] - Київ-Тернопіль: 2016 – Вип.

П. – Матеріали Другої Міжнар. наук.-практ конф. (Київ, 14-15 грудня 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. Нац. ун-т будівн. і арх.-ри та ін. – «Економічна думка». - 2016. - В 2-х ч. – Ч.2 – 280 с.

3. Бачинська Л.Г., Бачинська О.В. Особливості формування забудови Києва в кінці XIX - на початку XX ст.: причини та тенденції/Збірник наукових праць «Сучасні проблеми архітектури і містобудування». - Вип. № 47. - Київ: КНУБА, 2017. – С.21-26.

4. Бачинська Л. Г. Вплив політичного режиму СРСР у 1920-1940-ві роки на архітектуру та містобудування України / Multidisciplinary Scientific Edition «Proceedings of the International Scientific Conference «Modern Methodology of Science and Education» - September 18, 2017, Warsaw, Poland - Vol.1. - RS Global S.z O.O., Research and Scientific Group Warsaw, Poland – с.15-20.

5. Бачинська Л.Г. Еволюція архітектури і містобудування України з кінця XIX до початку XXI століть: причини та тенденції /International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE». № 10 (26), Vol. 1, October 2017. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference «Topical Problems of Modern Science and Possible Solutions». September 30, 2017, Dubai, UAE. - p.43-48.

6. Бачинська Л.Г. Архітектура та містобудування України у перехідні періоди економічно-політичного стану XX століття / International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE». № 11 (27), Vol. 1, November 2017. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference «Modern Scientific Achievements and Their Practical Application». October 31, 2017, Dubai, UAE. – P. 40-46.

*Гербут Надія Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент
Баєва Юлія Євгенівна, кандидат політичних наук, доцент,
кафедра політичних наук,*

Київський національний університет будівництва і архітектури

ГЕНДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ В МІСЬКОМУ ПЛАНУВАННІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Реалізація євроінтеграційних прагнень України актуалізує питання дотримання прав людини, оскільки це є основою європейських цінностей. Євросоюз розробив та реалізовує стратегію «gender mainstreaming», що в більшості офіційних документах України перекладається як «комплексний підхід до проблем рівності жінок і чоловіків» і означає необхідність дотримання гендерних прав в усіх сферах суспільного життя [1, с. 6-7].

З часом гендерний компонент почали інтегрувати до планування розвитку міста.

У Великобританії Королівський інститут міського планування провів дослідження, яким чином місцеві органи влади, що займаються плануванням простору, беруть до уваги проблему гендерної рівності. Результатом цього

дослідження стала розробка відповідних інструментів, що дозволило планувальникам застосовувати гендерний підхід у своїй діяльності. Наступним кроком інституту став випуск у 2007 р. спеціального меморандуму, у якому зазначалося, що різниця в повсякденному життєвому досвіді жінок і чоловіків впливає на всі фундаментальні принципи просторового планування і проектування архітектурного середовища. Саме жінки в основному стикаються з труднощами в міському просторі, яке розроблялося без урахування їх досвіду та покладених на них соціальних функцій, зокрема репродуктивної.

У Німеччині з кінця ХХ ст. розпочалися дослідження щодо проблем, пов'язаних з дискримінацією інтересів та потреб жінок в таких сферах, як містопланування, транспортне сполучення, регіональне планування. З початком реалізації гендерного мейнстримінгу ці дослідження набули більш масштабного характеру. До процесів соціального планування включено гендерну експертизу з метою запобігання дискримінації жінок і чоловіків [2].

Наприклад, у Берліні гендерний мейнстримінг почав імплементуватися у сферу розвитку та планування міста з 2009 р. Питання врахування інтересів та потреб жінок і чоловіків в контексті їх життєдіяльності в місті обговорювалося науковцями, політиками, експертами та громадськістю. Після цього гендерний компонент був внесений до деяких документів. Жіноча консультативна рада Берліну розробила каталог гендерних критеріїв для міського планування, який був опублікований німецькою та англійською мовами в 2011 році. Поступово інші міста Німеччини почали брати приклад з Берліна щодо реалізації гендерних прав у сфері містобудування [3].

Столиця Австрії, Відень, є місто-лідером в Європі щодо врахування гендерних аспектів в міському плануванні. Досвід Відня щодо гендерно чутливого планування є цінним не лише для України, а й для міжнародної спільноти.

Імплементация гендерного мейнстримінгу в плани розвитку міста підвищує їх цінність. *По-перше*, збільшується якість процесів планування, оскільки враховуються інтереси тих соціальних груп, які раніше були поза увагою. У новому форматі інтереси жінок і чоловіків систематично координуються з новими завданнями та новими кроками щодо розвитку міста. Кінцева мета гендерного підходу до процесів планування - це створення гнучкого та адаптованого міського простору до потреб жінок і чоловіків. *По-друге*, цільове використання ресурсів стає більш справедливим, тому що гендерно чутливе планування передбачає справедливий розподіл простору та часу в межах міста. Придатність міста для життя визначається, насамперед, зручністю для тих людей, які через певну фазу свого життя вимушені проводити багато часу біля своїх помешкань (наприклад, жінки з маленькими дітьми). Отже, інвестиційна політика міста повинна бути спрямована на задоволення потреб різних соціальних груп, зокрема жінок. *По-третє*, гендерно чутливе планування розвитку міста сприяє формуванню необхідних гендерних компетенцій у сфері урбаністики, підвищенню обізнаності щодо повсякденних життєвих потреб чоловіків і жінок у різні фази їхнього життя.

По-четверте, відбувається поступове вдосконалення методології та створення нових підходів. Процеси гендерно чутливого планування розвитку міста потребують обмін досвідом, долучення експертів та науковців, зокрема тих, хто займається міждисциплінарними дослідженнями проблем урбаністики з подальшим використанням цих практичних на теоретичних напрацювань для виконання конкретних завдань, що стоять перед місцевими органами влади.

Влада Відня розробляє гендерно чутливі плани розвитку міста вже більше, ніж двадцять років. Внаслідок успішно проведених пілотних проектів гендерний мейнстримінг сьогодні визнаний як центральна стратегічна складова міського планування. Він була включений до Стратегічного плану Відня, до Міського плану розвитку та галузевих програм, до генерального плану та концепцій містобудування, а також до різних проектів. Між 2005 та 2010 роками всі відділи міського планування Відня імплементували гендерну складову до деяких проектів. Таким чином, більше, ніж 50 пілотних проектів висвітлили різноманітні завдання, пов'язані із задоволенням потреб чоловіків й жінок у міському просторі, та шляхи їх вирішення.

Гендерно чутливе планування визначає час роботи як такий, що складається не лише з оплачуваних годин, а і з годин, що витрачаються на домашню роботу.

Згідно проведеного у 2005 р. дослідження у Відні чоловіки та жінки мають наступне тижневе навантаження:

- на домашню роботу жінки витрачають 37% годин від загального робочого часу, а чоловіки – 17%;
- на догляд за дітьми жінки витрачають 17% робочих годин, а чоловіки – 7%;
- на роботу, що оплачується, жінки витрачають 46% робочого часу, а чоловіки – 76%.

Отже, враховуючи той фактор, що австрійські жінки багато часу працюють в сім'ї, житлове середовище почали планувати таким чином, щоб полегшити цю роботу.

Наявність дітей або хворих чи літніх родичів в сім'ї зумовлює ускладнення мобільності того, хто за ними доглядає. Найчастіше ці функції виконують жінки, і тому саме їм потрібно їздити до дитячого садка, до школи, до поліклініки, до аптеки, до магазинів тощо. У 2011 році було виявлено, що у Відні жінки більшою мірою користуються суспільним транспортом, ніж чоловіки (39,4% та 34,8% відповідно). Також жінки більше ходять пішки у порівнянні з чоловіками (31,5% та 24% відповідно). На автомобілях їздять 27,0 % чоловіків і лише 13,2 % жінок. Цілком логічно, що в планування розвитку транспортної системи міста також імплементовано гендерний мейнстримінг.

У гендерно чутливому плануванні Відня також враховуються потреби дівчаток і хлопчиків віком: 1) до 6 років, 2) з 6 до 12 років, 3) з 13 до 17 років.

Наприклад, для підлітків дуже важливим є наявність парків, майданчиків та молодіжних центрів, де вони можуть зустрічатися та спілкуватись. Однак дівчата почуваються комфортно в безпечних відкритих місцях. При цьому

статистичні дані свідчать, що юнаки частіше стають жертвами насильства в публічних місцях.

Підлітки чоловічої статі використовують моторизовані види транспорту більшою мірою, ніж дівчата, а також частіше стають жертвами дорожньо-транспортних пригод. Є й інші відмінності між підлітками протилежних статей щодо життєдіяльності в місті, які враховуються в планах розвитку.

Мають свої специфічні потреби у міському просторі чоловіки і жінки літнього віку, чоловіки і жінки з особливими потребами, що також враховуються в планах та проектах міста.

В контексті забезпечення комфортного існування для вищезазначених соціальних груп, важливим стає впровадження концепції «місто коротких відстаней» («city of short distances»). Такий підхід до містобудування дозволяє ефективно поєднувати оплачувану роботу з роботою в сім'ї, витратити мінімум часу на поїздки за покупками тощо. «Місто коротких відстаней» - це місто, де житло, робочі місця, магазини, школи, місця відпочинку та ін. об'єкти знаходяться поряд. Різноманітна суміш об'єктів в поєднанні з оптимально спланованою транспортною системою, складає щільну мережу, яка дозволяє мешканцям комфортно почуватися в міському просторі. За таких умов люди похилого віку та мешканці міста з особливими потребами можуть пересуватися самостійно, та самостійно виконувати свої повсякденні завдання. Це полегшує роботу опікунів, зберігається час тощо.

Крім того, в планування розвитку міста імплементовано такі концепції, як «місто безбар'єрного простору» та «безпечне місто», що базується на принципі «бачити і бути видимим» і є особливо важливим для жінок, щоб не стати жертвою насилля.

Сучасні вимоги до міського проектування передбачають при організації тендерів включення гендерних критеріїв до:

- загальних цілей міського проектування (стратегічне бачення та цілі повинні бути сформульовані таким чином, щоб бралися до уваги гендерні характеристики);
- тендерної документації (в документах повинно бути пояснено вплив міського планування на різні соціальні групи, з урахуванням гендерних відмінностей);
- попередньої перевірки тендерних позицій (у склад тендерної комісії повинні входити гендерні експерти, щоб проводити гендерну експертизу на належному фаховому рівні)

Оскільки Відень накопичив значний досвід щодо гендерного підходу в містоплануванні, Інститутом ландшафтного планування (Institute of Landscape Planning) та Університетом природних ресурсів і біологічних наук (University of Natural Resources and Life Sciences) було розроблено у 2011 р. посібник: «Гендерний мейнстрімінг в міському плануванні та в розвитку міста», в якому розписана програма дій до 2025 р. [4]. Крім того, у Відні проходять різноманітні заходи, метою яких є ознайомлення політиків та держслужбовців з гендерними критеріями. Наприклад, у жовтні 2016 р. мерією Відня, фондом

імені Гайнріха Бьолля та громадською організацією WPS Prague було організовано навчання гендерним компетенціям у сфері міського планування для представників з пострадянських країн, зокрема і з України [5].

Значні успіхи щодо гармонійного інтегрування гендерного компонента до урбаністики мають й інші міста європейських країн.

Зрозуміло, що українські фахівці, експерти та чиновники, що займаються містобудівною діяльністю, повинні володіти належними гендерними компетенціями, тому, зважаючи на досвід західних університетів, для майбутніх спеціалістів необхідно вводити нові дисципліни, що відповідають сучасним тенденціям розвитку містобудування.

Список використаних джерел

1. Марценюк Т. О. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики / Тамара Марценюк ; керівники проектів : Олена Захарова, Володимир Притула; [Міжнародний центр перспективних досліджень]. Київ : [МЦПД], 2015. 43 с.

2. Социальные вопросы и гендерные подходы в урбанистике [Електронний ресурс] / Аслы Тепеджик Диш, Кристиан Димен, Мит-Челл Рирдон, Тимоти Андерсон. Пер. с англ. — NORDREGIO, 2014. 75 с. URL: http://gender-route.org/articles/sity/arhitektura_i_gendernoe_ravenstva_zachem_i_kak_govorit_ob_e_tom_so_studentami (дата звернення: 1.10.2017).

3. Gender Mainstreaming in Urban Development [Електронний ресурс] / Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, Berlin, 2011. URL : http://www.stadtentwicklung.berlin.de/soziale_stadt/gender_mainstreaming/download/gender_broschuere_englisch.pdf.

4. Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development [Електронний ресурс] / Stadtentwicklungsplan 2025. Vienna, 2013. URL : <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008358.pdf>

5. Попова Ю. Місто багатьох : як гендерний підхід робить міста справедливішими [Електронний ресурс] / Mistosite, 2016. URL : <https://mistosite.org.ua/uk/articles/m%D1%96sto-bagatoh-yak-gendernyj-p%D1%96dx%D1%96d-robyt-m%D1%96sta-spravedlyv%D1%96shymy>.

*Семко Вадим Леонідович, кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук,*

Київський національний університет будівництва і архітектури

СОЦІАЛЬНО-ЗАМКНЕНІ МІСЬКІ СПІВТОВАРИСТВА ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

При аналізі соціально-замкнених міських співтовариств дослідники зазвичай не виходять за межі етносоціальної проблематики, і це обмежує уявлення про цей феномен лише гетто та етнічними кварталами переважно великих міст. Такий підхід є прийнятним в етносоціології, при здійсненні етнополітичних програм та ініціатив,

сфері боротьби зі злочинністю та профілактики девіантних форм поведінки. Але з точки зору соціологічної теорії, а тим більш урбаністики такий підхід штучно звужує погляди на соціально-замкнені міські співтовариства, адже етнічні квартали та гетто є лише однією з форм цього явища.

А. Мусієздов звертаючи увагу на складність питання про критерії приналежності до міського співтовариства, зазначає, що з точки зору пересічної людини «це може означати і належність до тих, з ким вона знайома з дитинства і/або підтримує взаємодію у даний момент, і прилученність до можливостей задовольняти ти чи інші потреби, і орієнтацію на референту групу «справжніх городян» з їх цінностями, поглядами, способом життя, і просто звичку жити в даних умовах тощо». [1; С. 122.] В соціологічній теорії широку сукупність подібних відчуттів, рефлексій та потреб визначають як ідентичність. Проте міркування про міську ідентичність в традиційному рiчищі відразу стикається з низкою складнощів. Як що ідентичність є результатом ідентифікації індивіда з певною групою, то «міське співтовариство» складно, а напевно і неможливо оцінювати у якості групи. Сучасне місто, за визначенням є осередком щільної концентрації різноманітних співтовариств зі своєю культурою, структурою тощо. При цьому на думку Л. Вірта «популярна думка про «міській спосіб життя» виявляється хоча і не повною ілюзією, проте, очікуваним результатом поширення масової культури, який так і не настав». [2; С. 93.] Сучасні урбаністичні дослідження показують, що місто характеризується більш ніж одним способом життя. В наслідок стрімкого поширення інформаційних і комунікаційних технологій міські співтовариства все більше замикаються «в собі», вибудовуючи кордони між собою та іншими.

Очевидною ознакою соціально-замкнених міських співтовариств є їх маргінальність по відношенню до решти співтовариств міста, і міста в цілому. На цю їх ознаку роблять наголос дослідники, і за цією ознакою ці співтовариства виокремлюють пересічні мешканці міста на рівні повсякденних соціальних практик. Проте поняття «маргінальність» теж не є таким однозначним, як це здається на перший погляд. Як зауважує Г. Казакова: «В сучасному суспільстві явище маргінальності надто різноманітне і за формами свого прояву, і за соціальним середовищем, і за обсягами поширення. Воно аж ніяк не обмежено межами так званого «соціального дна». Маргінальним прошарком є і його протилежність – еліта. Більш того, в межах будь якої великої соціальної групи, що переживає глибокі соціальні трансформації, можна виокремити маргінальні прошарки, тим більш значні за обсягом, чим більш мобільним є історичний етап існування даного соціуму. Тим не менш саме «еліту» і «дно» ми вважаємо прототипами, репрезентативними для усього соціального феномена маргінальності». [3; С. 80 – 81]

Феномен маргінальності Г. Казакова визначає наступним чином: «Це властивість внерастовованості по відношенню до соціальної системи, що призведе до вимушеної або добровільної групової ізоляції як способу життя, наслідком чого стає соціальне виключення, соціальне відчуження і втрата соціальної ідентичності; агрегатність, що має на увазі слабкий потенціал самоорганізації і самовідтворення спільноти; девіантність с точки зору «нормативно-нормальної» більшості, ціннісно-оціночні судження (суспільна думка) якого на підставі культурно закріпленого критерію «норми/патології» незалежно від спрямованості (культурно

схвалювані/що засуджуються відхилення) виступають механізмом «закріплення» маргінального статусу». [3: С. 81.]

До ознак маргінальних прошарків Г. Казакова відносить: ізоляцію і відчуження; агрегатність; об'єктивну та (або) об'єктивно-суб'єктивнудевіантність. [3: С. 81.] Г. Казакова підкреслює важливість дослідження категорії маргінальності саме на прикладі стратифікаційних процесів у житловій сфері, «які демонструють усю глибину її поділу на два протилежних «ідеальних типа» -«еліту» і «дно». [3: С. 81.]

Окрім маргінальності явище соціально-замкнутих міських співтовариств часто пов'язується з нетрями, як з природною умовою їх проживання в містах. Проте, достатньо чітко визначення явища «нетрі» дано ООН у «Програмі ООН з сприяння стійкому розвитку населених пунктів». Відповідно до цього визначення нетрі являють собою житлові масиви спонтанної забудови з високою щільністю населення в міській місцевості, які складаються з ветхих, недоброякісних і невпорядкованих осель. За методикою ООН нетрями слід вважати міські райони, проживання в яких характеризується відсутністю однієї з наступних необхідних умов: чистої і придатної до вживання води; справної каналізації; достатнього житлового простору; права керувати і розпоряджатися своїм житлом. У більшості випадків нетрі пов'язані з самовільним заселенням територій і будівель (т.з. сквоттингом). Як правило, мешканці нетрів не є юридичними власниками або орендарями і не мають дозволу на використання житла або зайнятої ділянки. [4; С.43-44.] Як бачимо нетрі у своєму класичному вигляді є сьогодні ознакою лише деяких міст, переважно країн третього світу. Для розвинутих країн вони були притаманні у минулу добу індустріальної революції та розвитку капіталізму, що супроводжувалось стрімким зростанням чисельності мешканців міста за рахунок прибуття дешевої робочої сили з провінції, і сьогодні в цих країнах нетрі фактично зникли. Проте соціально-замкнуті міські співтовариства не лише залишаються, а й стають більш різноманітними.

Для подальших досліджень зазначеного феномену, на нашу думку необхідно сформулювати його ключові ознаки, і спираючись на них виробити критерії оцінки міських співтовариств, які дозволять оцінювати їх на предмет їх замкнутості. До їх складу слід включити наступні соціальні показники: ступень відкритості співтовариства для решти співтовариств міста; можливість та/або прагнення представників співтовариства навчатись, працювати та проводити дозвілля поза межами району свого проживання; сприйняття району та його мешканців оточуючим співтовариством (рештою міста); ступень соціальної мобільності представників співтовариства – можливість покинути район свого проживання на тривалий час, або назавжди; ставлення представників співтовариства до інших міських співтовариств (позитивне або негативне); які соціальні групи та міські співтовариства є для представників даного співтовариства референтними (нормативними чи негативними).

Така принципова схема потребує уточнення з огляду на конкретні умови практичних досліджень, але може на нашу думку слугувати загальною методологічною базою дослідження соціально-замкнутих міських співтовариств.

Список використаних джерел

1. Мусиездов А. А. Город как культурная форма // Социологическое обозрение. 2013. Т. 12. № 3. С. 121 – 136.
2. Вирт Л. Избранные работы по социологии. Сборник переводов / РАН ИНИОН. – М.: ИНИОН, 2005 – 244 с.
3. Казакова А. Ю. Современные городские трущобы: методико-методологические проблемы изучения маргинальных слоев. // Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология. 2010. № 2. С. 80 – 90.
4. Малетин С. С. Трущобы как туристская дестинация // Вестник кемеровского государственного университета. 2015. № 2. (62). Т. 7. С. 42 – 46.

*Ольховська Олена Владиславівна, кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри дизайну архітектурного середовища
Київського національного університету будівництва і архітектури
Ахунова Людмила Сергіївна, магістр філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

**МІСТОБУДІВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПУБЛІЧНИЙ ТА
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР**

Кожне місто має свої особливі риси незалежно від місця розташування, розміру та часу існування, крім того місто загалом, як і кожний його елемент, є продуктом людської діяльності, як матеріальної, так і духовної. Впродовж тривалого часу міський простір був територією, де відбувалися певні художні практики, результати яких впровадилися на вулицях, площах, в парках тощо. Наявний фізичний простір міста є не тільки міською територією, що містить архітектурні й інші об'єкти людської діяльності, а простором, який формується соціально і культурно. Таким чином в містобудівному середовищі закладаються світоглядні ідеали суспільства за допомогою різних об'єктів, в тому числі об'єктів творчості митців різних галузей, що відображують інформаційне поле їх діяльності, а також соціокультурні потреби міської громади. В цьому сенсі важливим аспектом розуміння сутності містобудівного середовища стає визначення терміну «публічний простір», що виявляє саме взаємодію потреб місцевої громади, креативних зусиль митців та якостей міського простору. Можливості сучасних творчих практик, що ставлять перед собою соціальні завдання і спрямовані на прийняття громадською більшістю, стають все більш впливовими при влаштуванні містобудівного середовища. Саме сучасні творчі практики перетворюють фізичний простір міста, в якому проходять відповідні творчі процеси, на «публічний простір», який має іншу змістовну сутність і набуває нового інформаційного значення. В цьому сенсі варте уваги наукове дослідження Юнько Кондо (Junko Kondo) «Активізація громадського специфічного мистецтва і арт-фестивалів: випадок арт-місця Наошіма» (Revitalization of a community site-specific art and art festivals: a case of art site

Naoshima), в якому автор розглядає питання чи може мистецтво розширювати межі своєї прояви і стати засобом комунікації, що сприяє взаємодії мистецтва і спільноти, в результаті якого виходить до висновку, що з кінця 60-х, а саме при появі ленд-арту, митці починають працювати з міською громадою або шляхом діалогу, або співробітництва. Це дослідження вивчає широкий спектр художніх практик, які засновані не тільки на топографії обраного місця, але й його історичному, соціальному та політичному походженні, та на взаємодії спільноти, що отримує соціальну користь від такої художньої практики [7].

Міський простір є громадським за визначенням, призначеним для масового громадського використання, але має різні режими використання та засоби застосування. Соціологічні дослідження в більшій мірі визначають публічний простір як загальнодоступне місце взаємодії різних верст міської спільноти, що знаходиться поза сферою приватного і має комунікаційний характер. Послідовники теорії німецького філософа Юргена Габермаса провідне значення надають саме політичному аспекту функціонування публічного простору, як місцю спілкування міської спільноти для реалізації своїх соціальних та політичних можливостей за допомогою прилюдної прояви власних поглядів та відстоювання своїх прав та інтересів. Такий підхід свідчить про використання поняття публічного простору в різних смислових аспектах і виявляє ознаки публічного простору і як фізичного місця, і як соціальної комунікації, що існує тільки при їх взаємодії. За дефініцією філософа-політолога Ханни Арендт основними рисами публічності міського простору є мова та дії, що відбуваються за допомогою обміну думками та інформацією і є найбільш близькими до античної грецької агори та римського форуму — історично сформованому урбаністичному укладу життя, що мало демократичне міське управління. Втім професор соціології Лондонської економічної школи Річард Сеннетт, при дослідженні феномену публічного простору, відзначив, що на сьогодні публічний простір міста зазнав значної трансформації, і є майданчиком саме спостереження, а не спілкування [1]. Це відображує трансформацію культурної складової прояви публічності простору і віддзеркалює перетворення соціокультурної характеристики комунікаційного аспекту міського простору з вербальної на візуальну. Саме такий підхід виявляє містобудівне середовище як інформативний простір у його метафоричному значенні та відзначає провідну роль публічного простору в функціонуванні міста. У зв'язку з цим поняття публічного простору віддзеркалює його цілісність в фізичному та соціальному аспектах.

В реаліях сталого розвитку міст публічний простір характеризується соціальним переосмисленням змісту містобудівного середовища, при якому архітектурна організація та дизайн міського простору призводить до його активного соціального використання. Впровадження художніх практик в функціонування публічних просторів забезпечує можливості як для дозвілля, так і комунікації більшості представників міської громади. В цьому сенсі міський простір становиться місцем для творчості художників, а дизайн міського середовища має характер співробітництва між всіма учасниками

процесу та включає детальний аналіз функціонування подібних просторів. Саме такий спосіб є основою роботи муніципалітетів багатьох прогресивних міст світу, що прийнятий в процесі формування публічного простору.

Художники завжди в той чи іншій формі приймали участь в перетворенні художнього образу міста, хоча впродовж ХХ століття їх роль в цьому процесі значно зменшилася, а замість образотворчого мистецтва постала реклама, що було пов'язано з новим підходом в соціальній політиці. Проте художні практики, що відбувалися в другій половині ХХ ст. залучили до своєї орбіти прикордонні області культури, завдяки чому відбулося розмивання між ними змістових меж. Як зазначив Девід Хардінг в роботі «Публічне мистецтво — спірний термін і спірна практика» Ірвінг Сандлер, американський мистецтвознавець, був одним із перших, хто сказав: «якщо достатня кількість художників отримає можливість працювати в публічних просторах, може сформуватися нова естетична традиція, традиція сучасного мистецтва в громадських місцях (public art), відмінного від мистецтва майстерень (studio art)» [6].

Коли мистецтво долучилося до прикордонних областей, воно стало виражатися особливими художніми засобами, шукаючи можливості відреагувати на соціальні запити, що стало новою мотивацією для митців. Так екологічні проблеми 1970-х і 1980-х рр., які стають замовленням суспільства, служать причиною появи нових творчих практик, які відбуваються в містобудівному середовищі, що підтверджується запровадженням спеціальних арт-програм, таких як програма High Line Art (2009) для скверу High Line, що перетворений з колишньої залізничної гілки в центрі Нью-Йорка; художній проект KunstKanal (2010), впроваджений в Пейзажному парку Дуйсбург–Північ, що був покликаний надати колишнім промисловим територіям Рурської області культурне значення; програма міського парку Gleisdreieck (2012), створеного з частини залізничного вокзалу в Берліні, в якому регулярно проводяться виставки сучасного мистецтва під відкритим небом. Ці приклади свідчать про інформативність міського простору, що закладена в соціокультурному напрямку розвитку містобудівного середовища.

Список використаних джерел:

1. Грищенко М. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження / М. Грищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Соціологія. — 2016 — №1(7) — С. 31-38.

2. Искусство как инструмент социальных изменений: арт-практики в общественных пространствах [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://theoryandpractice.ru/seminars/53483-iskusstvo-kak-instrument-sotsialnykh-izmeneniy-art-praktiki-v-obshchestvennykh-prostranstvakh-26-10>.

3. Ландшафтний парк «Дуйсбург-Норд» [Электронный ресурс] // Википедия : свободная энциклопедия. — Режим доступа: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ландшафтний_парк_«Дуйсбург-Норд».

4. Хартия «города Европы на пути к устойчивому развитию» (ольборгская хартия) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dzyalosh.ru/02-dostup/books/otcrit/r3-hartiy>.

5. Экология мегаполиса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://1tmn.ru/style/urbanism/ehkologiya-megapolisa-4135512>

6. Harding D. Public art-Contentious term and contested practice / D. Harding. — Glasgow : Foulis Press 1996. — 95 p.

7. Kondo J. Revitalization of a Community. Site-Specific Art and Art Festivals. A Case of Art Site Naoshima / J. Kondo. – 2012. – 144 p.

8. Zukin, Sharon The Culture of Cities / Sharon Zukin. — Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 1995 [Electronic resource] // Archdaily : the world's most visited architecture website. — Mode of access: <https://ru.scribd.com/doc/315412654/Sharon-Zukin-The-Cultures-of-Cities-Blackwell-1995>.

*Орленко Микола Іванович, кандидат технічних наук,
президент корпорації «Укрреставрація»*

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ЗА СТАНОМ ОХОРОНИ І РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ І МІСТОБУДУВАННЯ

System monitoringu za stanem ochrony i renowacji zabytków w zakresie architektury i urbanistyki

W artykule podjęto problem zachowania i renowacji zabytków architektury. Ukraina zobowiązana zabezpieczać należyty stan swojej nieruchomej spuścizny, jednak dzisiejsze państwo znacznie odstaje od międzynarodowych wymogów ochrony historyczno-kulturalnych dorobków. Określono konieczność stworzenia systemu monitoringu zabytków architektury i urbanistyki w celu przywiedzenia ojczyźnej branży ochrony zabytków do poziomu światowych standardów, określono miejsce i rolę branży konserwatorskiej w warunkach teraźniejszości.

Analiza doświadczenia konserwatorskiego lat niezależności Ukrainy dowodzi, że we współczesnych warunkach poręczeniem efektywnej kompleksowej renowacji jest opracowanie naukowo-technologicznej i organizacyjnej dokumentacji na podjęcie naprawczy – konserwatorskich prac.

Rejestr instrukcji musi włączać wiadomości o lokalizacji obiektu, reliefie, runtach, tło zabudowie, sieciach inżynierskich, wiadomościach o objętościowolaniistycznych konstruktywnych właściwościach, architektonicznych i konstruktywnych węzłach i detalach, decorum w wnętrzu i zewnątrz. Budowlane i wykończeniowe materiały, a także historyczne zaświadczenia, bibliograficzne dane, archiwalne dane, architektów.

Słowa kluczowe: *monitoring, renowacja, instrukcje architektury i urbanistyki, techniczny stan.*

Постановка проблеми. Слід зазначити, що на сьогоднішній день Україна значно відстає від міжнародних вимог охорони історико-культурних надбань, тому, визначаючи стратегічним завданням входження держави в європейське співтовариство, необхідно насамперед привести національну пам'яткоохоронну галузь до рівня світових стандартів.

Кабінет Міністрів України затвердив Державний реєстр нерухомих пам'яток архітектури і містобудування України. Цей реєстр включає в себе пам'ятки національного і місцевого значення з присвоєними охоронними номерами. На кожен пам'ятку заведена облікова документація (облікова картка, або паспорт, коротка історична довідка, акт технічного стану, матеріали фото фіксації).

Водночас сьогодні накопичилось багато проблем в пам'яткоохоронній і реставраційній галузях, оскільки і в масштабах держави, і по кожному регіону відсутній моніторинг стану пам'яток нерухомої спадщини із зазначенням аварійності, незадовільного технічного стану, необхідності в коштах і джерелах фінансування, не визначені потреби в людських ресурсах, особливо підготовці кваліфікованих кадрів для реставрації, не зведений баланс по матеріально-технічним ресурсам, механізмах; відсутня програма розвитку реставраційних організацій, а також їх виробничих баз, відсутні довгострокова конкретна комплексна програма і зведений баланс по фінансових, матеріально-механічних і людських ресурсах в державі включаючи регіони.

Основна частина.

Етапи проведення моніторингу за станом збереження пам'яток архітектури і містобудування

1 етап. Комплексне дослідження, розробка науково-проектної кошторисної документації, спрямованої на ліквідацію аварійного стану, визначення обсягів і переліку консерваційних робіт, реставрації з пристосуванням пам'ятки в сучасних умовах.

На цьому етапі визначається технічний стан пам'ятки архітектури, аварійність, підраховуються потреби в коштах, матеріально-технічних і людських ресурсах, етапи проведення робіт та реставрації.

Вирішення поставлених задач по кожній пам'ятці архітектури потребує розробки кошторису, де вказується вартість реставраційних робіт, нормативної трудомісткості на вказані і розписані в переліку види робіт та кошторисної заробітної плати, потреби в матеріалах, výroбах в їх поточних цінах та механізмах.

Згідно ДБН Д.1.1-1-2000 кошторисні нормативи поділяються на елементні та укрупнені (збільшені). Для реставрації розроблені ресурсні елементні кошторисні норми на ремонтно-реставраційні роботи РЕКНР (ДБН Д.2.5.-2000).

Автоматизація кошторисних розрахунків дозволяє розрахувати ресурсну вартість і здійснювати взаєморозрахунки за виконані роботи.

Основні програмні комплекси, які пройшли атестацію на відповідність нормативної бази та методики розрахунків і рекомендовані в Україні та

найбільше використовуються для реставрації пам'яток архітектури «АВК-3» і «Будівельні технології».

2 етап. Визначення в межах держави, окремого регіону, населеного пункту в потребах в фінансових матеріально-технічних і людських ресурсах по кожній пам'ятці на основі розрахунків зведеного балансу з джерелами фінансування.

3 етап. Узгодження і затвердження “Державної програми” з урахуванням економічного потенціалу держави, інвесторів, власників на проведення підрядних ремонтно-реставраційних робіт з першочерговими протиаварійними роботами і консерваційними заходами.

Галузеве прогнозування

В Україні накопичений досвід галузевого прогнозування по реставрації пам'яток архітектури і містобудування. Такі розробки були здійснені протягом 1984-1987 років, коли на замовлення Держбуду України інститутом “Укрпроектреставрація” був розроблений “Перспективний план проведення науково-проектних і підрядних ремонтно-реставраційних робіт по пам'ятках архітектури і містобудування Української РСР”. Станом на 01.01.1985 року було обстежено 5330 пам'яток архітектури і містобудування, які знаходились на державному обліку. По кожному із них з виїздом на місце була заведена інвентарна робоча картка згідно рекомендацій ІКОМОС. Всі дані зводились в таблиці і картосхеми.

Особлива увага приділялась актам технічного стану, аварійності пам'ятки; значущості пам'ятки, рекомендаціям по пристосуванню пам'ятки в сучасних умовах, черговості проведення робіт, необхідності в коштах на розробку проекту і проведення робіт по реставрації.

Отримані матеріали дослідження були зведені як рекомендації для подальшого планування. Так, із 5330 пам'яток обстежених по Україні 779 перебували в аварійному і незадовільному технічному стані (14,6%).

На базі цих даних обстеження Українське спеціальне науково-реставраційне виробниче управління Держбуду УРСР (з 1989 - об'єднання, з 1998 - Корпорація) розробило “Заходи по перспективному розвитку мережі реставраційних організацій на період 1987-1990 рр. і до 2000 р.” якими передбачалось до 1990 року збільшення обсягів підрядних ремонтно-реставраційних робіт в 2 рази, науково-проектних – реставраційних робіт в 2,5 рази.

Якщо аналізувати сучасний стан пам'яткоохоронної галузі, то сьогодні ситуація з технічним станом погіршилась порівняно з початком 1990-х років, більшість внесених до Державного реєстру об'єктів нерухомої спадщини перебуває в незадовільному стані, а коштів на їх реставрацію ні у держави, ні у місцевих бюджетах немає. Ще одна проблема пов'язана з несанкціонованим наступом сучасної елітної забудови на історичну забудову, коли пам'ятки відселяються, навмисно доводяться до гостро аварійного стану, а потім руйнуються для звільнення місця під комерційні об'єкти. Така ситуація

характерна для великих міст, передусім для Києва, і масштаб цих дій набуває масового загрозливого характеру.

Сьогодні ми всі є свідками того, як в буферних зонах пам'яток, внесених до переліку ЮНЕСКО (Софійський монастир, Києво-Печерська Лавра), грубо порушуються правила забудови в охоронних зонах, неодноразово піднімалось питання про виключення наших об'єктів зі списку світової спадщини саме через грубе порушення вимог по їх збереженню, закріплених міжнародними пам'яткоохоронними і реставраційними документами.

В умовах існуючих економічних і політичних проблем в нашій державі існує загроза того, що проблема дотримання нормативно-правової і законодавчої бази із збереження нерухомої спадщини перейде до розряду не першочергових, другорядних. Проте дбайливе ставлення до матеріальних свідчень історії є запорукою розвитку країни. На прикладі таких країн, як, приміром, Австрія, Німеччина чи Японія можна побачити, що в успішних країнах виділяються значні кошти саме на збереження реставрацію архітектурної спадщини. Приміром, в Австрії реставраційна галузь знаходиться в компетенції держави, і фінансування реставраційних заходів відбувається саме з державного бюджету. В старовинних містечках Німеччини, де предметом охорони є не окрема будівля, а місто в цілому, держава матеріально заохочує власників дотримуватись всіх пам'яткоохоронних і реставраційних вимог при відновленні об'єктів приватної власності (одним з прикладів є містечко Нордлінген в Баварії). Світовий досвід свідчить про ефективність матеріального стимулювання власників об'єктів, які перебувають в приватній власності: наприклад, в Німеччині їм зменшують суму податків, виплачують грошові винагороди, тощо.

Висновки

Для забезпечення потреби в змістовому наповненні інформаційної структури експертної системи проведення реставраційних робіт були систематизовані – з однієї сторони – елементи будівель за ієрархічними рівнями, з другої – проблеми аварійного стану з проявами нарівні конкретних елементів – складових, з третьої – реставраційні методики, які застосовуються на рівні конкретних елементів для ліквідації їх аварійного стану.

Аналіз реставраційного досвіду років незалежності України доводить, що в сучасних умовах запорукою ефективної комплексної реставрації є розробка науково-технологічної і організаційної документації на проведення ремонтно-реставраційних робіт. Основними складовими для ефективної організації якості ведення реставраційних робіт були розроблені і затверджені проекти організації робіт на весь комплекс споруд і проекти виконання робіт на кожен конструктив і вид робіт.

Зміна економічних і політичних обставин в державі призвела до зміни ролі реставрації. Зокрема, можна спрогнозувати на найближчу перспективу, що актуальним залишиться ліквідація аварійного стану пам'яток. Крім цього, з'явилась проблема сучасного пристосування пам'яток архітектури із збереженням їх автентичності в поєднанні з вимогами комфорту.

Україна як член Конвенції “Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини”, зобов’язана забезпечувати охорону, збереження в належному стані культурної спадщини, що розташована на своїй території.

Для ліквідації аварійного технічного стану пам’яток в державі, проведення робіт по консервації, реставрації з пристосуванням необхідно розробити “Комплексну державну програму по збереженню пам’яток архітектури і містобудування”, де на основі Реєстру пам’яток і паспортизації по кожній пам’ятці розробити перспективних план проведення науково-проектних і підрядних ремонтно-реставраційних робіт з визначенням: черговості робіт, джерел фінансування, потреби в матеріально-технічних і людських ресурсах, рекомендаціях по пристосуванню. Фактично це план галузевого прогнозування по реставрації пам’яток в державі на найближчі роки в розрізі кожної області, міста, селища.

Так, в 1987 році був розроблений перспективний план проведення науково-проектних і ремонтно-реставраційних підрядних робіт на пам’ятках архітектури та містобудування з визначенням першочергових проблем, заходів і фінансових потреб. Ця програма передбачала збір даних про технічний стан пам’яток архітектури і містобудування, визначення першочергових об’єктів і переліку необхідних протиаварійних заходів, групування об’єктів для максимальної концентрації робіт, по пам’ятках областей розроблялись за спеціальною формою інвентарні картки. По кожній пам’ятці обов’язково визначалась значущість об’єкта як обґрунтування для охоронного статусу і % втрат, технічний стан, первісна функція. На основі цієї структури було розроблено 6 карто-схем. На першій карті показувалось розміщення пам’яток, їх технічний стан, матеріал з класифікацією по первісному призначенню. На другій карті відображались пам’ятки за значущістю і давні поселення з історичною забудовою. На третій – відображались свідчення про сучасне пристосування пам’яток і ведення реставраційних робіт. Четверта, п’ята і шоста карти зображали структуру реставраційної галузі України і розташування підрозділів. Там же відображались перспективні пропозиції щодо реорганізації структурних підрозділів.

Реєстр пам’яток повинен включати відомості про місцезнаходження об’єкта, рельєф, ґрунти, фонову забудову, інженерні мережі, відомості про об’ємно-планувальні та конструктивні особливості, архітектурні та конструктивні вузли та деталі, декор в інтер’єрі та в екстер’єрі, будівельні та опоряджувальні матеріали, а також історичні довідки, бібліографічні дані, архівні дані, архітекторів.

Список використаних джерел

1. Державні будівельні норми України. Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам’ятках культурної спадщини ДБН В.3.2-1-2004. – Держбуд України: Київ, 2005. – 121 с.

2. Довідка про кількість пам’яток археології, історії, монументального мистецтва, архітектури і містобудування України станом на 1 січня 2002 року Культура і життя. - 2002. - № 31. - С. 3.

3. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Правова охорона культурної спадщини: Зб. документів. – Х. : ХІК, 2006. – С. 130-132.

4. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 рр.» від 20 квітня 2004 р. № 1692-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32. – Ст. 390.

*Книш Валерій Іванович, кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри теорії архітектури?*

Київський національний університет будівництва і архітектури

АРХИТЕКТУРНО-РЕГУЛЯТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТУВАННЯМ БАГАТОКВАРТИРНОГО ЖИТЛА

Мабуть не варто сперечатися з тим, що основою проектування, є діючі у будь-якій країні світу нормативні вимоги. Тому кожен фахівець, який має відношення до містобудування або архітектурного проектування нових будівель або об'єктів реконструкції чи творення інфраструктури та впорядкування територій, та такого іншого у власній професійній діяльності керується визначеними законами, на кшталт Законів України «Про архітектурну діяльність», «Про основи містобудування», а також діючими в Україні ДБН, ДСТУ, тощо. Але не тільки проектанти повинні зважати на це, а й всі інші, хто задіяний на сучасному ринку творення і реалізації нерухомості у широкому розумінні даного поняття. Навіть ті, що так би мовити «замовляють музику». Тобто проектування і будівництво, сплачуючи за це шалені гроші. Саме замовники і інвестори, які фінансують творення майбутнього і, як може комусь здаватися могли б мати певні переваги щодо трактування тих чи інших нормативів. Принаймні, є багато з них, хто так вважає, особливо коли це у не значній мірі суперечить, на їх думку, деяким встановленим правилам чи регуляціям. Не кажучи вже про причетних до проектування чиновників, виробників будівельних матеріалів і інженерного обладнання та іншого оснащення, постачальників продукції, а також генпідрядників і різноманітних субпідрядних організацій та багатьох інших, що мають відношення до реалізації інвестиційно - замовничих намірів забудовника. Усі вони без виключення змушені керуватися законодавством, яке опосередковано управляє суб'єктами містобудування. Тобто є невидимим архітектурно-регулятивним менеджментом, який попри його «віртуальний» вплив є найбільш відчутним в процесах управління проектотворенням. Принаймні якщо мова йде про проектування БЖ, де будь-яке найменше порушення діючих норм і правил відносно легко виявляється навіть не фахівцями, не кажучи вже про тих, хто наглядає за будівництвом. І це є цілковито природно, бо, як не банально звучить, переважна більшість людей є дійсними чи потенційними споживачами житла, які на ньому розуміються. Тим більш городяни, які роками з надією на поліпшення умов помешкання, моніторять запропоноване ринком БЖ для

його придбання. Тобто підсвідомо навчаються відрізняти прийнятне для споживання від дещо неліквідного. Навіть коли воно завуальоване під маркою ексклюзиву або елітарності у запропонованому на продаж об'єкті. Сучасному споживачеві БЖ все складніше підсунути житло побудоване у невідповідності до нормативів, що гарантують певний рівень якості. Навіщо купувати щось недосконале, тим більше, якщо його вартість лише трохи менша за вартість пропозиції конкурента? Тобто житла, яке розташоване поруч але більш гармонізованого. І це не риторичне питання, а визначені ринком головні важелі, які все ж таки змушують суб'єктів містобудування рахуватися із діючим законодавством в архітектурній сфері. Важелів, що у певній мірі обмежують «апетити» тих, хто вкладає гроші з бажанням економити на всьому, де тільки це можливо. Але на жаль, які не завжди спрацьовують, бо глобальні порушення діючих ДБН, попри певну освіченість споживача БЖ, поки що залишаються не законним, але доволі ефективним засобом здобуття надприбутків. Маються на увазі ті, які у супереч здоровому глузду відмовлять дотриманню найбільш суттєвих нормативних регламентацій. На приклад надмірного збільшення щільності забудови за рахунок її суцільного вихолощування, або будівництва у природоохоронних зонах чи на недопустимому наближенні до їх ареалів. Заради відносно відчутного зниження вартості житла на тлі суттєвого зростання об'ємів продажу квартир, у першому випадку, та значного зростання вартості для покупця житла, що будується, умовно кажучи, «у раю», у другому.

Мабуть, не має сенсу далі досліджувати ще якісь інші зловживання вітчизняних забудовників та їх сподвижників – суб'єктів містобудування, на кшталт наведених, у намаганні оптимізувати власний бізнес або ще більш удосконалити чиновничу упередженість. Краще зосередимось на архітектурно-регулятивному менеджменті процесів регламентаційного упорядкування проектуванням для стримання будь яких зловживань у містобудуванні. Тобто на управлінні архітектурною діяльністю, а також нормативах, які мають найбільшу впливовість на проектотворення БЖ, або дієздатності сучасного вітчизняного законодавства в управлінні процесами реалізації інвестиційно-замовничих намірів у сфері його будівництва. Визначення тієї дієздатності, яка попри державно-законодавчий рівень управління, не завжди спрацьовує належним чином. Бо дехто, із суб'єктів містобудування, включаючи проєктантів, подекуди свідомо йдуть на порушення діючого законодавства, чим і знижують ефективність архітектурно-регулятивного менеджменту. Безперечно, це – порушення, що є не допустимим, але трапляється щось подібне також і з інших причин. Наприклад - певного недоупорядкування діючих нормативів які суперечать один одному, а також можливості вільного трактування тих чи інших положень із ДБН.

Для їх подолання на практиці, як правило, використовуються арбітри чи експерти. Або визнані фахівці, що мають певні надані їм повноваження, вирішують те, як розв'язати проблему на свій власний розсуд. Цілком природно, що подібне, у вітчизняних реаліях, є підставою для зловживання під

впливом, так званого, «людського фактору». Тієї впливовості, яка дещо руйнує жорсткість архітектурно-регулятивного менеджменту, який міг би міцно стримувати суб'єктів містобудування від зловживань. Надаючи можливість зацікавленим сторонам знаходити шпарини, тобто тріщини у моноліті упорядкованого проектотворення, крізь які заради певних переваг просочуються, затребувані архітектурно-містобудівні рішення, в обхід діючого законодавства. Ефективність архітектурно-регулятивного менеджменту процесів регламентаційного упорядкування проектування БЖ, можна оцінити по чотирьом основним критеріям. Саме тим, які управляють проектуванням у містобудівній, об'ємно-просторовій та інженерно-технічній сферах реалізації інвестиційно-замовничих намірів під проводом Закону України «Про архітектурну діяльність» [1]. Закону, зміст і спрямованість якого є першою складовою менеджменту, що регламентує: - організаційне впорядкування проектування; - професійно-кадрову атестацію і сертифікацію; - повноваження управління містобудуванням і архітектурою; - права і обов'язки суб'єктів проектотворення; - авторські права у сфері архітектури; - відповідальність за порушення законодавства про архітектурну діяльність.

Тобто все те, чим повинні керуватись або принаймні із чим рахуватись суб'єкти містобудування, які безпосередньо чи опосередковано причетні до архітектури. Або реалізації будь-яких соціальних, державних чи інвестиційно-замовничих планів у сфері містобудування, життєвпорядкування, модернізації та планування майбутнього, а також збереження і реновації успадкованого.

Прийнятий ще у 1995 році, закон майже два десятиліття діє в Україні, але досі не влаштовує законодавця. Про що свідчать як мінімум десятки внесених змін із 2004 до 2015 р.р. в яких багаторазово, «..., положення закону конкретизувались, наближувались до вимог життя, але в ньому з'являлось багато того, про що автори першої редакції й не здогадувались.» [2, с. 3].

В останній редакції внесення цілих розділів і окремих положень, які наведені у переліку вище, призвели до його певного упорядкування, після чого закон нарешті набув вагомого значення. І у першу чергу, як потенційно-спроможний інструмент управління архітектурною діяльністю, де передбачені права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб на сучасному ринку проектування в умовах загостреної конкуренції. Але чому лише як потенційно спроможний а не цілковито здатний упорядкувати діяльність у сфері архітектури? Мабуть за відсутністю дієздатного контролю за його виконанням, інерцією мислення і піддатливістю діючих архітекторів тиску забудовників, а також опору суб'єктів містобудування, яким він не до душі, бо дещо заважає поспіхати архітектурно-проектним менеджментом на власну користь. І це є природним бо для проектанта завжди має місце дилема, поміж бажанням як найкраще догодити замовнику, який начеб то не орієнтується в архітектурних премудростях, та необхідністю дотримуватись Закону України «Про архітектурну діяльність», що може цьому заважати.

Така вже специфіка професії, але все ж таки, що робити, коли інвестиційно-замовничі наміри дещо завищені чи ідуть у супереч з ДБН, при

тому, що проєктувальники лише є персонально найманими замовником особами чи проєктним бюро, що мусять «грати по його правилам»?

Дійсно, протиріччя, як мінімум, між тим або якимось оригінально прийнятим архітектурно-проєктним рішенням викрутитися із складної ситуації чи в загалі відмовитись від замовлення на проєктування. Принциповості у вітчизняних архітекторів, як і певного креативу при цьому, слід зазначити дещо замало. Тим більш в умовах високої конкуренції, що також не сприяє зростанню, так би мовити, «їх шляхетності». Більшість з них, у кращому разі, віддають перевагу компромісам у пошуку виходу із тупика, які варто кожного разу оцінювати крізь призму відповідності з новою ж до діючого законодавства. Щодо архітектурно-регулятивного управління подібне оцінювання необхідне заради запобігання репутаційних втрат виконавця, а також визначення ступеня правомірності тих чи інших його дій у відповідності з Законом «Про архітектурну діяльність». Особливо, коли йде мова про діяльність в архітектурній сфері у цілому, включаючи проєктування, будь яких архітектурних об'єктів. На відміну від трьох наступних складових архітектурно-регулятивного менеджменту, які з огляду на предмет даного дослідження, відносяться суто до проєктування БЖ.

Першою із них є аналітично виявлена група регламентацій із діючих нормативів, які формують містобудівні основи ефективного вживлення БЖ у забудову та створення повноцінної навколо об'єктної інфраструктури на рівні:

Розпланованого розташування житлових одиниць; еколого - природоохоронних обмежень; раціонального земельного використання; нормативно - щільностного розселення; озеленення та благоустрою території; побутово-інфраструктурного упорядкування; соціально-громадського врівноваження. Тобто та, що управляє проєктуванням заради здобуття, як найкращого результату у формуванні комфортного, безпечного та зручного для співіснування громади середовища навколо і у середині житлової забудови у цілому, а також прибудинкових подвір'ях зокрема.

Друга та, що складає основу об'ємно-планувальної структури майбутніх об'єктів БЖ на рівні їх: евакуаційно-комунікаційної упорядкованості; інсоляційно - аераційної відповідності; об'ємно - параметричної санепідеміологічності; безперешкодної доступності для населення з обмеженою рухливістю; функціонально вбудовано-прибудованої прийнятності; архітектурно-конструктивної сталості; сейсмічно-статичної надійності; авто-паркувальної достатності. Залишаючи архітектору вибір засобів, творчу наснагу і креатив у мешкання, а також прийнятного зовнішнього архітектурно - художнього вигляду новоствореного БЖ.

Третя, яка формує належну експлуатаційно-технічну і еколого - технологічну якість БЖ на рівні його: інженерно-технічного облаштування; енергоефективності та енергозбереження; матеріало - екологічної відповідності; навколо-середовищної охорони; протипожежної захищеності; захисту від шуму, а також основи майбутнього будівництва, а саме; кошторисно-економічної визначеності; будівельно - організаційної розпланованості (ПОБ).

Безпосередньо, а також опосередковано впливаючи на прийняття та коригування попередньо прийнятих архітектурно-конструктивних рішень заради здобуття визначених нормативами певної споживчої якості та технічної досконалості житла, а також його безпечної, комфортної і захищеної та довготривалої експлуатації. На разі можна було б поставити крапку, якщо залишити поза увагою оціночні критерії у визначенні якості прийняття тих чи інших проектних рішень. Тим більш, що дане питання є прерогативою головних архітекторів проектів, який мають на меті, «ощасливити світ», задовольнити замовника, та ще й, при цьому, не підставитись. Тобто винайти найбільш обґрунтовані чи оптимальні проектні рішення, які максимально – можливо здатні задовольнити забудовника, громаду і чиновників та ще й не порушуючи діюче законодавство. Все інше, так би мовити, «від лукавого», бо поява у проекті навмисних чи навіть випадкових невідповідностей до діючих ДБН є неправомірностями що підлягають лише негативному оціненню та покаранню, у випадку неможливості їх усунення. А ось у позитиві має сенс, оцінювати дещо інше. На кшталт, креативну спроможність використовувати деякі проріхи та протиріччя у вітчизняному нормуванні на користь винайдення оптимальних проектних рішень. Саме тих, які здатні задовольнити переважну більшість городян непересічно створеним містобудівним простором у середовищі навколо - об'єктно - громадського співіснування, комфортом та безпекою внутрішньо-будинкового помешкання, а також доцільно-виваженим інженерно-технічним облаштуванням побудованого БЖ. Або ефективність винайдених компромісів там, де проектування зайшло у глухий кут або існує загроза щодо реалізації інвестиційно-замовничих намірів, і такого іншого. Тобто вправність проектувальника, під проводом архітектурно-регулятивного менеджменту, вирішувати поставлені перед ним задачі, в процесі регламентаційного упорядкування прийнятих архітектурно – містобудівних рішень. Яка, за умови самокритичного ставлення у поєднанні з природнім бажанням бути поміченим у колегіально-конкурентному середовищі та потенційно замовничому колі, є запорукою здобуття високого рейтингу створеної ними архітектури. У тому числі і по трьом вище розглянутим критеріям, або складовим що закладені в основу нормування сфери проектування БЖ. Тим більш після того, як відбудеться довгоочікуваний перегляд вітчизняних нормативів, включаючи ті, що нині управляють проектуванням БЖ. В контексті змінених цілей і принципів нормативно – регулятивного управління архітектурно – урбаністичною сферою. Про які 18.10.2017 р. йшлося у «Національній доповіді про стан справ і перспективи архітектурно-урбаністичної сфери» [3.с. 9], де основним вважається їх переорієнтація на: - людоцентричність; - децентралізацію; - зниження зарегульованості; - визначення ієрархічність рівней прийняття рішень, а також пріоритетність процедур, у взаємовідносинах суб'єктів містобудування і таке інше. Саме про те, що дозволить потенційну діє спроможність Закону України «Про архітектурну діяльність» перетворити на цілковито дієздатний механізм

регламентаційного менеджменту у проекто – творенні, як БЖ, зокрема так і архітектурно-урбаністичної сфери, в цілому.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 2999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/687-14>.

2. Посібник навчального курсу до професійної атестації архітекторів. Загальний модуль/ видання третє. Автори упорядники: О.П.Чижевський, С.Г. Буравченко, Т.В.Криштоп – К., ТОВ ВПК «Експес-Поліграф», 2016.- 227с.]

3. Національна спілка архітекторів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nsau.org/стаття/917>.

*Шпаковська Віра Тимофіївна, кандидат архітектури, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ВУЛИЧНО-ШЛЯХОВА ІНФРАСТРУКТУРА ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Повсякденне життя людей складається з постійного задоволення різних за характером потреб, що зв'язані з забезпеченням їх життєдіяльності. Але існує досить значна частина членів нашого суспільства – маломобільні групи населення, для якої ці звичайні дії стають майже неможливими. До категорії маломобільних груп населення відносяться люди, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, отриманні послуг, необхідної інформації, при орієнтації в просторі. До цієї групи населення відносяться інваліди, люди з тимчасовим порушенням здоров'я, люди літнього віку, які завдяки придбаним з віком захворюванням мають деякі труднощі з пересуванням, вагітні жінки, люди з дитячими колясками.

В Конвенції ООН про права інвалідів, яка була ратифікована Україною в 2009 році, в статті 9 передбачено забезпечення доступності людей з інвалідністю до всіх сфер життя держави. Згідно з офіційними даними, в Україні кількість інвалідів різних нозологій складає близько 2,8 мільйонів [1]. Тобто в забезпеченні безбар'єрного середовища в плані доступної інфраструктури є потреби у дуже значної частини населення. Згідно світовим статистичним даним, користувачами елементів безбар'єрного середовища є від чверті до третини населення. Майже кожна людина в різні періоди свого життя має потребу у використанні цих елементів.

Проблема забезпечення безперешкодного доступу маломобільних груп населення до об'єктів соціальної інфраструктури є актуальним завданням при проектуванні та будівництві соціальних об'єктів. . В усіх європейських країнах іде активна праця по створенню безпечного, доступного, інформаційного, комфортного середовища, в тому числі вулично-шляхового простору для маломобільних груп населення. Для людей з обмеженими фізичними можливостями місто розірване на зони, між якими пролягають перепони

різного ступеня важкості: сходи, бордюри, пішохідні наземні та підземні переходи, вузькі двері та тротуари, відсутність пішохідних доріжок, спеціальних попереджуючих та інформаційних знаків і пристроїв тощо.

Доступність соціального простору, можливість використання міської інфраструктури маломобільними групами населення є важливою умовою забезпечення самостійності та незалежності цієї досить поширеної групи населення.

Повноцінне безбар'єрне середовище може бути сформоване лише завдяки комплексній праці фахівців різних спеціалізацій по створенню універсального облаштування доступного оточення, пристосованого для потреб людей з обмеженими фізичними можливостями: архітекторів, дизайнерів, спеціалістів по ландшафту, містобудівників, а також інженерів та дослідників дизайну оточуючого середовища [2].

Транспортно-пішохідна інфраструктура населених пунктів потребує значного вдосконалення, особливо з урахуванням зростання з кожним роком чисельності маломобільних груп населення. Цьому може сприяти застосування принципів універсального дизайну, розрахованих на всіх без виключення людей, але особливо вони мають сприяти створенню середовища, що враховує потреби людей з обмеженими фізичними можливостями, таких, які мають проблеми з опорно-руховим апаратом, з дефектами зору, слуху, сприйняття [3].

Щоб зробити наші міста дійсно «безбар'єрними» необхідно переглядати та удосконалювати державні будівельні норми. Для приведення національного законодавства у відповідність положенням Конвенції прийнято ряд законів та державних цільових програм. Але досі безбар'єрне фізичне середовище на практиці відсутнє, незважаючи на безліч прийнятих державних нормативних документів. Певна річ, наша держава стоїть на початку шляху по формуванню безбар'єрного середовища. Наприклад, у США та країнах Європи цей процес зайняв не один десяток років і нам треба докласти максимум зусиль, щоб використати світовий досвід помилок та досягнень інших країн.

Нормативні документи, що розроблені для створення середовища з урахуванням потреб маломобільних груп населення, в основному направлені на забезпечення доступності будівель та споруд. Значно менше охоплена нормативними вимогами вулично-шляхова мережа. Обов'язковими елементами забезпечення доступності для цієї групи населення є наземні та підземні переходи, пішохідні шляхи, їх покриття, обладнання місць для посадки в громадський в транспорт, зручні автостоянки.

Дуже важливими є питання інформаційного забезпечення, які досі залишались недостатньо розкритими і розробці яких останнім часом приділяється більша увага. Визначаються нормативні вимоги до інформаційного забезпечення вулично-шляхової мережі людей з обмеженими фізичними можливостями та основні види засобів забезпечення інформаційного простору: інформаційні споруди, тактильні поверхні, розмітка шляхів руху, світлові вказівники та світлофори, пристрої звукового дублювання сигналів руху [4, с.213-220].

Необхідно домагатися забезпечення таких умов, коли людина з обмеженими фізичними можливостями може без сторонньої допомоги безперешкодно рухатись по тротуарам та долати бордюри, мати можливість своєчасного використання місць відпочинку, очікування та обслуговування, безпечного доступу до зупинок громадського транспорту та облаштованих місць паркування. Треба зробити доступними для неї всі без виключення зони міста та громадські і житлові будинки.

Але на практиці часто ці вимоги залишаються лише в теорії та в нормативах. Пандуси, що забезпечують можливість перетинати перешкоди перепаду рівней (сходи перед будинками, бордюрні камені, підземні переходи тощо) в більшості випадків не відповідають вимогам. Оптимальний поздовжній ухил шляху руху, по якому можливий проїзд інвалідів на кріслах-колясках становить 5%. При проектуванні пандусів нормами передбачається можливість його підвищення до 8%. з обов'язковим улаштуванням проміжних горизонтальних площадок завдовжки не менше 1,5 м. через кожні 10 м. Максимальна висота одного підйому (маршу) пандуса не повинна перевищувати 0,8 м. Лише при влаштуванні з'їздів із тротуару біля будинку та в затіснених місцях допускається збільшувати поздовжній ухил до 10% на протязі не більше 10 м [5,с.5]. Але нормований ухил пандусів майже всюди значно перевищує ці показники, що робить неможливим їх повноцінне комфортне використання, особливо інвалідами, що користуються кріслами-колясками. Якщо пандуси не обладнані поручнями та обмежувачами бортиками, то вони також становлять значну небезпеку для людей із слабким зором.

Всі ці нормативні вимоги легко виконати при проектуванні нових підземних переходів і значно складніше, а інколи і неможливо враховувати при реконструкції вже існуючих підземних переходів, яких, звичайно, набагато більше, особливо в нерідко затіснених умовах існуючої забудови. В таких випадках доцільно використовувати відкидні електричні підйомники, якими зараз облаштовуються підземні переходи до нових станцій метро. Європейський досвід показує вирішення цієї проблеми за рахунок використання ліфтів у підземних переходах. Звичайно, це обійдеться дорожче, але дозволить вирішити проблеми комплексної доступності до всіх соціальних об'єктів маломобільних верств населення. Підземні переходи, особливо в великих містах, нерідко перетворюються в універсальні центри: торгівельні, розважальні тощо. Підземна урбаністика набуває все більшого розмаху. Саме тут використання сучасних видів інженерно-технічних засобів для вертикальної комунікації є просто необхідним.

Проблеми наземних переходів вирішуються значно простіше і не потребують значних витрат. Але майже всюди на пішохідних переходах відсутні з'їзди з бордюрного каменю до рівня дороги. Висота бортового каменю в місцях перетину тротуарів із проїзною частиною дороги та перепад висот бордюрів, бортових каменів уздовж експлуатованих газонів і озелених майданчиків, що прилягають до шляхів пішохідного руху, не повинні

перевищувати 4см, щоб забезпечити можливість безпечного з'їзду на кріслах-колясках, та бути не менше 2,5 см, щоб надати можливість людям, що не бачать відчутти за допомогою палички різницю в перепаді рівней між тротуаром та небезпечною проїзною частиною дороги [5, с.5].

В деяких місцях останнім часом почали влаштовувати «підвищені» переходи, коли рівень дорожнього полотна на ширину переходу підіймається до рівня тротуару. Але це поки що настільки поодинокі випадки благоустрою, що про них пишуть в пресі, як про значне досягнення. Майже відсутні, як на наземних так и в підземних переходах інформаційні сигнали, уніфіцировані для всіх озвучених переходів, кольорові попереджуючі смуги. Практично відсутні на зупинках громадського транспорту та пішохідних переходах ділянки зі змінним покриттям, які б допомагали орієнтуватися інвалідам по зору без посторонньої допомоги. В багатьох країнах така практика вже стала буденною і не потребує значних витрат.

Середовище життєдіяльності, що має бути доступним і комфортним для маломобільних груп населення – це звичайне середовище, обладнане з урахуванням їх потреб і можливостей, що дозволить їм вести незалежне існування і відчувати себе повноцінними членами суспільства. Для цього, в більшості випадків, не потрібні значні матеріальні витрати. Лише треба дбайливо вивчати їх потреби і чітко дотримуватись вимог забезпечення необхідних параметрів формування середовища для цієї категорії населення.

Список використаних джерел

1. Кількість інвалідів в Україні // офіційний сайт Міністерства політики України [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uK/index> (14.05.2015).
2. Універсальний дизайн [Електроний ресурс]. – Режим доступу: bezpregrad.com/universal-design.html.
3. Івасенко В.В. Удосконалення вулично-дорожньої мережі з урахуванням принципів універсального дизайну [Текст] / В.В.Івасенко // Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн.зб./ - К., КНУБА, 2016. – Вип..59. – 516 с.
4. Івасенко В.В. Аналіз основних нормативних вимог до засобів інформативного забезпечення вулично-шляхової мережі, доступної для маломобільних груп населення [Текст] /В.В.Івасенко, Т.П.Литвиненко// Наукові нотатки: Міжвузівський збірник/ Луцьк, Луцький НТУ, 2014. – Вип..46. – 580 с.
5. Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення : ДБН В.2.2 –17 - 2006. – [Чинний від 2007-05-01]. – К.: Мінрегіонбуд України, 2007. – 20 с.

*Смілка Владислав Анатолійович, кандидат технічних наук,
начальник відділу Департаменту містобудування та архітектури
Київської міської державної адміністрації*

МЕТОДИКА ВИБОРУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІСТ ДЛЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ

Інструментом моніторингу та отримання об'єктивної інформації про якість життя в європейських містах є система «Міський аудит», яка реалізується спільними зусиллями міст-учасників і національних статистичних служб, Євростатом і Генеральною Дирекцією з регіональної політики Європейської Комісії [1].

Система «Міський аудит» є відповіддю на зростаючу потребу в інформації про місто. Основна мета системи полягає в наданні об'єктивних і придатних для порівняння статистичних даних про європейські міста, включаючи відомості про демографію, структуру домогосподарств, житло, охорону здоров'я, зайнятість, економічну активність, доходи, соціальні установи, освіту, охорону навколишнього середовища. В системі «Міський аудит» Євростат координує інформаційних підрядників – національні статистичні бюро, адміністрації міст і місцеві органи влади.

Перша спроба зібрати дані про якість життя в європейських містах була зроблена в 1996 році, коли пілотним проектом було охоплено 58 великих міст із загальною чисельністю населення 42,6 млн осіб (в адміністративних межах), а з урахуванням прилеглих урбанізованих територій 27 міст – 70 млн осіб.

Відсутність чіткої методики вибору міст для міського аудиту породжувала окремі сумніви і знижувала довіру до міжнародного порівняльного аналізу міст, відбір яких міг відбуватися за суб'єктивними ознаками. Щоб вирішити цю проблему, в 2011 році Європейська комісія розробила нову методику відбору міст і їх комуруючих зон для включення в систему «Міський аудит».

В ході класифікації та просторового відбору визначаються наступні складові:

- Місто;
- Функціональна міська комунікаційна зона;
- «Велике місто»;
- Райони міста, рівень 1 і рівень 2 [2].

Вибір міст. В основі методики класифікації лежить співвідношення щільності населення і меж адміністративно-територіальних утворень. Порядок проведення класифікації здійснюється в наступній послідовності:

- 1) формування для країни регулярної сітки розміром 1 x 1 км.
- 2) виділення кластерів з щільністю більше 1500 мешканців на квадратний кілометр.
- 3) угруповання просторового масиву кластерів з високою щільністю населення і виділення міст з мінімальним населенням 50 тис. мешканців.

4) порівняння площі муніципалітету з площею просторового масиву кластерів з щільним населенням. Подальшому аналізу підлягають міста, в яких хоча б половина населення проживає в виділених кластерах [2].

У більшості випадків, місто може складатися з одного муніципалітету, який охоплює урбанізовані території.

Після застосування цієї методики в деяких випадках були проведені незначні коректування. У зв'язку з тим, що межу муніципалітету (або державний кордон) міг перетинати кластер, необхідно було визначити, до якого з муніципалітетів зарахувати населення території, щоб подальші розрахунки були об'єктивними.

Прогнозується, що ступінь урбанізації території і чисельність населення європейських міст буде змінюватися повільно, а відповідно проведена класифікація буде актуальна протягом довгого часу. Таким чином, повторне проведення класифікації не потрібно виконувати дуже часто. З урахуванням цих даних оновлювати кластеризацію території і визначати комутуючі області необхідно не рідше одного разу на десять років. У разі необхідності роботи з оновлення ступеня урбанізації території можна проводити через кожні п'ять років. При зміні меж муніципалітетів необхідно миттєво оновлювати рівні урбанізації території. У разі необхідності ступінь урбанізації території може бути визначений для мережі більш високої роздільної здатності (сітка 200x200 м або 100x100 м) [2].

Визначення функціональної міської комунікаційної зони. Після того, як міста визначені для цілей міського аудиту, для них ідентифікується функціональна міська комунікаційна зона за такою методикою:

– виділяють міста супутники, в яких мінімум 15% зайнятих осіб працюють в іншому місті, такі міста вважаються підключеними. В цьому випадку, перше місто є частиною функціонального міського району другого міста і не має свого власного функціонального району;

– виділяють прилеглі муніципалітети, для яких принаймні 15% від їх працездатного населення працюють в місті;

– території муніципалітетів об'єднуються в один функціональний міський район, а не суміжні муніципалітети відкидаються [2].

Якщо один муніципалітет відповідає критеріям, щоб бути частиною функціональних міських районів двох міст, наприклад, муніципалітет, розташований між двома великими містами, в такому випадку він повинен бути віднесений до функціонального району того міста, для якого вище відсоток його працюючих жителів.

До числа працездатного населення включаються всі працездатні особи (в тому числі які працюють за наймом, державні службовці). Студенти не включаються до числа працездатного населення.

Визначення «великого міста». У деяких випадках міська територія (щільно урбанізована територія) простирається далеко за межами міста. Для того, щоб краще вивчати, розуміти процеси і зв'язки в середині населених територій, необхідно розглядати їх «за межами міста», тобто може бути

створений рівень «великого міста». Це досить поширений підхід для деяких столиць і великих міст, наприклад Великий Манчестер, Великий Ноттінгем [2].

Визначення районів міста. Райони міста визначаються, виходячи з таких правил:

– міські райони повинні бути визначені для всіх міст з більш ніж 250 тис. населення;

– визначення міських районів для міст з менш ніж 250 тис. населення не є обов'язковим;

– міські райони визначаються з розрахунку від 5 тис. до 40 тис. населення;

– міські райони повинні бути внутрішньо однорідними з точкою зору соціальної структури і навколишнього середовища, наскільки це можливо;

– у великих містах адміністративний поділ вже може існувати.

Зазначений поділ може бути врахований для міського аудиту без змін за умови співставленості кількості населення, що проживає в цих районах. В інших випадках здійснюється розподіл міста на райони з урахуванням критерію чисельності населення;

– для деяких міст може бути проведено районування двох типів: існуюче адміністративне і за кількістю населення;

– поділу території на міські райони можуть піддаватися урбанізовані території, не охоплені самим містом, але віднесені до «великого міста» [2].

Таким чином, для виділення міських поселень в системі «Міський аудит» використовуються дві концепції - адміністративна і морфологічна.

На сьогоднішній день в рамках проекту здійснено збір інформації в п'яти часових зрізах: на 1996 г. - пілотний проект, на 2003 р. (1999-2003 рр.), на 2006 р. (2003-2006 рр.), на 2009 р. (2007-2009 рр.) і на 2012 р. (2010-2012 рр.)

В кінці 2013 року почався новий збір інформації для системи «Міський аудит». Вибір міст для цього проекту зробили Євростат, Європейська комісія у співпраці з національними статистичними управліннями в залежності від ступеня урбанізації [3]. На сьогодні програмою охоплено 1315 міст з 28 країн Європейського союзу.

Список використаних джерел

1. UrbactDrivingchangeformbettercities [Electronicresource] / Europeanunion. EuropeanRegionalDevelopmentFund. – 2017. – Mode of access: <http://urbact.eu>. – Dateofaccess: 08.09.2017.

2. Methodologicalmanualoncitystatistics. 2017 edition / Eurostat. GeneralandregionalstatisticsEuropean Union–Luxembourg: Publications Office oftheEuropeanUnion, 2017 –58 с.

3. EuropeanEnvironmentAgency [Electronicresource] / The EEA isanagencyofEuropeanunion. – 2014. – Mode of access: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/urban-atlas>. – Date of access: 08.09.2017.

*Качемцева Любов Володимирівна, кандидат архітектури, доцент,
Гелла Олена Іванівна, кандидат архітектури, доцент,
кафедра Основ архітектури,*

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА ХАРКІВСЬКОГО ТРАКТОРНОГО ЗАВОДУ.

ДОСВІД СПІВПРАЦІ ІЗ ЗАКОРДОННИМИ ФАХІВЦЯМИ

Період радянської індустріалізації був цікавий для дослідників на різних етапах. Феномен участі іноземних фахівців у процесі становлення вітчизняної проектно-будівельної справи розглядається особливо пильно у роботах Дж. Нельсона [1], А. Саттона [2], М. Меєровича [3; 4], Д. Хмельницького [1], І. Супоницької [5].

Тема участі іноземців у радянській індустріалізації 1930-х рр. по-різному розкривалася у вітчизняній пресі. У 1920-х рр. вона широко та відкрито висвітлювалася в періодиці. По закінченню першої п'ятирічки тональність публікацій змінилася, наголос робився на заслугах радянських спеціалістів. Участь закордонних фахівців або замовчувалася, або визнавалася, але з критичними застереженнями [6, с.89]. В роки передвоєнних репресій в Радянському Союзі тема співпраці з іноземцями стала просто небезпечною і в наступні десятиріччя не піднімалася. У період перебудови інтерес виник знову, та особливо він загострився у 2000-х рр. [7]. До того ж відновлення історичної справедливості щедро фінансувалася заокеанськими спонсорами. Більш того, у вивчення цих процесів активно включились й американські дослідники С.М. Мельникова-Рейч [8], Кр. Кроуфорд [9] та інші.

Здебільшого ці дослідження стосувалися об'єктів, розташованих на території Росії. Досвід подібних процесів в Україні ігнорувався. Хоча історія проектування та будівництва ХТЗ дає нам цікавий зразок взаємодії та співпраці вітчизняних проектувальників та будівельників із закордонними фахівцями. Особливості цієї співпраці потребують окремого дослідження.

Необхідність побудувати потужну промисловість СРСР не лише практично з нуля, але і в найкоротші терміни, стала зрозуміла в 1920-х рр. Своїх умінь і коштів для цього було недостатньо [10].

Економічна криза середини 1920-х рр. поставила країни Заходу у важке становище. Депресія та економічна стагнація 1920-х – початку 1930-х рр. робили бажаними для західних фахівців будь-який заробіток та роботу. Криза в розвинутих країнах дає унікальну можливість країнам, що розвиваються, чим скористався Радянський Союз. У 1920-х рр. СРСР використовував слабкість Німеччини після її поразки в Першій світовій війні, а в 1930-х – Велику депресію в США. В цей час в Америці без роботи залишився відомий архітектор Альберт Кан, проектувальник і будівельник «фордівських» заводів у Детройті. У 1930-і рр. саме він склав план промислової модернізації країни Рад. Архітектурно-будівельна фірма Albert Kahn Incorporation, згідно договору з акціонерним товариством Amtorg Trading Corporation (Амторг здійснював

закупівлі в Північно-Американських Сполучених Штатах устаткування для потреб СРСР), забезпечила проектування і будівництво більше 500 промислових об'єктів на території країни Рад [11].

Філія Albert Kahn Inc. у Москві стала головним проектувальником та консультантом радянського уряду по промислового будівництва. В рамках цього співробітництва був заснований Державний трест по будівельним проектам – Держпроектбуд, де працювало 25 американських інженерів і близько 2,5 тисяч радянських фахівців. На той момент це було одне з найбільших проектно-будівельних бюро світу, своєрідна «кузня вітчизняних кадрів». У стінах Держпроектбуду була спроектована практично вся танкова, тракторна та автомобільна індустрія Радянського Союзу – всі найважливіші промислові об'єкти першої п'ятирічки. Згодом, нові заводи будувалися за розробленим там же кресленнями.

В СРСР плани по будівництву тракторних заводів виникали ще в 1926 р. – було прийняте рішення про будівництво першого в країні тракторного заводу в Сталінграді [10]. Україна мала потребу у власному тракторному виробництві. Тож для Тракторобуда в УСРС протягом 1928-1929 рр. обговорювалися декілька майданчиків: вибирали між Новим Запоріжжям, Дніпропетровськом і Харковом [12, с.83; 13, с.96]. Зупинилися на Харкові.

У 1929 р., слідом за заводом-первістком, приступили до проектування відразу двох заводів: Челябінського та Харківського тракторних [14, с.2]. За прототип для проектування ХТЗ став Сталінградський тракторний завод, який не тільки проектувався, але і будувався американськими фахівцями всіх категорій з використанням імпортованих технологій, конструкцій і матеріалів.

Виготовленням ескізних проектів корпусів ХТЗ займався заснований у Харкові у 1926 р. Державний інститут по проектуванню металургійних заводів (Діпромет), який розпочав цю роботу в листопаді 1929 р. та завершив її в середині лютого 1930 р. В перших числах квітня завдання було відкориговане, кредити скорочено, що призвело до зміни заявок та плану організаційних робіт. В кінці першої декади квітня відбулося нові зміни, і тільки в останні дні квітня було отримано остаточне рішення ВРНГ, пов'язане зі зміною технологічного процесу (ХТЗ переорієнтували з випуску тракторів «Катерпіллер» на «Інтернаціонал»), яке скасувало усі попередні напрацювання. Харківський Тракторобуд отримав завдання копіювати проект Сталінградського тракторного заводу. Для перенесення досвіду будівництва СТЗ в Сталінград в кінці квітня виїхала спеціальна комісія. Безпосереднє ознайомлення з сталінградськими матеріалами, які необхідно було пристосувати до харківських географічних, енергетичних та інших умов, призвело до того, що на основі досвіду комісії харківського Тракторобуду в Америці були зроблені зміни у генеральному плані заводу та в проектах окремих цехів [15, с.40-48; 16, с.29-41, 41-51].

На Харківському Тракторобуді замість запланованих раніше десяти цехів, приступили до проектування шести, яких було цілком достатньо для виробництва тракторів «Інтернаціонал»: 1) механо-складальний і другий термічний, 2) ковальський і перший термічний, 3) чавунно-ливарний, 4)

інструментальний з експериментальним відділом, 5) ремонтно-механічний, 6) деревообробний з ремонтно-будівельним. Залежність від закордонного устаткування, порівнюючи до старого варіанту зменшувалася у 2-2,5 рази [17, с.7-38].

Проекти адміністративних та допоміжних будівель заводу виготовлялися на місці вітчизняними фахівцями, які раніше отримали досвід роботи в Сталінграді і, частково, в Америці. Розробка проектів була доручена Головній конторі по проектуванню будівель и споруд ВРНГ УРСР – Главпроекту, до якого увійшли проектні частини будівельних трестів України. Кресленики окремих споруд були випущені на початку травня 1930 р., після чого приступили до будівельних робіт по головним прохідній, конторам і по ремонтному цеху заводу. У середніх числах травня роботи призупинилися, потім стали повільно розгортатися в очікуванні з-за кордону нового (остаточного) проекту генерального плану та робочих креслень деяких цехів. Зауважимо, що розробку проекту механо-складального цеху було доручено Главпроекту (Харків), а ливарного – Держпроектбуду (Москва). Але креслення запізнювалися, а іноді затримувалися і будівельні роботи. До початку червня ситуація щодо проекту генплану і робочих креслень з'ясувалася, але через нестачу робочої сили і будматеріалів форсувати роботи не вдавалося. Тільки 1 червня 1930 р. було закладено механо-складальний цех.

Будівельні роботи по заводу в цілому були виконані силами Всеукраїнського будівельного товариства «Будівельна індустрія» (Індобуд) [18, с.36-38; 19, с.11-13]. Це товариство було створено ще 1925 р. в Харкові для виконання на території УРСР «будівельних робіт промислового характеру та інших пов'язаних з ними будівельних робіт» [20, с.105]. З 1930 р. до керівництва і участі в проектуванні, а також до здійснення будівельних робіт із застосуванням в них досягнень передової іноземної техніки почали залучатися іноземні фахівці і кваліфіковані робітники.

За наполяганням Індобуду було застосовано залізобетонні конструкції замість металевих для найбільшого з цехів – механо-складального. Це дозволило заощадити час, гроші, метал і валюту. В Харкові був накопичений певний досвід залізобетонного будівництва під час спорудження Держпрому. Група архітекторів, що здійснили розробку проекту і робочих креслень цієї будівлі у Харкові, стала ядром проектного відділу Індобуду.

План проведення будівництва та монтажу, складений управлінням Тракторобуду, багаторазово змінювався з різних причин. Проте, кінцевий термін залишався незмінним. Під час корегування плану були розроблені та впроваджені абсолютно нові способи ущільнення роботи і маневрування наявними силами, змінено технологічні норми на приготування бетону. У ковальському та ливарному цехах з успіхом був застосований спосіб паралельного ведення робіт. [19, с.15,]. Завод було побудовано в рекордно короткі терміни – всього за 15 місяців – 1 липня 1931 р. будівництво ХТЗ було в основному закінчено, а 1 жовтня 1931 р. завод пішов повною ходою.

Технічні кадри Індобуда, що зводили ХТЗ, переважно склалися з молодих спеціалістів, прошарок досвідчених інженерів був досить невеликий. Але правильний розподіл обов'язків, контактна робота старих і новітніх фахівців надолужували брак практичного досвіду. Для покращення методів роботи, здешевлення і прискорення виробничих і будівельних процесів, підвищення продуктивності праці, економії матеріалів використовувався досвід іноземців.

Отже, хочеться підкреслити, що проектування та будівництво Харківського тракторного заводу є прикладом взаємодії та співпраці вітчизняних професіоналів із закордонними фахівцями.

Проектна робота по ХТЗ була розподілена між іноземними, столичними та республіканськими проектними організаціями на паритетних засадах і велася в тісному контакті, що стало можливим завдяки накопиченому досвіду попереднього будівництва та стажуванням вітчизняних фахівців за кордоном.

Зведення об'єкту здійснювалось силами вітчизняної будівельної фірми з залучених спеціалістів, що пройшли школу сталінградського тракторного заводу та іноземних інженерів, техніків, майстрів і кваліфікованих робочих. Їхній досвід забезпечував нормальну роботу цінних агрегатів і підготовку робітників для праці на нових для них складних імпортованих механізмах. Відокремленість інженерно-технічної секції, яка виникла на СТЗ, була подолана. На ХТЗ іноземні фахівці, активно приймаючи участь в організації робіт, спільних виробничих нарадах і технічному нагляді.

Будівництво ХТЗ було справжньою практичною академією з підготовки технічних кадрів. Працюючи на інших гігантах Індобуду (Краммашстрой, Криворізький металургійний завод), вони перенесли туди практичний досвід будівництва ХТЗ.

Список використаних джерел

1. Nelson G. Industrial architecture of Albert Kahn, inc, / George Nelson. – New York: Architectural Book Pub. Co, 1939. – 175 с.
2. Sutton A. Western technology and Soviet economic development, 1917 to 1930 /Antony C. Sutton. – Stanford, California: Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, 1968. – 381 с.
3. Меерович М. Американские и немецкие архитекторы в борьбе за советскую индустриализацию / М. Меерович, Д. Хмельницкий. // Вестник Евразии. – 2006. – №1. – С. 103.
4. Меерович М. Альберт Кан в истории советской индустриализации [Електронний ресурс] / М. Меерович // Архитектон: Известия вузов. – 2009. – № 2 (26).– Режим доступу до ресурсу: http://archvuz.ru/numbers/2009_2/ial.
5. Супоницкая И. М. Американизация советской России в 1920-1930-е гг. / И. М. Супоницкая. // Вопросы истории. – 2013. – № 9, **Сентябрь**. – С. 46–59.– Режим доступу до ресурсу:<http://rabkrin.org/suponitskaya-i-m-amerikanizatsiya-sovetskoj-rossii-v-1920-1930-e-gg-statya/>
6. Хлестаковские откровения Альберта Канна. //Архитектура СССР. – 1938. – № 10. – С. 89.

7. Рубченко М. Ура, у них депрессия! / Максим Рубченко. // Эксперт. – 2009. – №1(687). – Режим доступа до ресурсу: http://expert.ru/expert/2010/01/ura_u_nih_depressiya/
8. Мельникова-Рэйч С. М. Советская проблема с двумя «неизвестными»: Как американский архитектор и советский торгпред стартовали индустриализацию СССР [Электронный ресурс] / С. М. Мельниковой-Рэйч // Русский техник. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.leanok.ru/2016/04/Sonia-Melnikova-Raich-The-Soviet-Problem-with-Two-Unknowns.html>.
9. Crawford C. Soviet Planning Praxis: From Tractors to Territory by [Электронный ресурс] / Christina E. Crawford // Harvard WCFA. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://wcfia.harvard.edu/publications/centerpiece/spring2015/feature-crawford>.
10. Индустриализация Советского Союза. Новые документы. Новые факты. Новые подходы. [Электронный ресурс] // Институт российской истории РАН, М. 1999 г. – 1999. – Режим доступа до ресурсу: <http://istmat.info/node/28667>.
11. The Architectural forum. – 1938. – v.69.
12. Филютович Н. Где строить автотракторный завод? (Харьков, Днепропетровск или Запорожье) / Н. Филютович. // Хозяйство Украины. – 1929. – №1. – С. 83.
13. Школьник М. Украине нужен отдельный тракторный завод / М. Школьник. // Хозяйство Украины. – 1929. – №4. – С. 96–101.
14. Строим. Бесплатное приложение к газете «За индустриализацию». // За индустриализацию. – 1930. – 23 мая.
15. Брускин А. Основные отличия Харьковского тракторного завода. / А. Брускин. // Соціалістична індустрія. – 1930. – №3-4. – С. 40–48.
16. Соціалістична індустрія. – 1930. – №5-6. – С. 29–51.
17. Мус'ев С. Трактоград / С. Мус'ев. – Харків: ДВОУ державне видавництво «Пролетар», 1931. – 56 с.
18. Сухоруков С.М. Тракторострой – первый гигант в практике «Индустрия» / С. М. Сухоруков. // На высшую ступень. – 1931. – спец. номер – С. 36–38.
19. Опыт второго района Индустрия по строительству Харьковского тракторного завода – Харьков: ДВОУ Техническое издательство, 1931. – 112 с.
20. Казусь И. А. Советская архитектура 1920-х годов: организация проектирования / И. А. Казусь. – Москва: Прогресс-Традиция, 2009. – 464 с. – (Российская академия архитектуры и строительных наук (РААСН), Научно-исследовательский институт теории архитектуры и градостроительства). — ISBN 5-89826-291-1.

*Зуева Полина Петровна, кандидат архитектуры, доцент,
Московский архитектурный институт*

СЕУЛ XXI ВЕКА.

СОВРЕМЕННАЯ АРХИТЕКТУРА И ИСТОРИЧЕСКИЙ ГОРОД. ПРИМЕРЫ РАЗВИТИЯ И СОХРАНЕНИЯ

Современный Сеул – это огромный мегаполис, стремительное развитие и модернизация которого началась в 1970-х годах и именно с этого времени обращается внимание на строительство высотных зданий в городе, выполнявших назначение как офисных, жилых так многофункциональных сооружений.

Невероятно быстрый рост города в качестве мировой столицы привел к размыванию облика исторических районов и к невосполнимым потерям в конце XX столетия, которые сегодня нельзя считать незначительными.

Однако в первые два десятилетия XXI века все больший акцент делается на сохранении и возрождении исторического центра и создание комфортной городской среды в различных административных районах Сеула, пострадавших от экспансии невыразительных вертикальных и горизонтальных бетонных коробок.

Сегодня в городе возводятся уникальные по своей архитектуре и конструктивным решениям здания, выполненные по проектам корейских и

Рис. 1. Небоскреб
Юксам Билдинг (63
Building), 249 м.
Архитектурное бюро
SOM. 1985 г. Сеул.
Остров Ёйдо.
Фото П.П. Зуевой.

Рис.2. Международный
финансовый центр
Сеула – IFC.
Архитектурное бюро
Arquitectonica. 2012
Сеул. Остров Ёйдо.
Фото П.П. Зуевой.

Рис.3. S-Trenue -
Superior Treasure
Avenue. Mass studies
(Архитектор Minsuk
Cho). 2009. Сеул. Остров
Ёйдо.
Фото П.П. Зуевой

зарубежных архитекторов с мировыми именами.

Интересным примером развития районов города в южном направлении от реки Ханган является речной остров Ёйдо и прилегающие к нему территории.

Строительство в 1985 г. здания «63 Building - Юксам Билдинг», современное название 63 Square, (архитектурное бюро SOM) высотой 249 м (**Рис.1**), положило начало возведению «грибниц» небоскребов и способствовало превращению острова в «новый финансовый центр» (**Рис.2 и Рис.3**).

Дальнейшие тенденции восстановления и повышения качества городских территорий, проявившие себя в южном районе Каннам, распространились и в северном направлении от реки Ханган в район Камбук и внесли оживление в центральную часть Сеула.

Доминирование приоритетной программы жилищного строительства в Каннам и расширение агломерации за счет вложения финансовых средств в горда-спутники, привели к упадку исторических районов города, оттоку населения и деградации окружающей среды.

В связи с этим на повестку дня остро встал вопрос обновления инфраструктуры депрессивных районов и возрождения экологически чистой городской среды.

Рис.4. Фольклорная деревня Пукчхон расположена по соседству с дворцами Кёнбоккун и Чхандоккун и королевской усыпальницей Чонмё.

Фото

<http://forum.awd.ru/gallery/images/>

В начале 2000-х годов был разработан проект восстановления и возрождения к жизни деревни Букчхон (Пукчхон), насчитывающей более 600 лет, построенной в период основания Сеула и расположенной в центральной части

старого города между дворцами Кёнбоккун и Чхандоккун (**Рис.5**), объектами Всемирного наследия ЮНЕСКО, и севернее улицы Чонно и ручья Чонгечхон. «Северное поселение» с традиционными корейскими домами ханок

в прошлом предназначалось для высших корейских сословий и представителей власти.

В период японской колонизации (1910-1945 гг.), чтобы решить проблему нехватки жилья и дальнейшей централизации города, была принята программа по оптимизации жилых кварталов. В результате разработки плана данного района все крупные участки разбили на более мелкие части и возвели меньшие по площади модернизированные дома ханок.

Рис.5. Дворец Чхандоккун (Changdeokgung Palace). Год постройки 1405. Реконструкция 1647 г. Сеул. **Фото П.П. Зуевой**

С 1970-х по 1990-е гг. вблизи Букчхона началось строительство современных призматических многоэтажных зданий, в то время как традиционные постройки ветшали и разрушались. Облик «северной деревни» быстро менялся, дома ханок приходили в упадок, район превращался в трущобы.

Свой прежний вид и очарование Букчхон получил только в первой декаде XXI века благодаря совместным усилиям государственно-административных структур и капитала частных предприятий, поддержавших решение по возрождению района и исчезающего дома ханок. Участниками программы был разработан проект по улучшению общего состояния района, изменению ландшафта и улучшению качества жилищных условий. Таким образом восстановленный Букчхон стал достопримечательным местом, раскрывающим особенности традиционной корейской жизни.

Главным центром Сеула со времен эпохи династии Чосон являлся район окружающий улицу Сэчжон-ро с площадью Кванханум и главными историческими жилыми районами для знати Букчхон и Инсадон, которые открывают горожанам свои узкие проходы и улочки, находясь за высотными современными зданиями. В районы Букчхон и Инсандон входят такие постройки как Национальный музей современного искусства в Сеуле, библиотека дизайна Hyundai Card Design Library, собор Кахведон, Музей истории традиционных корейских домов, Культурный центр Букчхон, дворец Унхёнгун, ресторан «Минга дахон», улица Ссамчжигиль и здание Jongno Tower (Чонно Тауэр).

Современный небоскреб Samsung Jongno Tower - Чонно Тауэр [3], яркий пример уникального сооружения, которых в Сеуле не так много, расположен в районе с большой плотностью населения. Сложносоставная башня высотой 132 м, в 33 этажа и с 6-ю подземными уровнями, соединенными с метро, была возведена по проекту архитектора Рафаэля Виньоли и введена в эксплуатацию в 1999 г. (Рис. 6).

По своему назначению структура Samsung Jongno Tower многофункциональна, разделена на зоны и включает офисы компании Samsung, коммерческие и торговые площади, гостиницу и ресторан «Top Cloud».

Ее функциональное разделение прослеживается и на фасаде сооружения. Основной составной объем с двухъярусным членением по высоте заключен между тремя многогранными вертикальными структурами в диагональной решетчатой оболочке, в которых располагаются лифтовые шахты. Эти три вертикальные структуры поднимаются над составным телом небоскреба,

Рис.6. Небоскреб Samsung Jongno Tower (Чонно Тауэр).
Архитектор Рафаэль Виньоли. 1999.Сеул.
Фото П.П. Зуевой

имеющего со стороны главного фасада, выступающий нижний полуцилиндрический объем и за ним возвышающийся плоский фасад, и поддерживают парящий горизонтальный стеклянный призматическим объемом полой овальной формы также в решетчатой оболочке [1].

Ресторан «Top Cloud» расположен в овальной форме с полым центром, на самой высокой точке башни на высоте 30 м над основным телом небоскреба. Промежуток между парящей «Облачной вершиной» и объемом здания раскрывает вид на небесный горизонт.

Подчеркивает сложность композиции сооружения и разделение его на верхнюю и нижнюю части, веерообразный пространственный металлический козырек с раскосной треугольной решеткой.

На многофункциональной кровле нижнего объема разбит сад с обзорной площадкой для служащих компании. Небоскреб, возведенный 18 лет назад, остается и сегодня самым эффектным высотным сооружением в Сеуле и открыт на уровне улиц в прилегающее к нему городское пространство.

Интересным примером связи образа новых зданий с исторической застройкой является Национальный музей Кореи (**Рис.7**), построенный по проекту Junglim Architecture (архитектор Пак Сын Хоном. 2004 г.) [4], который в своей архитектуре подхватывает тему крепостной стены Ханяндосон в Сеуле.

Крепостная стена Ханяндосон, построенная в 1396 г. протянулась с северо-востока на юго-запад, обозначала границы центра столицы государства

Рис.7. Национальный музей Кореи. Архитектурное бюро Junglim Architecture. (Архитектор Пак Сын Хоном). Сеул 2004. **Фото П.П. Зуевой**

Чосон-Ханяна и прослужила до 1910 г. для защиты государства Чосон (**Рис.8**).

Сегодня является объектом, включенным в программу сохранения исторической застройки города. Ремонтные работы стены проводились в 1421 и в 1705 годах. Масштабная реконструкция началась в 1975 году и продолжается по настоящее время. Длина стены составляет 18 628 м,

из которых 12 854 м сохранились, или были восстановлены и следует подчеркнуть, что такого прецедента в мире больше не существует. Крепостная

стена в 2012 г. признана объектом Всемирного наследия и с 2013 г. ведутся работы (раскопки, консервация, изучение технологии строительства) по ее сохранению согласно международным стандартам.

В 2017 г. властями Сеула проводился конкурс на создание музея крепостной стены Ханяндосон, чтобы в будущем, как горожанам, так и туристам предоставить возможность узнать больше об истории столицы, и в условиях конкурса было указано, что «проекты должны быть выполнены в соответствии с законодательством о культурном и природном наследии» [5].

Соответственно, если вернуться к архитектуре Национального музея Кореи, то именно разработка мотива крепостной стены города взятая за основу архитектором Пак Сын Хоном бюро Junglim Architecture привела к победе в международном конкурсе 1995 г. Здание вновь открылось в 2005 г. Поверхность длинной и протяженной стены музея вызывает ощущение выложенной из камня крепости, детализированные трехмерные поверхности придают объем, градация текстуры стены показывает силу здания.

Музей состоит из 1-го подземного и 6-ти наземных этажей, символический план делит пространство на два крыла, левое крыло – прошлое Кореи, правое – будущее Кореи [6]. Представленные коллекции делятся на категории «история», «археологические артефакты», «история искусств» и «культура Кореи».

National Museum of Korea является крупнейшим многофункциональным музейным комплексом корейской истории и искусства и располагается среди обширного парка с садами, прудами и традиционной корейской архитектурой. Возродившись как культурный комплекс, которым могут пользоваться все корейцы, новый Национальный музей Кореи обновил свою миссию не только по сохранению и отображению реликвий, но и по проведению разнообразных программ и культурных мероприятий в сочетании с Детским музеем и постоянными выставками.

Рис.9. Ворота Суннемун (Sungnyemun).
Сеул. Фото П.П. Зуевой

В заключении можно отметить, что в современном Сеуле разрабатывается серия проектов по сохранению и возрождению исторического центра и отдельных объектов (Рис.9), уделяется внимание связям новых зданий и комплексов с корейскими строительными и архитектурными традициями, создаются программы по обновлению инфраструктуры и улучшению качества городской среды.

Список использованных источников

1. Коротич, А.В. Художественные особенности современной высотной архитектуры Южной Кореи / А.В. Коротич // Academia. Архитектура и строительство. – 2017. – №2. – С.43-50.

Рис.8. Крепостная стена Ханяндосон, построенная в 1396 г., прослужила до 1910 г. Сеул. Фото http://discoveric.ru/mesta/yuzhnoy-korei/seul/fortress_wall_of_seoul.

2. Маевская, М. Особенности корейской архитектуры / М.Маевская // Высотные здания. – 2011. – №5. – С.42-45.

3. Башня Samsung Jongno. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://archi.ru/projects/world/6060/bashnya-samsung-jongno> (дата обращения: 11.02.2017).

4. National Museum of Korea – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.museum.go.kr/site/eng/content/history_1945 (дата обращения: 11.02.2017).

5. Музей крепостной стены Ханяндосон – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://archi.ru/contests/14349/muzei-krepostnoi-steny-hanyandoson>(дата обращения: 11.02.2017).

6. Елена Мурзина. Национальный музей Кореи (National Museum of Korea). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.worlds.ru/asia/south_korea/history-nacionalnyjj_muzejj_korei_national_museum_of_korea.shtml (дата обращения: 11.02.2017).

Броневицкий Андрей Петрович, кандидат технических наук,
директор ТОВ «АС-Интербуд», Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ МІСТ УКРАЇНИ

Промислові об'єкти займають близько 30% територій великих міст України.[1, стор. 47] Лише в столиці це більше шість тисяч гектарів промислово — складських територій[3].

Функціонування промисловості в межах населених пунктів вивчали чимало вітчизняних та іноземних вчених. Питання є актуальним на сьогодні з огляду на постійний розвиток технологій та глобальне збільшення міського населення в співвідношенням із сільською місцевістю.

Близьке розміщення виробництва до місць проживання людей було характерною моделлю розвитку промислового сектора радянських часів. Заводи розміщувалися в межах міст. На відміну від США, які ще за часів “холодної війни” намагалися розміщувати промислові комплекси на відстані від міст, особливо це стосувалось важкого машинобудування [2, с. 279].

Сьогодні, як правило промислові території в межах міст України використовуються неефективно. Сама територія акумулює значний рівень забруднення. Здебільшого ці території використовуються не за безпосереднім призначенням, а як комерційна нерухомість низького рівня (офіси, складські приміщення, непрофільне виробництва).

На сьогодні в столиці земельний ресурс під нову житлову та комерційну забудову майже вичерпано, в інших великих містах він є також обмеженим. Велика кількість занедбаних промислових територій є ресурсом розвитку міст.

В питанні комплексного вирішення питання розвитку промислових територій великих міст, наша країна значно відстає від провідних країн світу.

Одним із плюсів наявності промислових об'єктів в містах є надходження в місцевий бюджет, та працевлаштування мешканців міста. Проте хибним є ставлення до зміни цільового призначення промисловості. Сфера послуг та навіть функціонуючі житлові комплекси створюють не менше робочих місць ніж промисловість. Особливо з огляду на постійну роботизацію сучасної промисловості.

Важливо зазначити, що розміщення промисловості в межах міста несе чимало ризиків та негативних факторів.

Недоліки розміщення промислових об'єктів в межах міста:

- екологічне забруднення;
- техногенна небезпека у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- надмірне навантаження на інфраструктуру міста;
- погіршення архітектурно — естетичного вигляду міста;
- нераціональне використання земельних ресурсів міста, необхідність дотримання санітарно-захисних зон від промислових об'єктів;
- необхідність додаткових коштів на безпечне утримання навіть законсервованих виробничих потужностей [3].

Для самих компаній розміщення в межах міст є неефективним через постійне зростання вартості користування земельними ресурсами, ускладнена транспортна доступність та інші фінансові витрати.

У разі розміщення напівпрацюючих занедбаних підприємств до вже наведених негативних чинників можна додати:

- соціальну напругу та підвищення криміногенної ситуації;
- недоотримання податків в бюджети різних рівнів;
- стагнація розвитку району та регіону, де підприємство розміщено.

Тому вкрай необхідно забезпечити постійний та сталий розвиток промисловості в межах міст, або зміну призначення території.

В містобудівному плані можна виокремити такі сучасні **типи інноваційного розвитку** промисловості українських міст:

- **реновація**, або нове будівництво на місці застарілої промислової території. В практиці сучасного вітчизняного містобудування це — житлове будівництво, або комплексна багатофункціональна забудова.
- **ревіталізація**, або реконструкція промислових об'єктів із подальшою зміною функціонального призначення цих територій;
- **перепрофілювання**. Ті промислові комплекси, що з ряду причин (відсутність інвестора, правові питання) не можуть бути забудовані комплексно та не мають чітких планів розвитку, піддаються частковій зміні свого призначення;
- **модернізація** промислового об'єкту.

В межах міст України є чимало стратегічних підприємств, функціонування яких є пріоритетом та безпековим фактором для країни. В Києві це комплекс Державного концерну "Укроборонпром", в Харкові

Державне підприємство "Завод імені В.О. Малишева" та інші підприємства, перелік яких визначається окремими постановами Кабінету Міністрів України.[4] Тому провести зміну цільового призначення цих територій неможливо з огляду на законодавство. Ці території користуються пільгами щодо земельного оподаткування, модернізація цих підприємств є одним із ключових завдань держави. Чимало прикладів модернізації приватних підприємств, хоча останнім часом великі нові промислові потужності відкриваються за межами великих міст.

Слід звернути увагу, що певна частка підприємств, або частини їх комплексів мають історичну архітектурну цінність. Реконструкція цих споруд (**історична археологія**) є по суті окремим варіантом розвитку територій та може збільшити туристичний потенціал міста.[2, стор. 280]

Всі наведені варіанти розвитку промислових територій великих міст сьогодні є актуальним з огляду на **збільшення енергоефективності** економіки країни. За допомогою таких шляхів як:

- перехід підприємства на нові види теплоносія (із газу на твердопаливні котли, регенеровані джерела енергії, електроенергія
- заміна або утеплення огороджуючих конструкцій;
- заміна інженерних комунікацій.

Одним із ключових питань, які ставляться під час реалізації будь-якого будівельного проекту на території застарілої промислової забудови — вивезення великої кількості будівельного сміття. В розвинених країнах поширена практика повторного використання після переробки старих будівельних конструкцій. Зважаючи на зростання екологічних вимог в Українському законодавстві, в особливості щодо поводження із техногенними відходами, повторне використання перероблених будівельних конструкцій є перспективною галуззю в нашій країні.[1, стор 51]

Причини зміни функціонального призначення промислових територій в межах міст:

1. Відсутність вільних площ під житлову забудову. Житлові квартали головних міст України, особливо столиці вже мають показники щільності на межі норм. Нові будівництва нерідко супроводжуються конфліктами із мешканцями сусідніх будівель. Комплексна забудова великих промислових територій в цьому плані значно легша.

2. Значне збільшення використання промислових об'єктів в межах міст України відбулося в 2014 — 2017 роках. В ці роки значно скоротилося промислове виробництво, в тому числі будівельне. В одночас товарообіг відчув менше скорочення. Це призвело зростання попиту на дешеві складські площі. Саме такими площами забезпечені величезні промислові об'єкти великих міст України;

3. Індустріальний парк як форма організації промислового виробництва є більш ефективною ніж окремо розташовані заводи. Провідні країни світу активно ініціювали створення мережі "ІП" ще в 80-ті роки та мають чітку політику щодо цього питання. В Україні Закон "Про індустріальні парки" було

прийнято в 2013 році, з того часу офіційно функціонує 28 створених державою ІП та ще 7 — за рахунок приватних інвестицій. Як правило ці індустріальні зони розміщено на віддаленні від міст з відповідною транспортною інфраструктурою.[5]

Механізм зміни промислового призначення території зі сторони суб'єкта господарювання в межах міст коротко має такі складові:

- інвентаризація майна та будівель промислового об'єкту;
- аналіз промислової технології та історії розвитку;
- збір вихідної проектної інформації (проектна документація щодо будівельних конструкцій, екологічні звіти, геологія, топоплани, технічні умови, характеристики інженерних споруд та інше);
- розробка землевпорядної документації;
- розробка містобудівної документації або внесення змін у вже наявну;
- юридичний супровід та оформлення прав користування або власності;
- проектний менеджмент щодо нового об'єкту нерухомості.

Загальносвітові тенденції розвитку промислових територій в межах міст, з огляду на розвинені країни, є такими:

- комплексний державний містобудівний підхід до питання розвитку промисловості та занедбаних територій;
- створення виробничих кластерів на базі функціонування транснаціональних корпорацій та міжкордонного співробітництва;
- надання податкових пільг та супровід інвесторів занедбаних промислових територій;
- винесення промислового виробництва за межі міст, збереження інноваційного виробництва;
- значна кількість соціальних проектів, що реалізовано на місці занедбаних виробництв.

Загальні тенденції розвитку промислових територій в межах великих міст України є такими:

- закриття великої кількості непрацюючих заводів та функціонування їх територій як склади, офіси або взагалі як території, що не використовуються;
- відсутність державних та місцевих програм їхнього розвитку;
- приватний характер інвестицій у розвиток територій та підприємств, спонтанний характер утворення нових дрібних виробництв та промислових комплексів, ревіталізації цієї території;
- переважання будівництва

У разі самовільного розвитку дрібних виробництв в межах великих комплексів, виникає ризик розміщення несумісних виробничих процесів, та відповідно можливих екологічних наслідків.[2, стор. 280]

В територіальному плані Київ є лідером серед міст щодо ренновації та ревіталізації промислових територій. Великі проекти реалізуються також в Харкові та інших промислових центрах країни. Цікавим є досвід Львову, Івано — Франківську та ряду інших невеликих міст. До кожного окремого об'єкту там впроваджується ретельне вивчення та дослідження можливих варіантів

розвитку. Чимало фахових наукових та громадських праць є у вільному доступі щодо розвитку промислових територій в межах цих міст.

Фактори, що стримують розвиток промислових територій українських міст є:

- низький рівень захищеності прав власності в країні, через що інвестори не впевнені в збереженні свого майна та майбутніх інвестицій. Інвестиції в промисловий проект мають значно більший термін окупності (5 — 10 років) ніж інвестування в житлове будівництво (2 — 3 роки в залежності від об'єкту). Інвестори схильні мінімізувати свої ризики, а отже до інвестування в промислові об'єкти ставляться з недовірою. Те саме але в меншій мірі стосується комерційної нерухомості. Період окупності яких також сьогодні значно великий, проте на торгівельний або бізнес центр легше знайти приватного інвестора (покупця) в порівнянні із наприклад заводом;

- низький технологічний рівень розвитку економіки. Не дивлячись на високий рівень частки послуг у ВВП країни, головними виробничими секторами економіки України є агропромислове виробництво, металургія та машинобудування. В цьому ми значно відстаємо від розвинених країн, де промислове виробництво знаходиться на значно вищому технологічному рівні.

Рекомендації щодо прискорення розвитку (реабілітації) промислових територій:

- розробка цілеспрямованої державної політики щодо розвитку промислових територій в межах міст, містобудівної та земельної документації (ДПТ за рахунок держави, в тому числі для технопарків);

- загалом старі виробничі території в межах міст необхідно переорієнтовувати на комерційні потреби, проте в поєднанні із організацією програми перенесення працюючих потужностей в окремі

- на основі досвіду розвинених країн, слід розробити окрему концепцію розвитку (ренновації із зміною функції) промислових територій в центральній планувальній частині міста;

- беручи за основу досвід розвинених країн, в межах міст слід залишати лише наукомісткі виробництва, перелік яких слід виокремити та оформити на державному або місцевому рівні;

- залучення прямих іноземних інвестицій за умови гарантування прав власності.

Підсумовуючи, промислові території великих міст України знаходяться на початковому етапі розвитку та трансформації. Проте вже зараз можна виокремити спільні риси та згрупувати різновиди інноваційного розвитку цих територій. З огляду на величезну кількість промислових об'єктів в межах Українських міст, питання їхнього розвитку є перспективним як з приватно - інвестиційної так і загальнодержавної точки зору.

Спект щодо подальших досліджень є широким. Щодо кожного виокремленого переліку в роботі, можливо провести окреме дослідження.

Список використаних джерел

1. Ревіталізація — екологічна реконструкція міської забудови [Текст] / Савйовський В. В. // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. — 2014. — № 8. — С. 47–52.
2. Промислові території як планувальний потенціал розвитку м. Львова (тенденції і принципи реструктуризації) [Текст] / Мазур Т. М., Король Є. І., Климович Є. Б. // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. — 2006. — № 568. — С. 278—282.
3. На месте столичных промзон вырастут жилые дома и офисы [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : <https://delo.ua> – Назва з екрана.
4. Міністерство економічного розвитку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : <http://www.me.gov.ua> – Назва з екрана.
5. Законодавство України [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL : <http://zakon3.rada.gov.ua> – Назва з екрана.

*Банах Андрій Вікторович, кандидат технічних наук, доцент,
докторант кафедри міського будівництва КНУБА,
доцент кафедри міського будівництва та господарства Запорізької
державної інженерної академії*

ПЕРЕДУМОВИ ТЕОРІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРИРОДНОЇ ТА АНТРОПОГЕННОЇ СИСТЕМ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Одними з напрямків регіональної політики є демографічна політика та політика урбанізації, зокрема їх регіональні аспекти, а також тісно пов'язані з ними регіональне планування і програмування. Основна соціально-економічна діяльність в регіональній політиці пов'язана з територіальним поділом праці, формуванням народногосподарських комплексів, економічним районуванням, а також із загальнодержавним плануванням (програмуванням) соціально-економічного розвитку та розміщенням продуктивних сил. Окремими складовими структури регіональної політики при цьому є економічна, промислова, соціальна, житлова, демографічна, екологічна, науково-технічна та ін. [1, с. 629].

Першою значущою проблемою територіального розвитку України є незбалансованість цих частин із переважаючим домінуванням промислової та економічної над екологічною і соціальною, що є недопустимим в контексті концепції сталого розвитку. Таке домінування поширюється на всі адміністративно-територіальні одиниці держави й призводить до розбіжностей і невідповідності між стратегіями розвитку за напрямками територіальної політики.

Особливу увагу необхідно приділити проблемі розділення понять «економічне планування» та «фізичне планування», які вже традиційно розглядаються окремо одне від одного (див. [2, с. 97]). Проте успіх певного

регіону та держави в цілому часто залежить від ступеню узгодженості регіонального планування та регіональної політики, їх відповідності одне одному.

Планування населених пунктів виступає одним з головних інструментів як державної, так і регіональної політики урбанізації. Вкрай помірковано треба ставитися до того, що існуючі плани міст узгоджені з загальнодержавною політикою щодо зростання, а отже передбачають нарощування житлового фонду та розширення економічної активності в усіх містах, незважаючи на різні умови на місцях.

Зазначається, що у сфері міського планування та просторового розвитку необхідно враховувати невідворотні демографічні зміни та трансформації, що відбуваються в країні. На даний час мобільність залишається низькою, а висока частка житла у власності стала перешкодою на шляху залишення житла мешканцями, що є проблемою, характерною для європейських та американських міст, населення яких скорочується. Коли ж мобільність зросте, а люди почнуть мігрувати в напрямку наявних можливостей, чисельність населення тих міст, де вона зменшувалась, буде, скоріше за все, падати ще швидше, тоді як у центрах і агломераціях, що розвиваються, може спостерігатися розростання передмість і розповзання міст. В обох цих ситуаціях владі доведеться переглянути свої підходи до планування розвитку та утримання інфраструктури, щоб уможливити подальше надання послуг на прийнятному рівні за прийнятною вартістю в містах, населення яких зменшується, та надати сприяння в подальшому зростанні тим міським центрам, населення яких зростає [3, с. XIX].

Як можна побачити, головна увага приділяється економічним і демографічним аспектам, і хоча вони без сумніву є передумовами до територіального планування, суто технічні питання містобудування залишаються на розсуд відповідних фахівців, які мають діяти в межах нормативно-технічної документації та законодавчому полі, яким властива значна інерційність. Включення ж технічного напрямку до засад територіальної політики на всіх її рівнях (національному, регіональному та місцевому/міському) сприяло б прискоренню оптимізації і розвитку насамперед законодавства, включаючи технічні нормативи, й надало професіоналам підґрунтя для реалізації містобудівних потреб, які відповідали б викликам сучасності.

Отже, друга значуща проблема, що має місце, – наявність «потенційного бар'єру» між законодавчими й нормативними вимогами у суміжних і взаємопов'язаних галузях (регіональна політика та регіональне/територіальне планування, містобудування та будівництво і т.д.), що призводить до протилежностей між плануванням та результатами реалізації цих планів.

Повертаючись до концепції сталого розвитку, яка базується на об'єднанні трьох основних точок зору – економічної, соціальної та екологічної, – можна зазначити, що узгодження цих різних поглядів та їх застосування у вигляді конкретних заходів, які є засобами досягнення сталого розвитку – завдання

величезної складності, оскільки всі три елементи сталого розвитку повинні розглядатися збалансовано та з урахуванням механізмів взаємодії всіх складових.

Розуміння сталого розвитку інтерпретується в залежності від певних інтересів та переважно зупиняється лише на економічній складовій – і це є третя значуща проблема. Із досягненням економічних цілей асоціюється вирішення інших питань, однак у тривалій гонитві за прибутком кількість екологічних і соціальних проблем зростає в геометричній прогресії. Обмеженість лише соціальною, лише екологічною сторонами або будь-якою комбінацією двох складових концепції сталого розвитку також не ефективна.

Проте, якщо проаналізувати екологічні погляди, згідно яким сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем, можна дійти висновку, що особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більш того, поняття екосистем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище – таке як міста. Стимулювання сталого розвитку зберігається на будь-яких рівнях – місцевих, регіональних, національних систем та ін. [4].

Стійке або стабільне місто асоціюється перш за все з екологічно чистим містом, еко-містом [5]. Екологічні міста формуються шляхом застосування різних взаємопов'язаних заходів, до яких відносять, зокрема:

- зменшення розростання міст, пошук нових шляхів, що дозволять людям жити ближче до місця роботи;

- проектування житлових кварталів з урахуванням оптимальної щільності забудови, щоб зробити громадський транспорт життєздатним (при цьому уникнути створення міських островів тепла);

- покращення системи громадського транспорту і збільшення пішохідних зон для скорочення автомобільних вихлопів, проектування автошляхів із попередженням потенційних ускладнень руху (є необхідним зовсім інший підхід до планування міста, з продуманою інтеграцією ділових, промислових та житлових зон);

- ксероландшафтінг (садове і ландшафтне проектування зі збереженням чистої води та мінімізацією потреб у воді для поливу);

- стійкі міські дренажні системи та ін.

Із наведеними заходами корелюють вибрані усучаснені й також взаємопов'язані цілі сталого розвитку України [6, с. 3]:

- забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів;

- створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;

- забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Треба зазначити, що до виробництва також відноситься й галузь будівництва, а будівлі, споруди, їх комплекси, інші об'єкти будівництва є

виробами, до якості яких висуваються певні вимоги. Крім того, будівельні об'єкти є складовими територіальної забудови як містобудівної системи. Таким чином, декларується використання раціональних моделей виробництва і споживання – відповідно, будівництва та експлуатації, – будівель, споруд, їх комплексів, забудови в цілому (кварталів, мікрорайонів, районів та ін.), які їй потребують оптимізації, вдосконалення, розробки.

Непрямыми цілями, тісно пов'язаними зі сталим розвитком міських територій, також є:

- захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, припинення і розвертання процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;

- забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів, збереження та раціональне використання морів і морських ресурсів;

- вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками [6, с. 3].

Можна висунути гіпотезу, що при належному моделюванні процесів споживання і виробництва інші вказані прямі й непрямі цілі будуть досягнуті автоматично у повному обсязі, або будуть потребувати незначних корегувань з часом і зміною основоположних факторів (потреб, пріоритетів, векторів розвитку).

Якщо торкнутися аспекту планування та управління розвитком міст і регіонів, то така діяльність вважається не тільки економічною, соціальною чи містобудівною, але й певною мірою філософською, що обумовлено різноманіттям об'єктів життєдіяльності людини. Все оточуюче людину середовище складається з чотирьох взаємопов'язаних складових:

- 1) нежива природа;
- 2) жива природа (біологічний світ);
- 3) техногенна сфера (все, що створене людьми);
- 4) люди, населення, людство в цілому [2, с. 169].

Можливості людей впливати на природу обмежені законами, які людина не спроможна змінити. В цьому сенсі люди не управляють і не здатні управляти природою, вони можуть лише використовувати природні ресурси і процеси, спираючись на знання закономірностей природних явищ їх саморегуляції [7].

Якщо людина, спираючись на біологічні закони, впливає на поведінку живих істот, використовують в своїх цілях біологічні технології, то має місце управління об'єктами живої природи, але обмежене її законами. Люди спроможні управляти соціальними процесами, а також неживою природою, видобуваючи сировину, використовуючи природну енергію, зводячи споруди.

Якість, життєстійкість і безпека міст в тому числі пов'язана з безпечною експлуатацією міської забудови, окремих будівель і споруд зокрема [8]. Основні вимоги до будівель і споруд полягають у забезпеченні механічного опору та стійкості, а також безпеки й доступності в експлуатації [9]. І якщо перша вимога деталізована в нормах [10], то питання безпечної експлуатації наразі не акцентовано і частково розглянуто в [11]. Цей суто технічний

будівельний аспект веде до ще однієї значної проблеми.

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити наступні висновки:

1. В Україні спостерігаються розбалансованість складових концепції сталого розвитку та, як наслідок, розбіжності й невідповідність між стратегіями розвитку за напрямками територіальної політики усіх рівнів. Приведення розвитку до балансу між екологією, економікою та соціальною сферами має бути завданням як державної, так і регіональної, територіальної політики.

2. Між законодавчими й нормативними вимогами у суміжних і взаємопов'язаних галузях (наприклад, містобудування та будівництво), наявний «потенційний бар'єр», що призводить до протилежностей між планами і результатами їх реалізації. Включення до законодавства й технічних норм суміжних галузей перехресних посилань, які пов'язували та пояснювали б одні й ті самі вимоги.

3. Недосконалість й недостатній розвиток нормативної бази будівельної галузі України не дозволяє виконувати вимоги законодавства – зокрема, Технічного регламенту. Змінам такого становища сприяла б оптимізація норм шляхом включення узагальнюючих вимог до нормативів вищого рангу. Наприклад, замість включення однієї і тієї ж вимоги в купу документів стосовно експлуатації будівель і споруд, можна ввести її у документ, регламентуючий містобудівну діяльність.

4. При належному моделюванні процесів будівництва і експлуатації об'єктів міської забудови, зазначені цілі сталого розвитку України будуть досягнуті автоматично у повному обсязі, або будуть потребувати незначних корегувань з часом і зміною вихідних параметрів. З цією метою доцільно розробити теорію та методологію взаємодії природної та антропогенної систем в процесі містобудівного освоєння територій, екстраполювавши технічні вимоги до будівель і споруд на рівень містобудівних одиниць – кварталів, мікрорайонів, районів, функціональних зон міст і населених пунктів. Результатом застосування такої теорії мають бути рекомендації щодо функціонального призначення при плануванні забудови або реконструкції (реновації, санації, рекультивації), розвитку, стабільності техніко-економічних показників впродовж якомога довшого терміну без необхідності значних змін з причин впливу природних факторів, а також без згубних для природної системи міст інженерних перетворень територій.

Список використаних джерел

1. Політична енциклопедія : [під ред. Ю. Левенця, Ю. Шаповала та ін.]. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.

2. Белоконь Ю. Н. Региональное планирование (теория и практика) / Белоконь Ю. Н. : [под ред. И. А. Фомина]. – К.: Логос, 2003. – 259 с.

3. Огляд процесів урбанізації в Україні / [П. Кадавид, А. Тимофеев, Б. Раян та ін.] ; під заг. ред. Ц. Фаня. – Вашингтон (США): Світовий банк, 2015. – 196 с.

4. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук. – Луцьк:

РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.

5. Register R. Ecocity Berkeley: Building Cities for a Healthy Future / Richard Register. – Berkeley (USA): North Atlantic Books, 1987. – 140 p.

6. Sustainable Development Goals: Ukraine. 2017 National Baseline Report / Ministry Of Economic Development and Trade of Ukraine. – Kyiv: Ministry Of Economic Development and Trade of Ukraine, 2017. – 166 p.

7. Арманд А. Д. Саморегуляция и саморегулирование географических систем / Арманд А. Д. – М.: Наука, 1988. – 261 с.

8. Safety Assessment of Existing Buildings and Structures / [К. Eremin, V. Raizer, V. Telichenko, etc.]. – Stockholm (Sweden): ASV Construction, 2016. – 268 p.

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту будівельних виробів, будівель і споруд» : від 12 грудня 2006 р. № 1764 / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1764-2006-п> . Дата доступу: листопад 2017 р. – Назва з екрану.

10. Загальні принципи забезпечення надійності та конструктивної безпеки будівель, споруд, будівельних конструкцій і основ : ДБН В.1.2-14-2009. – [Дійсний від 2009-12-01]. – Офіц. вид. – К.: Мінрегіонбуд України, 2009. – 41 с.

11. Банах А. В. Аналіз загальних принципів забезпечення надійності та конструктивної безпеки об'єктів міської забудови / А. В. Банах, В. Б. Ткаченко // Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. збірник. – К.: КНУБА, 2016. – Вип. 62, ч. 1. – С. 49-55.

*Малкін Едуард Семенович, доктор технічних наук, професор,
Журавська Наталія Євгенівна, кандидат технічних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТЕПЛО- ТА ВОДОПОСТАЧАННЯ

Вступ. Дотримання принципів розміщення продуктивних сил є основою регіональної політики держави. Це сфера управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті, яка характеризується такими напрямками:

— співвідношення й взаємодія рушійних сил регіонального розвитку в державному, кооперативному, приватному та інших секторах національної економіки;

— співвідношення державного й регіонального аспектів розвитку, центрального й регіонального рівнів управління;

— зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів;

— регіональні аспекти демографічної, екологічної політики.

Науково обґрунтована політика особливо актуальна для України. За роки існування системи жорсткого централізованого управління економічної й соціальної структури країни дуже деформувалися; це стосується й регіонального рівня. Відомчий підхід до розміщення виробництва ігнорував інтереси регіонів. Через це багато де в Україні посилилась еколого-економічна й соціальна напруженість.

Метою регіональної політики України має бути забезпечення населенню гідних умов життя. Для цього потрібні докорінна зміна структури територіальної організації господарства, енергетичне переоснащення та технологічне оновлення виробництва [1, 2].

Постановка проблеми. В Україні існують великі проблеми з енергетичними ресурсами, а в майбутньому із чистою питною водою. В той же час способи теплопостачання та водопостачання майже не змінилися за останніх 25 років, тобто не є передовими в світі та потребують суттєвого вдосконалення. Стаття, що пропонується присвячена розвитку передових технологій енергоефективних еколого-економічних систем тепло- та водопостачання, при подальшій розробці економічного обґрунтування науково-методичних основ екологічного менеджменту в виробництві.

Аналіз досліджень. Узагальнення даних в науково-технічній літературі підтверджує своєчасність та актуальність проведення запропонованих досліджень (3, 4, 5, 6). Розробкою енергоефективних еколого-економічних систем тепло- та водопостачання займаються багато фахівців, але комплексний підхід досліджень, який об'єднує еколого-економічну та технологічну оцінку не наданий.

Мета досліджень. Підвищення ефективності водяних систем теплопостачання при переході на системи з оптимізованим терморегулюванням та безреагентною обробкою води.

Основна частина. Основними проблемами в енергетичному секторі є накопичення накипу на теплообмінних поверхнях, зокрема, накип понад 3 мм призводить до перевитрати газу на 5%, та корозія котельного обладнання та теплових мереж, загальна протяжність яких в Україні сягає 50 тис. км.

При підвищенні ефективності водяних систем теплопостачання пропонується, з врахуванням недостатньої теплоємності води, в якості теплоносія при транспортуванні на великі відстані, перехід на системи з оптимізованим терморегулюванням та безреагентною обробкою води в електромагнітних полях з використанням попереднього очищення та пом'якшення води землі до стану чистої питної води. При цьому зменшується: теплота випаровування води, вода на час релаксації стає електролітом, що викликає посилення енергії її зв'язку з іншими тілами, в результаті чого забезпечується руйнування накипу на внутрішній поверхні трубопроводів та поверхнях теплообміну, забезпечується її просочення в ультромікрокапіляри капілярно-порових та колоїдних капілярно-порових тіл, що призводить до зменшення витрат теплової енергії та прискорення процесу. Загальна економія теплової енергії становить 30...40% при зменшенні процесів руйнування

систем. Непрямі збитки від солевідкладень на поверхнях теплообміну становлять 1,5 млрд євро на рік для Франції, 0,8 млрд. доларів для Великобританії, 3 млрд. для Японії та 9 млрд в США. Проект направлений, в першу чергу, на комплексне вирішення проблем енерго- та ресурсозбереження, збитки від яких налічують мільйони гривень на рік, шляхом продовження терміну служби металевого обладнання та зниження витрат на енергоносії в результаті функціональної модифікації робочих поверхонь [7].

Перспективними технологіями є використання атомної енергії в атомних електростанціях з використанням реакторів удосконаленого типу, як енергетичних, еколого-економічних, так і технологічних показників, та перехід на електричні системи тепlopостачання. У Франції для електричних систем тепlopостачання становить 96%, у США близько 99%, аналогічно йде розвиток Японії, Китаї та Індії [8].

Доля електростанцій з використанням нетрадиційних джерел теплоти останнім часом різко збільшується. Основною відмінністю відновлюваних джерел енергії є те, що вони не знищуються при використанні, на відміну від мінеральних палив, які споживаються для вироблення енергії. Застосування відновлюваної енергії людиною вимагає наявності технологій використання енергії сонячного світла, вітру, морських хвиль, водних течій, біологічних процесів [9]. Геотермальна енергія в ряді країн використовується для тепlopостачання і вироблення електроенергії (в Ісландії за рахунок геотермальної енергії забезпечується понад чверть споживаної електроенергії).

Національний план дій України з енергоефективності до 2020 р. підтримує Енергетичне співтовариство. У зв'язку з енергетичною кризою особливого значення набуває проблема істотного підвищення ефективності систем виробництва, транспортування та використання енергії. За різними прогнозами потужність геотермальних станцій до 2030 р зросте до 40-70 млн. КВт. В Україні існують значні ресурси геотермальної енергії. Родовища геотермальних вод, придатних до промислового освоєння в Україні, розташовані в Закарпатській, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях та в АР Крим. З нашої точки зору найбільш перспективним шляхом є використання у якості теплової енергії геотермальну воду, після її попереднього пом'якшення та очищення [10].

Дані методи обробки води можуть бути використані в технологічних схемах геотермального тепlopостачання. Основні обмеження даного методу - низьке значення швидкості руху рідини в апараті, що вимагає певну кількість модулів в системі водо підготовки (фактично з глибоко мінералізованої води отримали чисту воду). В основі отримання чистої води - методика обробки її в електромагнітному полі перед її споживанням, безреагентна обробка води (БОВ) [11], для цього поставлено завдання вдосконалення технологічного процесу шляхом:

- Переходу на теоретично обґрунтовані частоти струму в електромагнітах 1,0 ... X кГц, що збігається з достатньою точністю до значень необхідних частот по [12] і напруженість (індукцію) магнітного поля 200...X мТл, що збігається з

результатами теоретичних досліджень процесів в слабомагнітних тілах, до яких відноситься вода, атоми кисню якої мають парамагнітні властивості [13] і результатами експериментальних і промислових досліджень [14];

- Обробки води в поле постійного електричного струму при різниці потенціалів між електродами $U \leq 3$ В для досягнення $pH \leq 6,0$ в процесі її омагнічення.

Річний технічний потенціал геотермальної енергії оцінюється як еквівалентний 12 млн. Т. у. п., забезпечує перспективність розвитку геотермальної енергетики в Україні.

Одним з перспективних сучасних напрямків ефективних засобів в практичній реалізації протинакипної БОВ в теплоенергетики, що призводить також до розчинення та видалення відкладень корозії у відстійники. Це дозволило:

- зменшити споживання газу;
- скоротити електроспоживання насосами; виключити додаткові втрати тепла в теплообміннику в процесі довгострокової експлуатації;
- скоротити витрати на ремонтно-відновлювальні роботи;
- вирішити еколого-економічні проблеми за рахунок зниження шкідливих викидів в атмосферу, запобігання стоків при проведенні комплексу заходів з хімічного приготування води;
- зберегти к.к.д. усіх котлів і теплообмінників в процесі довгострокової їх експлуатації.

Отримані результати підтверджують стабільність і високу ефективність запропонованої технології води [7].

При структурно-функціональній взаємодії між складовими БОВ нами вперше встановлено структурно-об'єднуючу роль еколого-економічних техногенних факторів (взаємозв'язок) [15].

Висновки. Таким чином запропоновані передові технології можуть бути основою для регіональної політики розвитку енергоефективних систем тепло- та водопостачання України: підвищення ефективності водяних систем тепlopостачання з електромагнітною обробкою води з підвищеними екологічними властивостями води розчинів и сумішей на її основі; використання атомної енергії в атомних електростанціях з використанням реакторів удосконаленого типа, як енергетичних, так і екологічних показників; використання у якості теплової енергії геотермальну воду, після її попереднього пом'якшення та очищення.

Результати роботи мають прикладне значення для комплексного обґрунтування проблеми ефективності роботи та тривалості експлуатації обладнання, через підвищення корозійної стійкості трубопроводів для систем опалення та зниження солевідкладень на внутрішніх поверхнях енергетичного обладнання в енергетичні галузі, в житлово-комунальному господарстві, будівництві та промисловості. Використання розроблених методів буде сприяти покращенню розробці економічного обґрунтування науково-методичних основ функціонування системи екологічного менеджменту на

підприємствах, в т.ч. будівництва, відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 14001 та OHSAS 18001.

Список використаних джерел

1. Мельник, С.А. Управління регіональною економікою / С.А. Мельник // Київ.: КНЕУ, 2000. - 124 с.
2. Миронова, Т.Л. Управління розвитком регіону / Т.Л. Миронова, О.П. Добровольська, А.Ф. Процай, С.Ю. Колодій // Київ.: ЦУЛ, 2006. - 328 с.
3. Иванов, Ф.М. Биоповреждения в строительстве / Ф.М.Иванов, С.Н.Горшин, Дж.Уейт и др. // М.: Стройиздат, 1984. – 320 с.
4. Пехташев, Е.Л. Биоповреждения и защита непродовольственных товаров: Учеб. для ст. высш. учеб. зав. / Под ред. А.Н.Неверова. – М.: Мастерство, 2002. – 224 с.
5. Экологические проблемы биodeградации промышленных, строительных материалов и отходов производства: Сб. материалов. – Пенза: Научный Совет по биоповреждениям АН СССР, 1984. – 145 с.
6. Журавская, Н.Е. Экологически–безопасные технологии в агропромышленных сферах / Н.Е. Журавская // Міжнародна науково-технічна конференція. Проблеми енергозбереження в агропромисловій та природоохоронній сферах. – Київ: НУБіП України, 2010. - С. 31-35.
7. Малкин, Е.С. Энергoефективна система теплопостачання з підвищеними екологічними властивостями [Текст] / Е.С.Малкин, Н.Є.Журавська // Вентиляція, освітлення та теплогазопостачання: НТЗ. – Вип. 19 [под ред. Е.С. Малкіна] – К. : КНУБА, 2016. - С. 87-93.
8. REN21. 2014. Renewables 2014 Global Status Report (Paris: REN21 Secretariat). ISBN 978-3-9815934-2-6. - 214 p.
9. Энергетика: історія, сучасність і майбутнє. Кн. 5 / 2.8. Геотермальна енергетика, 2013 .
10. Franks F. Water A matrix of life. / F.Franks // - Cambridge: Royal Society of Chemistry, 2000. - 67 p.
11. Малкин, Е.С. Перспективи створення ресурсозберегаючих технологій шляхом магнітної обробки води та водних розчинів [Текст] / Е.С. Малкин, І.Е. Фуртат, Н.Є. Журавська, В.П. Усачов // Вентиляція, освітлення та теплогазопостачання: НТЗ. – Вип. 17 [под ред. Е.С. Малкіна] – К. : КНУБА, 2014. - С. 120-127.
12. Френкель, Я.И. Кинетическая теория жидкостей. / Я.И. Френкель. – М.-Л.: изд. АН СССР, 1966. – 409 с.
13. Дорфман, Я.Г. Магнитные свойства и строение вещества / Я.Г. Дорфман // М.: Государственное издательство технико-технической литературы, 1955. – 377 с.
14. Патент на корисну модель № 102494, Україна. Система приготування омагніченої в електромагнітних полях води і сполук на її основі / Малкін Е.С., Фуртат І.Е., Журавська Н.Є., зареєстровано в Державному реєстрі України на корисні моделі 26.10.2015.

15. Журавська, Н.Є. Екологічна безпека при використанні безреагентної обробки води в електромагнітних полях / Н.Є. Журавська, О.А. Бондарь // XII Міжнародна науково-технічна конференція «Проблеми екології та енергозбереження в суднобудуванні». - Миколаїв, 2017. – С 122-125.

*Деревінський Василь Федорович, д-р історичних наук, проф.,
Лахно Валерія Тарасівна, студентка архітектурного ф-ту,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

У зв'язку з високим рівнем енергоспоживання та необхідністю підвищення енергоефективності в муніципальній сфері проблема енергозбереження в Україні набуває все більшої актуальності. Значне підвищення тарифів на теплову та електричну енергію, природний газ, послуги водопостачання і водовідведення призвело до погіршення господарсько-фінансової діяльності підприємств, організацій та установ, збільшило видатки бюджету на оплату енергоносіїв, знизило якісний рівень життя населення. Перш за все, слід зазначити, що енергозбереження полягає в організації раціонального енергоспоживання з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище та в обачливому використанні енергетичних ресурсів задля задоволення технологічних і побутових потреб громадян.

Державна політика у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель базується на таких засадах:

- 1) забезпечення належного рівня енергетичної ефективності будівель відповідно до технічних регламентів, національних стандартів, норм і правил;
- 2) стимулювання зменшення споживання енергії у будівлях;
- 3) забезпечення скорочення викидів парникових газів у атмосферу;
- 4) створення умов для залучення інвестицій з метою здійснення заходів із забезпечення (підвищення рівня) енергетичної ефективності будівель;
- 5) забезпечення термомодернізації будівель, стимулювання використання відновлюваних джерел енергії;
- б) розробка та реалізація національного плану щодо збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії [1, с. 359].

Основою проведення енергозберігаючої політики є комплексна державна програма енергозбереження України (КДПЕ), заходи щодо розробки якої були прийняті Президентом та Кабінетом Міністрів України в квітні 1995 р., а схвалена Постановою Кабінету Міністрів України №148 від 5 лютого 1997 р. Головними завданнями КДПЕ є визначення загального існуючого та перспективного потенціалу енергозбереження, розробка основних напрямків його реалізації у матеріальному виробництві та сфері послуг, створення програми першочергових та перспективних заходів і завдань з підвищення енергоефективності та освоєння практичного потенціалу енергозбереження.

Реалізація програми відбувається за рахунок технологій, що не потребують значних інвестицій [7]: децентралізоване опалення будівель, використання тиску пари для виробництва електроенергії у великих опалювальних та промислових котельнях, радіаційне опалення приміщень, децентралізоване виробництво електричної та теплової енергії із застосуванням газодизель- або газотурбогенераторів, заміна електронагрівання газовим, використання перепаду тиску в газопроводах для виробництва електроенергії, зрідженого природного газу та виробництва холоду, теплову ізоляцію будівель, переведення технології мокрого способу одержання клінкеру на сухий, використання теплоти вихідних газів на підігрів та сушку сировини, виробництво цегли з підвищеною пустотністю, використання відходів вуглезбагачення та золошлакових відходів, впровадження пристроїв силової електроніки та економічних освітлювальних приладів, впровадження вторинних методів видобутку нафти та газу, використання гідротермальних джерел енергії та інших.

Отже, КДПЕ базується на розробці та впровадженні галузевих і регіональних програм енергозбереження, що вміщують комплекс практичних заходів щодо підвищення енергоефективності національної економіки.

Оскільки успішний розвиток архітектури та будівництва передбачає високий рівень споживання енергії, застосування заходів, спрямованих на енергозбереження в даній сфері є перспективою майбутнього прогресу галузі.

Найбільш ефективним напрямом заощадження електричної енергії у житлових будинках є впровадження систем керування освітленням. Застосування такого обладнання покликано знизити споживання електроенергії на утримання ліфтів та освітлення місць загального користування на 45–55 % [3, с.4]. Не менш важливим є застосування енергозберігаючих матеріалів та конструкцій. Слід зазначити, що щорічні втрати тепла в будівлях житлового та державного секторів складають до 10 млн. ккал., тим часом втрати тепла в будівлях Північної Європи у 2-4 рази менші. Ця проблема повинна вирішуватися комплексно шляхом впровадження сучасних технічних та конструктивних рішень теплозахисту будівель під час будівництва чи ремонту, впровадженням енергозберігаючого децентралізованого теплопостачання та локального комбінованого виробництва теплової і електричної енергії.

Важливим є запуск у виробництво будівельних панелей з вищою теплостійкістю, що дає можливість зменшити потреби тепла на 30-40%. Перспективними матеріалами для панелебудування є неавтоклавні ніздрюваті бетони, 70-80% об'єму яких складає повітря, що робить їх найбільш ефективними у галузі теплоізоляції та забезпечує незначні витрати матеріалів на одиницю маси [5, п. 6]. Вони характеризуються високими морозо- та вогнестійкістю, тепло- та звукоізоляцією, міцністю при стиску; низьким водопоглинанням; екологічністю. Таким чином, плита товщиною 5 см із пористого бетону рівноцінна 15 см цегляної стіни чи 30 см бетону. Окрім неавтоклавних ніздрюватих бетонів в якості теплоізоляційних матеріалів раціонально використовувати пінополістирол, пінополіуретан, скловолокно,

мінеральну вату. Так як, наприклад, 25 см пінополістиролу за своїми тепловими властивостями еквівалентні понад 125 см цегляної стіни.

За технологією створення термобудинку з пінополістирольних блоків формується стінова конструкція, так звана опалубка. Потім у середину порожніх блоків заливається бетон. Це дозволяє перетворити будинок у монолітну ґратчасту конструкцію з теплоізолюючим прошарком як ззовні, так і зсередини. Зовнішній шар теплоізоляції не дозволяє бетону переохолоджуватися у холодні пори року, а внутрішня ізоляція запобігає непродуктивним витратам теплоти на нагрівання масивних бетонних конструкцій.

Для підвищення енергозберігаючих властивостей вікон на них наносять теплозахисний шар Low-E покриття. Такі плівки можуть селективно відбивати тепло та пропускати світло. Вони забезпечують економію електроенергії взимку та влітку, а також кращу видимість, оскільки відбивають теплові сонячні промені та зменшують нагрівання приміщення до 80%, що гарантує менші витрати на кондиціювання.

Додаткова теплоізоляція огорожувальних конструкцій будівлі, капітальний ремонт покрівель, упровадження процедур управління енергоспоживанням у будівлі, утеплення або заміна вікон, автоматичне регулювання, гідравлічне балансування системи опалення, встановлення термостатистичних кранів на радіатори тощо надасть можливість споживачам заощадити 20–30 % теплової енергії та підвищити комфортність житла.

Для оцінки енергоефективності будівель у багатьох країнах використовують спеціальну шкалу класів, що була розроблена в Данії. Всього існує сім класів енергоефективності від А до G. Класи визначаються залежно від питомого енергоспоживання та типу будівлі. Всю енергію, котра надходить у будівлю за рік (опалення, електрика, гаряча вода), підсумовують і отриману величину ділять на площу будівлі. Таким чином, отримують питоме енергоспоживання будівлі за рік. Зрозуміло, що, наприклад, дитячий садок має споживати більше, ніж адміністративні споруди [4, с. 46-47]. В Україні роботу з енергетичної класифікації лише тільки розпочато. Діяльність затверджено в Законі «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 року. Цей Закон регулює відносини, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель, з метою підвищення рівня енергетичної ефективності будівель з урахуванням місцевих кліматичних умов та забезпечення належних умов для проживання та життєдіяльності людей у таких будівлях [1, с. 359]. Ним передбачається введення обов'язкової паспортизації та сертифікації для всіх об'єктів нового будівництва, реконструйованих будівель та тих, що капітально ремонтуються. Сертифікація поширюється на існуючі об'єкти, опалювальна площа яких становить понад 500 кв. м, а також будівлі, котрі перебувають у державній та комунальній власності.

На регіональному та місцевих рівнях у першу чергу увага приділяється потенціалу енергозбереження в житлово-комунальному господарстві як найбільш енергоємній галузі. За статистичними та аналітичними даними у

житлово-комунальному секторі країни споживається 44 % енергетичних ресурсів [3, с.4]. Реалізацію політики енергозбереження в житлово-комунальному господарстві столичного регіону можна розглянути на прикладі Солом'янського району міста Києва. Протягом 2014 року, ще до прийняття Закону «Про енергетичну ефективність будівель», було проведено енергетичну сертифікацію житлового фонду, в результаті якої 1110 житлових будинків комунальної власності підлягають сертифікації з визначенням класів енергетичної ефективності. За результатами сертифікації було визначено, що найбільша кількість будинків має клас F, до якого відносяться будівлі, що характеризуються енергоспоживанням вище нормативного. Це означає, що, на жаль, велика частина житлових будинків потребує негайного впровадження енергозберігаючих технологій.

Ініціатива «Ощадлива енергетика» в м. Києві по праву зайняла своє місце серед пріоритетів Стратегії розвитку міста. В цілому по м. Києву затрати міського бюджету за споживання енергоресурсів в закладах освіти та охорони здоров'я складають 15 % витрат бюджетних коштів. Динаміка зростання бюджетних видатків на енергозабезпечення закладів освіти та охорони здоров'я є відображенням постійним зростанням тарифів на енергетичні ресурси. В рамках даної програми було впроваджено проект з енергозбереження в адміністративних будівлях міста Києва, за яким відбулося проведення енергетичного аудиту і термосанація (зокрема заміна вікон на металопластикові), встановлення та модернізація обладнання індивідуальних модульних теплових пунктів, встановлення енергозберігаючих ламп, електроплит у державних навчальних закладах. Модернізація сантехнічного обладнання та систем змішування реалізована в 1 547 будівлях бюджетної сфери. Тепер щорічна економія теплової енергії складає близько 26 % від базового рівня енергоспоживання.

Окрім державного, більш масштабно політика енергозбереження в Україні здійснюється на приватному рівні. Зі зростанням цін на енергоносії збільшується й попит на "зелене" житло, а вітчизняні виробники водночас представляють вигідні інноваційні пропозиції. Наприклад, компанія еко-активістів з міста Дніпро LifeHouseBuilding запропонували вже давно відому європейську технологію виготовлення стінових панелей із соломи. Процес дуже простий: спершу будується дерев'яний каркас, у який потім під гідравлічним пресом завантажуються солома, залишки обстригаються і в результаті отримуємо рівну панель. Перевагами даної технології є не тільки легкість виготовлення, доступність сировини, а й хороші теплові характеристики панелей, завдяки чому будинок виробляє більше енергії, ніж використовує. LifeHouseBuilding втілила понад тридцять проектів у Дніпрі, Києві, Харкові, Львові, Вінницькій області, Кам'янському, Запоріжжі та Криму[8]

Інша, компанія "Екопан", користується поширеною панельно-каркасною SIP-технологією (Structural Insulated Panel — структурна ізоляційна панель). Перевага такого будівництва у тому, що воно швидке та відносно економічне.

Помешкання можна звести за кілька місяців, а фінальна вартість становить 200-250 дол за кв м, з оздобленням — 450-500 дол за кв м. У таких спорудах живе більшість населення Канади, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Аляски. Будинки пристосовані для суворого клімату цих регіонів. Панелі товщиною 30 см дозволяють будівлі не промерзати у сильні морози навіть без опалення. Товщина панелей "Екопан" — 7-20 см. За підрахунками компанії, будинок площею 200 кв м при температурі -12 градусів потребує близько 10 куб м газу на добу. Для порівняння: кам'яний площею 75 кв м — 33 куб м на добу[8]. Будівництво такого проекту складає близько трьох місяців, а вартість обслуговування будинку становить менше, ніж оплата комунальних платежів.

Харківська компанія Neoacre пропонує не просто енергоефективне житло, а так званий "пасивний" будинок, ідея якого народилася в Німеччині в 1990-х роках. Суть у тому, що будинки мають високоякісну теплоізоляцію та герметичну оболонку, а енергія для їх утримання виробляється з альтернативних джерел (сонячних панелей, сонячних колекторів для підігріву води, теплових насосів). Будинок не потребує підключення до систем опалення, електроенергії та газу. Це дозволяє скоротити на 70-90% витрати на обслуговування і навіть домогтися повної незалежності. Вартість помешкання з внутрішнім оздобленням, сантехнікою та інженерними комунікаціями становить близько 1 тис дол за кв м .

Компанія PassivDom теж орієнтується на стандарт "пасивного" будинку, але розробники вирішили піти далі і створити повністю автономне помешкання. PassivDom спроектований за модульним принципом. Можна використовувати 1 модуль площею 36 кв м або зібрати помешкання з кількох модулів (до 4), як конструктор. Помешкання забезпечується енергією завдяки сонячним панелям, вмонтованим у дах. Високий показник теплоізоляції частково обумовлений самою конструкцією: каркас друкується на 3D-принтері, тому відсутні стики. Проект також може похизуватися системою очищення так званої сірої води — не дуже забрудненої води, наприклад, з душу. Керування системами будинку — температурою, освітленням, сигналізацією — відбувається через додаток на смартфоні. Будинок підключено до диспетчерської онлайн-системи, щоб стежити за справністю модуля. Однак найбільше досягнення розробників — спроба зробити будинок розумним. "Він знає прогноз погоди, тому сам регулює температуру повітря. Йому відомо, коли господар наближається до будинку, щоб заздалегідь щось увімкнути. Будинок знає, який заряд енергії в акумуляторах і чи варто накопичувати тепло. Це помешкання більш завбачливе, ніж сам власник", — так характеризує будівлю архітектор[8].

Отже, заходи, спрямовані на підвищення енергоефективності сприяють розвитку як окремих регіонів України, так і держави в цілому. Будівлі, де проводяться комплексні заходи енергозбереження, зараджують покращенню рівня здоров'я населення, зниженню забруднення атмосферного повітря, розвитку нових галузей промисловості та підвищенню їх конкурентоспроможності на світовому ринку. Однак, на даний момент, на

жаль, енергозбереження недостатньо поширене серед громадян та не заохочується державою на високому рівні, оскільки ставлення законодавства до цієї галузі суттєво не змінилося. Проте ринок "зеленого" житла рухається в ногу з часом і пропонує споживачу багато нових технологій та матеріалів, українцям ж залишається лише зробити вибір у раціональному напрямку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 33. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2118-19>.

2. Горбатовський О. “Навіщо потрібні класи енергоефективності будівель?” [Електронний ресурс] / О. Горбатовський. – Режим доступу : <http://osbb.jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/navshho-potrbn-klasi-jenergojefektivnost-budvel-40967>.

3. Рішення 35-ї сесії Харківської міської ради 6-го скликання від 29 жовтня 2014 р. № 1710/14 «Про затвердження “Програми підвищення енергоефективності житлового фонду м. Харкова на 2015–2020 рр.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkiv.rocks/reestr/636534>.

4. Булгакова М. Енергозбереження в Україні: правові аспекти і практична реалізація / Булгакова М., Приступа М. – Рівне: видавець О. Зень, 2011. – 48 с.

5. ДБН В.2.2-15-2005. Житлові будинки. Основні положення. Будинки і споруди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-1>.

6. Стратегія енергозбереження, енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.dp.gov.ua/news/стратегія-енергозбереження-енергое/>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про комплексна державна програма енергозбереження України» від 05 лютого 1997 р. № 148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-97-%D0%BF>.

8. Аббасова С. «Будинки майбутнього: хто і як створює енергоефективне житло в Україні» [Електронний ресурс] / С. Аббасова. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/24/621932/>.

*Булах Ірина Валеріївна, кандидат архітектури, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ПРОЕКТУВАННЯ ДИТЯЧИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Проектування дитячих медичних установ на території України в радянський період ґрунтувалося на застосуванні типових проектних рішень, а також на використанні збірних конструкцій, що було викликано великими обсягами і мінімальними термінами реалізації обсягу нового будівництва.

Сьогодні, коли спостерігається практично повна відсутність будівництва нових установ охорони здоров'я дітей і при цьому виникла гостра необхідність в їх модернізації або повної їх заміні, необхідно враховувати сформовану густоту щільно забудованих житлових районів.

Стає очевидним, що використання типових проектів дитячих лікувальних закладів та їх тиражування стає досить важким. У кожному конкретному випадку необхідно враховувати містобудівні особливості ділянки, існуючу щільність населення, враховувати прогнозування зміни числа жителів району, кількість народжуваності. Функціональна структура дитячого лікувального закладу, склад та потужність різних відділень повинні відштовхуватися від потреб конкретного житлового району, а не тільки вписуватися в радіуси обслуговування.

Крім того, при проектуванні районів масової житлової забудови розміщенню об'єктів охорони здоров'я, в тому числі дитячих, як правило, приділялося і продовжує приділятися недостатньо уваги. В першу чергу це пов'язано з тим, що більша частина дитячих медичних установ продовжує залишатися в бюджетній сфері управління. Комерційна медицина, в тому числі її дитячий сегмент, займає незначну частину від реальних потреб у забезпеченні якісною медичною допомогою населення України.

У багатьох країнах світу сьогодні спостерігається відмова від типових проектів лікувальних установ і перехід до активного використання збірного каркаса, монолітне будівництво. Ця тенденція розширює можливості застосування більш гнучкого планування і вдосконалення зовнішнього естетичного вигляду сучасних дитячих лікувальних установ.

Дитячі лікувальні установи нового покоління повинні якісно відрізнятися від попередніх проектних рішень більш гнучким підходом до розміщення технології медичних процесів, вільним плануванням з можливістю трансформації, активним використанням середовищного підходу, новими естетичними і гуманізованими об'ємно-планувальними і конструктивними рішеннями, застосуванням нових будівельних технологій і матеріалів.

Слід відмітити, що сьогодні проектування дитячих лікувальних закладів пов'язане з використанням сучасного медичного обладнання та новітніх інженерних систем життєзабезпечення (пневматична білизна, смітте- і видалення пилу, системи пневмопошти, аварійного електропостачання, зовнішнього відеоспостереження і технологічного телебачення в операційних і конференц-залах, що дозволяє вивести на новий рівень наукові та навчальні можливості дитячих медичних установ). Безумовно, що все перераховане впливає на об'ємно-планувальні рішення та архітектуру дитячих лікувальних будівель.

Будівництво на території, жорстко обмеженою високими цінами на міську землю і відсутністю вільних ділянок, при наявності потреби в максимальному виході корисної площі, призводить до того, що нові медичні об'єкти будуються у вигляді великих комплексів, які займають майже все пляму забудови.

Жорсткі вимоги щодо інсоляції дитячих медичних установ стимулюють архітекторів до пошуків нових об'ємно-просторових рішень: організація внутрішніх дворів і атриумів, які стають рекреаційними зонами і комунікативними вузлами, що зв'язують окремі корпуси будівлі.

Довгий час архітектура дитячих медичних установ була консервативна і однотипна. Сьогодні архітектори зосереджені на створенні комфортного середовища, що сприяє ефективній роботі медперсоналу і швидкому одужанню маленьких пацієнтів. З'являються експлуатовані покрівлі з прогулянковими майданчиками; палати, що нагадують більше готельні номери, багатобарвні інтер'єри.

У дитячих лікарнях передбачається можливість спільного перебування маленьких пацієнтів та їхніх батьків. В обробці застосовуються нові високотехнологічні матеріали - каучукові та наливні покриття для підлоги, пластикові настінні панелі і т.д.

Як і більшість громадських будівель, дитячі лікарні стають багатофункціональними, об'єднуючи клініки та медичні науково-навчальні центри, що тягне за собою застосування нових планувальних прийомів: поділ потоків відвідувачів, пацієнтів, медперсоналу, викладачів і студентів; створення автономних або взаємопов'язаних зон; включення до складу медичних комплексів конференц-залів і аудиторій та ін.

Особливої уваги також заслуговує потреба у проектуванні дитячих реабілітаційних центрів. В загальному сенсі дитячі реабілітаційні центри умовно можна розділити на психологічні та фізичні відновлювальні профілі. Психологічна реабілітація перш за все пов'язана з відновленням та підвищенням психічного та мовного рівня розвитку дитини, а також з приведенням до нормативних показників її загального психологічного рівня розвитку. Фізична реабілітація покликана на відновлення фізичного здоров'я дитини, яке було втрачене в наслідок перенесеної хвороби, травми або не відповідає загальним нормам від народження дитини, як, наприклад, дитячий церебральний параліч. Кожен з зазначених профілів дитячих реабілітаційних центрів повинен включати відповідний склад приміщень.

Безумовно, що при проектуванні будь-якого типу дитячого лікувального закладу необхідно враховувати сучасні тенденції розвитку закладів охорони здоров'я:

- формування архітектурно-планувальної організації лікарняного закладу максимально відкритого до природи, активне використання прийомів ландшафтного дизайну та інтеграція водойм на ділянці проектування;
- використання сучасних екологічних та енергоефективних технологій у медичній будівлі;
- гуманізація лікарень, яка виражається у орієнтованості на ергономічно-фізичні та емоційно-психологічні потреби пацієнтів;
- впровадження архітектурно-планувальних та дизайнерсько-декоративних засобів, які спрямовані на покращення психології сприйняття зовнішнього та внутрішнього об'єму медичного закладу.

Список використаних джерел

1. Гайдук А. Р. Новая типология медицинских учреждений // Молодой ученый. - 2011. - №3. Т.2. - С. 212-216.
2. Заклади охорони здоров'я. Будівлі та споруди. ДБН В.2.2-10-2001: вид. офіц. – К.: Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України, 2001. – 158 с.
3. Christoph Schirmer. Hospital Architecture: Specialist Clinics & Medical Departments. Publisher. Page One Publishing Private. – Germany – 2007. – August 15 – 26 p.
4. Giuseppe Pellitteri, Flavia Belvedere. Characteristics of the hospital buildings: changes, processes and quality: Architectural Research, 2010. – 8 p.
5. Ruth Brent Tofle, Benyamin Schwarz, So-Yeon Yoon, Andrea Max-Royale. Color In Healthcare Environments - A Research Report, 2004. – 81 p.
6. Дэй К. Места, где обитает душа: Архитектура и среда как лечебное средство / К. Дэй; пер. с англ. В.И. Глазычева. – М.: Ладья, 2000. – 280 с.
7. Clark Linda. The Ancient Art of Color Therapy: Updated, Including Gem Therapy, Auras, and Amulets. Old Greenwich, CT: Devin-Adair, 1975. – 245 p.

Коваленко Андрій Олексійович, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, учений секретар ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

УРБАНІЗАЦІЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: МОЖЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

Процеси урбанізації сьогодні суперечливо поєднуються з викликами, зумовленими необхідністю реалізації цілей, завдань та індикаторів сталого розвитку. Свою роль тут відіграє зміна характеру розвитку міст і сучасного змісту урбанізації. Якщо Афінівська хартія свого часу визначала місто ХХ століття як просторове поєднання функцій житла, відпочинку і праці, то в Європейській хартії міст II (Маніфест нової урбаністики) говориться про місто як бажане місце досягнення історичного компромісу між економічними, соціальними та екологічними вимогами. Сталий розвиток міст повинен поєднувати їх економічну діяльність і захист навколишнього середовища та при цьому враховувати вимогу соціальної рівності [1].

Попри еволюцію змістовного наповнення урбанізації, актуальною залишається думка про те, що необхідне визначення урбанізації в широкому сенсі слова як багатогранного соціально-економічного процесу. Не випадково окремі дослідники розрізняють умовно урбанізацію економічну, демографічну, просторову, соціальну, поряд з цими аспектами виділяючи культурні (зростання споживання населенням культурних благ, масової культури та інформації), технічні (зростання використання технічних засобів, що полегшують умови праці й життя людини – розвиток транспорту, зв'язку

тощо), соціально-психологічні (зміна поведінки, способу життя людей, їх соціально-психологічного обличчя) [2, с. 13].

В цілому ж, враховуючи, що сьогодні місто стає множиною мереж інтенсивної соціальної взаємодії, сучасна урбаністична теорія можлива лише як міждисциплінарна теорія [3, с. 9, 11].

Серед прийнятого Організацією Об'єднаних Націй у вересні 2015 р. переліку Цілей сталого розвитку, що включає 17 ключових позицій, одна з цілей передбачає забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів [4]. Однак на сьогодні положення цієї цілі лише частково враховано у державних стратегічних документах України [5, с. 21].

Що стосується українського урбанізаційного фону, то, за даними спеціалізованого огляду, протягом останніх двох десятиріч в Україні спостерігалися тенденції до зниження чисельності та старіння населення, які потягли за собою важливі наслідки на рівні міст. За цей час населення країни в цілому скоротилося на 13%, а міське населення — приблизно на 9%. У вузькому сенсі терміну урбанізація в Україні триває, оскільки населення сільської місцевості зменшується швидше, ніж міське населення. Проте більш ніж 80% міст втрачають населення. При цьому в усіх регіонах спостерігається міграція населення з малих міст до великих — як правило, до тих міст, які стали центрами міського розселення або агломераціями [6, с. 2].

До того ж за останні 20 років в Україні склалася парадоксальна ситуація: постійне зменшення чисельності міського населення супроводжується зростанням площі міських поселень [7, с. 240].

Міські агломерації відіграють особливо важливу роль двигунів зростання в країні. Саме на агломерації припадає більшість тих небагатьох міських центрів України, чисельність населення яких реально зростає [6, с. 77].

Тому, на нашу думку, агломерації потребують такого регулювання, яке б забезпечило сталий розвиток, не виводячи їх за межі економічної доцільності та екологічної рівноваги. При цьому для повноцінного використання потенціалу українських міських агломерацій у процесі управління їх розвитком на державному та місцевому рівнях необхідно впровадити комплекс заходів правового, економічного та організаційного характеру [8, с. 89]. Важливо також враховувати можливості, які відриває належний рівень обліку й надання екосистемних послуг і плата за них [9].

Розв'язання економічних, соціальних, екологічних, транспортних проблем міст потребує комплексного підходу і передбачає стратегічне планування їх розвитку на довгострокову перспективу (20–30 років). У світлі вищезазначених Цілей сталого розвитку пріоритетним напрямом розробки стратегій розвитку міст повинно стати підтримання екологічної рівноваги.

Корисним тут може бути зарубіжний досвід. Німецькими фахівцями з територіального планування запропонований диференційований підхід до територіального планування та розвитку населених пунктів залежно від демографічної ситуації: т. зв. «стратегія, орієнтована на зростання» і «стратегія,

орієнтована на стабілізацію». У другому випадку основний наголос робиться не на зведення нових, а на реконструкцію та зміну функціонального призначення існуючих територій, житлових, громадських та промислових об'єктів, елементів транспортної та інженерної інфраструктури [7, с. 244].

Як свідчить європейська практика, екологічний аспект проблеми при цьому розв'язується із застосуванням чотирьох основних взаємопов'язаних і доповнюючих одне одного принципів, коригування яких може сприяти переходу до сталого розвитку. У короткому формулюванні ці чотири принципи – пом'якшення, адаптація, відвернення і відновлення. Кожен з цих принципів спирається на певний вид знань і структур управління та створює потреби в новаторських рішеннях різного типу. Спільне використання цих чотирьох принципів для реалізації вже прийнятих рішень і розробки нових заходів здатне прискорити досягнення цілей сталого розвитку [10, с. 156].

Акцент на екологізацію міста не повинен закривати перспективи його промислового розвитку у світлі сучасних світових тенденцій нової промислової революції, неоіндустріалізації та процесів решорингу.

Сучасна урбанізація характеризується активним залученням міст до широкого глобального контексту (з'явився навіть термін *глобальне місто*). Тому однією із складових стратегії соціально-економічного розвитку міста є його інтеграційна політика як процес розвитку глибоких і стійких взаємозв'язків міст, заснований на проведенні ними узгодженої економічної політики.

У ході економічної інтеграції відбувається поєднання процесів відтворення, наукове співробітництво, утворення тісних господарських, науково-виробничих і торговельних зв'язків міста. Перевага інтеграційного співробітництва полягає в об'єднанні потенціалів двох або кількох взаємопов'язаних міст. Інтеграційний процес здійснюється на різних рівнях: загальноміському і місцевому, макро- і мікроекономічному, рівні державних і недержавних організацій [11, с. 26].

Здійснення інтеграційної складової стратегії розвитку міста має включати такі її форми та механізми, які дозволять повніше й ефективніше використовувати потенціал взаємозв'язків міста з розвинутими містами та регіонами країн світу, для яких місто може стати перспективним і привабливим партнером, зокрема, у трансфері технологій, залученні прямих іноземних інвестицій, освітній та рекреаційно-туристичній сферах. Формування ефективної інтеграційної політики сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки міста і рівня добробуту його громадян, а також гармонійному розвитку виробничого, людського та природного потенціалів [11, с. 32].

Список використаних джерел

1. Европейская хартия городов II. Манифест новой урбанистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1303089&Site=COE&direct=true>.

2. Проблемы современной урбанизации / Под ред. Ю.Л. Пивоварова. – М.: Статистика, 1972. – 240 с.
3. Трубина Е.Г. Город в теории: опыт осмысления пространства. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 520 с.
4. Цілі сталого розвитку 2016–2030 [Електронний ресурс] / Представництво ООН в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
5. Аналіз державних стратегічних документів щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року: аналітична доповідь / за заг. ред. А.А. Максюті. – К. : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. – 84 с.
6. Україна: огляд процесів урбанізації / Міжнародний банк реконструкції та розвитку; Світовий банк. – К, 2015. – 218 с.
7. Дмитренко А.Ю. Територіальний розвиток міст: демографічний аспект // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. – К., КНУБА. – 2012. – Вип. № 45. – Ч. 1. – С. 240–245.
8. Богачов С.В., Мельникова М.В. Управління розвитком міських агломерацій на державному та місцевому рівнях // Економіка України. – 2017. – № 9. – С. 81–89.
9. Бобылев С.Н., Порфирьев Б.Н. Устойчивое развитие крупнейших городов и мегаполисов: фактор экосистемных услуг // Вестник Московского университета. Серия 6: Экономика. – 2016. – № 6. – С. 3–21.
10. Окружающая среда Европы: состояние и перспективы 2015. Обобщающий доклад / Европейское агентство по окружающей среде. – Копенгаген, 2015. — 200 с.
11. Дейнеко Л., Коваленко А., Шелудько Е. Концептуальні засади формування інтеграційної політики міста Києва // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 25–32.

*Каранфілова Олена Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент,
кафедра філософії, політології, психології та права
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

КОНЦЕПЦІЯ «ЗЕЛЕНОЇ» АРХІТЕКТУРИ»: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД

Питання філософії архітектури були предметом дослідження протягом багатьох століть. Окремі аспекти філософії архітектури фрагментарно відображалися в працях, присвячених історії архітектури. Проте як окремий розділ філософії філософія архітектури з'явилася лише в ХХ столітті та є самостійним розділом філософії мистецтва, що займається вивченням проблем естетичної цінності архітектури.

Дослідженням різних напрямів філософії архітектури присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема О. В. Батаєвої, А. Б.

Беломесяцева, І. О. Добріциної, А. С. Калашникової, А. В. Миронова, С. П. Решикової, А. В. Розенберга, Г. Л. Терехової та інших.

У працях вчених-філософів відсутнє єдине визначення поняття «філософія архітектури». Переважно його розглядають через сукупність ознак, притаманних цьому явищу.

Так, В. М. Бабенко зазначає, що існує широкий спектр розуміння поняття філософія архітектури. Протилежними крайнощами цього спектру можна вважати її сприйняття або за предмет філософського знання, який міцно пов'язаний з корінними проблемами онтології та гносеології, або особливим розділом філософії мистецтвознавства, який ґрунтується на предметі дослідження проблем розвитку архітектури, як виду мистецтва [1, С. 128].

XXI століття – це початок ери техногенної архітектури. Діалог професії з техно наукою пробуджує стихійні внутрішні сили архітектури, підсилюючи інтенцію до вибору варіантів розвитку, які сприяють збереженню її стабільності [2, С. 6].

При цьому з розвитком технологій архітектура вимушена тісно взаємодіяти з останніми, внаслідок чого виникає ряд екологічних проблем, що змушує знаходити нові підходи для збереження балансу «Людина – Природа». Одним із способів вирішення зазначеної проблеми стало виникнення та розвиток нового напрямку архітектури – «Зелена архітектура».

Незважаючи на те, що «зелена» архітектура з'явилася у 80-х роках ХХ століття, філософські аспекти даного питання залишаються недостатньо дослідженими, про що свідчить відсутність наукових праць, присвячених даній проблематиці.

Слід погодитись з думкою Бакшеєвої О. О., яка вважає, що гармонізація взаємовідносин людини і природи цінна не тільки у власне екологічному сенсі. Вона важлива також і для вирішення інших проблем. Екологічно виправдані рішення є в той же час і соціально-позитивними, оскільки власне людина і суспільство в цілому є частиною природи в широкому сенсі слова [3, С. 17].

Як показує практика, в свідомості людей розуміння необхідності збереження навколишнього середовища шляхом взаємодії природи та архітектури, зокрема засобами енергоефективного використання природних ресурсів, сформувався не в повній мірі. Проте відомі приклади інтеграції природи в архітектуру, забезпечуючи баланс між використанням та виробленням енергоресурсів.

Як приклад можна навести комплекс багатоповерхових будинків з інтегрованим "прямовиснимлісом", що знаходиться в самому центрі Мілана (Італія). Проект Bosco Verticale був реалізований в рамках спрямованої на збільшення частки «зеленого» будівництва.

Разом із звичайними приміщеннями сучасних міських будівель (квартири, офіси, кафе, торговий центр, декілька концертних залів і кінотеатрів) будови мають і еко-дружні інновації: система збору та фільтрації дощової води, індивідуальне опалення, сонячні панелі і вітрогенератори на даху. Але найголовніше – у двох висотках поєднуються на перший погляд зовсім

непоєднані речі – залізобетонні конструкції і ціла лісова екосистема. У коридорах, на балконах, в холі, оглядових майданчиках, фасадах, на даху і в багатьох інших місцях Bosco Verticale зростає місцева і екзотична рослинність.

Повідомляється, що в міланському екокомплексі був висаджений справжній ліс, що складається з близько 800 дерев різних видів, 4 000 чагарників і 15 000 газонів. Хмарочос «BoscoVerticale» («Вертикальний Ліс»), створений за проектом генія архітектури Стефано Боєрі, отримав в Чикаго нагороду «Краща в світі архітектура 2015».

Цей взірєць демонструє вироблення нових архітектурних рішень на основі концепції взаємозв'язку «Людина-Природа» шляхом глибокого філософського розуміння проблеми ефективного використання природних ресурсів.

Таким чином, філософія «зеленої» архітектури – це підрозділ філософії архітектури, що займається дослідженням проблем архітектури з природним компонентом, включаючи проблеми енергозбереження, екологічності та ергономічності у системі взаємовідносин «Людина – Природа».

Список використаних джерел

1. Бабенко В. М. Філософія архітектури міста: історія і майбуття / В. М. Бабенко // Збірник наукових праць ДонНАБА. – 2015. – № 1. – С. 128-137.
2. Добрицина И. А. От постмодернизма – к нелинейной архитектуре: Архитектура в контексте современной философии и науки. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 416 с.
3. Бакшеева Е. Е. Экологический подход к архитектурному пространству (на примере аквапарков) / Е. Е. Бакшеева // Новые идеи нового века – 2015. – Том 2. – С. 12-18.

*Ніколаєва Тетяна Михайлівна, кандидат історичних наук, доцент,
кафедра політичної історії Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана*

ФРАГМЕНТИ КИЇВСЬКОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ

Історична архітектурна спадщина – візитівка кожного міста. Київ, не дивлячись на історичні катаклізми: війни, революції - має своє обличчя. Це завдяки будівлям ХІХ поч. ХХ ст.

В останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. інтенсивне будівництво в містах України та розвиток їх інфраструктури було результатом досить об'єктивних передумов, які в свою чергу диктували потреби на зведення того чи іншого типу споруд. Розбудові міст сприяли насамперед такі фактори як: економічний, соціальний і культурно-освітній розвиток. Ці фактори були наслідками промислового перевороту, що привело до збільшення міського населення. Це ставало причиною зведення багатьох споруд виробничого і комерційного характеру: підприємств, банків, бірж, торгових центрів, магазинів

та ін. Одночасно, для забезпечення соціальних потреб, була необхідність у лікарнях, притулках, маєтках, прибуткових будинках, багатоповерхових житлових будинках, каналізаціях, водогонах. Культурно-освітня сфера вимагала збільшення освітніх закладів, музеїв, клубів, церков, пам'ятників.

Найбільш активним прошарком суспільства в цьому процесі виявилися підприємці, які з кожним десятиліттям усе більш відчутно відігравали важливу роль в усіх сферах міського життя. Внесок промисловців та купців у розбудову Києва, у вказаний період, був надзвичайно вагомий. Останні фінансували спорудження міських об'єктів не тільки з метою власних бізнесових потреб, формування фінансово-комерційних центрів, й для суспільного блага: освітніх, лікувальних, культурних, благодійних закладів, у цілому сприяли розширенню міської інфраструктури.

До 80% своїх прибутків сім'я Терещенків витратила на благодійність та розвиток київської інфраструктури. Саме цій родині Київ завдячує такими закладами, як Київський політехнічний інститут, музей імені Богдана та Варвари Ханенків, «Охматдит», Володимирський собор, Перша гімназія, Консерваторія, Історичний музей та Національний художній музей, Музей Шевченка, Національний музей «Київська картинна галерея»(раніше Російського мистецтва), Національна медична бібліотека та цілий ряд лікарень і притулків. Ці будівлі забезпечували не лише суспільну потребу, а й були окрасою міста. Невипадково імена цих філантропів у столиці України увічнює Терещенківська вулиця.

Відомі купці й промисловці звертали значну увагу і на фінансування спорудження лікувальних закладів. Адже держава майже не надавала коштів на їх влаштування, перекладаючи весь тягар щодо їх заснування й утримання на місцеві органи самоврядування та окремих заможних людей. Тому історія Національної дитячої спеціалізованої Київської лікарні «ОХМАТДИТ» розпочалася ще у 1894 році, коли на кошти видатного підприємця та мецената М. А. Терещенка у Києві було відкрито Київську безоплатну лікарню для чорноробів та незаможних людей (архітектор В. М. Ніколаєв)

Лише один Микола Артемійович асигнував на її функціонування 334 тис. крб. [1,82,150-151]. Його починання підтримали: дружина Пелагея Георгіївна, син Іван Миколайович Терещенко. Незаможні пацієнти отримували безкоштовні ліки та харчування, користувалися бібліотекою. Утримувався заклад із процентів основного капіталу, що був наданий родиною Терещенків, до яких додавалася щорічна дотація від міського громадського управління та добровільні внески громадян. Лікарня відігравала значну роль у медичному обслуговуванні киян. Минуло 120 років вона і далі працює і до кінця року планується відкриття нового корпусу дитячої лікарні ОХМАТДИТ.

Також завдяки Терещенкам у Києві з'явилося декілька лікувальних закладів Маріїнської общини сестер милосердя Російського Товариства Червоного Хреста та Благодійного товариства [2, с.113-115, 129-131]. На честь цариці Марії Федорівни 1885 року громада отримала офіційну назву Маріїнська. Згодом Жандармську вулицю, на якій знаходилася також

парафіяльна Благовіщенська церква, перейменували на Маріїнсько-Благовіщенську (тепер вулиця Саксаганського). Колишня садиба Маріїнської громади по вул.Саксаганського №75. Тут було розміщено велику амбулаторію з рентгенівським кабінетом та різноманітним обладнанням, аптеку, навчальні курси, гуртожиток сестер, Покровську церкву [3].

Будинок Маріїнської громади, вирішений у формах архітектури пізнього ренесансу, досі залишається однією з найкрасивіших громадських споруд Києва і відіграє важливу роль у житті міста. Скульптурні оздоби на фасаді будинку символізують чотирьох сестер-жалібниць (автор Федір Балавенський), що мають символічне значення: Милосердя, Життя, Любов, Медицина. Рельєфні сцени зображають сестер-жалібниць, що допомагають пораненим воїнам. Приміщення завжди використовувалось під установи охорони здоров'я, а статуї та рельєфи спонукають наслідувати навіть сьогодні: ставати медичними волонтерами для українських бійців.

Бурхливий розвиток найбільших міст України, розширення їх території та забудови, збільшення населення нагально вимагали вдосконалення санітарного стану, благоустрою, в тому числі й завдяки будівництву каналізації. Так, у Києві в цей час декілька разів спалахували епідемії холери, дизентерії і тифу, тому за рівнем загальної смертності місто займало одне з перших місць в Росії серед великих міських центрів, не говорячи вже про Західну Європу. Не дуже привабливим був навіть Хрещатик – діловий центр міста [4, с.7-8].

Аби реалізувати такий новий і складний проект, як спорудження каналізації, треба було мати значні фінансові можливості, яких місто не мало. Тому за справу взялися заможні громадяни і спеціально засноване в 1892 р. Київське акціонерне товариство каналізації. Основний його капітал у розмірі 1 млн 600 тис. крб. створювався виключно на громадських засадах. Частина акцій на спорудження каналізації придбали київські домовласники, решту витрат взяли на себе найзаможніші кияни. Так, М.А. Терещенко виділив 161 тис. крб., Ф.А. Терещенко – 50 тис. крб., Лазар і Лев Бродські – 261 тис. крб. Створений київською громадськістю капітал на спорудження каналізації дав змогу за досить короткий час здійснити цю справу першочергової важливості. Вже у грудня 1894 р. вся система київської каналізації, передбачена проектом, стала до ладу. З цього часу Київ мав повну роздільну каналізацію, яка була першою в країні і однією з перших в Європі [5, с.122,125-126]. Її будівництво було оцінено сучасниками як рідкісний в Росії випадок самодіяльності населення, спрямованої на покращення санітарно-епідеміологічного становища рідного міста.

Сучасний Київ змінює свій архітектурний вигляд: офісні хмарочоси зводяться поряд з історичними будівлями, або й замість них, щоб не реконструювати. Тому, місто втрачає свою індивідуальність і на сьогодні існує нагайна проблема у збереженні конкретних історичних (в тому числі збудованих в центральних районах на кошти Терещенків) і архітектурних пам'яток, адже частина з них вже зруйновані, або втратили ті ознаки, що роблять їх пам'ятками. Громада міста, своєю активністю і не байдужістю, має

спонукати міську владу оберігати обличчя української столиці для наших нащадків, контролювати стан архітектурної спадщини та виконання зобов'язань нових власників, заохочувати благодійність.

Список використаних джерел

1. Отчет бесплатной больницы Цесаревича Николая для чернорабочих за 1-ое десятилетие (1894–1904). – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1905. – Ч. 1. – 167 с.
2. Донік О.М. Родина Терещенків в історії доброчинності. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 314 с.
3. Об'єднання самовідданих жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eveningkiev.com/article/20794>.
4. Канализация Киева 1894–1994 гг. – К.: Киевводоканал, 1994. – 95 с.
5. Сахновский В.Н. Врачебно-санитарные учреждения г. Киева. Справочная книжка для членов VI Съезда Общества русских врачей в память Н.И. Пирогова. – К.: Тип. Петра Барского, 1896. – 262 с

*Череди́на Ирина Семеновна, кандидат архитектуры, профессор,
Московский архитектурный институт (Россия)*

АРХИТЕКТУРНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО С ЯПОНИЕЙ В ОБЛАСТИ СОЗДАНИЯ ТПУ– КУРС НА ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ

Архитектура и тенденции региональной политики

В области архитектуры сегодня происходит быстрая смена технологий и развитие новых современных методов проектирования, которые не знают границ. Всемирная сеть мгновенно разносит все веяния и тенденции развития архитектуры. Новые средства коммуникации позволяют создателям разных стран и континентов одновременно решать одни и те же задачи. Процесс глобализации проявляется во всех сферах гражданского строительства. Известные мастера и архитектурные фирмы как бы перестают принадлежать только своей стране, проектируют и строят здания по всему миру, формируя общий для всех стилистический и технический уровень современной архитектуры. Конечно, у каждого мастера и его команды существует свой почерк и даже в рамках общих тенденций развития характерные приемы считаются, но они все равно становятся всеобщими. В настоящее время в мировой архитектуре существуют две основные тенденции развития, каждая из которых имеет своих приверженцев и последователей. Одна основана на нелинейном подходе в проектировании, с использованием параметрических решений, позволяющих создавать сложные формы и менять окружающую среду современными методами, другая, опираясь на подход, названный «ретроразвитием», смотрит назад на традиции классики, на ее многовековой опыт, делая его опорой для своих поисков [1.С.163]. Зачастую эти тенденции сливаются, создавая неповторимую картину «нового в исторической среде».

В таком огромном мегаполисе как Москва сегодня можно обнаружить все течения и направления современной архитектуры. Многие известные мастера оставили в ней свои произведения. Москва - многоликий город, в котором уживается и старое и новое. При строительстве нового жилья часто используются приемы обращения к историческим примерам для создания ощущения особой респектабельности, надежности и солидности предлагаемой застройки. В противовес такому подходу возводится значительное число кварталов, уже в своем названии декларирующих свою ориентацию на европейский или японский опыт передовых технологий. Так в настоящее время в Москве строят «Голландский квартал», «Японский квартал» и т.д. При всем разнообразии сооружений, возведенных в столице в начале XXI века, одна общая тенденция, которой следует Москва, пожалуй, заслуживает внимания. Это стремление разумно организовать жизнь города, создать комфортную среду и решить транспортные проблемы столицы, сделать ее современной и удобной для проживания. И в этой связи вырисовывается проблема, которая явственно обозначилась именно в последнее время. В столице начали активно разрабатывать и строить ТПУ (транспортно-пересадочные узлы), связывающие разные виды транспорта и возможности пересадки с одного транспорта на другой, в одну, четко функционирующую систему. Еще совсем недавно транспортно пересадочный узел в городе был достаточно простым сооружением. Он чаще всего состоял из торгового центра и автовокзала, расположенного рядом с ним. Роль такого узла сводилась к возможности пересестись из автобуса на метро, либо на другой автобус, следующий в отдаленные районы, где нет станций метро. При пересадке можно было отдохнуть или сделать покупки в торговом центре. А по выходным дням такие торговые центры обычно становятся местом отдыха и развлечений для жителей близлежащих районов. В последний год, с присоединением к системе метро кольцевой железнодорожной магистрали, пересадочные узлы получили дополнительную транспортную ветвь, включившуюся в существующую систему. Усложнение системы, очевидно, повлекло за собой стремление создать более удобную систему связей и подвигло московское правительство обратиться к передовому мировому опыту. Таким опытом, без сомнения, обладает Япония - страна высоких технологий и рациональной организации городских коммуникаций. Интересно, что в Японии, где транспортные узлы решаются на очень высоком технологическом и архитектурном уровне, также возник интерес к решению проблем московского мегаполиса. Проанализировав ситуацию в нашей столице, японцы обнаружили много общих проблем, возникающих в Токио и Москве, и предложили свое участие в их решении. Это стало началом разработки грандиозных планов по строительству в Москве 38 Пересадочных станций, каждая из которых станет сооружением нового поколения и технического уровня. [2].

Передовые технологии для развития исторического города

Для сотрудничества была выбрана фирма Nikken Sekkei одна из старейших (основана в 1900 году) и самых крупных японских фирм (не менее

2500 сотрудников в большом количестве филиалов в Японии и других странах). Сегодня это не просто фирма, а крупная группа международных архитектурно-инжиниринговых компаний, объединенных общим руководством, центр которого находится в Токио. Деятельность компании выходит далеко за пределы азиатского региона. Ее представительства открыты и в европейских странах. Сфера деятельности компании весьма разнообразна. Она проектирует и строит жилье, общественные здания и сооружения, спортивные объекты, разрабатывает транспортные и градостроительные проблемы, рассчитывает сложные конструкции. Одно из серьезных направлений работы компании - популярное в сегодняшнем мире высотное строительство. Все перечисленные направления кроме всего прочего базируются на экологическом подходе к решению задач любой сложности. Nikken Sekkei проповедует и внедряет в жизнь принципы «зеленой архитектуры». На сайте компании размещена таблица, дающая представление о понимании архитекторами и сотрудниками этого творческого кредо [3]. По созданной в Nikken концепции «зеленая архитектура» максимально должна задействовать естественные природные ресурсы. Свет, Вода, Тепло, Земля, Ветер и Город – понятия, с которыми работают японцы. И каждая позиция используется не только для создания внешнего облика сооружения, но и максимально рационально взаимодействует с природой. Вода не просто создает красоту водопада, но и охлаждает здание в жару. Естественная жизнь Света продлевается установкой зеркальных поверхностей, которые позволяют не прибегать к искусственному освещению. Эти принципы, берегающие ресурсы природы и позволяющие человеку жить с ней в гармонии, идеально ложатся в основу проектов Nikken Sekkei.

Москва – новый виток в освоении городского пространства

Компания Nikken Sekkei разработала для Москвы проект Транспортно-пересадочного узла «Ботанический сад». Это будет первое в столице ТПУ нового поколения. Фактически японцы предложили проект развития целого района, где все транспортные пути и коммуникации увязаны в общую рационально спланированную систему. Сам транспортный узел состоит из вестибюля метро, который японцы сохранили в его оригинальном виде, поддерживая идею об аутентичности места для горожан, станции МКЖД, автобусных остановок, стоянок такси и большой парковки, где можно оставить машину и продолжить движение на поезде или метро. Проект также организует въездные и выездные дороги на пролегающий рядом с метро проезд Серебрякова. Новые технологии по проекту должны сплестись с привычными образами места и создать комфортную, и узнаваемую городскую среду.

ТПУ как центр притяжения организует значительную территорию района. По японскому проекту рядом располагается новый жилой район, гостиница, офисное здание, торговый центр. По проекту все эти объемы соединяются в общую систему стеклянными пешеходными галереями, расположенными над землей. С помощью этих галерей городское пространство превращается в интерьерное. Стекло открывает вид на небо, зелень, город и в то же время закрывает от дождя, холодного ветра и снега. Учитывая московский климат,

японцы предложили создать на северо-востоке Москвы особую территорию комфорта. Такие зоны опробованы и успешно существуют в Токио и других японских городах.

Строительство ТПУ началось. Пока еще не видно, чем оно завершится. Но визуализации, представленные на сайте компании Nikken Sekkei, рисуют прекрасные картины города будущего. Остается только надеяться, что мы увидим его в реальном мире.

Выводы

Анализ московской ситуации показывает, что с одной стороны город стремится к сбережению своей аутентичности, к сохранению исторических истоков, а с другой сближается с мировыми архитектурными процессами и новыми технологиями, что неизбежно ведет его к глобальным изменениям. Таким образом, строительство, начатое в Москве по японскому проекту, при условии его реализации, может вывести систему организации столичного городского пространства на новый уровень, продемонстрировав активное использование мирового опыта и сблизив Москву с передовыми по развитию и технологиям городами.

Список использованных источников

1. Еремин Б.К. Возрождая – развивать. Через ретроразвитие к новой генерации. В кн. Архитектор Б. Еремин /авт.-сост. М. Нащокина. - М.:Прогресс Традиция. 2016. - С.163.
2. <https://stroi.mos.ru/news>
3. <http://www.nikken.co.jp>

*Корсак Маргарита Викторовна, кандидат философских наук,
старший преподаватель кафедры «Архитектура»
БПФ Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко,
проректор по научно-методической работе
ГОУ ВПО «Бендерский высший художественный колледж»*

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В АРХИТЕКТУРНОЙ ПРАКТИКЕ МОЛДОВЫ КАК ФОРМА СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ

Современный мир характеризуется, прежде всего, такими качествами, как мобильность общества, открытость и условность границ, что обусловлено расширением экономических и политических связей между государствами, общностью культурных ориентиров, ценностей, норм. Данная общность, отражающаяся в социальной, а также архитектурной, художественной практике, является закономерным следствием процесса глобализации. Совершенно правомерно на настоящее время говорить о таком феномене, как глобальное общество.

Специфика социальных процессов напрямую связана с архитектурной практикой, так как архитектура организует пространство для жизни и

деятельности и отдельных индивидов, социальных групп, и общества в целом. Таким образом, архитектурное пространство города можно понимать «в качестве возможности для социальных экспериментов, где архитектурные объекты создавались как социокультурные доминанты, способные оказать активное воздействие и на человека, и на группу людей, например горожан» [4, с. 74]. Архитектура в материально-пространственной форме отражает миропонимание человека, а также своеобразие общественного устройства того или иного исторического периода, особую ментальность народа. Она отвечает насущным потребностям общества, его эстетическим идеалам, вкусам и, соответственно, выражает наиболее общие, значимые тенденции в социокультурной сфере. История города – это не только становление самобытного архитектурного пространства, это и история зарождения, развертывания социокультурных процессов, которые соответствующим образом определяют своеобразие данного пространства. Социальная обусловленность архитектурной практики определяет, таким образом, и появление в современном мире глобальной архитектуры. Архитектура обезличивается, утрачивает черты национальной самобытности; во многих крупных городах мира уже почти невозможна идентификация архитектурных объектов по культуре и истории создавших их народов. Подобная ситуация таит в себе серьезную угрозу как для архитектурной среды, так и для общества, выражающуюся в нарушении механизма культурной самоидентификации. Как замечает М. Назарова, «в сочетании с иными (экономическими, технологическими, политическими) факторами глобализация обостряет дискуссии о социальной ценности разнообразия форм культуры, в частности по проблеме сохранения этнокультурного разнообразия градостроительных комплексов» [4, с. 75]. Общество сталкивается с проблемой постепенного разрушения национальной идентичности, традиционная архитектура стирается с лица земли глобализационными процессами, утрачивается национальный колорит, «дух места» в архитектурной среде. Регионализм в архитектуре, соответственно, становится закономерным ответом политике глобализации. Идеи регионализма основаны на культурных и исторических традициях, ценностях, способах организации общественной жизни регионов. Сущность данного явления можно определить следующим образом: «Регионализм – естественный принцип территориальной организации социальных, политических, экономических и культурных процессов. Он нацелен на практическое использование тех возможностей, которые вытекают из естественного территориального деления современных обществ» [6, с.232].

Архитектура современной РМ не осталась в стороне по отношению к мировым тенденциям: здесь также преобладает обезличенная архитектура стекла и бетона, общественные здания, торговые и деловые центры, подобные которым можно встретить в любой другой точке земного шара. Сохранившаяся от советского периода типовая панельная застройка также не привносит выразительности в архитектурную среду молдавских городов.

Однако, многие архитектурные сооружения советского периода в Молдове (послевоенные годы) содержат в себе и явные проявления регионализма как течения в архитектуре – использование элементов национального орнамента в декоре фасадов, элементов средневековой молдавской архитектуры при проектировании зданий. При этом, регионализм в архитектурной практике подразумевает не только обращение к национальным традициям, применение элементов традиционной культуры региона в архитектурных решениях, но и трансформацию национальной архитектуры в современные объекты, что требует выведения творческого мышления профессионала-архитектора на качественно новый уровень. Огромное значение здесь имеет способность абстрактного, обобщенного понимания и воспроизведения материала традиционной культуры в архитектурных проектах. На настоящее время в рамках духовной и материальной культуры республики накоплен богатый потенциал, который может быть воплощен, в том числе, и в объектах региональной архитектуры. Социальные, экономические и, прежде всего – политические процессы в Молдове последних десятилетий определили направление культурной деятельности в сторону возрождения и развития народных промыслов, декоративно-прикладного искусства и их внедрения на качественно новом уровне в современную художественную практику. Все это происходило на волне роста патриотизма и национального самосознания жителей Молдовы в период распада Советского Союза, когда обретение независимости определило дальнейшую направленность социокультурной политики республики. Развитие национальной культуры стало вопросом государственной важности, определяющим само существование государства. Выявление и культивирование в художественной и архитектурной практике региональных черт, элементов традиционной культуры данного региона, становится, соответственно, необходимой формой процесса социально-культурной самоидентификации жителей Молдовы. Здесь следует отметить, что на настоящий момент «понятия «идентичность» и «идентификация» стали одной из основных тем политической науки и практики. Если ранее эти категории употреблялись в основном психологами, философами, социологами и этнологами, то политические и социокультурные трансформации в начале XXI века, требующие системного осознания, актуализируют идентичность как политологическую проблему и условие для выбора стратегии выживания и ответа на новые вызовы» [2, с.96]. Сохранение региональной идентичности, таким образом, становится значимым условием успешного ответа на политические и социокультурные вызовы современности. Человек в своей творческой деятельности не только создает продукты материальной и духовной культуры, он также является ее потребителем. Развиваясь в определенной культурной среде, отдельные индивиды и группы, общества могут идентифицировать себя в полиэтничном пространстве мира, определять свое место в нем; без социально-культурной самоидентификации невозможен межкультурный и межнациональный диалог.

Народное искусство, история художественной и архитектурной практики в регионе продолжают оставаться настоящим источником вдохновения для профессионалов, работающих в данной сфере. Архитектурное наследие Бессарабии (а позднее - Молдавской ССР и Республики Молдова) формировалось на протяжении столетий и обрело своеобразие уже благодаря непосредственному учету климатических особенностей региона, использованию местных строительных материалов, из которых самыми распространенными являются известняк-ракушечник, дерево и глина. Местный материал - камень-ракушечник, часто использовавшийся в строительстве, придавал своеобразный, неповторимый колорит молдавским городам. Архитектурно-художественные решения, характерные для сельского крестьянского жилья, органичным образом вошли в городскую архитектуру Молдовы.

Мощные слои ракушечника, которые залегают в различных районах республики, составляют поистине неисчерпаемые запасы. Широкое распространение ракушечника не только в зонах его добычи и обработки, но и далеко за их пределами связано с соответствующими качествами данного строительного материала: «ракушечник достаточно прочен и морозостоек в условиях южного климата. Благодаря своей воздушности, материал обладает очень малой теплопроводностью. Если сверх того учесть необычайную податливость обработке, то понятным станет широкое распространение ракушечника» [1, с. 6]. По настоящее время в расположенных неподалёку от каменных карьеров селах не только дома, но и колонны, перила, колодцы, столбы, на которых крепятся ворота, изготавливают из камня. В качестве примера можно отметить сёла Оргеевского района, расположенные на берегу р. Реут: Требужень, Бутучень, Брэнешть, Фурчень, Иванча. Наиболее распространены и характерны для декоративного оформления зданий, в том числе и современных, различные геометрические орнаменты (ромбы, розетки, символы солнца, спиралевидные формы, зубчатые линии), а также - растительные мотивы (завитки с виноградной лозой, розы, тюльпаны). Анализируя опыт использования местного строительного материала в архитектурной практике, Д. Гоберман отметил естественную необходимость обращения архитекторов к сложившемуся веками опыту народных мастеров: «в традициях народного искусства зодчие видят умелое сочетание целесообразности с художественностью, логическое построение форм, разнообразие композиционных приемов, орнаментики и цветовых решений, видят живую мысль настоящих мастеров своего дела» [1, с. 31].

В сохранившихся на территории РМ памятниках архитектуры XIX-нач. XX века, а также в архитектуре послевоенного периода можно заметить явную тенденцию к воплощению местных традиций и культурных особенностей в архитектурных сооружениях. Развитие строительства в послевоенные годы и патриотический настрой народа дали основание формированию региональной архитектуры в МССР, отличающейся специфическим колоритом. Как было отмечено выше, реализация

региональных тенденций осуществлялась через заимствования и интерпретацию мотивов архитектуры крестьянского жилья, заимствование элементов средневековой архитектуры и их адаптации в облике новых сооружений. Среди таких элементов: своеобразные арки, портики, карнизы крыш, применение керамических вставок и декоративных элементов. Региональный характер архитектуры Молдавии определяется и наличием целого спектра традиционных архитектурно-художественных элементов, характерных исключительно для данной местности, например, своего рода символ Молдавии – цветок из камня, который украшает фасады зданий в городской и сельской местности на всей территории республики. Данные декоративные элементы широко использованы в оформлении фасадов зданий – рельефные изображения фруктов, цветов, гроздей винограда, символизирующие природные богатства и плодородие молдавской земли [3]. Кроме того, с советского времени сохранились декоративные мозаики и монументальные росписи, отличающиеся национальным колоритом и соответствующей тематикой – сюжеты из народного фольклора, сюжеты, олицетворяющие быт и традиции молдавского народа. Обладая высокой художественной и эмоциональной выразительностью, сохранившиеся исторические сооружения формируют особый социокультурный микроклимат в городах республики.

Воспроизведение в архитектурной среде региональных черт связано также с анализом природных, географических условий, характеристик ландшафта, обращением к истории развития региона. Все это дает возможность не только сохранить «дух места» в архитектурном пространстве, но и сделать его гармоничным с точки зрения видеозекологии, комфортным для человека – носителя региональной культуры, вызывающим интерес у приезжих – то есть, повышающим туристическую значимость города: «оценка исторического окружения, а также природно-географическое обоснование местности создает основу для гармоничной организации пространства городской среды» [5, с. 143]. Так как каждый регион отличается особыми климатическими, историческими, демографическими, социально-экономическими условиями, он, по мере своего развития «превращается в особую социокультурную реальность со специфической системой образов мира и культурных коммуникаций». Данная социокультурная реальность становится основанием модели жизни, ценностных ориентаций личности, определяет характер ее поведения и, соответственно, обеспечивает групповую идентичность личности [6, с.232]. Архитектура же, воплощая в себе региональные черты, становится значимым, постоянно воздействующим (так как формирует среду существования индивида) фактором, формирующим и отражающим особое мироощущение, восприятие себя в мире, своеобразную региональную идентичность. Таким образом, архитектурная среда органически входит в единую социокультурную ткань региона.

Список использованных источников

1. Гоберман Д. Н. Каменный цветок Молдавии / Д. Н. Гоберман. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1970. – 110 с.
2. Жаде З. А. Региональная идентичность с точки зрения геополитики / З. А. Жаде // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2006. – № 4. – С. 95-100
3. Моисеенко З. В. Архитектура сельских жилых домов Молдавии / З. В. Моисеенко.- Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1973.- 203 с.
4. Назарова М. П. Архитектурное пространство города: культурологический аспект/ М. П. Назарова // Известия ВГПУ.- 2012. - № 3(67).- С. 73-77
5. Прокудин А. Н. Регионализм и его проявление в контекстуальном проектировании на примере американских архитекторов рубежа XX-XXI веков / А. Н. Прокудин, С. И. Мельничук // Вестник Иркутского государственного технического ун-та.-2011.- - № 12. - С. 142-148
6. Хлыщёва Е. В. Регион как социокультурный феномен современного мира: методология исследования / Е. В. Хлыщёва // Вестник Костромского государственного ун-та.-2009.-№3(15).-С. 232-236

*Вонберг Тетяна Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент,
кафедра управління персоналом та економіки праці
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима
Гетьмана»*

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ МІСТ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасні глобальні тенденції чітко висвітлюють потребу бізнесу опікуватись не лише питаннями, власне, економічними, такими, як зниження собівартості, оновлення обладнання або налагодження підсистеми збуту. Сьогодні висуває нові, складніші вимоги до підприємств і організацій. Ставлення до компанії визначається не тільки і не стільки продуктом, який вона виробляє, а, часто – у більшій мірі, її поведінкою на ринку, її ключовими цінностями та принципами. Останні закладаються в основу корпоративної культури організації, яка визначає всі бізнес-процеси організації, її взаємодію із зовнішнім середовищем, і, як результат, формує імідж.

Цілком очевидно, що для забезпечення стійкого розвитку соціальна відповідальність бізнес-організацій має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність або втілення в життя проектів інноваційного розвитку. Сучасна організація є органічною частиною складної, взаємозв'язаної, взаємозалежної сукупності інститутів. Останні справляють значний вплив на організацію, виступаючи в ролі споживачів, постачальників, органів влади, посередників, арбітрів тощо. У цій напруженій

мережі відносин перетинаються економічні, соціальні, екологічні, політичні інтереси, мотиви і прагнення.

Принцип дотримання корпоративної соціальної відповідальності, позиціонування і поведіння організації як відповідального "корпоративного громадянина" має бути закладений саме у її культурі. Таким чином, корпоративна соціальна відповідальність стає однією з сутнісних характеристик корпоративної культури, уособлює принципи діяльності організації, її ставлення до середовища функціонування, до основних груп "стейкхолдерів". Дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності є свідомим вибором менеджменту організації. Етична складова такого вибору підкріплюється також і відчутним економічним ефектом.

Для розвитку сучасних міст значення корпоративної соціальної відповідальності неможливо переоцінити. Адже, діючи в рамках соціально відповідальних дій, організація вкладає значні ресурси (не лише фінансові) у розвиток, як мінімум, окремих міст, де розташовані такі організації. Державні фінансові ресурси завжди обмежені і не в змозі задовольнити нагальні проблеми розвитку сучасних міст. Ось тут на допомогу їй приходять організації, що підтримують принципи соціальної відповідальності.

Разом із тим, маємо відмітити, що зазначені організації стикаються на практиці із низкою проблем, зокрема, правового характеру. На сьогодні не врегульовані питання корпоративної соціальної відповідальності на загальнодержавному та регіональному рівнях. Наприклад, не існує єдиного дієвого екологічного кодексу, в якому була б надана класифікація екологічних правопорушень та прописана відповідальність за скоєння різноманітних екологічних злочинів тощо.

В Україні відсутня законодавча база, яка б стимулювала переробку відходів. Також не створена ефективно працююча система збору упаковки, її переробки та утилізації. В той же час світова практика доводить, що переробка сміття не тільки поліпшує екологічну ситуацію, але і відриває нові перспективи експорту.

Чудовий приклад демонструє компанія «Оболонь», котра вийшла на ринок Європи і Близького Сходу із кормом для худоби у вигляді пивної дробини (нерозчинний матеріал фільтрації сусла) в сухих гранулах. Його головною перевагою над традиційним ячменем став в 2 рази більший вміст протеїну. Пристрій для переробки дробини в сухі гранули із потужністю 700 т/день запрацював ще у квітні 2008 року на головному заводі компанії в Києві.

Крім того, хотілося б відзначити, що компанія «Оболонь» також першою в Україні почала переробку PET-пляшок: з цією метою у 2002 році виробник пива запустив власний завод в Александрії Кіровоградської області. Спочатку пластикові пляшки просто подрібнювалися у так званий флекс, який потім йшов на експорт для виготовлення різноманітних виробів. Після придбання у 2008 році додаткового обладнання компанії вдалося переробляти 100% флексу в пакувальну стрічку, об'єм виробництва якої задовольняє не тільки внутрішні

потреби самої «Оболоні», але й частково реалізується іншим підприємствам в Україні.

Окрім цього «Оболонь» займається збором використаної тари та макулатури по всій території України, де зосереджені виробничі структури компанії [1].

Насправді, прикладів соціально відповідальних дій і соціально відповідальних компаній в Україні доволі багато. Ці компанії вкладають чималі кошти у розвиток окремих міст та регіонів.

Так, наприклад, КПМГ підтримує місцеві спільноти в регіонах, де здійснює свою діяльність. Компанія на постійній основі підтримує дві організації: Центр реабілітації дітей із обмеженими можливостями (м. Славутич Київської обл.) та Центр дитячої онкогематології та трансплантації кісткового мозку Охматдиту (м. Київ).

Зазначимо, що у 2014 році компанія КПМГ в Україні у якості корпоративних подарунків до Нового року та Різдва обрала продукцію соціальної пекарні «Горіховий дім» задля підтримки львівського Центру для жінок у кризових ситуаціях. Замовлення корпоративних подарунків у пекарні «Горіховий дім» стало чудовим способом висловити свою підтримку соціально незахищеним верствам населення [2]. Крім того, двічі на рік КПМГ організовують акції збору одягу (як нового, так і того, що вже був у вжитку) для багатодітних сімей та сімей, де є діти з особливими потребами, неповних та нужденних сімей, що проживають у Херсонській області.

Як висновок, хотілося б відзначити, що корпоративна соціальна відповідальність в розвинених країнах світу давно вже стала частиною функціонування суспільства. Сьогодні лідери вітчизняного бізнесу приєднуються до глобального руху за соціально відповідальний бізнес. Для того, щоб кошти, що виділяються на соціальні ініціативи, приносили стійкі результати і працювали на імідж бізнесу, компанії повинні перейти до вибудовування цієї діяльності на системній основі у відповідності із стратегією. Саме тут відкриваються широкі перспективи для об'єднання зусиль компаній, організацій громадянського суспільства, засобів масової інформації і держави. Взаємодія політичних, соціальних та економічних суб'єктів, заснована на принципах соціального партнерства, дозволяє забезпечити стабільний поступальний розвиток держави. З підвищенням значущості не фінансових чинників сталого розвитку (соціальної стабільності, екологічної безпеки тощо), актуалізуються практичні та теоретичні аспекти соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Сталий розвиток корпорації «Оболонь» 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://report.obolon.ua/ua/successful_practices/6?classID=456.
2. Соціальний звіт КПМГ в Україні за 2014 рік . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/05/KPMG_Ukraine_UN_GC_Communication_on_Progress_2014.pdf.

*Івашко Юлія Вадимівна, доктор архітектури, професор,
Букіна Єлизавета, студентка архітектурного факультету,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ПРОСТОРІВ І ТЕНДЕНЦІЇ
ГЛОБАЛІЗМУ: СПРИЙНЯТТЯ МОЛОДІ**

Постановка проблеми

Сьогодні спостерігається зміна ставлення різних вікових груп населення України до тенденцій розбудови міських просторів. Якщо середнє і старше покоління частково не сприймає тенденції глобалізму і тяжіє до традиції, то молодь, така, яка народилась і виросла в умовах незалежності, отримала вільний доступ до інформації поза межами України, можливість відвідування інших країн і освіти за кордоном, віддає перевагу тенденціям глобалізму. Враховуючи той факт, що завтра майбутнім школярам і студентам доведеться розбудовувати нашу державу, цікавим є розуміти особливості їх світогляду з метою прогнозування розвитку міст на найближчу перспективу.

Основна частина

Сучасна українська молодь менше зв'язана стереотипами, на відміну від їх батьків і особливо дідусів та бабусь, вона більше цікавиться новітніми тенденціями в світі, намагається бути в курсі останніх досягнень в галузі науково-технічного прогресу, тенденцій в світовій архітектурі і будівництві. Бути в курсі світових течій і відповідати їм за стилем життя стає модним. Загальновідомим є факт тяжіння сучасних студентів-архітекторів до нового проектування і будівництва, тоді як значно менше молоді іде працювати до реставраційних фірм. Це закладає певні проблеми на майбутнє, оскільки реставраційна галузь не поповнюється новими кадрами, не передається професійний досвід, втрачається потужна реставраційна школа.

Про ці тенденції наочно свідчить сучасна містобудівна ситуація в великих містах України: історичні об'єкти руйнуються і знаходяться поза увагою, тоді як блискавичними темпами зводяться сучасні багатопверхові комерційні об'єкти. Противагою цьому процесу може стати механізм регулювання забудови – з одного боку, і заохочення власників і проектувальників до збереження пам'яток в автентичному вигляді – з другого.

Певним кроком на шляху вирішення цієї проблеми може стати робота з архітектурною молоддю, аби зрозуміти, що саме їх приваблює в сучасній архітектурі, який міський простір вони створюватимуть та чи знайдеться там гідне місце історичній забудові. В розвинених європейських країнах (Німеччина, Польща, Австрія) студенти обізнані з новітніми архітектурно-будівельними тенденціями, однак вони виховані на необхідності дотримання законів щодо збереження історичної забудови і її фахової реставрації.

Українські студенти-архітектори все частіше прагнуть отримати другу освіту в європейських країнах, оскільки вважають, що на тлі глобального процесу урбанізації професія архітектора стає все більш актуальною. Отримавши вільний доступ до інформації з усього світу, вони розуміють, що

отримання європейського диплому про освіту – це не обов'язково наступна еміграція з України, навпаки, все помітнішою стає зворотня тенденція, коли українці отримують два дипломи – український і закордонний – і потім повертаються, відкривають в Україні власні фірми і проектні бюро, читають лекції, проводять майстер-класи і таким чином впроваджують на батьківщині отримані за кордоном найсучасніші знання.

На першому етапі таке прагнення пояснюється насамперед емоціями, потребою побачити світ, познайомитись з колегами за кордоном, підсвідомо – самореалізуватись відповідно до зміни запитів сьогодення. На другому етапі розпочинається практичне осмислення свого прагнення другої європейської освіти: визначається напрям підготовки, вибирається країна і ВУЗ, порівнюється вартість навчання. Закордонні ВУЗи вимагають наявність мовного сертифікату не менше рівня А2 (Польща) чи В2 (Німеччина, Австрія), деякі європейські країни, які відчувають складнощі з набором студентів-іноземців (Польща) лояльніше ставляться до рівня володіння мовою, деякі (як Німеччина) надзвичайно жорстко здійснюють відбір за знанням мови, визнають лише окремі сертифікати і вимагають додаткового навчання на підготовчому відділенні конкретного ВУЗу протягом року з подальшою здачею там мовного іспиту.

Навчання в різних країнах і в різних ВУЗах різне за вартістю. Для тих, хто не має змоги платити, існують благодійні фонди і гранти, де включена не тільки вартість навчання, а й наукові дослідження, поїздки на конференції, транспортні та інші витрати. Основний різновид стипендій і грантів для іноземців, які бажають навчатись за кордоном – це урядові програми. Для того, аби взяти в них участь, слід звернутись до уряду певної країни (найчастіше до відділу по культурі чи освіті), а відповіді на найбільш поширені питання вже існують у вигляді популярних брошур для абітурієнтів чи на сайті. Наступний різновид грантів і стипендій – це фінансування самого ВУЗу, складний, проте надійний шлях, якщо майбутній абітурієнт зможе довести свою перспективність, потенціал, зацікавленість в отриманні професії і продемонструвати свої успіхи. Також існують приватні фонди, які підтримують талановитих студентів, там основний критерій – успішність і високий потенціал.

Принципи підготовки архітекторів в Європі і в Україні дещо відрізняються: в Європі (зокрема, в Польщі і в Німеччині) студентів з 2-3 курсу готують до виконання проектів не осібно, а в групах, тим самим залучаючи їх до принципу роботи в команді. Крім того, основним стає самопідготовка студентів: праця в бібліотеці, відвідування семінарів і конференцій. Також відсутній жорсткий контроль за відвідуванням занять протягом семестру, проте жорсткі вимоги висуваються до здачі сесії. Це виховує принципово іншого за світоглядом фахівця, де важлива роль відведена його самоконтролю і вмінню працювати в колективі.

Включення України в світовий процес глобалізму призвів до кардинальних змін в суспільній свідомості, особливо серед молоді. Це дозволяє

передбачити, що в найближчій перспективі молодь почне впроваджувати в Україні тенденції, які сьогодні панують в розвинених країнах світу. Долучення до світових інформаційних мереж змінила уявлення молоді про світ, про життєві потреби, про те, чим вони хочуть займатись в житті. Для середнього і старшого покоління в поняття життєвого комфорту включено: власне житло, постійне місце роботи з фіксованою заробітною платою, власна родина, прогнозована відпустка. Для молодого покоління важлива можливість жити в різних місцях, багато подорожувати, змінювати стиль життя, заняття і місце роботи, самовиражатись і отримувати авторитет серед своїх однолітків, вільний графік праці, для багатьох не таке важливе місце займає власна родина, оскільки безліч молодих людей прагне спочатку самореалізуватись.

Загальні висновки

Як свідчать закордонні соціологічні дослідження, для сучасної молоді найбільш привабливим стає не досягнення високих заробітків, а можливість самореалізації одночасно в різних сферах. Саме тому зменшується % молоді, яка хоче працювати в офісах і навпаки збільшується % креативної молоді, яка хоче заробляти на своєму самовираженні, подорожує автостопом по країнах світу, знімає про це фільми і викладає їх в мережі (це пояснює поширення бізнесу на продукті вуличної культури, відкриття арт-кластерів-просторів нового типу, тощо).

Можна спрогнозувати, що із залученням до вирішення проблем просторів міст України молоді, яка отримала освіту за кордоном, сам характер цих просторів стане іншим, відповідним сучасним урбаністичним тенденціям, посиляться процес осучаснення просторів з появою будівель нового функціонального призначення, до забудови залучатимуться закордонні фахівці і інвестори. Як можна пересвідчитись, сьогодні багато житлових, громадських, промислових об'єктів України не відповідає світовим нормам і застаріли за архітектурою, тому можна спрогнозувати посилення тенденцій їх модернізації.

*Сингаєвська Марія Андріївна, асистент кафедри містобудування
Київського національного університету будівництва і архітектури*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА МОДЕРНІСТСЬКУ АРХІТЕКТУРУ УКРАЇНИ 1920-30 ТА 1960-80 РОКІВ

Друга хвиля модернізму 1960-80 років в Україні ознаменувала завершення періоду сталінізму та звернення до ідей авангарду 1920-30 років. Спадковість деяких принципів та прийомів модернізму обґрунтована подібністю соціальних та політичних факторів на новому етапі. Доцільним постало дослідження впливу подібних соціально-політичних факторів на архітектуру обох періодів та виявлення шляхів трансформації первинних ідей авангарду в архітектурі Другої хвилі модернізму в Україні.

Значні політичні та соціально-економічні перетворення післявоєнного періоду мали визначальний вплив на архітектуру України першої третини ХХ

ст., а саме на формування нових форм житла та нових типів громадських споруд, так званих «конденсаторів епохи». [6]

Зруйновані житлові квартали в містах – з одного боку, та стрімкий розвиток промисловості – з іншого, зумовили гостру потребу у масовому житлі для населення. Будинки-комуни як новий тип житла, як нове соціальне замовлення в сфері житлового будівництва, почали стихійно виникати в захоплених націоналізованих будинках після подій Жовтневої революції. Характер організації будинків-комун був пов'язаний з глибинними соціальними процесами формування нового суспільства.

Реальні процеси перебудови побуту ґрунтувалися на нових засадах: на зміну приватної власності на житло прийшло колективне самоврядування мешканців, замість високої квартирної плати - безкоштовне надання житла робітникам, замість замкнутості і індивідуалізму побуту окремих сімей - підкреслений колективізм спілкування, замість антагонізму і престижного суперництва мешканців - широка взаємодопомога, замість використання домашньої прислуги та обслуговуючого персоналу будинку-добровільне самообслуговування. Виникали і набували широкого поширення створювані на засадах самообслуговування дитячі садки та ясла, загальні кухні та їдальні, кімнати для ігор дітей, бібліотеки-читальні, червоні куточки, пральні. [1, с. 242]

Ці процеси відображалися на елементах культурно-побутових громадських установ, які вирішували такі соціально-політичні завдання: усупільнення побуту, колективне проживання, звільнення жінки від домашнього господарства для залучення її до провадження суспільного життя (столові, загальні кухні, пральні, дитячі садки та ясла) і здійснення культурної революції (бібліотеки-читальні, червоні куточки).

В архітектурно-планувальних рішеннях ці завдання вирішувалися шляхом створення багатофункціональних житлових одиниць, де житло поєднувалося з вбудованими громадськими приміщеннями загального користування та будівлями культурно-побутового обслуговування.

Революційний підйом перших післяреволюційних років і заперечення попереднього соціально-політичного устрою не тільки породили нові форми побуту, а й зумовили повне протиставлення архітектурі: як на функціонально-планувальному рівні, так і в об'ємно-просторовому. На основі протиставлення неокласицизму, неоісторизму та іншим напрямкам, що уособлювали правлячий клас, відбувалися естетичні пошуки нової архітектури, як образу нового майбутнього. Це виразилося у відмові від декору та використанні простих чистих форм, лаконічності, геометризму.

Зразковими прикладами втілення засад щирої турботи про людину, наряду функціональністю та естетичністю, стали відомі містобудівні об'єкти: робоче поселення ХТЗ в Харкові (1930 р., арх.. П. Альошин), соцмісто «Велике Запоріжжя» (1933 р., арх.. В. Лавров, В. Попов, О. Веснін).

На відміну від масового житла для робітників, архітектура унікальних громадських будівель в 1920-30 рр. вирізнялася своєю крупномасштабністю та гостротою образу. Ці будівлі виконували роль багатофункціональних

громадських центрів, що поєднували функції масових зібрань, навчання, відпочинку та спорту. С. Хан-Магомедов вказував, що нові типи громадських споруд – робочі клуби, палаци праці, втілювали образ «кришталевих палаців», образ «світлого майбутнього» для робочого класу, що закріплювали позиції тогочасного політичного устрою в широких масах трудящих, формували необхідну соціально-політичну свідомість засобами архітектурного формотворення. [1, с. 460]

Яскравими громадськими об'єктами українського авангарду є Держпром в Харкові, (1928 р., арх. С.Серафімов, С.Кравець), Ресторан «Динамо» у Києві, (1934 р., арх. І. Каракіс, П. Савич), кінотеатр «Жовтень» у Києві (1930 р., арх. В. Риков), Палац залізничників у Харкові (1932 р., арх. А. Дмитрієв) та інші.

У 1932 році відбулося кардинальне перенаправлення розвитку архітектури внаслідок змін в тогочасній політичній ідеології, пов'язаними із становленням концепції соціалістичного реалізму. На всесоюзному конкурсі проектів головної будівлі СРСР - Палацу Рад першу премію отримав архітектор Б. М. Іофан за роботу, виконану з використанням класичних ордерних елементів. З цього моменту почався період становлення радянської архітектури, що увібрала в себе художні досягнення минулого, натхненна пафосом соціалістичного будівництва, спрямована в комуністичне майбутнє. Поступово модерністські архітектурні течії були витіснені стилями, що зверталися до класичних традицій. «Історицистська утопія архітектури» стала породженням ідеології сталінізму на два наступні десятиліття. [3, с. 638]

З настанням «хрущовської відлиги» в середині 1950-х років почалося етичне та естетичне відторгнення архітектури «сталінського бароко». Офіційні постанови жорстко окреслили початок нового періоду розвитку архітектури. На Всесоюзному засіданні будівельників у Москві М. Хрущов засудив архітектуру сталінської утопії, з її ідеологізованою символікою. Функції архітектури, як і в період 1920-30 рр., знову були обмежені економічним вирішенням утилітарних потреб суспільства в предметно-просторовому середовищі. Архітектура виводилася із ряду мистецтв, відкидалися її образність, естетична конструктивність, індивідуалізація просторового середовища; затверджувалися утилітаризм та стандартна усередненість. Постанова ЦК КПРС «Про усунення надмірностей в проектуванні і будівництві» закріпила нову направленість архітектури в бік повернення до функціональної утилітарності та лаконізму. «Усунення надмірностей» набувало сутності очищення архітектури від декоративних символів сталінізму. Архітектори намагалися засобами технологізму створити нову «правдиву» архітектуру за засадах економічності та аскетизму форми. Ці тенденції збігалися з засадами Інтернаціонального стилю, функціоналізмом ФРН початку 1950-х, шведським і фінським регіоналізмом, французьким будівництвом індивідуальними методами, скляними призмами Міс ван дер Роє тощо. [3, с. 639]

Українська архітектура періоду 1960-80 рр. формувалася під впливом соціально-політичних факторів, що зумовили подібність основоположним принципам модернізму першої третини ХХ ст.: відмова від декору,

протиставлення попереднім неоісторичним напрямкам, використання естетики лаконічності та геометризму, утилітарність та економічність форми, багатофункціональність, масовість будівництва, типізація та стандартизація.

Як і на початку 1920-х років, в 1960-х гостро стояла потреба в масовому житловому будівництві. В житлі реалізовувалася політика урівнювання, слідуючи моделі воєнного комунізму, коли людина забезпечена мінімальним рівнем благ, мінімальною житловою площею. Така модель включала одноманітність середовища, установку на тотальну стандартизацію будівництва по всій країні. Обширні території забудовувалися стандартними будівлями декількох типів, скорочення номенклатури стандартних будівельних конструкцій стало самоціллю. [3]

Зодчі 1960-80 використовували та розвивали містобудівні ідеї модерністів – багатофункціональність забудови, система культурно-побутового обслуговування, інтеграція природного середовища в забудову, типізація функціональних одиниць. При цьому відбувалося спрощення та спотворення композиційно-планувальних та об'ємно-просторових прийомів авангарду. [1]

Розвиток будівельних технологій, поява стандартизованих залізобетонних елементів прискорили зведення житлових мікрорайонів, запроектованих за типовими проектами житлових секцій та громадських будівель. Тотальна типізація житлових одиниць, утилітарне спрощення образу зумовили одноманітність та ординарність середовища житлових масивів в багатьох містах України (Лісний масив (1965 р.), Русанівський масив (1966 р.), масив «Оболонь» (1968 р.), Мінський масив (1975 р.) у Києві, житлові масиви у Львові, Харкові та інших містах). [5]

Спрощення форми в архітектурі 1960-х років не мало на меті пошуку нових засобів виразності. Сталінські ідеологи відкидали авангард 1920-х років саме тому, що, очищуючи форму, архітектори-новатори не спрощували її ознаки, а загострювали її сприйняття. [2, 3]

На противагу тенденціям ординарності в масовому житловому будівництві, в архітектурі громадських будівель зодчі намагалися створити унікальний образ просторової монументальної будівлі. Характерним прикладом є Київський палац дітей та юнацтва ім. М. Островського (1965 р., арх. А. Мілецький). Компактність масивного об'єму змінили розчленованість павільйонної системи, співвідношення між об'ємом будівлі та мальовничим середовищем, вільний рух горизонталей. Композиція будівлі сформована шляхом поєднання крупних геометричних об'ємів, великих зашкленних поверхонь та широких горизонтальних смуг. Делікатний масштаб форм звернений до дитячого сприйняття. Широко використана скульптура та декоративний живопис. В будівлі отримали розвиток традиції авангарду. [3]

Схожі соціально-політичні умови в 1920-30 та 1960-80 роках спричинили подібні підходи до вирішення поставлених завдань та звернення архітекторів другої половини ХХ ст. до надбання модерністів. В 1920-30 рр. проблема масового житла вирішувалася шляхом будівництва робочих поселень та соцміст з комплексом будівель культурно-побутового обслуговування. В 1960-

80 рр. із розвитком будівельної галузі та прискореними темпами будівництва отримала розвиток концепція мікрорайонування та ступінчата система обслуговування. При цьому в житловому будівництві відбувалося спотворення прийомів модернізму внаслідок тотальної типізації функціональних одиниць, надмірного спрощення форми, що призвело до одноманітності забудови та втрати ідентичності міського середовища. Архітектура громадських будівель обох періодів українського модернізму характеризується лаконічністю, геометризмом, гостротою образу, виразністю та крупномасштабністю. Розвиток будівельної галузі в 1960-80 роки дав змогу реалізовувати сміливі проекти із найсучаснішими просторовими конструкціями, недоступними у свій час для архітекторів-новаторів.

Список використаних джерел

1. Хан-Магомедов С. О. Архитектура советского авангарда. Кн. 2. Проблемы формообразования. Мастера и течения. /С.О. Хан-Магомедов – М.: Стройиздат, 2001. – 712 с.
2. Архитектура XX века. Утопии и реальность : В двух томах. Т.1 / А. В. Иконников. — Москва : Прогресс-Традиция, 2001—656 с.
3. Архитектура XX века. Утопии и реальность : В двух томах. Т.2 / А. В. Иконников. — Москва : Прогресс-Традиция, 2002—672 с.
3. Фремpton К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития/ Пер. с англ. Е. А. Дубченко; Под ред. В. Л. Хайта.— М.: Стройиздат, 1990.— 535 с.
4. Иноземцева А. С. Жилищное строительство в Украинской ССР. Современный этап, перспективы, проблемы/ А. С. Иноземцева. – К.: Будівельник, 1988. – 176 с.
5. «Десятилетие Октября», Журнал. Современная архитектура// СА. – 1927. - №4-5. –С. 111

Бачинська Ольга Василівна, старший викладач

Київський національний університет будівництва і архітектури

ІСТОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНИХ СТАТУСІВ КИЄВА

Адміністративний статус населеного пункту інколи дуже сильно впливає на його розвиток. В давні часи важливість населеного пункту визначалася його природними ресурсами, формами ландшафту, що надавав найбільшу захищеність від ворожих нападів, та зв'язком з важливими для держави елементами – транспортними шляхами, виробництвом товарів, місцями торгівлі. Але у більш сучасні часи для вирішення різноманітних політичних та господарських задач інколи використовували насильницький перерозподіл території і надання певного статусу містам в адміністративній системі. Населені пункти, що отримували підвищення, починали шалено розвиватися, місцини, що були занижені відносно свого історичного значення, завмирили у

розвитку. Вивчення цієї сторони історії міста дозволяє краще зрозуміти особливості життя в ньому.

Київ – місто, яке значно вплинуло на розвиток України в цілому та навколишніх держав. У давній період своєї півтора тисячолітньої історії місто отримало роль духовного православного центру Київської Русі та стало її адміністративною столицею. Подальші періоди існування були не такими величними, Київ втратив політичне значення столиці, піддавався руйнуванню, розоренню, впливу природних катаклізмів, занепадав, перебував у складі різних держав з різними політичними намірами щодо міста та його населення. Але все одно упродовж сторіч Київ зберігся як православний духовний центр, не дивлячись на тиск з боку католицьких Литви та Польщі, у складі яких він знаходився на той час. Його сакральна роль була підтримана Російською державою, разом з нею місто перейшло у соціалістичний період розвитку і пережило руйнівне ХХ сторіччя. Стати знову центром незалежної країни Києву пощастило лише в останні десятиріччя, коли Україна відокремилася від СРСР. Саме тому стає цікавим дослідження зміни ролі Києва упродовж його розвитку, починаючи з давніх часів.

Адміністративний статус Києва у різні епохи згадувався в багатьох історичних працях, але історія положень міста в різних адміністративних системах раніше не розглядалася.

Метою дослідження є еволюція статусу Києва в адміністративно-політичному розподілі території та перебування у складі різних держав.

Територія Києва була обжита ще з первісних часів, але безперервний розвиток сучасного міста розпочався пізніше, заснування Києва відносять до V ст. З початку свого існування місто було укріпленим центром племені полян. За висновками істориків серед інших слов'янських племен поляни займали домінуюче положення, першим київським князем був Кий, саме про нього і була складена у давнину легенда про заснування Києва трьома братами Кием, Щеком, Хоривом і їх сестрою Либіддю [1, с. 74]. Саме тому можна визначити перший адміністративний статус міста, як:

1. Центр Полянського князівства.

Далі у середньому Подніпров'ї утворився союз племен полян, древлян, сіверян, дреговичів і полочан, який мав вищий рівень політичної організації, ніж інші союзи. Історики наводять назву державного утворення Руська земля, а також ще три інші держави. Яке з них очолював Київ, не вказано [1, с. 74], тому другий статус міста:

2. Центр культурно-політичного державного утворення східних слов'ян.

Державотворчі процеси завершилися створення феодальної Київської Русі, яка стала могутньою державою з високим рівнем культури. Її надбання, в тому числі і сприйняття візантійської гілки християнства створили єдиний народний стиль культури, який у подальшому став основою формування трьох народів – російського, українського і білоруського [2, с. 76]. Київ став столицею могутньої держави:

3. Столиця Київської Русі.

Внаслідок зміцнення місцевої влади з під політичного керівництва Київської Русі почали виходити окремі князівства. Київська Русь розпалася на окремі князівства, в її центрі утворилося Київське князівство зі столицею Києвом, який ще тривалий час був культурним, ідеологічним, економічним центром багатьох князівств Русі [2, 76]. Потім відбувся напад монголо-татарського війська, наслідком якого було руйнування міст, знищення населення, забирання в рабство. Деякі міста не відродилися зовсім, вони представляли собою суцільні могильники. Київ – сакральна столиця Київської Русі, в якій хрестили людей у християнство у річці, мало не щез взагалі як місто. Після заснування держави Золота орда татарський хан Батий не знищив князівства, але обклав важкою даниною і поставив над князями своїх намісників – баскаків [2, с. 77]. Але на територіях, які зберегла Русь, пожертвувавши собою, зміцніли нові держави і з часом Велике князівство Литовське підкорило частину руської землі, що платила дань Золотій орді [3, с. 77]. Київське князівство підпало під владу Литви, тому четвертий статус Києва:

4. Центр Київського князівства Русі, потім у складі Золотої орди, потім у складі Великого князівства Литовського.

Велике князівство Литовське змінило адміністративний розподіл земель, ліквідувавши занадто автономні князівства, і розподілило свою територію на воєводства. У зв'язку з цим Київське князівство перетворилося на воєводство і Київ отримав статус центра воєводства. З часом поряд з Литвою зміцніла Польська держава і розпочала дії по захопленню земель. Шляхом об'єднання з Литвою була утворена нова держава Річ Посполита, в якій зберігся попередній адміністративний розподіл земель [4, с. 78]. Таким чином, новий статус Києва:

5. Центр Київського воєводства Великого князівства Литовського, потім у складі Речі Посполитої.

Після звільнення українських земель з володіння Речі Посполитої і утворення незалежної держави України було введено правління гетьмана і новий територіальний розподіл на полки [5, с. 80]. Київ став центром полку. Але занадто багато держав претендували на українські землі, і в цих умовах об'єднання з найбільш спорідненою країною надавало можливість зберегти народ і його культуру від знищення. В результаті гетьман Б. Хмельницький приєднав новоутворену державу до Російської імперії [5, с. 82]. Спочатку попередній адміністративний розподіл було збережено, Київ відігравав роль економічного і політичного центру України [6, с. 83]. Його статус у цей період:

6. Центр Київського полку України, потім у складі Російської імперії.

З часом систему управління незалежної України на чолі з гетьманом було ліквідовано і введено загальний для всієї Російської імперії територіальний розподіл на намісництва [8, с. 87]. Таким чином, Київ отримав статус:

7. Центр Київського намісництва Російської імперії.

Після приєднання до Російської імперії великої частини українських територій був введений новий територіальний розподіл на губернії [8, с. 87], і Київ став центром губернії:

8. Центр Київської губернії Російської імперії.

З новим розширенням територій Російської імперії за рахунок приєднаних українських земель були введені більші за губернії адміністративні одиниці – генерал-губернаторства, які склалися з декількох губерній [9, с. 88; 10, с. 94]. Таким чином, Київ став центром більшої територіальної одиниці:

9. Центр Київського генерал-губернаторства Російської імперії та Київської губернії.

Революція 1917 р. кардинально змінила лад суспільства на соціалістичний, Російська імперія перетворилася на Радянський Союз Соціалістичних Республік, територія України отримала назву Української Радянської Соціалістичної Республіки, але деякий час ще зберігався попередній територіально-адміністративний розподіл [11, с. 21]. Тому черговий статус Києва:

10. Центр Київської губернії Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) у складі Радянського Союзу Соціалістичних Республік (СРСР).

Утворення нового соціалістичного ладу суспільства потребувало змін у територіальному устрої, губернії були знищені, залишилися лише менші територіальні одиниці – округи [11, с. 21]. Київ отримав новий статус:

11. Центр Київського округу Української РСР у складі СРСР.

З метою зменшення адміністративного апарату була проведена реформа по переходу на двоступеневу систему керування центр – район, округи замінили районами [11, с. 21], але у дії ця система виявилася складною. Саме тому швидко повернулися до триступеневої системи, у зв'язку з чим були утворені перші області [11, с. 21]. Київ отримав статус:

12. Центр Київської області Української РСР у складі СРСР.

Невдовзі після утворення системи областей, столицю з Харкова перенесли до Києва і Київ став головним містом Української республіки:

13. Столиця Української РСР та центр Київської області у складі СРСР.

З розпадом Радянського Союзу Соціалістичних Республік кожна з його республік перетворилася на незалежну державу. Україна також відокремилася від об'єднання, зберігши попередній територіальний розподіл, тому наступний статус Києва:

14. Столиця незалежної України та центр Київської області.

Таким чином, з самого початку своєї історії Київ мав більш високий статус, ніж інші населені пункти східних слов'ян. З першого свого статусу столиця полян розпочала свій шлях до столиці Київської Русі, її духовного, економічного, політичного центру. Саме надбання Київської Русі визначили значення Києва як давнього історичного центру для трьох народів, нащадків східних слов'ян.

Високий статус міста відобразився у розбудові громадських та житлових споруд, розвитку ремесел, матеріальних багатств, що відбивали рівень духовності. У подальші сторіччя держави, у складі яких побував Київ, віддавали належне йому, як адміністративно-економічному центру. Але також

загалом враховували і політичне та духовне значення головного міста східних слов'ян, закладене ще за часів Київської Русі. Саме це спонукало до його розвитку, розбудови, коли Київ знаходився далеко не на головних позиціях в адміністративних системах інших держав, коли його руйнували стихії та спустошували епідемії. Саме це дозволило йому зберегтися упродовж довгої історії і дійти до статусу столиці незалежної України.

Список використаних джерел

1. Толочко П.П. Феодальний лад: Формування і розвиток у східних слов'ян феодальних відносин. Київська Русь // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 74–75.

2. Толочко П.П. Феодальний лад: Феодальна роздробленість давньоруських земель (12–13 ст.) // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 76–77.

3. Шевченко Ф.П. Феодальний лад: Соціально-політичне становище українських земель і боротьба народних мас проти феодального та іноземного гніту в 14–1-й половині 16 ст. Формування української народності // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 77–78.

4. Шевченко Ф.П. Феодальний лад: Соціально-економічне та політичне становище України та антифеодальна і визвольна боротьба її народних мас у 2-й половині 16–1-й половині 17 ст. // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 78–80.

5. Голобуцький В.О. Феодальний лад: Визвольна війна українського народу 1648–54. Возз'єднання України з Росією // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 80–82.

6. Стецюк К.І. Феодальний лад: Соціально-економічний розвиток і політичне становище України після возз'єднання з Росією (2-а половина 17 ст.) // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 82–84.

7. Путро О.І. Феодальний лад: Посилення феодально-кріпосницького гніту на Україні в кінці 17–1-й половині 18 ст. // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 84–85.

8. Смолій В.А. Феодальний лад: Розклад феодально-кріпосницької системи і формування капіталістичного укладу на Україні (2-а половина 18 ст.) // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 85–87.

9. Сергієнко Г.Я. Феодальний лад: Розклад і криза феодально-кріпосницької системи. Розвиток капіталістичного укладу на Україні в 1-й половині 19 ст. і напередодні селянської реформи 1861 // Українська радянська

енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 88–91.

10. Лещенко М.Н. Капіталістичний лад: Україна в період утвердження і розвитку капіталізму (2-а половина 19 ст.) // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 91–96.

11. Бурчак Ф.Г. Адміністративно-територіальний устрій УРСР // Українська радянська енциклопедія. – К., Головна редакція УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 2: Українська Радянська соціалістична Республіка. – С. 20–21.

*Антощук Тетяна Іванівна, аспірантка,
кафедра основ архітектури і архітектурного проектування,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНА СВОСРІДНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗМУ

Проблема шляхів розвитку сучасної архітектури давно вийшла за межі окремих держав і набула характеру міжнаціональної проблеми. Перед багатьма державами світу сьогодні гостро постала проблема вибору між глобалістськими тенденціями, в тому числі в культурі та в архітектурі, та регіональною ідентичністю та збереженням власних культурних традицій.

Оскільки Україна все активніше інтегрується в Європу, слід спрогнозувати шляхи розвитку сучасної архітектури на тлі цих політичних процесів. Слід зазначити, що різні країни Європи по-різному впроваджують тенденції глобалізму в своїх країнах, деякі тенденції вони не сприймають, і це призводить до конфліктів в середині Євросоюзу (достатньо згадати приклади Польщі та Угорщини).

Різні країни по-різному вирішують цю проблему з врахуванням власної ментальності, політичного устрою, ставленням до релігії. На прикладі Китаю прослідковується те, що перевага віддається тенденціям глобалізму, шляхом опитування молодих китайських студентів і аспірантів, які навчаються в КНУБА, було виявлено, що більшість з них планує займатися проектуванням і будівництвом у модерністських формах, які не пов'язані спадкоємно з власними китайськими тисячолітніми архітектурно-будівельними традиціями, і лише поодинокі аспіранти виявляють бажання вивчати історію архітектури Китаю та націлені на суто наукову діяльність.

Інший феномен спостерігається в Японії, де поряд із найбільш сучаснішими глобалістськими тенденціями зберігається відданість національним традиціям, побуту, популяризується національний туризм, різні верстви населення заохочуються до відвідування видатних пам'яток архітектури та заняття традиційними японськими мистецтвами. Це, так би мовити, суто азійські варіанти розвитку сучасної архітектури.

Інший варіант становлять європейські держави, де також відзначається відмінність підходів до збереження національної самобутності: якщо в Німеччині, Бельгії, Голландії панують тенденції глобалізму, то в Польщі та Угорщині поряд із появою сучасних тенденцій в архітектурі та будівництві заохочується збереження власних традицій, укладів, ставлення до архітектурної спадщини, тощо. Наприклад, в Польщі чи в Угорщині неможливо уявити приклади, типові для Німеччини, Англії чи навіть Іспанії, коли в старих церквах за відсутності прочан відкривають паби, дискотеки, скейтінг-ринги, інші розважальні заклади.

На тлі боротьби цих двох тенденцій важливо визначити місце України в цьому процесі та спробувати спрогнозувати, який шлях розвитку для України є найбільш прийнятним.

Питання остаточного вибору між інтернаціональним і національним в архітектурі давно перетворилось на проблему, яку досліджують архітектори, мистецтвознавці, культурологи, філософи, соціологи, оскільки, як свідчать уроки історії, національна культура завжди була пов'язана з процесами становлення самосвідомості нації, її формування, вироблення образної мови знакових символів, які найбільш повно виражають ідею національної самобутності. Цей процес періодично відбувається в кожному народі й тоді з'являється плеяда національно спрямованих діячів культури та мистецтва, а через твори мистецтва та архітектури відбувається матеріальне втілення віртуальних ідей суспільства.

Дилема “традиція чи новаторство” напряму пов'язана з формуванням естетичних категорій, адже кожна епоха формує свій набір естетичних ознак об'єктів архітектури, причому в ряді стилів ці ознаки не є носіями національної своєрідності (класицизм, ампір), а в ряді випадків вони якраз і формують національну ідею серед широкого загалу (північний національний романтизм в Скандинавії та Балтії, закопанський стиль у Польщі, український національний романтизм або український архітектурний модерн в Україні). Глобалістські тенденції, які домінують в сучасному світі, все помітніше стирають межі національної своєрідності й цей процес значно пришвидшується завдяки засобам комунікації, швидкісному транспортному сполученню, іншим досягненням науково-технічного прогресу. Відбувається наступ парадигми інтернаціонального на парадигму традиції, ідеологи постмодернізму заперечують традицію як застарілу платформу. Остаточне заперечення традиції призводить зрештою до заперечення естетики прекрасного як такої, логіки побудови об'єкту архітектури та мистецтва, відсутності пропорційності та метро-ритміки, змісту, втіленого в архітектурному об'єкті.

Традиція, а відтак і традиція, заснована на національних засадах, базувалася на сформованих і перевірених часом естетичних основах і була зорієнтована на довготривалі естетичні ідеали, тоді як в багатьох прикладах сучасної архітектури та мистецтва спостерігається прямо протилежне: хвороблива неспокійність, рухливість форм замість врівноваженої статичності

минулих віків, заперечення логіки та всіх ідеалів, швидка зміна естетичних орієнтирів, відсутність домінуючого стильового вектору розвитку.

Сьогодні на теренах України спостерігається явище, яке не зустрічається в сучасній архітектурі розвинених європейських держав: в багатопверховому елітному житлі, в торговельних центрах, громадських закладах, адміністративних спорудах, приватному житлі поряд із сучасними глобалістськими тенденціями поширюються специфічний «нео-історизм», тобто окреме цитування форм модерну початку ХХ століття, неоготики, історизму-романтизму ХХ століття, українського національного романтизму включно з копіюванням в якості елементів монументально-декоративного мистецтва творів художників того часу (втілене в кераміці панно з картини «Сирін-птаха радості» С. Соломка (1900-ті рр.) на фасаді елітного житлового комплексу «Покровський посад» на Подолі).

Пояснення такого тяжіння до історичних стилів минулого криється в специфіці української ментальності, яка, на думку соціологів, притаманна етико-сенсорним інтровертам, а відтак має консервативне забарвлення. Певною мірою це пояснює сплески відродження національних традицій, які спостерігалися в українському суспільстві впродовж його існування [1-4] чи стійке сучасне зацікавлення цитатами з архітектури минулого в новітній архітектурі, що в країнах Європи вважалося б поганим смаком. Враховуючи ментальну особливість української спільноти, яка тяжіє до збереження усталених традицій звичаїв, це дозволяє припустити, що періоди сплеску національного відродження в архітектурі та мистецтві співпадали з певними історико-політичними процесами протидії зовнішнім силам, які намагалися викоринити цю національну самобутність. Подібний процес спостерігається й зараз.

Таким чином, аргументовано, що більш притаманною для ментальності українців повинна стати архітектура з присутністю модернізованих національних форм, однак у сучасному трактуванні. Про можливість появи такого напрямку свідчить аналогічний експеримент з модернізацією спадщини минулих віків в об'єктах групи «Гальєр де архітектура» Р. Бофілла та в будівлях М. Нуньєса-Яновського. Таким джерелом натхнення для українських архітекторів може стати український національний романтизм, якраз заснований на національних витоках.

Попри наявність “авторського стилю” митців українського національного романтизму можна виявити об'єднуючі риси і найбільш широко вживані різними архітекторами у відмінних за функціональним призначенням будівлях елементи:

– домінування об'ємно-просторової композиції як спадкоємної з народною українською архітектурою та поширення фронтальної композиції для будівель в умовах щільної квартальної міської забудови;

– найбільш поширені форми дахів, похідні від народного житла – вальмові та вальмові зі зламом, похідні від дерев'яного церковного зодчества – баштового типу ярусні наметові чи барокові, трапеційні форми вікон і порталів.

Трапеційні вікна хоча й стали “знаковими” елементами, насправді за кількістю поступаються прямокутним вікнам різних пропорцій, трапеційні шестикутні вхідні портали спадкоємно розвинулись як в різноманітні типи порталів трапеційної форми (в площині стіни, на тамбурах, винесеними вперед, із дашками на консолях), так і в трапеційних формах вікон – одинарних і спарених;

– особлива роль у формуванні морфологічних ознак елементів українського національного романтизму належить модернізованому народностильовому декору – як монохромному, так і поліхромному, створеному на основі детального опрацювання архітекторами та художниками давніх зразків як за існуючими зразками, так за старими малюнками та кресленнями.

Прояв стилістичних ознак українського національного романтизму в різноманітних за функціональним призначенням типах будівель свідчив про масовий характер цього явища, який став однією з основних складових другої стадії національно-культурного руху на території України. При цьому найбільш широку розмаїтість проявів ознак українського національного романтизму в будівлях різного функціонального призначення дають центри з максимально вираженою національною спрямованістю – полтавський та харківський.

Найбільш широко український національний романтизм виразився в громадських будівлях (передусім навчально-просвітницьких та кооперативно-кредитових) та в житлових будівлях (де, правда, розмаїтість форм стримувалась декількома чинниками: специфікою щільної квартальної міської забудови, консерватизмом прибуткового житла, тощо). Для медичних установ, транспортних, культових будівель і промислових та інженерних споруд український національний романтизм застосовувався значно менше.

Висновки. В умовах прискореної глобалізації світу відбувається поступове стирання ознак національної самобутності культур різних народів, що в тому числі відбувається й в архітектурі, яка набуває інтернаціонального вигляду. З втратою національних орієнтирів, заснована на засадах глобалізму, сучасна архітектура втрачає своє стилістичне вираження, систему естетичних уподобань, виникає явище “естетики парадоксу”, яке виявляється в підкреслено zdeформованих будівлях, де поєднуються фрагменти стін і зруйновані частини, в підкреслено гротескних формах, порушенні та запереченні тисячолітніх традицій статики архітектури, що призводить до появи “будинку на даху іншого будинку”, “будинку догори ногами”, тощо.

В умовах конфлікту між традицією та глобалізмом виходом для України може стати творче переосмислення народностильових форм, але в умовах сучасного проектування [3]. Формування такого архітектурного світогляду – з одного боку, націленого на сучасність, а з іншого – заснованого на поважанні традиції та їхньому глибокому розумінні – можливе лише шляхом поступового виховання сучасних українських архітекторів як на кращих вітчизняних народностильових пам’ятках, так і на основі творчості апологетів створення українського національного світогляду.

На ґрунті поглиблення вказаних аспектів і продовження дослідження українського національного романтизму в архітектурі можливо закласти сучасну архітектуру на національних засадах, що продемонстровано на прикладі нових об'єктів в модернізованих народностильових традиціях [3].

Існуюча наукова спадщина відкриває простір для подальших наукових досліджень і архітектурного проектування на національному підґрунті.

Враховуючи аварійний стан значної кількості об'єктів народної архітектури та українського національного романтизму, необхідно створити каталог об'єктів як базу для проведення відновлювальних робіт або навіть для відбудови втрачених об'єктів, оскільки такий досвід накопичений і успішно реалізований вітчизняними реставраторами на об'єктах мурованої архітектури.

Список використаних джерел

1. Антонович Д.В. Характер дослідів над українським архітектурним стилем / Д. В. Антонович // Дзвін. – 1913. – С. 481-487.
2. Історія української архітектури [за ред. В. Тимофійенка]. – К. : Техніка, 2003. – 472 с.
3. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / Віктор Васильович Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с. , іл.
4. Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков / Владимир Евгеньевич Ясевич. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с.

***Шишколова Наталя Юхимівна**, старший викладач
кафедри інженерної геодезії,*

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ОСББ – ПЕРВИННИЙ ОСЕРЕДОК ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Не є секретом, що в Україні дуже слабо розвинені інституції громадянського суспільства і як наслідок, суспільство майже усунуте від впливу на владу. Цю ситуацію якимось чином необхідно змінювати, інакше країна немає перспектив розвитку.

В радянські часи був популярним вислів: «сім'я — ячейка общества», і перефразуючи його, сьогодні можна сказати, що об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (далі ОСББ) є не тільки маленька «ячейка общества» але і повна його модель і дзеркальне відображення. Тому для формування активного громадянського суспільства необхідно починати з його самої нижчої сходинки – ОСББ.

Основні проблеми, що заважають успішному розвитку ОСББ в Україні:

- монополізація в сфері постачання послуг;
- недосконалість законодавства і судової системи;
- низька професійна якість управлінців ОСББ;
- пасивність співвласників у здійсненні контролю за фінансово-господарською діяльністю правління ОСББ
- відсутність ринку керуючих компаній;

Держава час від часу приймає несвоєчасні, непослідовні кроки в реформуванні житлово-комунального господарства (далі ЖКГ), і це надзвичайно гальмує розвиток руху ОСББ.

Успішних ОСББ в Україні мало і про їх історію успіху засоби масової інформації мовчать. Влада, як і завжди, замість того щоб перейняти світовий досвід у частині законодавства для ОСББ, почала винаходити свій український «велосипед».

В чому відмінність між функціонуванням кондомініумів в європейських країнах і наших аналогів - ОСББ?

В Європейських країнах житлові будинки або повністю належать одному власнику (муніципалітет або приватна особа), або це кондомініум, в якому немає муніципальної власності[1]. На заході неможливо побачити будинок, де одночасно були б муніципальні і приватні квартири. Тому муніципалітет не зацікавлений в будь-яких внутрішніх справах асоціацій власників житла, і домовласники в кондомініумі не відчувають тиску з боку міської влади при вирішенні будь-яких питань, що стосуються їх кондомініуму. Відносини між домовласниками регулюються статутом асоціації власників житла, яка в обов'язковому порядку створюється і реєструється для управління кондомініумом, і кожен власник квартири або нежитлового приміщення автоматично є членом асоціації. Крім того, практично кожна асоціація в додаток до статуту приймає внутрішні правила, які визначають права і обов'язки домовласників. На заході широко поширена судова практика у справах за участю асоціацій власників житла. В основному такі справи стосуються заборгованостей по обов'язкових платіжках домовласників або порушення встановлених в кондомініумі правил.

Законодавство більшості зарубіжних країн, що регулює питання нерухомості, виходить з того принципу, що основою будь-якого об'єкта нерухомості є земля. В Україні, де земельні відносини не врегульовані до кінця на законодавчому рівні профільні закони надають органам влади на місцях повноваження передавати домовласникам в ОСББ земельні ділянки у спільну часткову власність. Однак випадків здійснення такої реальної передачі вкрай мало; місцеві органи виконавчої влади або посилаються на відсутність механізму передачі і методики визначення меж ділянок ОСББ, або відмовляють не пояснюючи причину.

В європейських країнах, де історично ринок послуг, пов'язаних з житлом, високо розвинений, участь в управлінні власним міським будинком сприймається домовласниками як перевага. Власники житла в кондомініумах західного зразка не вимагають фінансової допомоги від муніципалітетів, оскільки завжди самі сплачують вартість послуг з утримання та ремонту свого власного житла.

Відсутність прямих договорів [2] з постачальниками послуг породжує відсутність реальних механізмів впливу кінцевих споживачів на постачальників послуг. Якби працювала система прямих договорів, ОСББ не загрожувало бути розореним через неплатників і боржників по оплаті за воду, тепло і т. п. Тільки

прямі договори можуть сформувавши чіткі ділові відносини з взаємною відповідальністю за своїми зобов'язаннями, кожної зі сторін договору - монополісти отримали б зворотний зв'язок, а об'єднання стабільність. Адже у постачальників послуг набагато більше технічних можливостей боротися з неплатниками. Наприклад, неплатникам за холодне водопостачання можна блокувати каналізацію окремої квартири спеціальним пристроєм «Крот».

Також існуванню багатьох ОСББ загрожують боржники. Для того, щоб ОСББ могли ефективно боротися з ними, необхідно прибрати термін давності для комунальних платежів і забезпечити пеню та штрафні санкції за несвоєчасну сплату внесків. Також необхідно спростити для об'єднань розбір справ в судах по заборгованостях за комунальні послуги, створити якісні прецеденти, на яких буде спиратися судова система і швидко приймати відповідні рішення.

Дуже важливо виключити з процесу компенсацій субсидій ОСББ і керуючі компанії, а субсидії зробити адресними. Основні проблеми для ОСББ, безпосередньо пов'язані з компенсацією субсидій:

- постійні заборгованості бюджету перед ОСББ, що може привести до руйнування ОСББ;
- погодження тарифів з місцевими органами влади, що завдає ОСББ додаткових труднощів у обліку і звітності.

ОСМД в невеликих будинках, щоб бути рентабельними, змушені встановлювати високі тарифи на утримання будинку і прибудинкової території. В законі про ОСМД існує таке поняття як асоціація, але механізм її створення чітко не прописаний.

Асоціації дозволили б об'єднанням скорочувати в своїх структурах платні посади, а господарську діяльність своїх ОСББ скорочувати до прийняттого рівня або взагалі відмовлятися від власної господарської діяльності, а мешканці оплачували би свої платежі, на розрахункові рахунки асоціації.

Таким чином, об'єднання, що увійшли до асоціації, делегували би свої управлінські функції і повноваження своїм асоціаціям. Цим вони знизять фінансове навантаження на свої ОСББ за рахунок скорочення власного адміністративного персоналу та опори на загальний технічний персонал. Такий підхід дозволить зберегти незалежність власних ОСББ і, при зниженні якості послуг, в будь-який момент прийняти відповідне рішення і вийти з господарського обслуговування асоціацією.

Наступна проблема ОСББ — де взяти професійних управлінців житловим фондом? Держава просто зобов'язана стимулювати створення в технічних навчальних закладах напрямів підготовки спеціалістів даного профілю. Адже такі спеціалісти мають бути інженером, юристом, економістом і менеджером одночасно. Наприклад, у Німеччині керуючий житлом - це професія, яку можна отримати не тільки в вузі, але і на підприємстві - приблизно за три роки, після чого людина отримує офіційний сертифікат керуючого.

Неможливо з усіх простих громадян країни зробити професіоналів управлінців житловим фондом. Тому мають бути спрощені функціональні

обов'язки людей, які бажають стати головами в своїх будинках до рівня керівника СПД за спрощеною системою звітності до податкової інспекції. Адже ОСББ в переважній більшості є неприбутковими організаціями.

Якщо всі функції голови правління будуть прості, то бажаючих працювати буде більше, а фінансовий тягар на утримання адміністративного персоналу буде цілком прийнятним навіть для невеликих будинків. Також необхідно скасувати будь-які податки для ОСББ або встановити суттєві пільги по оподаткуванню. Необхідно звільнити від оподаткування кошти ОСББ, одержувані об'єднаннями від оренди спільного майна і прибудинкової території. Це найменше, що держава може зробити для успішного функціонування ОСББ.

Важливим фактором успіху ОСББ є відповідальність співвласників в частині формування і контролю органів управління. Адже ключові рішення в ОСББ приймаються на загальних зборах. Але для їх проведення, як правило, немає кворуму. Важлива роль ревізійної комісії, але дуже часто, користуючись пасивністю співвласників, голова правління різними способами блокує її роботу. Як альтернатива, може бути проведення обов'язкового щорічного аудиту, але у ревізійної комісії повинно бути виключне право самостійно винаймати аудитора. Так як, правління ОСББ має виконавчі функції, а ревізійна комісія — контролюючі, то не може виконавча влада сама собі винаймати ревізора. Також важливо, щоб затвердження щорічного звіту правління, тарифів і штатного розкладу відбувалося тільки після їх письмового узгодження з ревізійною комісією ОСББ. Робота правління і управляючих компаній повинна бути максимально прозорою. Для цього було б непогано зобов'язати керівників ОСББ створити сайт і постійно оприлюднювати на ньому всі фінансово-господарські операції.

Відсутність контролю співвласників за діяльністю свого правління і керуючих компаній дуже часто перетворює ці об'єднання в «товариства закритого типу» для викачування грошей з мешканців. Держава не повинна усуватись від регулювання відносин між керівництвом ОСББ і співвласниками.

Статут ОСББ, як правило, базується на типовому Статуті, і в ньому необхідно більш чітко вписати механізм притягнення посадових осіб, винних у порушеннях прав співвласників, до майнової відповідальності. Співвласники багатоквартирних будинків та інші споживачі житлово-комунальних послуг повинні контролювати якість наданих послуг, брати на себе відповідальність за стан будинків та їх майбутнє, уважно читати договори, адже жоден закон не врятує від наслідків власної безвідповідальності.

Список використаних джерел

1. Линн С. Управляем домом по-европейски. Почему опасно копировать лишь часть опыта ЕС [Електронний ресурс] / С. Линн. – Режим доступу : www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2016/12/8/7058568/.

2. Проект Закону про житлово-комунальні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57371.

*Сидор Вероника Валерьевна, аспирантка юридического факультета
Белорусского государственного университета*

ПРОБЛЕМА НЕБЛАГОУСТРОЕННОГО ЖИЛЬЯ В СОВРЕМЕННОЙ УРБАНИСТИКЕ

Процессы урбанизации актуальны во всем мире продолжительное время. К примеру, в своем очерке «Город» великий немецкий социолог Макс Вебер прослеживал развитие городов в социально-историческом контексте, начиная с Античности. К признакам, определяющим поселение людей как город, М. Вебер отнес следующие: большое замкнутое (территориально обособленное) поселение, обладающее крепостью и гарнизоном, жители которого преимущественно живут на доходы не от сельского хозяйства, а от разнообразных промыслов, ремесел и торговли; наличие рынка как фактора регулярного товарообмена, хозяйственной корпорации и определенной политической автономии [1, с. 9-34]. На сегодняшний день город представляет собой доминирующий тип поселения людей, и среди множества факторов, обуславливающих приток населения в города, экономический является приоритетным. Мегалополисы привлекают рабочую силу со всей страны не столько доступностью культурных, политических и прочих ресурсов, но, в первую очередь, возможностью повысить свои доходы. В последние несколько десятилетий актуальность таких трудовых миграций заметно возросла, поэтому неизменным спутником крупных богатых городов является такое неприглядное явление, как трущобы.

В настоящем исследовании автор ставит задачи описать трущобы различных стран мира, дать определение понятию «трущоба» (или «бидонвиль»), а также рассмотреть ситуацию с неблагоустроенным жильем в Беларуси.

Понятие трущоб в международном праве используется в связи с определением термина «достаточное жилище». Последнее было признано в качестве части права на достаточный жизненный уровень во Всеобщей декларации прав человека 1948 г. [2] и в Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах 1966 г. [3]. Минимальным условием для признания жилища достаточным, по мнению ООН, является совокупность критериев:

– гарантированность проживания (правовая защита от принудительных выселений, преследования и иных угроз);

– наличие услуг, материалов, удобств и инфраструктуры (доступ к безопасной питьевой воде, адекватной канализации, энергии для приготовления пищи, теплу, свету, системам хранения продуктов питания или удаления отходов);

– доступность (стоимость жилища не должна ставить под угрозу возможность осуществления его обитателями других прав человека или подрывать эту возможность);

– пригодность жилья для проживания (гарантия физической безопасности и обеспечение достаточной площади, а также защита от холода, сырости, дождя, ветра, других угроз для здоровья и рисков, связанных с дефектами строительства);

– физическая доступность (учет конкретных потребностей групп, находящихся в неблагоприятном и маргинализированном положении);

– местонахождение (жилище не должно быть отрезано от возможностей трудоустройства, медицинских услуг, школ, детских учреждений и других социальных объектов или располагаться в загрязненных или опасных районах);

– адекватность с точки зрения культуры (при строительстве жилища должна уважаться и учитываться культурная самобытность) [4].

Трущобы зачастую представляют собой самострой, хотя встречаются отдельные районы из надлежащим образом построенных зданий, превратившихся в трущобы вследствие переселения туда большого количества малообеспеченных жителей. Аналогичная судьба может постигнуть заброшенные районы по причине сквоттинга (от англ. squatting) – самовольного заселения покинутого или незанятого места лицами, не имеющими на него каких-либо прав.

Существует мнение, что городские трущобы – атрибут стран Африки, Азии, Латинской Америки, таких как Кения, Нигерия, Индия, Бангладеш, Камбоджа, Бразилия, Венесуэла и т.д. Однако это не совсем верно, и подобные поселения можно встретить во Франции, Германии, США и других высокоразвитых странах. В зависимости от локации трущобы могут принимать различные наименования: «фавела» в Бразилии, «банльё» во Франции, «баррьо» в испаноговорящих странах. В последние годы популярным стало слово «бидонвиль» (от фр. bidonville), имеющим то же значение, что и трущобы. Следует подчеркнуть, что этот феномен имеет общемировой характер, и причины появления трущоб в городах, по сути, аналогичны для всех регионов:

1. Урбанизация. Массовое переселение людей из сельской местности в города, а также ограниченность территории сформировавшихся городов приводит к отставанию темпов роста доступного жилья по отношению к количеству нуждающихся в нем семей.

2. Бедность. В крупных городах стоимость жилья является очень высокой и для людей с достатком ниже среднего зачастую остается недостижимой. Такие семьи не могут рассчитывать на жилищные кредиты и помощь государства. Отсутствие инфраструктуры (личного и общественного транспорта, социальных учреждений и проч.) обуславливает желание селиться как можно ближе к месту работы.

3. Стихийные и социальные бедствия. Природные катастрофы (наводнения, землетрясения, ураганы и т.д.), а также действия военного и террористического характера могут оставить без крова большое количество людей на долгие годы.

4. Среди менее распространенных причин также называют политические (Бразилия, Индия) и колониальные (Кения).

Урбанизация является не только причиной, но и одним из основных признаков бидонвилей, так как трущобы – сугубо городское явление. Отсюда следует и другой существенный признак трущоб – скученность, проживание большого количества населения на сравнительно небольшой территории. Жилища, из которых состоят бидонвили, характеризуются примитивностью и (ли) ветхостью конструкций, нередко имеют временный характер и не имеют фундамента. Часто встречающимся признаком трущоб является отсутствие коммуникаций – питьевой воды, электричества, канализации, вывоза мусора, что порождает антисанитарию. Территории таких поселений не благоустроены, есть острая нехватка инфраструктуры и социальных учреждений (школ, больниц, дорог, администрации). Среди населения, проживающего в трущобах, наблюдается высокий процент криминализированных и маргинальных элементов, так как представители властей редко посещают такие районы, признавая их неконтролируемыми.

Для примера рассмотрим поселения Дхарави (Индия, г. Мумбаи) и Кибера (Кения, г. Найроби). Население этих бидонвилей составляет около 1 млн человек в каждом, средняя заработная плата местных жителей составляет 1-2 доллара в день. Их дома построены из оцинкованного шифера, глины и строительного мусора и имеют порой несколько этажей, площадь «квартир» в которых составляет 8-15 квадратных метров на всю семью. Жилье не снабжается водой (ее собирают в пластиковые бочки), отсутствует канализация (ее роль выполняют канавы и водоемы), мусор с улиц не убирается, редкостью является электричество. В таких условиях ежегодно фиксируются вспышки различных заболеваний: холеры, тифа, туберкулеза и СПИДа. Несмотря на постоянное финансирование программ, направленных на борьбу с бедностью и голодом в странах Африки, заметных сдвигов в улучшении уровня жизни жителей Киберы не наблюдается. В то же время в Бразилии, известной благодаря царящей в городских трущобах неконтролируемой преступности, усилиями властей в отдельных районах был наведен порядок. Результат достигнутых успехов – процесс джентрификации: к живописным фавелам с впечатляющим видом на море стали проявлять интерес представители среднего класса и иностранцы.

То, что называют трущобами в развитых странах, являет собой несколько иное зрелище. В США к этому понятию приравниваются неблагополучные районы городов, населенные преимущественно асоциальными личностями, места с высоким уровнем безработицы и преступности. Причинами их появления часто является заброшенность, вызванная экономическим упадком или природными катастрофами. В Питтсбурге (Пенсильвания), Детройте и Флинте (Мичиган) появилось множество заброшенных районов в связи с закрытием крупных промышленных объектов. Пригород Нью-Йорка Бризи-Поинт был частично разрушен в 2012 г. ураганом Сэнди и по сей день владельцы недвижимости не возвращаются к тому, что осталось от их домов.

Пустующие здания заселяют сквоттеры, которые, по понятным причинам, не заинтересованы в поддержании и развитии захваченного имущества. Аналогичная ситуация наблюдается и в Европе. Отдельно следует упомянуть о цыганских поселениях, расположившихся на окраинах Парижа, Бухареста, Белграда, Софии.

Сегодня в мире свыше 1 миллиарда человек вынуждены жить в бидонвилях [5, с. 18], и эксперты ООН прогнозируют возрастание этой цифры до 2 миллиардов в самом ближайшем времени. Не трудно подсчитать, что почти каждый четвертый житель планеты проживает в условиях нищеты, антисанитарии и отсутствия элементарных удобств. При всем нежелании властей привлекать внимание к проблемам трущоб, под давлением общества и международных организаций они вынуждены принимать планы по благоустройству бидонвилей. Но даже самые скромные проекты по расселению трущоб требуют вложения колоссальных средств, из-за чего реконструкция откладывается на неизвестные сроки. Другой аспект проблемы – это нежелание самих жителей покидать свои жилища. Известны прецеденты, когда бидонвили сносили принудительно (Пномпень (Камбоджа), Париж). При сносе трущоб Пинейриньо в Сан-Паулу (Бразилия) произошло столкновение местных жителей с полицией, в результате которого власти были вынуждены приостановить снос.

В современных реалиях бидонвили – крайне негативное, но пока неизбежное явление, на борьбу с которым направлены значительные ресурсы. Однако отдельные специалисты пытаются найти и положительные стороны их существования. Приведем точку зрения чешского урбаниста японского происхождения Осамы Окамура: «Самый известный пример – это жилые массивы со спонтанной застройкой, или трущобы, в городах Индии и Южной Америки... огромные районы, в которых есть система саморегулирования и даже социального обеспечения. Без всякого внешнего контроля эти спонтанные города не только не рушатся, но демонстрируют свой собственный, внутренний интеллект. Можно сказать, что иногда трущобы более функциональны, чем детально спланированные модернистские города, которые сегодня сталкиваются с огромными проблемами» [6].

Международный опыт борьбы с бидонвилями указывает на необходимость предупреждения их возникновения в Беларуси, в частности, городским властям следует проводить мониторинг концентрации рабочей силы в Минске и других крупных городах страны, а также прорабатывать вопрос расселения жителей из ветхого и аварийного жилья. К ветхому жилью относятся жилые помещения, которые вследствие высокого физического износа не соответствуют действующим санитарным и техническим требованиям и (или) являются непригодными для проживания. Наибольшее количество такого жилья расположено в сельской местности, в городах же ощущается проблема расселения бараков.

Бараки – это одно-двухэтажные деревянные здания «без удобств» на 8 и больше квартир, изначально оборудованные печным отоплением и общей

кухней, ванн, комнаты и туалеты отсутствуют. Время массового строительства такого жилья пришлось на 1930-50-е годы. Часто их возводили вблизи предприятий с целью минимизировать транспортные и временные расходы рабочих, в них проживающих. В настоящее время почти все жилье барачного типа в Беларуси признано ветхим и аварийным и определено под снос. Несмотря на эти обстоятельства, далеко не всем семьям удалось переехать в более обустроенное жилье, поэтому даже в центре столицы несложно отыскать хотя бы частично населенный барак. Отселенные, но еще не снесенные дома быстро становятся приютом для бездомных и маргиналов. Случается, от этого страдают жители окрестных домов, так как портится обстановка, возрастает риск преступлений и пожаров [7].

В настоящее время в Беларуси планируется усовершенствовать процедуру вовлечения в оборот ветхих и пустующих домов путем расширения действия Указа Президента Республики Беларусь №100 «О мерах по совершенствованию учета и сокращению количества пустующих и ветхих домов в сельской местности» [8] до всей территории страны, введения регистра учета ветхих домов, а также упрощения процедуры продажи ветхих и пустующих домов. Помимо этого целям реализации предусмотренного ст. 21 Конституции Республики Беларусь [9] права всех граждан на достойный уровень жизни служит работа над новой редакцией Жилищного кодекса и созданием специализированного на вопросах ЖКХ института при Национальной академии наук Беларуси.

Подводя итог проведенному исследованию, можно сказать, что бидонвиль (трущоба) – это неформальное городское поселение с высокой плотностью застройки неблагоустроенным (ветхим или временным) жильем, характеризующееся отсутствием или недостаточным количеством необходимой инфраструктуры и удобств, населенное малоимущими, зачастую маргинализированными слоями общества. Бидонвили в различных своих проявлениях встречаются во всем мире, и, несмотря на их высокий экономический потенциал и способность к самоорганизации, представляют собой одну из самых трудноразрешимых проблем крупных городов. Изучение политологами факта существования бидонвилей обеспечивает лиц, принимающих решения, всесторонней информацией о причинах и следствиях появления в городах трущоб и снабжает рекомендациями в сфере разрешения сопутствующих им сложностей.

Список использованных источников

1. Вебер, М. Город / М. Вебер. – Москва : Strelka Press, 2017. – 252 с.
2. Всеобщая декларация прав человека // Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/045/84/IMG/NR004584.pdf?OpenElement>. – Дата доступа: 15.09.2017.
3. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах // Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – 2017. –

Режим доступа :
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml. - Дата
доступа : 17.09.2017.

4. Право на достаточное жилище. Изложение фактов №21. Rev.1 // Объединенные нации. Права человека. Управление Верховного комиссара [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа : http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_ru.pdf. - Дата доступа: 01.11.2017.

5. Народнонаселение мира в 2007 г. // Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/population2007.pdf>. - Дата доступа: 10.10.2017.

6. «Урбанисты нанесли большой вред многим людям». Японо-чешский архитектор о пользе трущоб, интеллекте города и чуть-чуть о Минске // Citydog.by [Электронный ресурс]. – 22.08.2017. – Режим доступа : <https://citydog.by/post/urbanism-japan/>. – Дата доступа : 31.10.2017.

7. Притоны и бараки: репортаж со 2-го переулка Багратиона, где мирно сосуществуют бомжи и многодетные семьи // Onliner.by [Электронный ресурс]. – 24.04.2014. – Режим доступа : <https://realt.onliner.by/2014/04/24/pritony-i-baraki>. – Дата доступа : 25.10.2017.

8. О мерах по совершенствованию учета и сокращению количества пустующих и ветхих домов в сельской местности [Электронный ресурс] : Указ Президента Респ. Беларусь, 23 февр. 2012 г., №100 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2017.

9. Конституция Республики Беларусь 1994 года : с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. – Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2016 – 64 с.

*Поминчук Марина Владимировна,
ассистент кафедры Основ архитектуры Харьковского национального
университета строительства и архитектуры*

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПЛАНОВОЙ И ДЕВЕЛОПЕРСКОЙ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТИРОВАНИЕМ

подавляющее большинство трудностей, сопровождающих процесс становления рыночных отношений в архитектуре и строительстве, связаны с трудностями перехода на новую модель управления инвестиционным проектированием, а также с инерционным влиянием государственного сектора на архитектурно-строительный рынок. В связи с этим необходимо провести критический анализ плановой модели управления проектированием, а также выявить принципы, лежащие в основе управления проектами в опыте западного девелопмента.

Система управления капитальным строительством осуществлялась административной пирамидой государственных исполнительных и распорядительных органов: базировалась на принятии многоуровневых решений в системе предпроектных, предплановых, проектных и плановых работ, имеющих иерархическую структуру в соответствии с уровнями административно-территориального деления СССР. Таким образом, важнейшие ресурсы и реальные рычаги власти находились у государства, которое распоряжалось ими через системы ведомств Госплана СССР, Госстроя СССР и Госгражданстроя (рис.1).

В советско-американском издании «Управление новыми городами. Опыт СССР и США» наглядно отражен кардинально разный подход двух стран в вопросах управления планированием, проектированием и строительством новых городов, и архитектурным проектированием в целом. Схема управления градостроительным проектированием в СССР, иллюстрирует, что процесс управления представлял собой не последовательность действий и принятие решений, а циклы составления планов, заданий, обоснований и другой документации, а так же ее круговорот по центральным и местным органам власти (рис.2). Иерархическая структура административной пирамиды власти прослеживается в каждом блоке схемы.

Разный подход двух стран в вопросах управления планированием, проектированием и строительством наглядно отражен в определениях управления развитием нового города. Если в США «управление новым городом рассматривается <...> как процесс, при котором люди, деньги и материалы организуются и координируются при планировке и строительства нового города для осуществления тех целей, которым служит его создание», то в Советской части публикации: «управление развитием нового города рассматривается <...> как система согласованных действий центральных и местных органов государственной власти, отраслевых, межотраслевых и территориальных органов управления». [1, с.93] В СССР новый город создается «в соответствии с определенными в перспективных планах целями экономического и социального развития страны и отдельных регионов» в США «цели включают финансовый успех, социальную гармонию, пригодность окружающей среды, эстетическую красоту, экономическую и энергетическую эффективность». [1, с.26]

Логическим завершением советского периода стало возвращение в правовую и научную практику категории «недвижимость». Таким образом, имущественно-земельные отношения стали постепенно возвращаться к рыночным принципам функционирования, а формы государственного управления недвижимости стали трансформироваться за счет расширения использования экономических инструментов воздействия.

Украинскому, постсоветскому рынку недвижимости уже более двадцати лет и за это время он смог приобрести более-менее цивилизованные черты. Однако участники рынка недвижимости продолжают говорить о его особенностях, прежде всего это выражается в высокой степени

государственного влияния – множество государственных учреждений оказывают влияние на порядок передачи прав собственности, пользования и распоряжения объектами недвижимости [4, 5, 6]. Это обуславливает наличие определенных сложностей в документальном оформлении прав собственности, пользования и распоряжения объектами недвижимости, что и формирует специфику рынка недвижимости.

Кроме этого, остается неразрешенной проблема перехода на новую эффективную модель управления проектом в инвестиционно-строительной практике. И без западного опыта здесь не обойтись.

Управление проектом, или как принято называть данный процесс в западной практике – девелопмент – это относительно новый для нашей страны подход к организации строительства объектов недвижимости. Его сущность заключается в том, что руководство и контроль за выполнением в установленные сроки всего комплекса работ по определенному объекту сосредоточиваются в руках одной компании, которая ведет проект от начала и до конца. Результатом такого подхода является уменьшение общей стоимости проекта, сокращение сроков выполнения, сбоев в работе.

Весь процесс управления проектом (американский опыт) в сжатой форме представлен на рис.3. На нем показано, как взаимосвязаны между собой ключевые функции, кто несет ответственность за каждую функцию, кто является консультантом, выбирает исполнителя или осуществляет функции контроля на каждом этапе. Рис.3 можно читать как по вертикали, так и по горизонтали. Рассмотрение по вертикали позволяет рассмотреть планировочный процесс применительно к социальным, экономическим задачам, задачам в области окружающей среды и т.д. Если рассматривать рисунок по горизонтали, то можно увидеть, как развивается процесс управления во времени относительно основных этапов девелопмента. Схема иллюстрирует главный принцип девелопмента: девелопмент – процесс со многими итерациями, в котором девелопер (руководитель проекта) получает все более и более точную информацию до тех пор, пока не будет настолько уверен, что сможет принять решение о запуске проекта [7, с.25]. Как показано на рисунке, некоторые действия можно проводить одновременно, другие – последовательно.

Ряд решений в области управления, принимаемых на этапе планирования и разработки программы будущего объекта, являются определяющими в его жизни. На этом первом этапе формируются цели проекта, ставятся задачи, создается команда, которая будет заниматься проектом, создается предварительная концепция девелопмента. Размещение и характер любого нового объекта в огромной степени определяются теми целями, которых стремится достичь застройщик. Классификация целей отражена в вертикальной шапке схемы: социальные, природно-экологические, управленческие и финансовые, а также неперемнная цель всех девелоперов – получение адекватной прибыли от затраченного времени и капитала.

Девелопмент – командная работа, поэтому создание команды, которая будет заниматься проектом, очень важный этап успешного проекта. Кредиторы, подрядчики, архитекторы, юристы, маркетологи, профессиональные консультанты и другие специалисты упомянутые в схеме, являются основными, но не единственными игроками, с которыми должен сотрудничать девелопер. Некоторые из специалистов участвуют с самого начала работы над проектом. Некоторые привлекаются на более поздних этапах.

Этап анализа экономической целесообразности проекта начинается с анализа рынка. Анализ рынка проводится дважды – до выбора участка и после, когда уточнена концепция девелопмента. Цель анализа рынка до выбора участка – выявить, на каких сегментах рынка существует недостаток предложения. Крупные девелоперы могут позволить себе изучить ряд рынков, чтобы выбрать наиболее конкурентоспособный тип продукта и местоположения [7, с.69].

Раньше девелопер, как правило, сначала выбирал назначение объекта и целевой рынок, а за тем искал подходящий участок. В настоящее время, когда девелопмент участков во многих центральных районах высокодоходен, все чаще сначала выбирают участок, а за тем проводят анализ рынка для определения будущего назначения объекта и целевого рынка. После принятия связывающих обязательств по покупке участка (в США участок приобретается в три этапа) девелопер вновь должен изучить целевой рынок для своего проекта [7, с.73]. На этом этапе анализ должен быть сосредоточен на местоположении, окружении и общем экономическом климате, который может указывать на иное состояние рынка, чем то, которое было выявлено во время предварительного анализа.

Одной из основных задач на данном этапе является установление взаимопонимания с местными властями и населением. Даже когда проекты соответствуют требованиям зонирования, девелоперам все равно приходится доказывать общественности, что эти проекты окажут благоприятное воздействие на движение транспорта, состояние окружающей среды и т.п. Таким образом, если рассматривать вопросы девелопмента с точки зрения развития города, необходимо, чтобы девелоперы принимали во внимание сложные взаимоотношения между частным и общественным сектором.

Работа архитектора начинается с разработки первоначальной концепции, здесь архитектор выступает в качестве консультанта. Полный эскизный проект может быть готов после разработки маркетинговой концепции, бренд-концепции (создание определенной атмосферы и индивидуальности здания) и программы проектирования. После этого сметчики и экономисты оценивают экономическую сторону проекта, а далее проводится анализ финансовой целесообразности. И только после проведения всех вышеупомянутых работ девелопер принимает решение о прекращении или продолжении работы над проектом. Если анализ эффективности свидетельствует об окупаемости проекта и принесении прибыли, составляется окончательная программа девелопмента с этапами и сроками, заключается контракт на землю, и проект переходит в стадию заключения соглашений. Для того чтобы финансировать проект на

этапе строительства, девелопер привлекает инвесторов и кредиторов, которые принимают решение о вложении денежных средств на основании экономической эффективности. После окончания строительства и сдачи собственности в аренду внимание девелопера фокусируется на вопросах эксплуатации и максимального повышения стоимости продажи за счет правильного обслуживания и эксплуатации недвижимости.

В заключении можно отметить, что последовательность необходимых этапов и их содержание в девелопменте часто меняется. Быстрота перемен в мире девелопмента, а также отличия в разных сферах между даже самыми схожими проектами, делает этот бизнес непредсказуемым и интересным. Неизменно остается одно: особенно важны начальные этапы девелопмента, связанные с многочисленными итерациями по планированию и анализу, предшествующие подготовке архитектурных чертежей и других документов.

Чем отличается деятельность девелопера от сложившейся в советское время в структуре строительных организаций службы заказчика? Девелопмент является творческим процессом, и управление творческими людьми, ориентированное прежде всего на успешное завершение проекта с охватом его полного жизненного цикла. Это принципиально отличается от ориентированности советской системы управления на распределение ответственности за части жизненного цикла между отдельными организациями, каждая из которой несла ответственность только за свой участок работ. И в итоге за полную, успешную реализацию проекта не отвечал никто. Кроме этого, если в плановой модели представлены нормы и критерии планировки и управления капитальным строительством, то в девелоперскую модель включены экономические, финансовые, социальные вопросы, вопросы окружающей среды и поддержки связей с властями и местными жителями.

Список использованной литературы

1. Управление развитием новых городов. Опыт СССР и США. – Москва: Стройиздат, 1987. – 198с
2. Придвижкин С. В. Государственное управление недвижимостью в советский период: От военного коммунизма - к началу перестройки. Чиновник. – 2006. – № 1 (41).
3. Ерофалов Б.Л. Постсоветский город. – Киев; Тольятти: Издательский дом А.С.С; НИИТИАГ, 2002. – 112с.
4. Асаул А.Н. Экономика недвижимости: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2004. – 512 с.
5. Горемыкин В.А. Экономика недвижимости. – М.: Бизнес-центр, 2003. – 564 с.
6. Сеницына Н.М. Концептуальные вопросы формирования локального рынка недвижимости и его анализ. – Н. Новгород: НОВО, 2004. – 101с
7. Peiser, Richard B., with Anne B. Frej. Professional Real Estate Development: The ULI Guide to the Business. Second Edition. Washington, D.C.: ULI - the Urban Institute, 2003.

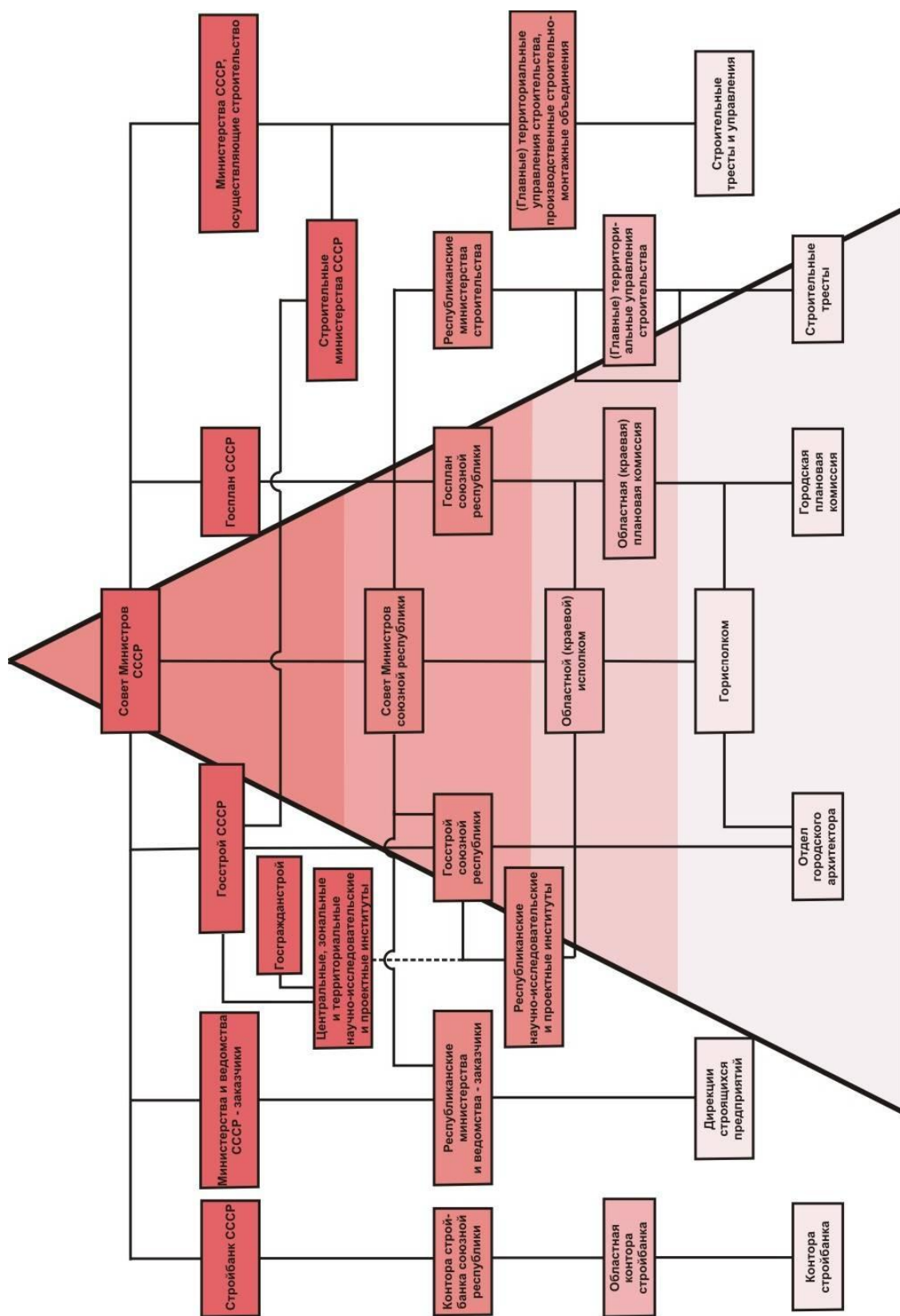

Рис. 1. Административная пирамида государственных исполнительных и распорядительных органов осуществляющих капитальное строительство в СССР. [1]

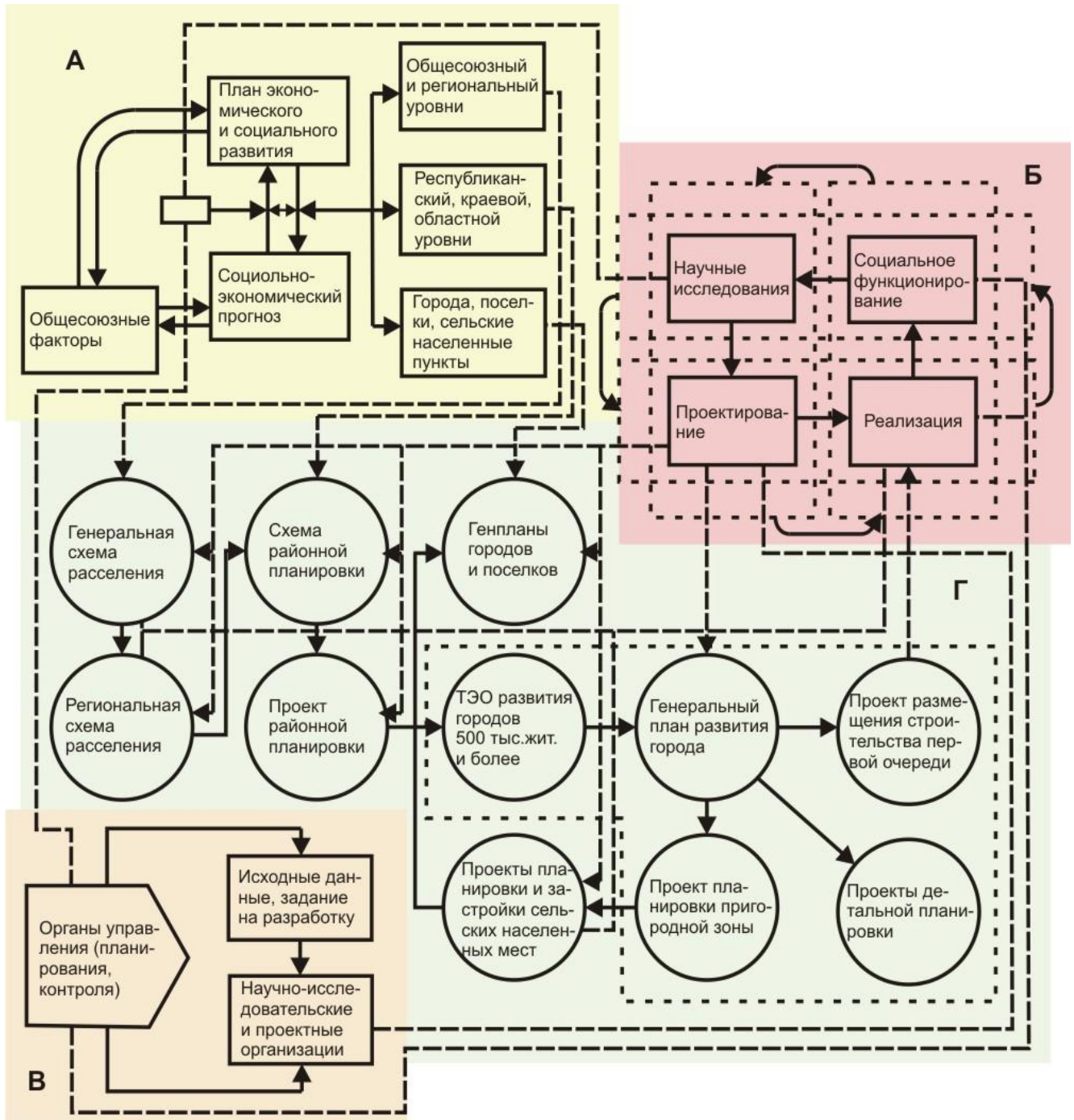

Рис. 2. Организационно-методологическая взаимосвязь процесса градостроительного проектирования в СССР. [1]

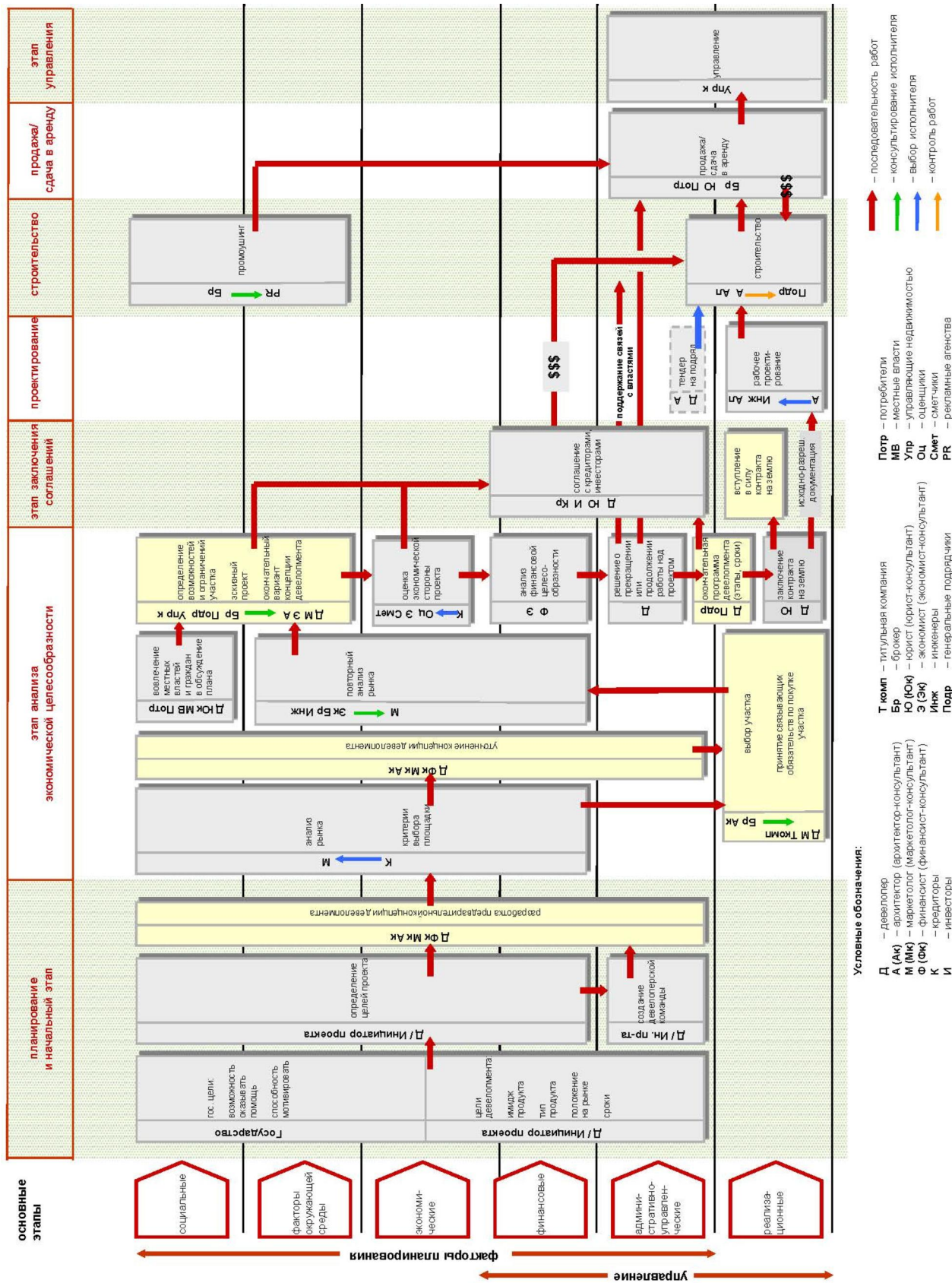

Рис. 3. Схема процесса управления инвестиционным проектом (опыт США).

*Івашко Олександр Дмитрович, студент архітектурного ф-ту,
Київський національний університет будівництва і архітектури*
ВПЛИВ АРТ-КЛАСТЕРІВ НА СУЧАСНИЙ МІСЬКИЙ ПРОСТІР

*Iwashko A.,
student grupy 63-a KNUBA*

Wpływ Art-klasterów Na Współczesny Miejski Obszar.

W artykule jest podjęty problem przemiany funkcji nierentownych przemysłowych obiektów, które zajmują dużo miejskich terytoriów. Dzis istnieją kilku wariantów użycia tych terytoriów – od pełnej rujnacji niepracujących przemysłowych korpusów dla budownictwa komercyjnych obiektów do zachowania ich wyglądu zewnętrznego i przemiany funkcji pod objekty artystyczne. Jak pokazuje europejskie, ukraińskie i rosyjskie doświadczenie stworzenia takich Art-centrów, ich ekonomiczny efekt objaśnia się nowymi oświatowymi i kulturalnymi potrzebami ludności.

***Kluczowe słowa:** miejski obszar, Art-klaster, przemysłowe przedsiębiorstwa, wpływ, transformacja.*

Основна частина. Розвиток промисловості в XIX-XX століттях кардинально змінив вигляд міст в державах в різних частинах світу, і саме тоді невід’ємною рисою пейзажу промислових міст стає безліч труб і промислових корпусів. Проте з часом на зміну індустріального виробництва прийшло інтелектуальне виробництво, що стало особливо відчутним на порозі XXI століття, і це породило проблему як використовувати старі заводи і фабрики, які в умовах сьогодення виявились непотрібними?

Наприкінці XX-на початку XXI століття популярності набуває тип простору під назвою «арт-кластер».

З соціальної точки зору, це об’єднання людей з однаковими інтересами в одному просторі. За словами Дмитра Борисова, директора з розвитку ГК “Овентал”, механізм створення арт-кластеру криється у високій зацікавленості представників творчих професій в знаходженні разом і деякому відчужденні від звичного укладу орендарів. Останнє викликано рядом причин - це і неформальний дрес-код, і галасливі заходи, і ненормований робочий графік.

Сьогодні спостерігається домінування урбаністичних процесів, тобто збільшення населення великих міст за рахунок середніх і малих та сел. Сучасне міське середовище складається з сукупності різнофункціональних будівель, а якість (точніше, функціональність і комфортність міського середовища) залежить від якісного забезпечення потреб жителів міста, причому сучасні умови життя ставлять на найвищий щабель в тому числі культурні і комунікативні потреби. Сьогодні такі традиційні заклади як кінотеатри, театри, будинки культури, будинки творчості, палаци школярів часто сприймаються як застарілі, які не повною мірою забезпечують всі сучасні потреби в творчому і культурному розвитку, тоді як сучасна людина, особливо молода, прагне насамперед сприятливих умов для самовираження, розвитку свого

внутрішнього світу тими засобами, які кожний має змогу вибрати самостійно. Так народжується потреба індивідуальності міського культурного середовища, в якому активну роль відіграють самі відвідувачі. З'являється принципова інша форма культурно-мистецького закладу сучасності – арт-кластер (або лофт), одна з форм «креативної комерційної забудови», «креативного простору», найчастіше трансформованого з нерентабельних промислових територій великих міст [1].

Трансформація (або ревіталізація) промислових територій під креативний простір – це один з новаторських способів осучаснення міського середовища з урахуванням зміни потреб мешканців міста. Як правило, при такій ревіталізації відбувається повна зміна функції території.

Арт-кластери як міські простори ХХІ століття виникають як центри об'єднання різних культурно-мистецьких і бізнес-процесів, і ті процеси, які їх формують, згодом починають розповсюджуватись на місто в цілому, тобто на розвиток інфраструктури міста, появу нових робочих місць, реалізацію творчої активності в комерційних проектах, осучаснення міського середовища новими засобами естетичної виразності і – як результат – підняття рівня культурного потенціалу мешканців міста [1,3,5,6]. Поступово вони стають невід'ємною частиною комфортного культурного середовища міста.

Необхідною умовою такого перепрофілювання нерентабельних промислових підприємств є їх розташування в великому місті або в місті з хорошою транспортною доступністю, розвиненою туристичною інфраструктурою.

В створенні арт-кластерів має застосовуватись насамперед середовищний, а не лише об'єктний підхід до проектування, оскільки вони активно впливають на трансформацію міського простору. Отже, первісна задача, яка стоїть при створенні кластеру, – це організація простору і прогнозування впливу його території на простір району чи міста. Два основних типи середовищ за сприйняттям – це площина (будівля вздовж вулиці) і курдонер (будівлі в вигляді каре з внутрішнім двором), простори бувають відриті і замкнуті. Існує два основних способи взаємодії об'єкту і навколишнього простору – вписатись в простір чи навпаки зруйнувати його певними естетичними засобами (суперграфіка, добудова об'ємів і т.д.) Якщо будівля є носієм естетичних якостей, бажано зберегти її вигляд і не руйнувати співвідношення об'єкт-навколишнє середовище. Навпаки, неестетична будівля може набути виразності через навмісне зруйнування просторів засобами суперграфіки. При створенні сучасних арт-просторів слід враховувати, що промислові об'єкти можуть знаходитись в реєстрі пам'яток нерухомої спадщини і їх фасади можуть бути предметами охорони, тож в такому випадку варто їх зберігати в первісному вигляді (Рис.1). Натомість в зв'язку зі зміною функцію об'єкта доцільно змінити простір навколо нього, в тому числі і засобами суперграфіки, а також внести корективи в організацію дворового і інтер'єрного просторів.

Рис.1 Галерея “OFF Piotrkowska”, м.Лодзь, Польща. Фото О.Івашка, 2017

Види засобів виразності арт-кластеру зумовлюються умовами зорового сприйняття і залежать від типу простору (площина чи курдонер). Важлива роль при перепрофілюванні нерентабельного промислового об'єкту відводиться колористичному вирішенню. В тому випадку, коли головний фасад є предметом охорони і не може бути кардинально змінений, можна вводити колористичні акценти на рівні входу чи сучасних інсталяцій та реклами встановлених перед чи по боках від нього. На зорове сприйняття впливає колір, масштаб чи деталізація.

Як свідчить закордонний і вітчизняний досвід, підходи при перепрофілюванні нерентабельних промислових об'єктів чи фортифікаційних споруд під арт-об'єкти відрізняються у відповідності до поставлених задач. Варіанти вирішення фасадів зводяться до трьох основних:

- повне збереження історичних фасадів пам'яток архітектури;
- часткове збереження історичних фасадів і добудова нових об'ємів;
- повна модернізація фасадів відповідно до нових потреб.

Варіанти вирішення інтер'єрних просторів зводяться до наступних:

- максимальне збереження первісних інтер'єрів і тактовне включення нового меблювання і обладнання;
- фрагментарне збереження акцентних фрагментів первісних інтер'єрів і промислового обладнання і включення їх в нову концепцію вирішення в інтер'єрі;
- повна модернізація внутрішніх просторів без прив'язки до первісних інтер'єрів.

В реконструйованих під арт-кластери об'єктах можливий такий набір приміщень:

- 1) музейні зали, виставки, аматорські театри, лекційні зали, медіатеки, виставкові зали;

- 2) майстерні митців, магазини, галереї, шоурум, арт-кафе, ресторани;
- 3) невеликі театри, галереї, приміщення для проведення святкових заходів, майстерні;
- 4) майстерні, шоурум, коворкінги, кафе, невеликі готелі, виставкові приміщення, магазини;
- 5) офіси і майстерні, дизайн-студії, творчі курси, дитячий клуб, шоуруми, магазини, майданчики для проведення заходів, театральні простори, коворкінги, ремісничі майстерні;
- б) коворкінг, опен-спейс простори, поп-ап спрямування.

Загальні висновки

Проблема ревіталізації нерентабельних промислових об'єктів є дуже актуальною для всього пострадянського простору і для великих міст України, де внаслідок зміни економічних умов політичної ситуації починаючи з 1990-х років значна частина розташованих в міській зоні промислових об'єктів виявилась нерентабельними. Враховуючи те, що ці заклади займають великі території в центральних районах міст і збереглися капітальні споруди колишніх цехів і технічних споруд, виникає питання надання цим територіям «другого життя» відповідно до реалій сьогодення. Один варіант – це звільнення територій від забудови і зведення на цьому місці нових будівель. Другий варіант – це перетворення нерентабельних підприємств на арт-кластери зі зміною функції.

В містах України є багато колишніх промислових зон, які займають великі території і ніяк не використовуються. Сьогодні є кілька варіантів використання цих територій: один з них, найбільш радикальний, – це повне очищення ділянки від будівель і нове будівництво, другий – перепрофілювання колишніх підприємств під нові функції. Перший варіант закладає багато проблем на майбутнє: якщо на вільній території зводиться великий житловий масив (як, наприклад, на місці знесеного Сінного ринку) без модернізації транспортних мереж і всієї інфраструктури оточуючої території, з часом поглиблюються транспортні проблеми, виникає нестача місць в дитячих садках і школах, тощо.

З містобудівної точки зору, арт-кластери – це справжній прорив у переосмисленні міської тканини, її джентрифікації [2, 7-14]. Так склалось, що в світі більшість кластерів знаходяться саме у старих будівлях, що колись мали складське чи промислове значення. З часом міста все більше розростаються і промислові території, що знаходились на околицях, тепер вже хоч і не в центрі, але в середньому поясі. В результаті, подібні райони почали заселятися представниками різних субкультур та особами без певного місця проживання. Представники контркультур досить часто пересікаються з людьми різних творчих напрямів та професій, що і призвело до зростання популярності цих просторів серед художників, арт-менеджерів, музикантів, тощо. Ціни на нерухомість через великий попит почали зростати, що дало містам нові привабливі райони з досить цікавою направленістю.

Преваги арт-кластера як сучасного багатофункціонального інтелектуального простору наступні [2, 7-14]:

– сумарний ефект взаємодії елементів-складових, який в разі передбачає ефект їх взаємодії окремо один від одного;

– позитивний вплив на соціальну і культурну атмосферу в місті внаслідок появи нового публічного простору, умов для творчого розвитку всіх бажаючих, а відтак розвитку внутрішнього культурного потенціалу міста;

– поява нового комунікативного простору, особливо для митців різних напрямків, нових форм їх творчого самовираження;

– поява осучасненого динамічного простору, здатного до мобільності, розвитку і трансформації відповідно до зміни потреб;

– вдале вписування в усталене міське середовище, осучаснення міського середовища.

Список використаних джерел

1. Антонова А.А. Арт-кластеры как пространство для развития культурного потенциала города [Электронный ресурс] // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по матер. XLVII междунар. науч.-практ. конф. № 4(47). – Новосибирск: СибАК, 2015. <https://sibac.info/conf/philolog/xlvii/41733>

2. Глазычев В. Городская среда. Технология развития: Настольная книга. М.: «Издательство Ладья». 1995. – 240 с.

3. Макарова К. Постиндустриализм, джентрификация и трансформация городского пространства в современной Москве // Неприкосновенный запас. 2010. – С. 150-152.

4. Портер М. Конкуренция. Киев: Издательский дом «Вильямс». 2005. – 610 с.

5. Тыкулов Д. Фабрики превращаются в арт-кластеры [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.irn.ru/articles/31677.html> (дата обращения: 01.03.2015).

6. Федотова Н. Креативный кластер в контексте социокультурных проблем региона // Всероссийская научно-практическая конференция «Социокультурное пространство современной России: вызовы XXI века»: материалы науч. конференц. 30 апреля 2013 г. // Книжный дом «Либроком». – 2013. – С. 59-68.

7. Прогулки по Москве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://moscow-walks.livejournal.com/2042791.html>.

8. В Киеве открылся коворкинг «Платформа» — эксклюзивный фоторепортаж [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ain.ua/2015/06/15/v-kieve-otrylsya-kovorking-platforma-eksklyuzivnyj-fotoreportazh>.

9. Дизайн-завод «Флакон» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://kudamoscow.ru/place/dizajn-zavod-flakon/>.

10. Савченко Е. Новое место: Fabrika.space [Электронный ресурс] / Е. Савченко. – Режим доступа : <http://urbo.ua/stati/gorod/Novoe-mesto-Fabrikaspace>.

12. OFF Piotrkowska. Opiekun projektu [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://offpiotrkowska.com/opiekun-projektu/>.

13. Art_Inkubator [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.artinkubator.com/Onas#!article_4.

14. Małopolski Ogród Sztuki [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://myartguides.com/art-spaces/museums/malopolski-ogrod-sztuki/>.

*Жуков Павел Петрович, магистр изобразительных искусств
Жукова Марина Игоревна, магистр изобразительных искусств,
ГОУ ВПО «Бендерский художественный колледж
им. В. И. Постойкина»*

СКУЛЬПТУРА И АРТ-ОБЪЕКТ КАК АТРИБУТ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Образ современного города складывался из наслоений исторических и культурных процессов на протяжении длительного периода времени. Существует ряд городов, ведущих свою историю и облик из античности. И на протяжении становления образа города, его наполняли черты огромного количества разных стилей и течений архитектуры и скульптуры.

Задумываясь над тем, как на данный момент выглядит город или столица страны, бывшей некогда в составе СНГ, мы понимаем, что наибольшее количество городских построек сохранилось со времен 50-х – 80-х годов прошлого века. Конечно, исторические центры крупных городов выглядят более художественно и изысканно, связь архитектуры и окружающей ее среды в градостроительстве прошлого была неотъемлемым этапом проектирования городской среды. Мы восхищаемся тем совершенным пространственно-пластическим вкусом, которым обладали зодчие предшествующих поколений, позволяющим им с удивительным тактом вписывать в архитектурное окружение произведения искусств. Именно монументальная и монументально-декоративная скульптура на протяжении двух столетий умножала своеобразие европейских столиц. В массовой же строительной практике стран бывшего СНГ сегодня происходит постоянный инфляционный процесс, обесценивающий качество городского пространства. Технические завоевания и научный прогресс, придавшие индивидуальному жилищному строительству как бы налет цивилизации, на доле обернулись трагедией для индивидуума - отсутствием внимания к окружению, потерей в нем художественного разнообразия, гармонии, необходимых человеку. Одна из наиважнейших причин, с нашей точки зрения, - в отсутствии в новых жилых районах даже намеков на подлинную связь городской среды с изобразительным искусством. В погоне за быстрым строительством и развитием сопутствующих

инфраструктур, современные градостроители упускают эстетическую составляющую. И если каждое отдельное здание например в историческом центре города проектируется с какой-то долей художественного вкуса и связью с окружающей средой, то массовая застройка спальных районов пестрит таким китчевым разнообразием форм, расцветок и декора что говорить об эстетике окружающей среды становится совсем неловко. Ведь именно искусство преображает окружение и жизнь человека, апеллирует к его мышлению, воображению и творчеству и поддерживает в нем чувство принадлежности к тому, что мы называем мировой культурой. Эту роль искусства нельзя не признать и сегодня.

Но в данный момент человек и его потребность жить в комфортной городской среде, забыты теми, кто занимается строительством и развитием городов. Понимание городского пространства сводится к неким нормам и правилам, которые делают город однообразным и скучным, лишь формально повышая качество жизни горожан. А ведь право на город – это безусловное право человека, независимо от того, знаем мы о его наличии или нет, говорит Дэвид Харви [4]. «Города и городские агломерации становятся основным сосредоточением деятельности людей, их материальной и духовной культуры, высокоразвитых форм жизни» [1, с. 4].

Готовность к обновлению окружающего мира, направленность на наиболее современные формы деятельности и общения – характерные черты социокультурной активности жителей крупного города, что отражается на освоении ими в повседневной жизни окружающей городской среды, существенно меняет функции дизайна городской среды и актуализирует проблему качества жизни горожан [2]. Возникает необходимость переосмысления социальных процессов и проблем, чтобы разработать новые критерии и средства создания современных публичных пространств.

С переменами в мировой архитектурно-строительной практике 1950-1960-х годов на примере Европы и Америки Активное происходит и стремительное изменение произведений искусства в пространственной среде. Пересмотр взглядов на произведения зодчества, на смысл и характер формы шел параллельно со стремлением найти новый архитектурный язык и новые средства выражения в искусстве, которое начало заявлять о себе как силе, интегрирующей развитие предметно-пространственного наполнения среды. В арсенале городского искусства, использовавшего за последние десятилетия множество материалов и возможностей их перевода в художественную форму, сегодня существуют как традиционные виды (монументально-декоративная живопись и скульптура), так и новые виды и жанры. Среди последних можно проследить линию от контекстуального искусства, связанного с благоустройством и формированием среды, до неэкспрессионистического кинетического искусства. Чаще всего то, что появляется под лозунгом современная скульптура и арт-объект, находит свое место в городских садах, в придомовых территориях деловых и жилых зданий, общественных и культурных центрах, называется публик-арт (публичное искусство). Это

искусство необычно: оно несет функциональную нагрузку, «выступая» в качестве уличной мебели, метафорически обыгрывая, наружные коммуникационные системы или играет роль объемных пластических объектов, как специальных знаков-символов. [7]

Яркими примерами современной интерактивной, несущей также и познавательные функции, городской среды можно назвать Парк искусств Музеон, Москва, Россия - уникальный российский музей скульптуры под открытым небом, в коллекции которого собраны сотни скульптур. На территории парка уживаются памятники советской эпохи, соцреализма, скульптуры отечественных авангардистов, современных художников, а также паблик-арт. Среди монументов — работы Евгения Вучетича, Владимира Лемпорта, Сергея Меркурова, Веры Мухиной и других известных скульпторов.

Примером скульптурных арт-объектов могут служить работы дизайнера Грязный Люкер (Filthy Luker) из Бристоля, Великобритания. Он преобразовывает скучные городские улицы, автостоянки и парки в ирреальные объекты и пейзажи с помощью различных негабаритных скульптур.

Австрийский парк скульптур в городе Грац, Австрия, где более чем 60 скульптур австрийских и международных художников, среди которых могут быть названы Фритц Вотруба, Франц Вест и даже Йоко Оно. Пруды с цветущими лотосами, зеленые газоны и пышные леса стали фоном для современных скульптур. Некоторые из них, например, огромный розовый шар, бетонная лодка, части самолета выглядят как игрушки, разбросанные гигантским ребенком на территории в 70 тыс. кв. метров. Этот парк продолжает активно привлекать к сотрудничеству современных художников, увеличивая количество арт-объектов на природном ландшафте.

В США и некоторых других странах - произведения искусства, предназначенные для улиц, формирующие городскую среду, классифицируют как общественное, публичное искусство (art public), которое художники считают подлинно демократичной. В Америке среди них выделяются имена Роберта Ирвина, Ненси Холт, Ричарда Флешнера, Скотта Бертона, Ричарда Серра, Мери Мисс, Сиаха Арнаджани и других. Они стоят на позиции освобождения произведений искусства от диктата картинных галерей, связанных со сферой рынка и рыночных отношений, необходимости творческого контакта искусства с природой, создании искусства, отвечающего человеческой потребности в художественной осмыслении окружения. В работах этих авторов ярко проявляется союз архитектуры, пространства, ландшафта, уличной мебели, пластических элементов, используются столь различные материалы и средства как камень, вода, земля, кустарники и деревья.[5]

Подобные художественные процессы, потенциально призванные внести ощутимый вклад в дело духовного и эстетического преобразования жилых и общественных зон городов, происходили в те же годы в Европе. Так в формировании городской среды Франции начало этому движению было положено в 50-е годы. Существенным фактором явилась правительственная

программа по культуре, которая предусматривала выделение определенного процента на монументально-декоративные работы при строительстве учебных зданий. С течением времени программа "однопроцентного урегулирования" расширялась, претерпевала изменения, но фундаментальный ее принцип оставался прежним и-действенным для стимулирования художественного процесса.

Анализируя большое количество современных скульптурных работ, выполненных в новой жилой застройке а также в специально-отведенных рекреационных зонах ряда городов Европы, Франции, Германии, Польши, Норвегии и др. следует подчеркнуть черты, характерные для многих из них:

- средовую согласованность,
- разнообразие творческих почерков, стилистических ориентации, формальных приемов, жанровых экспериментов,
- необычность использования материалов.

Необходимо также отметить функции современного городского паблик-арта:

1. Создание психологического комфорта жителей за счет формирования эмоциональной, небанальной и разнообразной художественно выстроенной городской среды.

2. Формирование духа места, уход от типовых городских пространств.

3. Создание отзывчивой городской среды за счет ее интерактивности. Это позволяет сделать городскую среду более гибкой, динамичной, интересной и непредсказуемой.

4. Формирование сомасштабных человеку городских пространств за счет формирования градостроительного партера, который становится основным связующим звеном между архитектурой города и человеком.

Паблик-арт в современном понимании – это часть декоративного оформления городского пространства, часто временная, но никак не художественно оформленный смысловой акцент, со множеством сложных ассоциаций и глубоким обязательным психологизмом высоких переживаний. Паблик-арт развлекает и заинтриговывает толпу, служит элементом привлечения внимания и туристическим объектом, но никак не служит ни источником вдохновения, ни отдыхом от будничных забот ни элементом, утоляющим эмоциональный голод депрессивного характера – глобальной черты нашего времени. Паблик-арт предназначен – это забавный курьез, который не отражает в отличие от настоящего искусства настроения и эмоционального отклика художника, перерабатывающего высокие нравственные идеалы и демонстрирующего некие устои и стандарты широчайшего диапазона человеческой жизни. А что мы имеем по сути? Под видом творческих интерпертаций чаще всего мы видим дилетантизм, натурализм, механические методы, как изобразительные приемы. Название не имеет значения- стрит-арт, паблик-арт, арт-объект, имеют значение только критерии качества – и они известны и незыблемы для истинных профессионалов-художников, искусство прямо обращено к психике человека.

Оно - катализатор творческого потенциала, оно будит воображение и держит в тонусе мышц. Искусство первично – под его впечатлением развивается наука и техника, появляются новаторские идеи в науке и технике и воплощаются в жизнь творческими людьми - Учеными- Создателями. И в общих интересах профессионалов в области искусства- его высокий уровень, ведь публичное искусство- стоит на вершине шкалы качества, по силе его воздействия и размеру охватываемого. Качество публичного искусства сейчас является приоритетом для мирового художественного сообщества. Если же рассматривать паблик-арт как часть шоу-программы для привлечения внимания толпы и туристического объекта, то критерий качества здесь лишь - общественная реакция. Арт-объект в таком случае лишь инструмент для обращения или отвлечения внимания общественности на или от других насущных проблем современности.

Список использованных источников

1. Архитектурно-художественная организация городской и производственной среды. – Л.: Знание, 1983, с.39-42.
2. Гороховодацкая, Е.В. Адаптивные рекреационные пространства в городской среде / Е. В. Гороховодацкая. – Екатеринбург, 2014. – 65 с.
3. Харви Д. Право на город [Электронный ресурс] – URL: http://www.redflora.org/2012/09/blog-post_6.html
4. Монументально-декоративные элементы в системе комплексного благоустройства северных городов.- М.:ЦНТИ, 1979.
5. Проектирование эстетического потенциала городской среды //Проектирование и инженерные изыскания. – 1984. – № 5. – С.20-22.
6. Птицына Л. М. Проблематизация дизайна городской среды в современной культурологии: автореф. дисс. канд. культурологии: 24.00.01/ Л. М. Птицына.– Челябинск, 2012. –14 с.
7. Средства изобразительного искусства городской среды.
8. Федулов, С.П. Социальная инфраструктура современного города [Электронный ресурс] – URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/958/991/1219/019.FEDOULOV.pdf>.

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНІВ. ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ. ЛАНДШАФТНЕ ПЛАНУВАННЯ

*Музиченко Ганна В'ячеславівна, д-р політичних наук, професор,
кафедра політичних наук Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Територіальне планування є сучасним інструментом забезпечення сталого розвитку регіонів, оскільки враховує три складові у їх взаємозв'язку та взаємозалежності: довкілля, населення та господарство.

Територіальне планування в Україні знаходиться в сфері впливу державної регіональної політики, є її провідним чинником, який впливає на інші процеси та сфери соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів і окремих територій.

В Україні нормативно-правове регулювання планування розвитку територій характеризується фрагментарністю та суттєвою не інтегрованістю компонентів (соціально-економічне, стратегічне та власне територіальне планування), безсистемністю заходів та значними часовими проміжками між затвердженням і реалізацією положень взаємопов'язаних нормативно-правових актів. При цьому нормативно-правова база в Україні відрізняється своєю формальною сформованістю, хоча й потребує удосконалення, особливо у частині узгодженості стратегічного та територіального планування.

Безпосередньо питання територіального планування регулюють чотири Закони України: «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про генеральну схему планування території України» та «Про регулювання містобудівної діяльності». Водночас вплив на систему територіального планування в Україні здійснюють нормативно-правові акти з питань державної регіональної політики України, зокрема Закон України «Про засади державної регіональної політики» [2].

Відповідно до норм законодавства на регіональному рівні розробляються:

- схеми планування територій областей та регіонів, окремих їх частин;
- стратегії розвитку регіонів, плани заходів щодо їх реалізації;
- щорічні програми соціально-економічного розвитку регіонів;
- державні цільові програми щодо розвитку окремих територій, зокрема тих, що входять до складу європейських регіонів.

Суттєвою проблемою в Україні залишається певна неузгодженість стратегічного та територіального планування. З точки зору національного законодавства та практики управління вони є окремими аспектами державної регіональної політики, що мають різний зміст та регулюються різним

законодавством. Розроблення та реалізація стратегії регіонального розвитку та документів територіального планування (генеральні плани населених пунктів та регіональні схеми) між собою не пов'язані, хоча саме останні мають більш стратегічний характер, враховуючи строк їх реалізації та глибину перетворень, які в них закладаються. За таких обставин стратегії розвитку регіонів мають формальний характер і фактично не впливають на соціально-економічні та екологічні процеси, зокрема й на характер реформ. Досить низьким через це залишається рівень забезпеченості територій актуалізованою планувальною документацією, що стримує також інвестиційні процеси, визначення довгострокових перспектив розвитку, впровадження принципів зонування тощо.

Суттєвим недоліком у частині нормативно-правового регулювання у сфері територіального планування є ігнорування або недотримання норм і вимог чинного законодавства різноманітними суб'єктами, зокрема внаслідок корупційних зловживань. Такий стан речей призводить до суттєвих диспропорцій соціально-економічного розвитку громад, дисбалансів територіального розвитку, що позначається на якості життя населення, посиленні загроз природних та техногенних катастроф, збільшення навантаження на довкілля, нераціонального природокористування, хаотичної, нерегульованої забудови тощо.

Крім того, чинна законодавча база з питань правового регулювання територіального планування в Україні потребує подальшої імплементації європейських принципів та підходів щодо регіонального розвитку. Особливо це стосується тієї частини законодавства, яка регулює розвиток прикордонних регіонів України.

Українські регіони Дунайської стратегії мають виключне географічне розташування і в адміністративному плані представлена чотирма областями України, частково розташованими в басейні річки Дунай: Одеська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатські області. Регіон має свою специфіку, яка обумовлена істотним природно-кліматичним та ландшафтним різноманіттям, неоднорідністю соціально-економічного розвитку, наявністю анклавів і складається з двох частин – Карпатської (Закарпатська, Чернівецька та Івано-Франківська області) та Одеська область. Все це визначає додаткові особливості планування розвитку цих регіонів та основі комплексного підходу і узгодженості пріоритетів, завдань та заходів в межах Дунайсько-Карпатського регіону. Ці особливості впливають на планування розвитку територій і мають враховуватися в його процесі.

Таке географічне розташування, соціально-економічні особливості та структура природно-ресурсного потенціалу української частини Дунайського регіону визначають специфіку планування, яка потребує врахування в усіх документах, що передбачають стратегічні перспективи розвитку територій. При цьому питання екологічного, соціодемографічного та економічного розвитку мають знаходити своє відображення у планувальній документації з відповідним акцентом та більш чітким визначенням планувальних перспектив на рівні

реалізації конкретних економічних проектів та комплексних програм розвитку. Суттєвим аспектом є розвиток регіонів на принципах збалансованості природокористування та сталого розвитку та врахування глобальних змін клімату, які впливають на стан ландшафтів та життєдіяльність населення.

Наведені характеристики вимагають для кожного регіону нові, унікальні підходи у плануванні з урахуванням реалізації Дунайської стратегії ЄС.

Узагальнено основний потенціал регіонів зосереджений у таких напрямках, що відповідають Дунайській стратегії ЄС:

- транскордонному співробітництві, зокрема у реалізації спільних проектів;
- транспорті та покращенні комунікацій і зв'язків;
- посиленні енергетичної самодостатності;
- сільському господарстві, зокрема органічному;
- розвитку природно-заповідного фонду у поєднанні з розвитком рекреації і туризму;
- прикордонній та громадській безпеці;
- покращенні планування загалом, зокрема завдяки використанню європейських принципів і підходів, просування реформ за підтримки європейської спільноти [1, с. 23].

Реалізація Стратегії ЄС для Дунайського регіону відкриває нові можливості для стратегічного планування розвитку територій, які входять до його української частини, з одного боку, а з іншого – висуває певні вимоги до процесу територіального планування розвитку української частини Дунайського регіону з урахуванням транскордонних і транснаціональних аспектів, в основу яких покладені плани розвитку загальноєвропейської інфраструктури, захисту довкілля та управління природними ресурсами, гарантування безпечних умов проживання для мешканців Дунайського макрорегіону, а також подолання регіональних диспропорцій розвитку в його межах.

Стратегічне планування розвитку українських регіонів, що входять до Дунайського басейну, має базуватися на наступних компонентах:

- узгоджених на міжнародному рівні планах розвитку Дунайського регіону та окремих його секторів економіки і життєдіяльності, обов'язково враховуючи при цьому міжнародні зобов'язання України, зафіксовані в міжнародних конвенціях і угодах, підписаних Україною та ратифікованих Верховною Радою України, які згідно чинного законодавства України вважаються його частиною;
- врахуванні власне положень Дунайської стратегії під час розроблення нових, оновлення або коригування чинних документів, які визначають стратегічний характер і завдання розвитку територій;
- на особливостях національного законодавства України, яке визначає засади державної регіональної політики України та принципи територіального планування як одного з найважливіших інструментів розвитку територій (регіонів та населених пунктів).

Аналіз документації, яка відображає рух України та перш за все, прикордонних регіонів Дунайського басейну, свідчить про неефективність державної регіональної політики щодо таких регіонів.

Серед найбільш очевидних прикладів можна назвати державну Програму комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004-2011 роки, яка спрямовувалася на вирішення актуальних проблем південної частини Одеської області. Проте ефект від реалізації цієї програми отриманий не був, більшість проблем не була вирішена.

Слід зазначити, що український уряд через деякий час вдруге звернув увагу на проблематику розвитку Українського Придунав'я, зокрема була схвалена Концепція Державної цільової регіональної програми розвитку Українського Придунав'я на 2014-2017 рр. проте розробка цього документу мала той же методологічний підхід, що й для попереднього документу 2004 року, зокрема у ньому були проігноровані питання територіального планування та забезпечення територій планувальною документацією для реалізації інвестиційних проектів. Окрім цього, як у 2004, так і у 2013 році розробка програми не ґрунтувалася та стратегічному цілісному баченні розвитку регіону. Хоча у 2013 році вже сформувалася сучасна система територіального планування в Україні з відповідними законодавчими вимогами [1].

Аналіз наявної планувальної документації для забезпечення інвестиційного розвитку територій станом на жовтень 2017 року свідчить про наявність таких схем планування територій в усіх чотирьох прикордонних областях Дунайського басейну, при цьому Івано-Франківська область затвердила такий документ лише у червні 2017 року, тоді як три інші області затвердили їх ще у 2004-2013 рр. Необхідно зазначити, що строк дії положень схем планування становить 20 років, тому такий часовий розбіг негативно відображається на планувальних перспективах цих областей як єдиної української частини Дунайської стратегії. Крім того, стало зрозуміло, що вона не відповідає перспективним завданням сталого розвитку територій.

Загалом планування розвитку територій України можна охарактеризувати як тривалий у часі і складний організаційно і технічно процес, у ході якого необхідно опрацювати значну кількість даних, актуалізувати топографо-геодезичну основу та сформулювати стратегічне бачення розвитку регіону за базовими та пріоритетними секторами розвитку на десятки років наперед. Разом з тим суттєвою стороною планування є прогноз змін щодо модернізації або трансформації основних компонентів – економіки, природокористування, системи розселення та демографічного розвитку, визначення їх напрямків з урахуванням ресурсної складової. При цьому процес планування потребує урахування міжнародного законодавства України та особливостей прикордонних територій, що входять до складу європейських регіонів, як-то Дунайський регіон. Стратегічним завданням комплексного бачення є наближення характеру внутрішнього планування розвитку територій в Україні до Дунайської стратегії та загалом до європейських принципів і підходів.

Список використаних джерел

1. Комплексне бачення участі України в реалізації стратегії ЄС для Дунайського регіону / Під заг. ред. І. В. Студеннікова. – Одеса, 2015. – 153 с.
2. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 року №156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

*Габрель Микола Михайлович, доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри архітектурного проектування,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ВИМОГИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОСТОРОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Актуальність. На сьогодні дослідження умов і чинників безпеки держав і народів знаходяться насамперед у полі зору військових, аналітиків і політологів. Існують спеціальні інституції, які вивчають різні аспекти війни і миру, зокрема Стокгольмський міжнародний інститут досліджень миру (SIPRI). В Україні також функціонують інститути вивчення проблем національної безпеки. Національна безпека стосується не лише проблеми війни і миру, а й екологічної; ресурсної, інформаційної та криміногенної безпеки, захисту духовних і культурних цінностей народу. На нині ці актуальні проблеми досліджуються переважно незалежно, хоч їх взаємозв'язки й гострота вимагають системного підходу та участі фахівців різних предметних сфер.

Зміцнення національної безпеки потребує удосконалення методології просторового аналізу й обґрунтування напрямів просторової організації й розвитку територіальних систем високого рівня ієрархії. Постають *завдання*: обґрунтувати модель для характеристики, аналізу й оцінки просторових ситуацій у геополітичному і національному вимірах безпеки; здійснити аналіз та дати оцінку просторової ситуації в Україні щодо загроз для держави; визначити вимоги і підходи просторової підтримки національної безпеки держави.

Виклад матеріалу. I. Теоретично-методологічні передумови аналізу загроз національній безпеці. Конфлікти й загрози з погляду на генезу класифікуємо на: ідеологічні; релігійні; етнічні; територіальні; економічні. В цілому можна виділити конфлікти цілей та умов.

З урахуванням моделі багатовимірного простору [1] чинники загроз національній безпеці доцільно поділити на:

1) **умови:** *природно-кліматичні* (клімат; рослинність; рельєф; геологічні умови; річкова мережа, водні перешкоди; ґрунти); *розміщення* (доступ до моря; організація кордонів; пов'язаність території); *геополітичні* (участь держави у міжнародних організаціях; підтримка міжнародних структур);

2) **функціональні:** *гуманітарні* (розвиток людини, демографічне відтворення, забезпечення потреб людини і суспільства); *економічні* (бюджет на оборону, валовий національний продукт, обсяги закордонної торгівлі, доступ до

закордонних ринків, борг держави, стабільність валюти, промислові можливості, сільськогосподарський потенціал, джерела енергії, природні багатства, торговий флот, розвиток технологій); *оборонні* (організація й забезпечення армії, атомна зброя, кількість військових, якість озброєння, вишкіл солдатів, мобільність армії, знання території, зв'язок, рід армії, стратегія і тактика, контроль стратегічних місць і об'єктів, патріотизм та моральність армії, пропаганда); *політичні* (державна політика, адміністративний устрій, ідеологія, дипломатія, суверенітет, ефективність уряду, політична стабільність);

3) **суспільні** — *кількість, якість та суспільні відносини* (етнічна та релігійна однорідність, кількість мешканців, рівень охорони здоров'я, вікова структура суспільства, злочинність, натуральний приріст населення, рівень суспільної інтеграції, патріотизм, рівень освіти та наукові кадри, стандарт проживання й рівень бідності, рівень безробіття, дискримінація);

4) **геометричні** — *території, розселення і розпланування* (конфігурація та розмір держави, протяжність кордонів, система розселення, транспорт і комунікаційна мережа, заселення держави й окремих регіонів);

5) **часові** — *вік держави та її структур, історичний досвід державотворення і традиції* (людська пам'ять про трагічні події й перемоги, наявність пам'ятних об'єктів).

Виділені вектори включають увесь масив характеристик, які застосовуються в аналізі просторових ситуацій, дають можливість упорядкувати інформацію з урахуванням вимог системності й ієрархії, цілісності методології аналізу, оцінки та обґрунтування рішень організації систем. Розгляд масиву міжвекторних взаємодій (подвійних, потрійних і т.д.) вказує на існування комбінацій, які відіграють провідну роль у досліджуваному явищі й є пріоритетними в національній безпеці.

Подвійні поєднання просторових характеристик подано у табл. Розглядаючи модель під кутом зору *функції безпеки* (оборони), відзначимо, що будь-яка функція реалізується в координатах «людина – умови – геометрія – час». Для виконання її необхідні відповідні ресурси, що належить до виміру умов. Функції, у т.ч. оборонні, реалізуються в геометричному просторі й займають його певну частину. На їх реалізацію витрачається час, який має важливе значення в організації систем. Людина виступає і суб'єктом, і об'єктом діяльності в національній безпеці. Отже, національна безпека описується п'ятивимірним простором, кожен вимір якого має певні показники й характеризується відповідним потенціалом. Потенціал простору формують речовинна, енергетична, інформаційна, часова та людська складові. Цей теоретично-методологічний інструментарій аналізу загроз національній безпеці дозволяє виділити в просторових координатах зони концентрації напружень, що створюють конфлікт усередині системи, та взаємодії з оточенням.

Таблиця. Джерела можливих напружень і загроз національній безпеці в територіальних системах

Просторові чинники	Людина L	Функція F	Умови X	Геометрія G	Час T
Людина L	Цілі та стратегії Ідеологія та менталітет Духовність і культура Рівень самоорганізації Рівень неоднорідності	Економічна діяльність Гуманітарна політика Зовнішня політика Оборонна політика Інформаційна політика	Рівень життя Екологічна безпека Криміногенна безпека	Територіальний устрій Територіальні претензії Прикордонні конфлікти	Трактування історії Часові пріоритети Динаміка чисельності населення Перспективи розвитку
Функція F	Функціональні стратегії Ефективність функцій Зайнятість населення Обороноспроможність	Гуманітарні Економічні Політичні Оборонні	Технологічний рівень Конкурентоспроможність Інвестиційна безпека Ринки збуту Технологічні впливи	Функціональна структура території Ступінь технологічного освоєння земель, лісів, водних ресурсів	Розвиток виробництва та інфраструктури
Умови X	Рекреаційний потенціал Безпека стихії Використання природних ресурсів	Ресурсний потенціал Ресурсна залежність	Природні ресурси (земля, вода, ліси, копалини, поновлювальна енергія) Розміщення Геополітичні	Заповідні території Рекреаційні зони Забруднені території	Динаміка умов (покращення, деградація) Інтенсивність споживання і відновлення природних ресурсів
Геометрія G	Щільність населення	Протяжність магістральних сполучень	Протяжність кордонів Території особливого режиму	Територія Транспортна мережа Розселення	Динаміка площ земельних угідь, лісів Динаміка розвитку транспортної мережі
Час T	Стабільність характеристик людського вектора	Функціональна стабільність Своєчасність функцій	Стабільність умов	Територіальна стабільність	Історія Сучасність Перспектива

Виділяються фактори: керовані – некеровані; суттєві – несуттєві; конфліктні – неконфліктні. Тобто не всі взаємодії й напруження між вимірами матимуть прояв у вигляді загроз і конфлікту. Сформульована модель дозволяє визначити величину загроз та характеристики можливої загрози — час тривання, результат тощо.

II. Застосування пропонованої моделі на прикладі можливих загроз для України. Порівняємо виміри простору та виявлення ймовірних напружень, які можуть виникнути на їх перетині.

1. *Вимір умов* — природно-ресурсних, розміщення та геополітичних. Зупинимось коротко лише на геополітичних умовах. Міжнародне становище України погіршується, глобальні зміни й події відбуваються надзвичайно динамічно і погано прогнозуються. Відзначається регрес України у взаєминах з сусідніми державами й регіональними партнерами — ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова). Послаблення позиції України відзначається здачею Севастополя, Харківськими угодами, політикою безконечних поступок, що веде до маргіналізації України у світі. Україна неефективно використовує своє нове положення — інтегруючись, геополітично зберігати свою ідентичність, реально залишатися партнером Європи в підтримці європейських цінностей на пострадянському просторі.

2. *Функціональний вимір* держави (гуманітарна, економічна, політична та оборонна функції) включає стан економіки, армії, політично-адміністративну діяльність та гуманітарну сферу. Політико-оборонна діяльність України містить ознаки авторитаризму. Україна має значні ресурси для амбітних геополітичних цілей, проте зі зміною оточення, зростанням нових поколінь надалі зберігаються пострадянські відносини в певних сферах і регіонах. Наша держава допустила створення олігархату в умовах пострадянських трансформацій економіки; не створила ефективних механізмів економічно-правового контролю багатих людей; реально не розвиває й не підтримує малий бізнес і соціальний захист населення.

3. *Суспільний вимір*. Як зазначає Б. Гаврилишин [2], головною складовою суспільного ладу, а отже, і суспільного (людського) виміру, є цінності (індивідуалістсько-конкурентні, групово-кооперативні й егалітарно-колективістські). Характеристиками виміру «людина» є ідеологія і ментальність, духовність і культура, рівень організованості та рівень неоднорідності.

В умовах посилення відкритості держав зростають процеси дифузії (взаємопроникнення систем) — через Інтернет, ідеологічні цінності, друковане слово та інші засоби. Можуть виникнути напруження на перетині вимірів простору й інтересів різних систем. Важливою характеристикою перетину людських вимірів сусідніх систем може стати відмінність ідеологій. Боротьба ідей може переходити в площину конфлікту. Значні національні меншини в Україні є мостиком проникнення сусідніх систем, що може стати головним об'єктом дестабілізації — особливого значення набувають питання виваженості. Україна держава багатонаціональна, не об'єднана релігією, історією чи культурою. Формування громадського суспільства дозволить блокувати непродумані рішення. Держава і її економіка не узалежнилися від емігрантів, володіють високоефективним людським

ресурсом, проте відбувається неконтрольований відплив кадрів з України, а в науку та молодь інвестуються незначні ресурси.

4. *Геометричний вимір* (географічне положення, територія, розселення): незважаючи на адміністративно-територіальну реформу, коли реальна влада переходить до первинної територіальної одиниці, зберігається неефективний розподіл функцій (пропоновані реформи часто мають формальний підхід). На практиці ресурсами територіальна громада продовжує розпоряджатися лише в межах населеного пункту.

5. *Часовий вимір* (історія, сучасність і перспектива). Україна є молодою незалежною державою, що відроджується на своїй тисячолітній історії. Історія при цьому виступає, на жаль, фактором дестабілізації — результат тривалого бездержавного статусу нашої держави. Держави-сусіди успішно використовують цей вимір простору для зміцнення своєї безпеки, об'єднання народу й ефективного розвитку.

Проаналізувати всі взаємодії (два, три, чотири та п'яти) між вимірами немає можливості через обмаль обсягу виступу. Узагальнений аналіз взаємодії вимірів дозволяє здійснити *оцінку просторової ситуації щодо національної безпеки України*. Взаємодія оборонного й геополітичного вимірів вказує на те, що Україна не є самодостатньою й самостійною в питаннях власної безпеки. Для України важливою є ресурсна безпека, збереження контролю над ресурсами й економікою держави. Okремо варто виділити енергетичну безпеку — структура народного господарства, система розселення роблять Україну в цьому відношенні найменш ефективною країною Європи. Об'єктами, що знижують ці показники, є малорентабельні виробництва. Ця обставина вимагає використання нових технологій і автономних систем енергозабезпечення, а також удосконалення просторової організації держави. Енергетична безпека вимірюється показниками споживання енергії, механізмами їх передачі й системою споживання, енергетичною ємністю, енергозбереженням і раціональністю використання. Важливим з ресурсної частини безпеки є виробництво продуктів харчування (продовольча безпека). Підкреслимо високий рівень забезпечення сільськогосподарськими угіддями й урожайністю земель. Проте політика нових «латифундистів» в окремих регіонах України може створити загрози для держави, гострі суспільні конфлікти. Село є цементуючою субстанцією України і його чергове руйнування (після голодомору й колективізації) новою колонізацією зруйнує державу.

Інформаційний потенціал визначається сукупністю духовного, культурного, наукового «продукту». Його можна виразити кількістю вищих навчальних закладів і студентів, обсягами виробленої наукової продукції, кількістю фахівців найвищої кваліфікації й науковців, розвинутістю комунікаційних та інформаційних систем. Для інформаційної безпеки держави сьогодні вирішальним є створення умов для продукування інформації, вивільнення людей з неефективних галузей для їх використання в інтелектуальній сфері. Особливо важливою для України є інформаційно-культурна безпека, яку слід трактувати як здатність спільноти країни культивувати свої традиції та культуру, виховувати майбутні покоління, що

розвиватимуть національні цінності. На жаль, в Україні не лише не розвиваються, а й свідомо руйнуються ці цінності: спостерігається брак системності в означених питаннях, робляться непродумані кроки або й свідоме руйнування навіть уже існуючого.

Важливою є *міграційна безпека*. Непродумана й несистемна внутрішня політика обумовлює «вимивання» з країни інтелектуальної частини суспільства для праці й проживання за кордоном. Можуть виникнути проблеми в Україні як «відстійнику» для емігрантів — нема системних механізмів роботи в цьому питанні, хоч процеси характеризуються високою динамікою у зв'язку з географічним та геополітичним положенням Української держави.

Техногенна безпека сьогодні важлива не лише щодо об'єктів атомної енергетики, а у зв'язку з руйнуванням матеріальної бази й застарілістю основних фондів виробництва технологічно складних об'єктів, у т.ч. енергетики, військової інфраструктури.

III. Формування просторових структур підтримки національної безпеки України на рівні держави і регіонів. Стратегічною метою держави в цій сфері є створення ефективних умов забезпечення своїх інтересів, збереження незалежності, територіальної цілісності й недоторканності шляхом усунення зовнішніх і внутрішніх загроз. Мета «зміцнення простору» полягає в підвищенні ефективності превентивної діяльності в обороні й створенні умов для тяглості функціонування держави; досягається відповідним формуванням просторової структури держави з урахуванням мілітарних, природних, техногенних та інших загроз. Слід створити умови для:

- виконання своїх завдань збройним силам держави в категоріях її обороноздатності, визначення місцезонаштування військових об'єктів у матеріалах просторового планування;

- ефективних структур загосподарювання простору, росту їх самодостатності, стримування надмірного розростання надвеликих урбанізованих і господарських структур, знищення яких зруйнувало б суспільно-економічний потенціал держави;

- ефективного функціонування соціальної, інженерної, транспортної та інфраструктури надзвичайних ситуацій.

Вимоги безпеки мають реалізовуватись при творенні системи розселення, розміщення об'єктів оборонної промисловості, розвитку технічної інфраструктури, зокрема розподілу трубопроводів і транспортних систем (мостів, переправ). Важливим є створення ефективної мережі телекомунікацій та енергозабезпечення з підключенням до різних джерел живлення, збільшення автономності енергетичних систем на регіональному рівні тощо. Вимоги оборони й безпеки повинні бути дотримані на всіх рівнях просторового планування в напрямі створення умов для функціонування збройних сил і розбудови відповідної інфраструктури, резервування територій для стратегічних цілей

Висновки

2. Методологічний інструментарій аналізу загроз національній безпеці дозволяє виявляти існуючі напруження в системах, наявні та можливі суперечності, обґрунтувати шляхи їх усунення; створює передумови для розробки прикладних

методик аналізу та синтезу загроз систем на різних ієрархічних рівнях. Закладена ідея використання моделі п'ятивимірного простору держави для обґрунтування підходів до зміцнення національної безпеки. Тут можливий підхід використання всього масиву інформації і розгляду всіх вимірів та їх взаємодій. Враховуючи труднощі параметризації частини з них слід застосовувати методи якісного аналізу, таким чином вдається врахувати характеристики, які не піддаються кількісному вимірюванню. Зберігається недолік суб'єктивізму в оцінках ситуацій, а тому слід ширше застосовувати експертні методи.

3. Виділені чинники підвищення безпеки держави за ступенем впливу на проблему можна розділити на загальні й спеціальні, лімітуючі й стимулюючі. Лімітуючі визначають можливості існування системи в певних умовах. До спеціальних відносяться ті, що стосуються тільки певних регіональних ситуацій. На загрози та результати конфлікту вплив мають величина території, система річок, політична стабільність, історичний досвід державотворення, етнічна однорідність і кількість поселень, природні багатства, рівень освіти населення, рівень бідності.

4. Використання запропонованої методики для аналізу можливих загроз окреслює вимоги до просторової політики держави. Проте в майбутньому слід розглядати увесь масив просторових взаємодій України для прогнозування можливих загроз і превентивних реакцій на них

Список використаних джерел

1. Габрель М. М. Просторова організація містобудівних систем : моногр. / М. М. Габрель ; [Нац. акад. наук України; Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – К. : Видавничий дім А.С.С, 2004. – 400 с.
2. Гаврилишин Б. Д. Дороговказ в майбутнє / Б. Д. Гаврилишин. – К. : Основи. – 238 с.
3. Коротаев А. В. Урбанизация и политическое развитие Мир-Системы: сравнительный количественный анализ / А.В. Коротаев, Л.Е. Гринин // История и математика: макроисторическая динамика общества и государства. – М. : Комкнига, 2007. – С. 102–141.
4. Моисеев Н. Н. Алгоритмы развития / Н. Н. Моисеев. – М. : Наука, 1987. – 304 с.

*Перегуда Євген Вікторович, доктор політичних наук, професор,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
Місержи Світлана Дмитрівна, кандидат політичних наук, доцент,
Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця*
**ЗЕМЕЛЬНА СКЛАДОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК
ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНУВАННЯ**

В опублікованій на сайті Національної спілки архітекторів України Національній доповіді «Про стан справ і перспективи архітектурно-урбаністичної сфери» [14] є підрозділ 1.5 «Безсистемність територіального управління». Однією з причин такої безсистемності у ньому названо «вузький

прогнозовий горизонт мислення влади», яка «переважно обмежується миттєвими інтересами, в кращому випадку в міжвиборчий період». З цим не можна не погодитись. Відтак логічно буде зробити висновок, що системність прийде тоді, коли з'явиться такий суб'єкт планування, який буде мислити на більш-менш стратегічну перспективу.

Водночас у доповіді відсутні будь-які рекомендації, що для цього треба робити. І хоча в ній перераховуються суб'єкти правового регулювання, скоріше цей список сформований за принципом «згадати усіх». До нього увійшли аж 13 суб'єктів (архітектор-урбаніст; громадянин; органи державної влади - по кожній з гілок влади: законодавча, виконавча, судова; органи місцевого самоврядування; органи самоорганізації; громадянське суспільство - громадські організації; НСАУ – Спілка; інші професійні спільноти, які виступають суб'єктами самоврядних професійних організацій; замовник на конкретний об'єкт; страховик; власник об'єкта; експлуатуюча організація; навчальні заклади). Хто є пріоритетним для взаємодії? Які механізми взаємодії? На ці та інші питання у доповіді відповідей немає.

Перспектива появи суб'єкта стратегічного територіального планування країни пов'язана не з одним або групою конкретних заходів. Це може стати результатом лише в цілому консолідації суспільства на усіх його рівнях – від рівня села до загальнонаціонального рівня, появи відповідальних перед суспільством політичних сил, які будуть здатні вирішувати проблеми країни в режимі суспільного діалогу тощо. Рамки тез не дають змогу навіть на самому загальному рівні висвітлити усі рекомендації з цих питань. Тому ми обмежимося одним питанням, вирішення якого є важливою передумовою становлення системних підходів до територіального планування країни.

Стратегічне планування (а не управління в ручному, реактивному, режимі) можливе лише за наявності господаря. Якщо брати сферу просторового планування за межами населених пунктів, то в першу чергу, на нашу думку, йдеться про становлення власника земель. Раніше один з авторів цього матеріалу у своїх працях [17; 18] спробував довести, чому саме земельне питання є центральним в ході нинішньої політики децентралізації.

Агропромисловий комплекс розглядається нинішньою владою як стратегічна галузь, як джерело модернізації країни. Це значною мірою пов'язане з кризою у важкій індустрії, несприятливою ситуацією на світових ринках. Водночас наявним у неї земельним ресурсом Україна розпоряджається неефективно. Досить сказати, що частка сільськогосподарських земель в Україні (71,3%) у 6,5 разів перевищує середній світовий показник (11%), а орних земель на душу населення (0,80 га) в ній у 6 разів більше за ФРН та Великобританію, понад вдвічі більше за загальносвітовий показник (0,35 га) [5]. Питома вага сільського населення – близько третини, чого немає в жодній розвинутій країні. Вище цей показник лише у Польщі (39%), проте цікаво, що частка зайнятих у сільському господарстві Польщі нижче, ніж в Україні [1]. Отже, в Україні існує аграрне перенаселення [8]. Усе це свідчить не лише про низьку продуктивність сільського господарства України, що веде до надвеликої

собівартості продукції, а й про значний потенціал земельної власності з точки зору саме ландшафтного планування, оскільки майбутні хазяї земель будуть вимушені виводити значну частину сільськогосподарських земель зі сфери сільськогосподарського виробництва.

В останні місяці суспільно-політичні події у сфері майбутнього перерозподілу земель за межами населених пунктів значно інтенсифікувались. Тому варто висвітлити інформаційний ряд, щоб аналізувати, до чого це може призвести.

У серпні 2017 р. Прем'єр-міністр доручив підготувати проект законодавчого врегулювання управління землями в межах об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ підготувало законопроект. 6 вересня проект був ухвалений урядом. Він передбачає передачу ОТГ повноважень з управління державними землями – розпорядження ними, передачі у власність та користування, зміни цільового призначення приватних земель, передачі в оренду тощо. У держави залишаються повноваження з розпорядження стратегічними ділянками [11].

В середині вересня було нарешті оприлюднено прийняту ще у червні постанову Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) про впровадження пілотного проекту щодо проведення електронних земельних торгів [9].

Внесений на розгляд парламенту законопроект не був схвально прийнятий у профільних парламентських структурах. Комітет з питань аграрної політики зареєстрував проект постанови про відхилення проекту, а 4 жовтня низка народних депутатів внесла альтернативний законопроект, який передбачає передати регіонам повноваження навіть з контролю за використанням та збереженням земель, призначення інспекторів тощо.

24 жовтня на засіданні Ради регіонального розвитку у присутності Президента України КМУ відсторонив Олега Цвяха з посади голови Держгеокадастру, а наступного дня звільнив його з посади. Приводом стала скарга голови однієї з райдержадміністрацій. Екс-керівникові закидали гальмування виділення ділянок ветеранам АТО, але головне – призначення у регіони «смотрящих» тощо.

9 листопада Верховна Рада вносить зміни до законодавства про державну службу. Були скасовані конкурси, на підставі яких КМУ мав подавати Президенту України кандидатури глав місцевих держадміністрацій. Водночас було скасовано заборону на членство глав адміністрацій у політичних партіях [6].

Наступного дня на засіданні Національної ради реформ глава держави заявив про необхідність ліквідації подвійних реєстрів на земельні ділянки [19], зміни функцій кадастру та передачі місцевим бюджетам повноважень щодо розпорядження землею [16]. Водночас Петро Порошенко заявив про необхідність найскорішого, до кінця 2018 р., заповнення Держгеокадастру, внесення до нього інформації про усі земельні ділянки [20].

Слід зазначити, що інтереси правлячих політичних сил у сфері перерозподілу державних земель значно змінились за останні роки. Як відомо,

у 2001 р. Земельний кодекс наклав мораторій на приватизацію земель сільськогосподарського призначення. З того час мораторій постійно продовжується. Протягом тривалого періоду причиною цього була невирішеність питання з розмежуванням земель за межами населених пунктів між державою та місцевими громадами. У 2012 р. парламент нарешті вирішив це питання. Він ухвалив закон, за яким землі за межами населених пунктів, якщо вони не були приватними, автоматично оголошувались землями державної власності, а розпорядження ними переходило до держадміністрацій [7]. Це рішення було пов'язане з централізованою політичною структурою попередньої влади, однозначним домінуванням в органах влади однієї партії, наявності у владі визнаного арбітра в особі тодішнього глави держави. Логічно, що землі мала розподіляти держава, у якій бенефіціаром була одна партія. Але це рішення не призвело до зняття мораторію та інтенсифікації розподілу земель за межами населених пунктів. На нашу думку, це було пов'язане з тим, що тодішня влада централізованою та організованою була лише ззовні. Насправді усередині правлячої партії були суперечності не менші, ніж у стані сьогодишньої влади, але вони були витіснені з центрального, загальнодержавного, рівня на нижчі рівні суспільного управління, зокрема на регіональний рівень, на рівень відносин між територіальними органами центральних органів виконавчої влади, структурами місцевих держадміністрацій, органами місцевого самоврядування, що й блокувало перерозподіл земель.

Після зміни влади у 2014 р. прагнення еліт щодо перерозподілу земель не змінилися, але змінилися інститути, які визначали механізми такого перерозподілу. Влада навіть формально перестала бути централізованою, стала плюралістичною. Жодна політична сила у ній не має контрольного пакету. Це призводить не лише до зміни форми державного правління й повернення до редакції Конституції від грудня 2004 р., а й до зміни політики у багатьох сферах, й зокрема до проголошення політики децентралізації. З одного боку, це було пов'язане зі стрімкою активізацією внаслідок Євромайдану громадянського суспільства та скороченням ресурсів державного центру, з іншого – це давало змогу усім партіям – бенефіціарам влади – отримати свій шмат влади та ресурсів на місцевому рівні. Механізмом такої інвазії партій на місцевому рівні став інститут об'єднаних територіальних громад.

Доказом цього, на нашу думку, стали результати виборів до ОТГ наприкінці жовтня цього року. Хоча, за даними Комітету виборців України, представники БПП «Солідарність» були обрані головами 60 ОТГ, в частині депутатського корпусу та електоральної підтримки президентська сила не має контрольного пакету. За кількістю депутатів вона навіть поступилася одній з інших парламентських партій [22]. Причому своїх депутатів та навіть голів ОТГ мають не лише парламентські, а й зовсім дрібні партії, як-от «За конкретні справи», «Сила людей» тощо. Більше того, навіть серед партійних кандидатів, за деякими даними, частіше перемагали ті, хто самовивсувався [3]. Таким чином, влада на рівні ОТГ підтвердила плюралістичний її характер.

Водночас заходи бюджетної та іншої децентралізації, які здійснювались урядом у попередні роки, мали неоднозначні наслідки. Як свідчать результати дослідження Міжнародного центру перспективних досліджень, у 2016 р. показник фінансового здоров'я міст за 10-бальною шкалою зріс з 5,6 до 6 балів, але цей самий показник щодо регіонів, навпаки, знизився з 6,4 до 5,9 балів [4].

Відтак політика децентралізації потребує суттєвого ресурсного посилення регіонів. Єдиним очевидним таким ресурсом й є земельна власність [15], що, як ми бачили вище, співпадає з інтересами політичних сил й з чим й була пов'язана поява законопроекту про передачу ОТГ повноважень з розпорядження державними землями.

Областями зі значними масивами земель держвласності є Сумська, Чернігівська, Вінницька, Кіровоградська, Харківська, Полтавська, Дніпропетровська, Одеська. Тут сконцентровано по 470-637 тис. га земель сільгосппризначення. Доходи від введення їх в обіг оцінюють у 10-20 млн. доларів США на одну область. Кошти планується використати на будівництво доріг, соціальних об'єктів тощо. Слід зазначити, що у 2014-2015 рр. через земельні аукціони було передано в оренду 12,5 тис. га земель державної та 2,4 тис. га – комунальної власності. По землях некомерційного призначення середня орендна плата склала відповідно 87,1 тис. та 10,3 тис.грн./га на рік, що, на думку експертів, свідчить про більшу ефективність управління саме органами місцевого самоврядування.

Відтак складовим « нової » влади – партіям та організаціям – при розподілі землі вигідно мати справу не з державою, а з місцевим самоврядуванням у тих одиницях, де вони мають вплив. Інструмент ОТГ зручний для цього. З одного боку, він далекий від центру, з іншого – достатньо великий, щоб відсікти від битв за землю місцевий бізнес. Агентами партій у цій сфері, тобто партійним інструментом освоєння земель стануть аграрні холдинги [13]. До речі, 9 листопада з'явилися результати дослідження на замовлення Української аграрної конфедерації, згідно з якими агрохолдинги краще хазяйнують за фермерів [12].

Але, з огляду на наведений інформаційний ряд, між бенефіціарами влади (включно тими, які після Євромайдану входили до правлячої коаліції, але пізніше заявили про свою опозиційність) відсутній консенсус з цього питання. Свідченням цього є пропозиція накласти вето на урядовий проект та поява альтернативного проекту, наслідком прийняття якого можуть стати повне руйнування системи державного моніторингу та контролю за станом земельних ресурсів та повна безконтрольність місцевих влад щодо перерозподілу земель.

Водночас, з іншого боку, сили, які мають найбільший вплив на президентські структури та уряд, демонструють намір зміцнити позиції у сфері регіонального та місцевого управління за рахунок інших партій. Свідченням цього є ухвалений закон про скасування конкурсів при призначенні голів місцевих держадміністрацій та відновлення партійності останніх, а відтак й посилення контролю Президента за вертикаллю органів державної влади.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що перерозподіл земель за межами населених пунктів є передумовою створення єдиної системи ландшафтного планування, формування вигідної для усіх громадян системи просторового планування країни. Але перерозподіл, який призвів би до реалізації цієї мети, потребує збереження системи державного управління, зокрема контролю, за використанням земельних ресурсів.

Проте система такого контролю не є самоцінністю, а має суттєво підвищити ефективність. Держава має здійснити дії в напрямі створення інституційних передумов для цивілізованого перерозподілу земель. В останні місяці в цьому напрямі здійснені певні дії, зокрема ухвалено порядок обміну інформацією між Держгеокадастром та реєстром прав на нерухоме майно [2], що теоретично може усунути практику подвійних реєстрів. Але актуальною залишається більшість інших проблем, зокрема, визначення меж населених пунктів (на початок 2016 р. зареєстрували межі лише 50 населених пунктів з 29,7 тис.), інвентаризація земель (держбюджет на 2018 р. передбачає всеукраїнську нормативну грошову оцінку земель сільгосппризначення [10]), суцільна реєстрація ділянок державної та комунальної власності (нині зареєстровано лише 24 % ділянок державної власності), створення земельних банків, формування системи справедливого ціноутворення [21] тощо.

Водночас проаналізовані суспільно-політичні явища змушують висловити сумнів про можливість цивілізованого розв'язання вказаних та інших проблем. Рівень конфліктогенності у політичному середовищі свідчить не лише про наявність кількох сценаріїв розвитку, а й високу вірогідність кризового розвитку, що негативно віддзеркалюватиметься на становленні суб'єкта та перспективах просторового планування країни. Це й надалі актуалізовуватиме сформовані у середовищі політологів, архітекторів та інших звичку критикувати владу та ситуацію в країні, а також песимістичний погляд на перспективи ландшафтного проектування.

Список використаних джерел

1. Абрамюк І. Сільське господарство України та деяких інших країн [Електронний ресурс] / І. Абрамюк. – Режим доступу : <http://old.csi.org.ua/?p=2271>.

2. В Украине вводят новые правила аренды земли [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua/market/agricultural-market/v-ukraine-vvodjat-novye-pravila-arendy-zemli-3857543>

3. Вибори в ОТГ: половина переможців – самовисуванці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://konkurent.in.ua/news/volin/20219/vibori-v-otg-polovina-peremozhciv-samovisuvanci-.html>.

4. Децентрализация помогла улучшить финансовое положение украинских городов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua/finances/macroeconomics-ukraine/detsentralizatsija-pomohla-uluchshit-finansovoe-polozhenie-ukrainskikh-horodov-3857807>.

5. Екологія [Електронний ресурс] / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 371 с. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/24065/>.

6. Закон от 9.11.17 г. «О внесении изменений в некоторые законы Украины относительно отдельных вопросов прохождения государственной службы» // Новости нормативного регулирования. – 2017. – № 212. – С. 1.

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності» від 6 вересня 2012 р. № 5245-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 36. – Ст. 472.

8. Ігнатенко М. Демографічні процеси в українському селі у 1991–2007 рр. [Електронний ресурс] / М. Ігнатенко. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1827/103/>.

9. Кабинет Министров. Постановление от 21.06.17 г. №688 «Некоторые вопросы реализации пилотного проекта по внедрению электронных земельных торгов и обеспечения хранения и защиты данных во время их проведения» // Новости нормативного регулирования. – 2017. – 18 вересня. – С. 1-2.

10. Кабмин предлагает провести в 2018 году всеукраинскую оценку сельхозземель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.net/agro/2139939-kabmin-predlagaet-provesti-v-2018-godu-vseukrainskuyu-otsenku-selhozzemel.html>

11. Кабмин решил дать общинам заработать на земле 600 млн грн в год <https://bin.ua/top/212654-kabmin-reshil-dat-obshhinam-zarabotat-na-zemle.html>.

12. Лебедева О. Фермеры или агрохолдинги: кто из них эффективнее работает в Украине [Електронний ресурс] / О. Лебедева. – Режим доступу : <http://ubr.ua/market/agricultural-market/fermery-ili-ahrokholidinhi-kto-iz-nikh-effektivnee-rabotaet-v-ukraine-3857718>.

13. Лещенко С. В Украине возник новый класс олигархов [Електронний ресурс] / С. Лещенко. – Режим доступу : http://www.ukrrudprom.com/news/V_Ukraine_voznik_noviy_klass_oligarhov.html.

14. Національна доповідь «Про стан справ і перспективи архітектурно-урбаністичної сфери» від 11 жовтня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nsau.org/Стаття/917/НСАУ:-НАЦІОНАЛЬНА-ДОПОВІДЬ-ПРО-СТАН-СПРАВ-І-ПЕРСПЕКТИВИ-АРХІТЕКТУРНО-УРБАНІСТИЧНОЇ-СФЕРИ>.

15. Негода В. У парламенті є розуміння, що без земельних повноважень об'єднані громади не зможуть повноцінно розвиватися [Електронний ресурс] / В. Негода. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250401981&cat_id=244277212.

16. Нове законодавство у земельній сфері ліквідує «смотрящих» у цій галузі та дозволить розширити повноваження місцевих громад – Президент [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.president.gov.ua/news/nove-zakonodavstvo-u-zemelnij-sferi-likviduye-smotryashih-u-44354>.

17. Перегуда Є. В. Децентралізація влади в Україні : символічні смисли та реальні інтереси / Є. В. Перегуда // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2015. – №5–6(79–80). – С. 174–183.

18. Перегуда Є. В. Про деякі політичні та соціально-економічні механізми політики децентралізації / Є. В. Перегуда // Регіональна політика і децентралізація влади в Україні в контексті євро інтеграційних процесів : Збірник наукових праць / За ред. Ю. С. Шемшученка, І. О. Кресіної. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького ; Київський університет права НАН України, 2015. – С. 202 – 211.

19. Порошенко виступає за ліквідацію подвійних реєстрів на землю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/10/7161397/>.

20. Порошенко распорядился заполнить Государственный земельный кадастр на 100% в сжатые сроки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/rus/news/poroshenko-rasporyadilsya-zapolnit-gosudarstvennyu-1510326680.html>.

21. Пятый элемент. Когда земля сможет заменить украинцам доллар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bin.ua/top/208954-pyatyj-yelement-kogda-zemlya-smozhet-zamenit.html>.

22. Результаты местных выборов – самая точная социология электоральных настроений, - политологи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/rus/news/rezultaty-mestnyh-vyborov-samaya-tochnaya-1509460974.html>.

Рибак Анатолій Іванович, доктор технічних наук, професор, академік,

Азарова Ірина Борисівна, кандидат технічних наук,

кафедра менеджменту та управління проектами,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ НА БАЗІ КОНЦЕПЦІЇ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

Необхідність співвіднесення темпів та напрямків розвитку людської цивілізації із оточуючим людиною середовищем та можливостями нашої планети призвела до виникнення так званої «концепції стійкого розвитку територій».

В рамках цієї концепції в 1994 р. була прийнята хартія "Міста Європи на шляху до сталого розвитку" (Ольборзька хартія) [1], Лейпцизька хартія сталого європейського міста [2], Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики) [3], та інші документи. Згідно ним, *місто стійкого зростання* - це місто, що забезпечує своїм нинішнім і майбутнім мешканцям такі умови життя і управління, які є одночасно стабільними (основні правила організації),

безпечними, гнучкими (система, відкрита для різноманітних змін), і економічно ефективними при повазі вимог екології [3].

Україна також прийняла ряд правових актів щодо стійкого розвитку її територій [4]. Актуальність такого підходу в умовах нашої держави зумовлена значними диспропорціями в економічному розвитку її регіонів та погіршенням демографічної ситуації. Так, депопуляція населення сьогодні характерна для всіх областей України. Чисельність населення країни неухильно скорочується з 1991 року [4]. На тлі зменшення населення, тенденція зростання площі населених пунктів супроводжується вкрай неефективним використанням їх територій, недостатнім розвитком інфраструктури, транспортними, комунальними і техногенними проблемами. Тому дослідження факторів сталого розвитку територій населених пунктів є актуальною науково-прикладною задачею як в сфері державного управління, так і в економічній та соціальній сферах.

Нажаль, ані в європейських хартіях, ані в вітчизняних законах не наведено конкретних показників і методик планування та моніторингу сталого розвитку територій. Звернення по необхідну інформацію до провідних наукових джерел виявляє, що більшість теоретичних концепцій та теорій регіонального розвитку виявляються недосконалими та малоприсадибними для практичної оцінки факторів розвитку населених пунктів у постіндустріальну епоху.

Проблемі забезпечення розвитку міст присвятили свої дослідження М. Аверкіна, О. Бойко-Бойчук, І. Буднікевич, З. Герасимчук, О. Карлова, О. Карий, А. Мельник, Г. Монастирський. Теорії та моделі розвитку територій було розроблено Дж. Бортсом, Х. Зіббертом, Г. Мюрдалем. Ф. Перру, А. Лешем, П. Потье та багатьма іншими дослідниками. Однак, у цих роботах майже не було приділено уваги механізмам визначення та вимірювання факторів розвитку територій, а також принципам впливу на них задля забезпечення сталого росту.

Зокрема, неокласичні теорії розвитку повністю ігнорують в якості факторів росту соціальні і політичні аспекти, інновації та особливості регіонів. Зростання розглядається як послідовно змінювані стани рівноваги в умовах однорідного економічного простору із вільною досконалою конкуренцією [5]. Недоліками теорій кумулятивного зростання вважаються виключення впливу на економіку регіону місцевих малих підприємств і транснаціональних корпорацій, а також відсутність розгляду впливу віддачі від масштабу і монопольної конкуренції. Прихильники нових теорій регіонального зростання недооцінили міжнародний вплив на розвиток регіонів, а також місцеві соціальні чинники та інновації. Однак, ці моделі та теорії надають цілісне уявлення про населенні пункти як частину макроекономічного середовища країни та світу, що виробляє і споживає ресурси, товари, послуги та інновації, а також безперервно обмінюється ними з оточуючим середовищем.

Підхід до визначення критеріїв сталого розвитку, що був запропонований Аверкиною М.Ф.[6], базується на припущенні, що місту як відкритій системі притаманна еквіфінальність - властивість динамічної системи різними шляхами з різних початкових станів досягати стану стійкості незалежності від стохастичних збурень у зовнішньому та внутрішньому середовищі такої системи. Подібний підхід, на думку авторів цього дослідження, є невірним через практичну неможливість відокремлення міста як відкритої системи від макроекономічних процесів. Циклічність розвитку економічних систем, до яких належать населені пункти як частини економіки країни, було доведено провідними науковцями. Зокрема, явище циклічного розвитку економіки було описано такими вченими, як Р. Дж. Хоутрі, І. Фішер, М.І. Туган-Барановський, О. Шпітхов, Г. Кассель, У. Мітчелл, А. Афталъон, Й. Шумпетер, Дж. М. Кейнс, Ф. Бродель та І. Валлерстайн. Джей Форрестер та Денніс Медоуз розробили модель, на якій довели неминучість циклічного розвитку найбільшої соціально-економічної системи - планетарної економіки, екології та народонаселення, природних ресурсів, харчового та промислового виробництва [7]. Отже, сталий розвиток міст повинен бути здійснений не через блокування або «гасіння» зовнішніх макроекономічних збурень, а через їхнє врахування для розвитку території.

Автори цього дослідження пропонують власний підхід до формування стратегії сталого розвитку територій, що базується на концепції життєвого циклу, яка знайшла своє застосування і в сфері містобудування. Розробкою деяких теоретичних і практичних аспектів у галузі вивчення життєвого циклу розвитку міських територій займалися такі вчені, як Ж. Будвіль, Ф. Котлер, П.А. Ореховський, М. Портер, І.Д. Тургель, Дж. Форрестер [7], і багато інших.

Поняття *життєвого циклу територій* населених пунктів може бути сформульовано як *керована еволюція міської системи від моменту заснування населеного пункту до моменту припинення його існування*.

У своєму розвитку міські території, відповідно до загальної концепції життєвого циклу, проходять певні фази. Дослідник П.А. Ореховський [8] виділив наступні основні фази життєвого циклу міста: фаза 1 - інтенсивне зростання; фаза 2 - сповільнене зростання; фаза 3 - стагнація; фаза 4 - занепад. Ці *фази* можуть бути визначені як *часові відрізки життєвого циклу територій з однорідними переважаючими тенденціями у зміні економічних, містобудівних, соціальних та інших показників територій*.

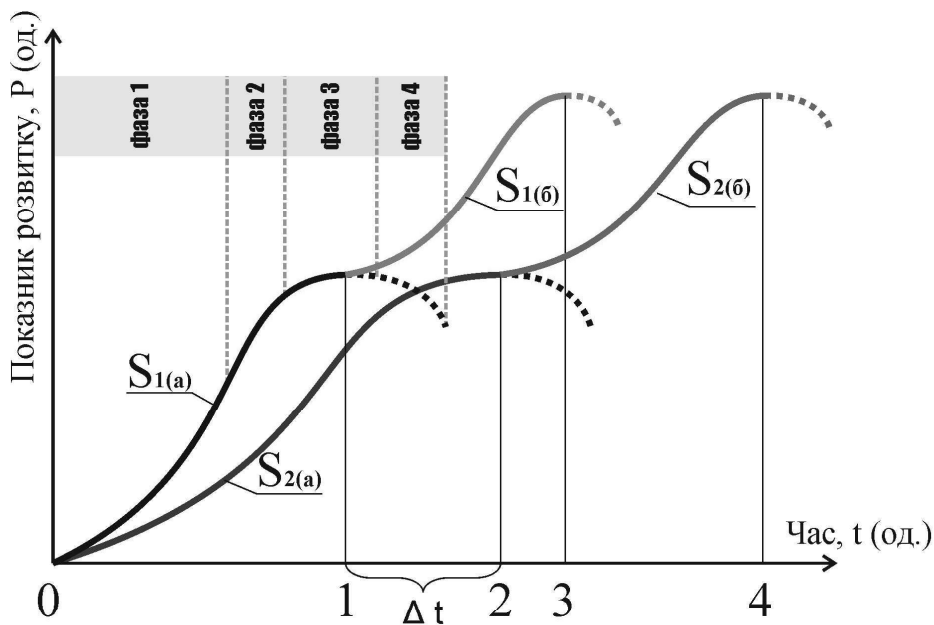
Отже, для визначення фази життєвого циклу території достатньо лише визначити ці показники та відстежувати їхні зміни. Орієнтовний перелік ендогенних показників, складений на базі запропонованої державою методики [9], наведений у табл. 1.

Перелік та характеристика ендогенних факторів розвитку регіону

Група показників за сферою визначення	Показники розвитку
1	2
Природно-ресурсний потенціал та стан оточуючого середовища	В регіоні: стан і прогностні оцінки земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів та стан природного середовища. Ззовні регіону: рівні забруднення водного та повітряного басейнів, ґрунтів, обсяги накопичення всіх видів відходів та їх видової структури, акустичний дискомфорт, електричні і магнітні поля, випромінювання і опромінювання, потужність, структура та перспективи нарощування елементів екологічної мережі (заповідники, національні природні парки, та ін.)
Економічний потенціал	Обсяги, структура, рівень використання, ступінь зношеності основних фондів, розгалуженість виробничої бази, частка наукоємних інвестиційно-спроможних галузей і підприємств, здатних до реалізації інноваційної моделі економічного зростання, ступінь кваліфікації трудових ресурсів, потужність, технічний стан та щільність інженерно-транспортної інфраструктури.
Науково-технічний потенціал	Наявність науково-дослідних, дослідно-експериментальних, упроваджуючих, інформаційних, проектних організацій, вищих навчальних закладів, їх відповідності спеціалізації економіки регіону, кількості та якісної характеристики наукових кадрів, наявності наукових розробок світового рівня, кількості отриманих патентів.
Трудовий потенціал	Існуюча та прогнозована кількість та вікова структура трудових ресурсів, їх кваліфікація, зайнятість та стан ринку праці (кількість та рівень безробіття тощо).
Туристичний потенціал	Наявність, кількісна та якісна характеристика історико-культурних (історична спадщина), природно-кліматичних та медико-санітарних умов, лікувально-оздоровчих, рекреаційних ресурсів, розвиток туристичної інфраструктури.
Рівень природно-технічної безпеки	Перелік, структура, розміщення потенційно небезпечних об'єктів та інших джерел виникнення надзвичайних ситуацій, їх розподіл за групами ризику, параметрами зон уражень (площа території, кількість населених пунктів та населення) та наслідки надзвичайних ситуацій, стан об'єктів, перелік, вартість та джерела фінансування запобіжних заходів.
Просторово-економічний потенціал (опорний каркас території)	Основні лінії та вузли соціально-економічного розвитку і тяжіння інвестицій: існуючі чи намічувані міжнародні транспортні коридори, інші інфраструктурно-комунікаційні магістралі, головні річки, узбережжя морів, прикордонні смуги та розташовані на їх перетинанні головні міста, а також зони їх стимулюючого впливу.

Але як визначити з усього переліку показників ті, що є ключовими для забезпечення сталого розвитку території?

Для цього авторами пропонується поділ цих показників на первинні та вторинні. Первинні – це ті показники, що формують тренд розвитку території. Тобто кожна нова фаза життєвого циклу території провокується зміною тренду саме у цій групі показників. Вторинні показники через деякий проміжок часу повторюють тренд, заданий первинними. Наприклад, відкриття родовища природних ресурсів призводить до надходження інвестицій у їхній видобуток. Це надалі сприяє припливу населення для роботи на створених робочих місцях. Зріст населення активує сферу будівництва, виробництва споживчих товарів та розвиток сфери послуг, і так далі. Територія розвивається. Первинними для такого циклу розвитку будуть показники ресурсного потенціалу, усі інші – вторинними. Зниження ресурсного потенціалу призводитиме до згасання життєвого циклу цього ключового показника. Це ініціюватиме вивільнення керуючою системою (адміністрацією міста) нового потенціалу розвитку для переходу до наступного життєвого циклу. Сукупність траєкторій змін усіх первинних та вторинних показників формуватиме життєвий цикл території в цілому. Графічно це представлено на рис. 1.

$S_{1(a)}$ - життєвий цикл першого первинного фактору(ів) розвитку

$S_{1(б)}$ - життєвий цикл наступного первинного фактору(ів) розвитку

$S_{2(a,б)}$ - життєві цикли вторинних факторів розвитку

Рисунок 1 – Взаємозв'язок первинних та вторинних факторів розвитку території

Залежність між первинними та вторинними факторами може бути як прямою, так і зворотною. Якщо кореляції між показниками не спостерігається, то слід шукати нову пару первинних та вторинних показників, або виключати показник з моделі розвитку території через те, що він не є ключовим.

Існування синергетичних ефектів від поєднання різних факторів розвитку, у тому числі вторинних, не заперечується моделлю. Але синергія у цьому випадку здатна лише підсилити тренд, а не створити новий.

На рис. 1 значення часового лагу Δt між початком спаду первинного фактору і спадом вторинного фактору показує ступінь інертності території щодо транслювання розвитку від первинних до вторинних факторів. Подібне явище може бути викликане накопиченням територією ресурсів та вкладених інвестицій із відповідним терміном їхньої окупності, а також іншими факторами. Цей часовий буфер може бути використаний для пошуку та впровадження нової стратегії росту, сформованої на базі наступного ключового фактору розвитку. Тому саме первинні показники є ключовими для забезпечення сталого розвитку території.

Запропонована авторами дослідження модель на базі концепції життєвого циклу дозволяє відстежувати розвиток територій за ключовими показниками та формувати ефективну стратегію їх сталого розвитку. Напрямами подальших досліджень може бути побудова математичної моделі життєвого циклу за статистичними даними конкретної території та визначення на базі неї стратегії її сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Міста Європи на шляху до сталого розвитку [Електронний ресурс]. – 1994. - Режим доступу: http://gov.cap.ru/SiteMap.aspx?gov_id=11&id=915228
2. Лейпцизька хартія сталого європейського міста [Електронний ресурс]. – 2007. - Режим доступу: http://www.2030.poltava.ua/files/Leipzig-Charta_RU.pdf
3. Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики) [Електронний ресурс]. – 2007. - Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680718943>
4. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 № 1359-XIV [Електронний ресурс]. - Верховна рада України. Офіц. сайт. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
5. Гаджиев, Ю.А. Зарубежные теории регионального экономического роста и развития / Ю.А Гаджиев // Экономика региона. – 2009. - №2. – С.45-62.
6. Аверкина М. Ф. Формування критеріїв забезпечення стійкого розвитку міста за закономірністю еквіфінальності / М.Ф. Аверкина // Бізнесінформ. – 2013. - № 4. - С.97-101.
7. Форрестер Дж. Динамика развития города. М.: Прогресс, 1974.
8. Ореховский, П.А. Муниципальный менеджмент: учеб. пособие / П.А. Ореховский. – Барнаул; Обнинск: Изд-во Алт. ун-та, 2008. – 163 с.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку: Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України №224 від 29.07.2002. [Електронний ресурс]. – матеріали порталу «Закони України». Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>

*Матвійчук Андрій Васильович, д-р філософських наук, доцент,
професор кафедри теорії держави і права та філософії
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука»*

ЕКОДЕОНТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗВАЖЕНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасні соціальні ризики (зокрема екологічні) можуть зазнавати трансформування в інші види невизначеностей, адже «сучасні ризики... результат поведінкової діяльності (непродуманих, безвідповідальних, деколи безграмотних дій одних осіб і безконтрольності інших), через що вони мають соціальний характер» [1, с. 362]. Так, техніко-екологічні ризики спричиняють підсилення суспільних суперечностей, адже концентрація ризиків на боці малозабезпечених зумовить зростання ймовірності збільшення соціально-економічних, а далі – і політичних наслідків, причому, можливо, не тільки в національному, але й у міжнародному масштабі, та створення по-справжньому вибухонебезпечної ситуації. З огляду на вищезазначене окреслюється актуальність реалізації екологічного повороту в мисленні тих, хто уповноважений на прийняття управлінських рішень техніко-екологічного характеру як на глобальному, так і на локальному рівнях. Фактично йдеться про завдання забезпечення реалізації зваженої екологічної політики різних рівнів.

Необхідність провадження ефективної екополітики, серед іншого, пов'язана із природною потребою людини та суспільства у безпеці. Йдеться про відчуття захищеності життєво важливих інтересів особистості (як-от, про інтерес щодо безпечних і здорових екологічних умов існування). Відзначимо, що реалізація екологічної політики у теорії та практиці природоохоронної та ресурсозберігальної діяльності переважно пов'язують із реалізацією заходів щодо екологізації технологічних процесів. Зокрема, говорять про запровадження екологічних за змістом способів організації виробництва та форм господарювання, впровадження ресурсозберігальних природонеруйнівних, природонезабруднювальних і екологічнобезпечних видів техніки та технології. Звісно, не забувають про необхідність посилення екологічного складника інвестиційної та інноваційної політики держави, а також про фундаментальну перебудову природокористування та механізмів реалізації природоохоронних заходів на регульованих ринкових засадах [2; 3; 4;]. Так, українська дослідниця Тетяна Галушкіна вказує, що екологічна політика – «це цілеспрямована діяльність органів державної влади й управління, що спрямована на впровадження заходів щодо забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів, екологічної безпеки регіонів і держави в цілому» [5, с. 216]. Український учений Василь Кравців трактує екологічну політику як «систему цілей і дій, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування та спрямовані на збереження довкілля і забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності населення» [6, с. 27]. Український науковець-практик Микола Дербак

тлумачить екологічну політику як специфічну регуляторну діяльність: «екологічну політику можна визначити як свідому й організовану діяльність людини і суспільства (різних стратифікаційних груп), за допомогою якої при участі держави, політичних і громадських організацій регулюються дії суспільства щодо довкілля з метою захисту і розвитку середовища їх життєдіяльності» [7, с. 106].

На основі узагальнення усталених у національній науці підходів до розкриття змістовного наповнення поняття «екологічна політика» останнє можемо визначити як організаційну регулятивно-контрольну діяльність суспільства та держави, що спрямована на охорону й оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та природоохорони, а також забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Наведене означення суголосне з європейським підходом до розкриття змісту екологічної політики як будь-якої дії (чи заходу), свідомо здійсненої (або не здійсненої) для управління діяльністю людини з метою запобігання, скорочення чи пом'якшення шкідливого впливу на природу та природні ресурси і попередження шкідливого впливу антропогенних змін навколишнього середовища впливу на людину [8, с. 21]. Як бачимо, у різних політичних і соціокультурних традиціях уявлення та трактування сутності екологічної політики майже ідентичні. Втім, на нашу думку, таке бачення сенсу екологічної політики дещо неповне та нечітке: у вказаних визначеннях не передбачено момент перетворення. У такому контексті перетворенням передусім визнаємо перетворення у суспільній свідомості загалом і свідомості кожного члена суспільства зокрема з огляду на те, що в іншому разі досягнення інших цілей екологічної політики видається неможливим.

Насамперед зазначимо, що політика – це особливий різновид активної матеріальної соціально-перетворювальної діяльності. Посутнім, відтак вважаємо звернення до напрацювань Аристотеля, в якого політика (πολιτική) постає насамперед як всезагальне спілкування, що нерозривно пов'язане із державним організмом і орієнтоване на загальне благо [9]. Німецький філософ Вітторіо Гесле у своїй праці «Мораль і політика» термін «політичне» також наповнив позитивним змістом і пов'язав з об'єктивною реалізацією державних цілей [11, с. 101]. Тому вбачаємо підстави трактувати політику як позитивну діяльність, спрямовану на задоволення інтересів суспільства (досягнення взаємного блага), найвищою формою організації якого є держава. Відзначимо, що інтелектуальна політична активність, як правило, передує іншим видам політичної активності. Це активність первинного порядку щодо практичних дій – активності вторинного порядку. Відтак поняття «політика» можна визначити як специфічний процес прийняття рішень, а також поведінку в суспільно-державних відносинах. У такому визначенні поняття «політика», крім традиційних елементів (інституційний, правовий та економічний), передбачено ще й принципово важливий, з нашої точки зору, – когнітивний. Тобто політика, як специфічний вид діяльності, повинна охоплювати, серед іншого,

просвітницьку (освітню) компоненту, виявом якої є здійснення системи заходів, спрямованих на формування певних знань, досвіду, цінностей і переконань.

Зважаючи на вище означене, першочерговою ініціативою на шляху творення ефективної та дієвої екологічної політики є інтенсифікація розроблення філософсько обґрунтованої та науково вивіреної концепції інтегрованої компетентнісної й етичної екологічної освіти. Реальну екологізацію суспільного життя уможливорює використання саме наукового підходу, на ґрунті якого буде запропоновано продуману концепцію екологічної політики та забезпечено ефективну діяльність суб'єктів такого екополітичного процесу. До слова, українські дослідники Анатолій Толстоухов і Микола Хилько свого часу наголошували, що екологічна політика, крім переосмислення змісту економічної діяльності з екологічної точки зору та прагнення максимально наблизити технологічні цикли до вимог природи, має змінити саму людину, її розуміння цінностей, систему освіти і виховання [12, с. 131-132]. У своїх міркуваннях на тему екологічної політики російський дослідник Андрій Сичов послуговується іншою дихотомією, а саме вважає, що для досягнення етико-екологічних цілей держава може використовувати, щонайменше, дві групи інструментів. Перші потрібні для формування зовнішньої мотивації (страх покарання, фінансове стимулювання), другі – для формування мотивації внутрішньої (тобто створення передумов для добровільного морального вибору). Якщо щодо першого більш ефективним буде вплив на організації, то в другому – безпосередньо на особистість [13, с. 85]. На ґрунті вищезазначеного констатуємо, що екологічна політика – це специфічний механізм узгодження соціальних та екологічних цілей суспільства, оптимізації природоперетворювальної діяльності людини, що повинна містити просвітницький (екоосвітній) компонент. Сутність останнього полягає у реалізації системи науково-освітніх заходів щодо формування певних екологічних знань, досвіду, цінностей і переконань, які сумарно живитимуть і визначатимуть поведінку людини. У такому контексті пригадуємо думку канадського соціального психолога Поля Вайнцвайга, що ідеї – це основне джерело людської енергії [14, с. 212].

Продумана та дієва система інтегрованої компетентнісної й етичної екологічної освіти, напевно, сприятиме усвідомленню в суспільстві (й окремими професійними групами) інтегрованої цінності Природи як середовища життя людини та життєдіяльності всього суспільства. Проте досі, характер і масштаб екологічних проблем залишається належним чином неусвідомленим, про що, наприклад, дає підстави стверджувати нерозробленість в Україні національної стратегії сталого розвитку, програми конкретних дій щодо зміцнення природних основ життя людини та життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі [15, с. 8]. Прикметно, що у переліку основних принципів національної екологічної політики, запропонованому у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», немає принципів орієнтованих на формування екологічної свідомості й екологічного

мислення. Щоправда, в цьому Законі в частині деталізації основних стратегічних цілей і завдань національної екологічної політики згадано про підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, втім не конкретизовано останнє. Така ситуація, очевидно, не є прийнятною, зважаючи на те, що Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. передбачено науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища [16]. Отож, на сьогодні на фоні публічного декларування екологічної спрямованості дій українських науковців, законодавців та урядовців в Україні спостерігаємо збільшення «антропогенного навантаження на довкілля, недостатнє фінансування з боку держави природоохоронних заходів і зниження відповідальності суб'єктів господарювання за неефективне використання природних ресурсів і забруднення довкілля» [17, с. 355].

У руслі осмислення завдань підвищення ефективності екологічної політики маємо пам'ятати про специфіку сучасної соціальної практики, що полягає у феноменальній інтеграції різноманітних галузей науки, політики, економіки і навіть мистецтва. Інтеграція ідейних, теоретичних і методичних здобутків натуралістів і гуманітаріїв – це одна із передумов гармонізації відношення «Людина – Природа». Свого часу результатом такої взаємодії стало виникнення екологічного знання як специфічного наукового феномену зі значним евристичним потенціалом. Згодом – набуття екологією світоглядного статусу. Саме в такому контексті значний соціально-науковий потенціал має нова наукова дисципліна – екологічна деонтологія, концепт якої розробляє автор [18, с. 355]. Як системі спеціальних (екодеонтологічних) знань про специфіку та наслідки діяльності людини у природі та систему принципів, вимог і норм належної, екологічно зорієнтованої предметно-практичної або соціальної (зокрема, професійної) діяльності, екологічній деонтології притаманний потенціал щодо реального сприяння подоланню дисгармонії у відношенні «Людина – Природа».

Вищевикладене спонукає констатувати про потребу запровадження в руслі створення національної стратегії сталого розвитку у системі підготовки фахівців різного профілю курсу екологічної деонтології, що передбачатиме здобуття спеціальних (екодеонтологічних) знань про специфіку та наслідки діяльності людини у природі, а також про систему принципів, вимог і норм належної, екологічно зорієнтованої предметно-практичної або соціальної (зокрема, професійної) діяльності. Останнє забезпечить передумови для формування корпусу політиків, управлінців, фахівців у різних сферах життєдіяльності, які керуватимуться у своїй професійній діяльності потужними екологічними за змістом мотивами та внутрішніми і зовнішніми регуляторами. Отож саме екологічну деонтологію вважаємо одним із продуктивних засобів напрацювання таких регулятивів, що мисляться запорукою здійснення ефективної екологічної політики, зокрема на регіональному рівні.

Список використаних джерел

1. Коваль Т. И. Общества знаний и новые социальные риски / Т. И. Коваль // Гілея – 2013. – Випуск 70. – С. 360–363.
2. Яцик А. В. Екологічна ситуація в Україні і шляхи її поліпшення / А. В. Яцик. – К.: Оріони, 2003. – 84 с.;
3. Синякевич І. Основні постулати екологічної економіки як теоретична основа екологічної політики / І.Синякевич // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 49–54.;
4. Голян В. А. Формування інституціонального механізму екологозбалансованого водокористування. / В. А. Голян // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9 – С.145–154.
5. Галушкіна Т. П. Екологічна політика як складова державної регіональної політики / Т. П. Галушкіна, Л. М. Качаровська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2. – С.216–220.
6. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в умовах становлення ринкової економіки в Україні (теорія, методи, практика) [Текст] / В. С. Кравців. – Л.: Арал, 2007. – 336 с.
7. Дербак М. Ю. Екологічна проблема в контексті правозабезпечення та управління / Дербак М. Ю. // Нова парадигма – 2011. – Вип. 103. – С. 104–111.
8. McCormick, John, Environmental Policy in the European Union, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 2001. 352 p.
9. Арістотель. Політика [Текст] / Арістотель // Пер. з давньогр. та передмова О.Кислюка. – К.: Основи, 2005. – 239 с.
10. HöslеVittorio. Moral und Politik: Grundlagen einer politischen Ethik für das 21. Jh. / Vittorio Höslе. – München: Beck, 1997. – 1216 S.
11. Höslе V. Moral und Politik. Grundlagen einer politischen Ethik für das 21. Jahrhundert. – München: Beck, 1997. – S. 101.
12. Толстоухов А. В. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем / А. В. Толстоухов, М. І. Хилько – К.: Знання України, 2001. – 333 с.
13. Сычѳв А. А. Экологическая этика как сфера практических действий. Этика и экология: сб. науч. ст. / Р .Г. Апресян // НовГУ имени Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2010. – С. 67–92.
14. Вайнцвайг Поль. Десять заповедей творческой личности / Поль Вайнцвайг; пер. с англ.: С. Л. Лойко, Ф. Б. Сарнова. – М.: Прогресс, 1990. – 192 с.
15. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку // Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Програма Розвитку ООН, Глобальний Екологічний Фонд – К., 2007. – 184 с.
16. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>
17. Борейко В. І. Цикли, кризи та проблеми розвитку [Текст]: [Моногр.] / В. І. Борейко. – Рівне: НУВГП, 2012. – 393 с.
18. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив: монографія / А. В. Матвійчук. – Рівне: О. Зень, 2014. – 400 с.

*Шашула Людмила Олексіївна, кандидат економічних наук, с.н.с.,
провідний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку НАН України»*

ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ СИСТЕМНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЗЕМЕЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИХ КОМПЛЕКСІВ

Дослідження закономірностей розвитку територіальних земельно-господарських комплексів охоплює цілий ряд питань, що включають економічні, екологічні та соціальні пріоритети та парадигми, взаємозв'язок та взаємовплив яких обумовлює різні траєкторії розвитку. Територіальний продукт це також продукт регіонального маркетингу зі всіма витікаючими наслідками регіонального менеджменту. Тобто інструментарій маркетингу можна і потрібно впровадити в регіональну політику. Вважаємо, що зробити з нашої країни велику європейську державу можливо – всі передумови до цього є. Уряд справитись з таким завданням не в змозі, він буде лише обслуговувати продукт, який у них є, – країну. Класний продукт чи ідею реалізувати набагато легше, ніж посередню.

Привабливість України як продукту, її частини територіального земельного-господарського комплексу (далі ТЗГС) як бренда насамперед залежить від ініціативних людей, підприємців.

Представляється, що територіальний продукт можна розглядати як складну структуру, що складається з трьох окремих елементів.

По-перше, це конкретні характеристики території (природні ресурси території, клімат, місце розташування, розвиток транспортного сполучення, види діяльності на території, рівень екологічної безпеки, статусна нація та інші характеристики). У цьому випадку людина сприймає територію як об'єкт свого місцезоташування в просторі, тобто превалює «географічна» оцінка території з усіма наслідками.

По-друге, територія сприймається людиною як конкретне місце де, проживаючи і / або здійснюючи діяльність, він буде отримувати доходи і їх витратити. Тому для людини значимими є наявність роботи, рівень заробітної плати, величина прожиткового мінімуму, вік виходу на пенсію і розмір пенсії, сукупність товарів і послуг, які виробляються або виявляються на даній території і можуть становити інтерес для особистого споживання та розвитку ділового співробітництва, та інші характеристики. У цьому випадку людина сприймає територію як об'єкт своїх економічних і соціальних інтересів в момент часу «зараз» і / або в момент часу «завтра».

По-третє, це система організації і якості менеджменту даної території, який здійснюють органи представницької та виконавчої влади в особі своїх керівників і співробітників. Приватна особа сприймає цей елемент територіального продукту як суспільно організовану силу, яка буде направлено і активно впливати на його життя і ділову активність на даній території. Наприклад, на території розроблена і діє програма забезпечення житлом

молодих спеціалістів, які працюють у сільській місцевості, або існують фінансові доплати за рахунок коштів місцевого бюджету вчителям, чи діє програма підтримки інвесторів.

Формування територіального продукту (далі ТП) ґрунтується на переговорах і консенсусі трьох основних груп – влади, бізнесу і населення. Він припускає добровільну участь в об'єднанні зусиль у процесі розвитку території. Однак це об'єднання зусиль не знімає ризик того, що деякі приватні фірми, організації, органи влади захочуть «продавити» свої власні інтереси і стратегії. Це призводить до складнощів контролю маркетингу території.

Найголовніше – отримання прибутку не є домінуючою метою управління територією, на відміну від підприємства. Навіть комерційна діяльність органів влади території в кінцевому результаті є лише інструментом забезпечення соціального розвитку. Фактично мова йде про некомерційний маркетинг-вид – маркетингової діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб населення, його окремих груп в суспільних благах, послугах, ідеях, які діють в інтересах людей і націлені в першу чергу на максимізацію соціального ефекту. На рисунку 1 представлено піраміду позиціонування територіального продукту.

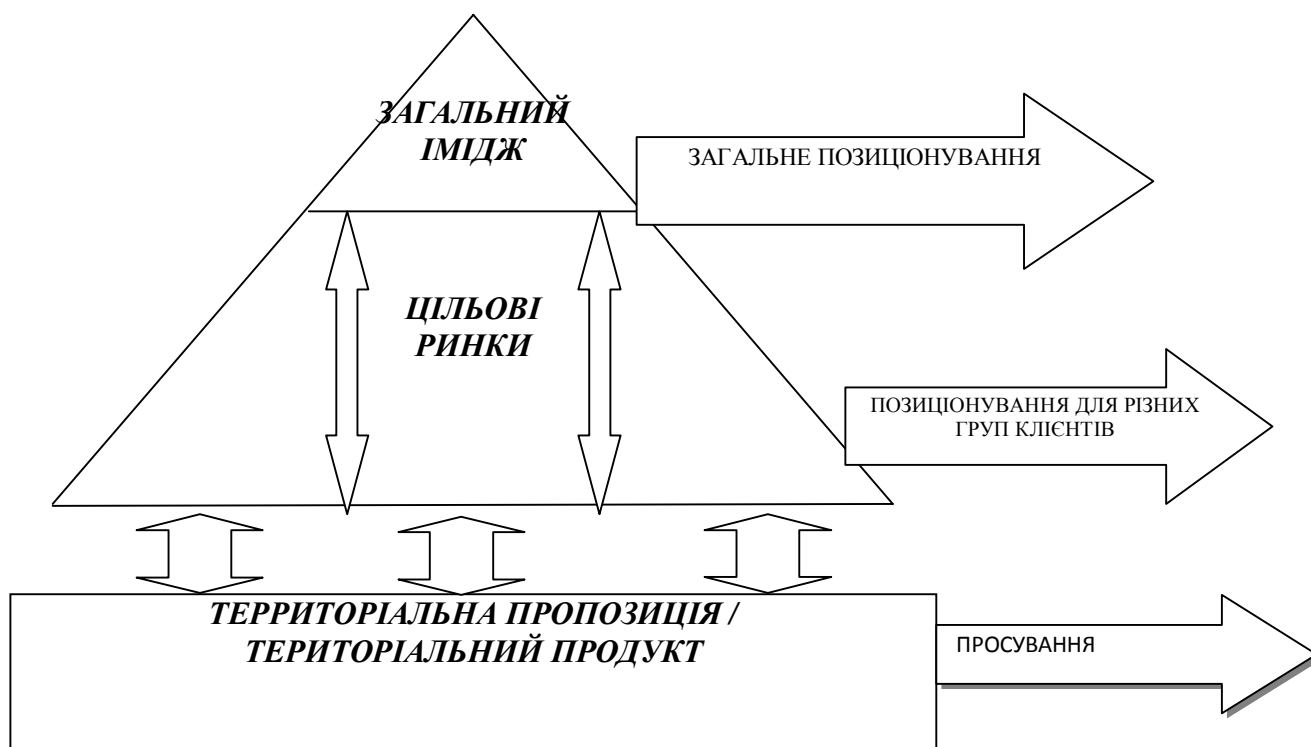

Рис. 1 Піраміда позиціонування територіального продукту

Визначено, що існує класифікація територіального продукту (за Котлером) як мультиатрибутивну модель, відповідно до якої споживач сприймає товар як сукупність трьох груп атрибутів. Застосуємо дану модель для характеристики територіального продукту:

Товар за задумом – основна користь або користь від використання товару, в цьому сенсі всі територіальні продукти, придатні для життя і діяльності, однакові;

Товар у реальному виконанні – це територіальний продукт в його реальній формі, тобто це конкретна територія, що має ряд об'єктивних властивостей, наприклад, географічне місце розташування, якість життя на даній території і ряд інших параметрів. Територіальні продукти починають реально розрізнятися один від одного;

Товар з підкріпленням – це територіальний продукт, який передбачає надання додаткових послуг і вигод споживачу. Наприклад, території з компактним проживанням представників малих народів можуть мати додаткове фінансування соціальних програм, і як будь-яке суспільне благо, доступне для всіх без винятку, людина, який не є представником малого народу, але проживає на цій території, отримує додаткову соціальну підтримку.

Така класифікація територіального продукту видається важливою, оскільки закладає основу для порівняння територіальних продуктів один з одним і підводить нас надалі до оцінки конкурентних переваг територіальних продуктів.

Торгова марка територіального земельного продукту.

При аналізі територіального земельного продукту особливу увагу слід приділити такому складному поняттю, як *торгова марка території*.

Торгова марка є одним з основних джерел інформації, яким користується споживач, щоб спростити свій вибір і знизити споживчий ризик. Традиційно виділяють два типи відомостей про торгову марку: обізнаність та імідж. Поінформованість про торгову марку передбачає формування у свідомості споживача миттєвої асоціації з торговою маркою і її впізнавання по відмінних властивостях. Асоціації можуть бути функціональними, емпіричними, символічними, а також формують відношення (загальну цінність) до торгової марки. Доречно говорити про торгову марку території, пам'ятаючи ряд істотних відмінностей у порівнянні з торговою маркою товару, яка вибирається виробником або продавцем усвідомлено. Торгова марка товару може нести в собі додаткове смислове навантаження за рахунок назви товару, може бути сконструйована шляхом з'єднання, злиття, приєднання слів і частин слів, може бути підкріплена візуально – графічно за рахунок написання назви, шрифту, значка або малюнка, причому результат творчості художника – графіка, як правило, відрізняється оригінальністю.

Є різниця між торговою маркою товару і торговою маркою території. *Торгова марка товару* при необхідності може бути змінена, покращена. *Торгова марка території* більш консервативна і лише в обмеженому обсязі підлягає зміні і поліпшенню.

Торгова марка території може бути представлена через офіційні і неофіційні символи території. Розрізняють офіційну символіку території (назва, герб, прапор, гімн) і неофіційну (неформальну) символіку у вигляді укорінених в суспільній свідомості символів, що викликають асоціацію з територією. Торгова марка території повинна підвищувати обізнаність споживачів про територію і викликати позитивні асоціації, що може стати суттєвим аргументом у конкурентній боротьбі. Цілеспрямована робота з формування офіційних, а більшою мірою неофіційних символів території може стати корисною.

Товарна марка території може сприяти побудові асоціативних мереж, що буде полегшувати процес пізнання, відзнаки, вибору території. Товарна марка території обов'язково несе в собі певні пізнавальний і емоційний аспекти.

Поінформованість про території часто буває пов'язана з географічним позначенням регіону, що викликає певні штампи, які «спливають у пам'яті і мають як позитивну, так і нейтральну або негативну емоційну оцінку».

Варто зазначити, що існує зв'язок між розміром території та вибором позиціонування територіального продукту.

Території/ форми	Місто	Регіон	Країна
Великі	"Вузли" різного призначення	Унікальні комплексні характеристики	Базові "макроідеї"
Середні	Група унікальних відмінностей	Унікальні характеристики	Великі ніші
Малі	Одна загальна відмінність	Унікальність, обумовлена одним фактором	Прояв самобутності

міський,
 муніципальний, сільський
 територіальний продукт

регіональний
 територіальний
 продукт

країна - продукт

Таким чином, формується пропозиція, що характеризується унікальністю, комплексністю та системністю.

Пропонуємо:

- пропозицію (земельні ресурси) регіону – ТЗГК
- правила та умови (інституціональні рамки) внутрішнім та зовнішнім суб'єктам господарювання
- позиціонування та продаж можливостей регіону – природних: екосистемні послуги, екосистемна цінність і ціна, ринок збуту послуг

Отримуємо:

- регіональний територіальний продукт (ТЗГК-регіон)
- міський територіальний продукт (ТЗГК-місто)
- сільський територіальний продукт (ТЗГК-село)
- муніципальний територіальний продукт (ТЗГК-муніципалітет)

Головним завданням просування є передача єдиного інтегрованого повідомлення, об'єднуючого в собі інформацію, що отримують всі цільові групи споживачів територіального продукту. Але це є подальшим завданням, над яким необхідно працювати.

*Третяк Наталія Антонівна, кандидат економічних наук,
науковий співробітник ДУ «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку національної академії наук України»*

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

За роки незалежності, українська ринкова економіка на старті свого формування не набула певних фінансово-економічних інструментів, які б дозволили їй розвиватися та ефективно функціонувати та конкурувати на світовому ринку. На думку, В. Полтеровича, це пов'язано з тим, що більшість країн Східної Європи потрапили до «інституційної пастки».

Зарубіжний досвід показує, що одним із головних чинників розвитку ринкової економіки та посилення інноваційних процесів у суспільстві, підвищення конкурентоспроможності регіонів та країни на світовому ринку є рівень розвитку інституційного середовища країни. Тобто, без кардинальних інституційних перетворень щодо фінансово-економічного регулювання, які враховуватимуть сучасні економічні реалії, неможливо досягти ефективної дії, а отже, і довгострокової конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому ринках. Адже всі землевласники і землекористувачі мають бути впевнені, що їхні інтереси захищаються державою, а закони діють на всіх відповідно до економічної ситуації. Особливо це стосується інструментів, які більшою мірою орієнтовані на сферу фінансів (нормативна грошова оцінка земель, земельний податок, орендна плата, капіталізація, інвестиції тощо).

Так, для прикладу, до Державного бюджету України, з доходів від продажу землі та прав на них в 2016 році надійшло – 957,5 млн. грн., що складає 60 % від всіх доходів від операцій з капіталом або 0,12 % від всіх доходів до Зведеного бюджету України.

З податкових надходжень, а саме з плати за землю в 2016 році надійшло – 23323,6 млн грн., що становить 3,6 % від всіх податкових надходжень до бюджету або 3,0 % від всіх доходів до Зведеного бюджету України. З них земельний податок з юридичних і фізичних осіб – 8 093,2 млн грн. та орендна плата з юридичних і фізичних осіб – 15 230,4 млн гривень. Потрібно відзначити, що за наявності великої кількості пільговиків щодо плати за землю ці надходження є значно меншими ніж надходження від орендної плати. Крім того, із-за нерегульованості питань обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні активно розвиваються орендні відносини щодо цих земель.

Отже, надходження до Державного бюджету України від земельних ресурсів дуже мізерні, постає завдання застосування таких інструментів фінансово-економічного регулювання, щоб це дозволило використовувати потенціал земельних ресурсів, який на сьогодні залишається не до оцінених.

Фінансово-економічний механізм земельних ресурсів та землекористування включає в себе регулювання економічного простору і

земельних відносин, впровадження податків на землю та об'єкти нерухомості, розташовані на ній інструментів державного адміністрування та економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель, фінансування проектів із планування розвитку землекористування в агломераціях, удосконалення методик оцінки земель з урахуванням зовнішніх економічних ефектів, урегулювання проблем викупу земель для суспільних потреб, відшкодування та оцінки втрат тощо [3, с. 14].

Групи інструментів фінансово-економічного механізму, можна класифікувати, так:

інструменти економічного стимулювання, які є одними з найбільш вагомих важелів заохочення землекористувачів до ефективного використання та охорони земельних ресурсів. Вони характеризуються системою заходів економічного та іншого впливу, спрямованих на реалізацію земельної політики держави, забезпечення прав землевласників і землекористувачів щодо встановлення соціально справедливих платежів за землю, а також до спонукання раціонального й збалансованого землекористування [3, с. 18].

інструменти економічного гарантування, які спрямовані на акумуляцію та розподіл коштів на випадок виникнення екологічного дисбалансу внаслідок негативної дії природних та антропогенних чинників [1, с. 24].

ринкові інструменти, до віднесено регулювання капіталізації землекористування та регулювання ціноутворення на ринку землі, використання при регулюванні земельних відносин експертної оцінки земельної власності тощо.

кредитно-іпотечні інструменти, що вирішують завдання, з одного боку, активізації та ефективного використання довгострокових фінансових ресурсів спрямованих на раціональне та ефективне землегосподарювання, а з іншого – вирішенню цілого ряду соціальних-екологічних проблем. Однак можливості використання земельного капіталу на іпотечному ринку України поки що дуже обмежені, хоча на сьогоднішній день вже створено певне правове підґрунтя для здійснення кредитних операцій [1, с. 26].

фіскально-бюджетні інструменти, в основі яких лежить принцип диференціації платності за землю при використанні інноваційних методів землекористування. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про плату за землю», використання землі в Україні є платним. Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель [2]. До фінансово-бюджетних інструментів підвищення ефективності використання земельних ресурсів відносяться також платежі за екосистемні послуги.

інноваційні інструменти розвитку земельних відносин, які представляють собою надзвичайно ефективні засоби раціоналізації та екологізації господарських процесів на землі. Тобто, відносини між суб'єктами землеволодіння та землекористування повинні будуватися на умовах обов'язкового залучення в процес землегосподарювання останніх досліджень та розробок науки і техніки, які спрямовані не тільки на високу прибутковість та ефективність, але і враховують принципи екологічного та раціонального використання земельних ресурсів [1, с. 28].

Зазначені групи інструментів та їх складові здійснюють прямий вплив на формування фінансово-економічного регулювання використання земельних ресурсів та землекористування. В таблиці проведена оцінка використання потенціалу дії інструментів фінансово-економічного регулювання щодо генерації фінансових потоків (надходжень) до бюджетів різних рівнів.

Таблиця

Оцінка використання потенціалу дії інструментів фінансово-економічного регулювання щодо генерації фінансових потоків (надходжень) до бюджетів різних рівнів

№ п/п	Групи інструментів	Оцінка*
1	<i>Економічного стимулювання</i>	4,6
1.1	<i>Земельний податок з урахуванням диференціації</i>	7
1.2	<i>Орендна плата з врахуванням диференціації</i>	6
1.3	<i>Державні субсидії, дотації та субвенції</i>	3
1.4	<i>Надання пільг при стягуванні земельного податку</i>	5
1.5	<i>Кредитно-фінансова та інвестиційна політика</i>	2
2	<i>Економічного гарантування</i>	4,0
2.1	<i>Екологічні фонди</i>	3
2.2	<i>Екологічне страхування</i>	2
2.3	<i>Фінансові заходи щодо землеустрою, земельного кадастру, моніторингу земель, охорони земель і поліпшення їх родючості, застосування нових технологій використання земель, інженерної і соціальної облаштованості</i>	3
2.4	<i>Компенсація збитків і втрат при вилученні земель, зняття родючого шару ґрунту, рекультивациі земель тощо</i>	8
3	<i>Ринкові інструменти</i>	5,2
3.1	<i>Ринкова ціна землі</i>	6
3.2	<i>Експертна оцінка землі</i>	8
3.3	<i>Капіталізація землекористування</i>	2
3.4	<i>Земельні аукціони</i>	7
3.5	<i>Землевпорядний маркетинг</i>	3
4	<i>Кредитно-іпотечні інструменти</i>	1,0
4.1	<i>Земельна іпотека та земельні банки</i>	1
4.2	<i>Державне пільгове кредитування</i>	1
5	<i>Фіскально-бюджетні інструменти</i>	2,8
5.1	<i>Земельний податок</i>	3
5.2	<i>Орендна плата</i>	3
5.3	<i>Нормативна оцінка</i>	3
5.4	<i>Платежі за екосистемні послуги</i>	2
6	<i>Інноваційні інструменти</i>	0,3
6.1	<i>Державний інноваційних фонд охорони земель</i>	0
6.2	<i>Екоінновації в землекористуванні</i>	1
6.3	<i>Безвідсоткове бюджетне кредитування інноваційних проектів сталого землекористування</i>	0

*експертна оцінка групи інструментів: від 1 до 10 балів (1 – вплив незначний, 10 – вплив максимальний).

Згідно даних таблиці серед групи інструментів найбільшу дію на регулювання фінансових потоків до бюджетів різних рівнів має ринкова група інструментів (5,2 балів), найнижчий показник має група інноваційних інструментів (0,3 бали). Як видно виділені групи інструментів регулювання ефективності землекористування не повною мірою дієві, оскільки використовуються недостатньо ефективно в процесі регулювання та адміністрування землекористування.

Отже, в умовах децентралізації влади і економічних перетворень, які відбуваються в країні, для України, у якої є значний земельно-ресурсний потенціал, важливо реалізувати ключові фінансово-економічні інструменти регулювання для розвитку землекористування територіальних громад та для національної економіки в цілому. Фінансово-економічні інструменти регулювання опосередковано залежить від впливу таких факторів як: децентралізація системи управління, процесів екосистемної регуляції, а також від удосконалення законодавства і системи адміністрування землекористування фінансово-економічними методами. Так, наприклад удосконалення таких інструментів, як кредитно-іпотечні та інноваційні, які залишаються не задіяними для регулювання ефективності землекористування, оскільки, тільки за умови ефективного використання фінансово-економічних інструментів регулювання будуть формуватися (генеруватися) стабільні фінансові потоки (надходження) до бюджетів різних рівнів, що дозволить ефективно використовувати земельні ресурси та збільшити надходження до бюджетів всіх рівнів.

Список використаних джерел

1. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш. І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль [та ін.]. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 52 с.
2. Про плату за землю: Закон України від 03.07.1992 року № 2535-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2535-12>.
3. Третяк Н.А. Окремі аспекти механізмів управління капіталізацією земельних ресурсів / Н.А. Третяк // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2014. – № 1–2. – С. 11–21.

*Олійник Валентина Дем'янівна, кандидат географічних наук, доцент
кафедри землеустрою та кадастру*

*Хропот Сергій Григорович, кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри землеустрою та кадастру,*

Одеська державна академія будівництва та архітектури

РОЛЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ ВЕЛИКОГО МІСТА

Однією із характеристик сучасного процесу урбанізації є розвиток міських агломерацій. Їх кількість постійно збільшується як і збільшуються самі агломерації. Глобальний процес еволюції агломерацій перетворює їх в урбанізований район, урбанізовану зону з формуванням мегаполісів.

Міські агломерації, великі міста виступають «полюсами росту» соціально-економічного розвитку регіонів і країн. В їх межах чітко проявляються процеси ділової активності, виробничої, інвестиційної діяльності, що визначає стійкі тенденції саморозвитку міст, не дивлячись на механізми обмеження їх росту. Більш того в приміських зонах відбуваються активні трансформаційні процеси в соціальній, економічній, демографічній сферах [4]. Донедавна основною функцією приміської зони було життєзабезпечення міста.

Наразі для приміської зони характерна велика кількість зв'язків: економічних, культурно-побутових, адміністративно-управлінських, відбувається інтеграція приміських територій з містом: транспортні, комунікаційні, логістичні мережі культурно-побутові об'єкти, що дає можливість стверджувати про новий виток розвитку системи «місто – приміська зона».

Історично склалося так, що на певному етапі розвитку міста, можна виділити певний «поріг (межу)», при якому його соціально-економічний розвиток впливає на територіальні розміри.

Велике місто, особливо столиці, обласні центри і далі розвиваючись, відчують потребу в нових ресурсах – територіях, джерелах водопостачання, інфраструктурі. проте в межах міської території вони виявляються вичерпаними або близькими до вичерпання. Тому центр ваги розвитку об'єктивно переміщується в приміську зону. Таким чином в більшості випадків для великих міст, фактором забезпечення розвитку, як правило, є територіальні ресурси області, а саме приміська зона. Спостерігається тенденція до територіального зростання міст та ускладнення конфігурації їх зовнішніх кордонів за рахунок приміської зони. Продовжується експансія міста на територію області, що вимагає чіткого встановлення адміністративних кордонів міста та приміської зони, так як система органів місцевого самоврядування та управління будується відповідно до адміністративно-територіального поділу, а саме адміністративно-територіальне управління розуміється як поділ території на певні частини з метою найбільш раціонального управління. Час від часу прилеглі до міста населені пункти включалися в межу міста і втрачали статус самостійних адміністративно-територіальних одиниць, за їх рахунок розширювалися адміністративні кордони міст.

Однак, слід зазначити, що в Парижі система адміністративно-територіального поділу була сформована ще Наполеоном Бонапартом 200 років тому і з тих пір перетерпіла мало змін. Париж просто переріс свої адміністративні кордони і ступив за межі департаменту Париж, зберігши існуючий адміністративно-територіальний поділ приміської зони. Аналогічна ситуація спостерігається в Лондоні і Берліні [5].

В багатьох випадках, між столицею і областю, до якої відноситься приміська зона, існує адміністративний бар'єр. На думку деяких науковців, цей бар'єр пропонується усунути шляхом злиття міста і області за рахунок розширення міської межі. Складність ситуації визначається існуючою різномасштабністю адміністративно-територіального поділу, недоліками внутрішньообласного поділу, невпорядкованістю зовнішніх кордонів міст [6].

Проте існує і протилежна думка. Наприклад, М.А. Казьмін, П.Л. Кирилов, В.Л. Бабурін пропонують в якості одного з варіантів рішень змінити адміністративний кордон великого міста, столиці шляхом зменшення його власної території до розмірів центрального міста, де зосереджена вагома частина головних чи столичних функцій, і яка найбільше відповідає уявленню про центр міста [2]. Дана пропозиція, ґрунтується на прикладі розвитку Парижу і Лондону в їх офіційних межах. За лінією нової міської межі залишаються основні масиви промислових зон, спальних районів та інші об'єкти, які будуть передані у відання обласних органів влади. Цю територію необхідно розподілити на сектори і разом з прилеглими районами області утворити нові адміністративно-територіальні одиниці.

Поряд з проблемою дефіциту територіальних ресурсів, необхідних для розвитку великого міста, що вирішується на сьогодні, як правило, шляхом приєднання обласних територій, не менш важливою є проблема сучасної транспортної інфраструктури, в тому числі, враховуючи пропускні можливості вулично-дорожніх мереж [1]. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є рівномірний розподіл ресурсів і можливостей, в процесі розроблення і затвердження схем землеустрою області та генеральних планів міста і області. Практичний досвід сьогодення, як правило, базується на наданні пріоритетів центру агломерацій, проте комплексний характер стратегічного планування територіального розвитку міста і області дозволить значно мінімізувати прояви порушеної проблеми. При цьому, на основі сумісного аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища, загальна стратегія розвитку територій, має базуватися на умовах покращання економічної ефективності та забезпечення сталого розвитку всієї агломерації, а не окремих її структур [7].

Іншим важливим питанням системи «місто – приміська зона» є функціональна підпорядкованість приміської зони місту, виконання нею містообслуговуючих функцій при адміністративній її незалежності й економічній самостійності. Принциповими є розбіжності в думці про механізм регулювання приміськими територіями. Для міської влади ці території є резервними для подальшого розвитку міста, для обласної влади – це суб'єкти її керування. Обласна влада самостійно намагається контролювати економічний

розвиток, статус земель в приміській зоні. Відбувається накладання різнорівневих інтересів міста і громад в зоні спільних інтересів, тобто приміській зоні. Дане питання вимагає детального опрацювання [3].

Сучасні наукові дослідження географії, економіки, державного управління мають вирішувати питання раціонального розселення населення, раціонального розміщення виробництва, раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища. З даного твердження випливають три основні напрями вивчення просторових аспектів управління: демографічними процесами, народним господарством, навколишнім середовищем. Отже при вивченні управлінських питань таким територіальним комплексом, як приміська зона, слід детально розглянути та проаналізувати такі аспекти, як населення досліджуваної території, її кордони, виконувані нею функції, оскільки лише після цього можливі рекомендації щодо розвитку даного об'єкта. Тому для формування успішної системи управління приміськими зонами необхідний облік соціально-економічних особливостей і характеристик; ця умова спроможна надати можливий вибір оптимальної стратегії розвитку та управління приміськими зонами.

Список використаних джерел

1. Андриевский И. Проблемы городских агломераций [Электронный ресурс.] / И. Андриевский. – Режим доступа: http://vo-vremya.ru/stati/problemyi_gorodskih_aglomeratsiy1301/.
2. Бабурин В. Л. Прогноз развития системы расселения Московского столичного региона / В. Л. Бабурин, П. Л. Кириллов, А. Г. Махрова // Известия РГО. – 2004. – Т. 136. Вып. 2.
3. Ібатуллін Ш. І. Визначення меж і напрямів розвитку міської агломерації / Ш.І. Ібатуллін // Землеустрій і кадастр. – 2007. – №2. – С. 25-36.
4. Олійник В. Зародження та еволюція поняття «приміська зона» / В.Д. Олійник // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 2. – С. 18–23.
5. Олійник В.Д. Приміська зона – місто : сфера впливу та інтересів / В.Д. Олійник // Наукові записки ТНПУ ім. Б. Гнатюка. Серія географічна. 2017. №1. – С. 145–149.
6. Продовольчий комплекс України стан і перспективи розвитку / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько / за ред. чл.-кор. НАН України Б.Н. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України. 2006. – 252 с.
7. Хропот С.Г. Муніципальне управління земельними ресурсами. Шляхи вирішення окремих питань / Коваль П.І., Хропот С.Г. Львів:ЗУКЦ, 2008. –124 с.

*Сакаль Оксана Володимирівна, кандидат економічних наук, с.н.с.,
докторант ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого
розвитку Національної академії наук України»,*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У контексті державного управління регіональним розвитком засоби регулювання природокористування, зокрема фінансово-економічного, спрямовані на упорядкування суб'єкт-об'єктних відносин у природно-ресурсній сфері на рівні регіону в сучасних умовах інституціональних трансформацій, що зумовлює необхідність системного підходу й упорядкування структури інституціонального середовища (рис. 1).

Рис. 1. Суб'єкт-об'єктні відносини у природно-ресурсній сфері в умовах інституціональних трансформацій

Джерело: сфери відтворювального процесу наведено за [1, с. 64].

Розуміння факторів, що визначають (трансформують, спрямовують) поведінку природокористувачів, є необхідною умовою розробки дієвого набору засобів регулювання природокористування на всіх управлінських рівнях. В основі економічних теорій щодо мотивації діяльності суб'єктів господарювання відповідно до законодавства лежить припущення про те, що керовані природокористувачі усвідомлено й раціонально ухвалюють рішення про дотримання або недотримання природоохоронних вимог. В основі таких рішень лежить аналіз витрат і вигод. Такий аналіз передбачає порівняння витрат природокористувача, необхідних для дотримання нормативів (йдеться про витрати на технологічні й управлінські поліпшення), з витратами, що виникають у випадку їх невиконання (штрафи, стягнення тощо). Суб'єкт господарювання найчастіше обирає варіант, що передбачає мінімізацію витрат. Імовірність виявлення порушень і застосування санкцій, а також строгість та своєчасність покарання розглядаються експертами як ключові змінні величини

для ефективного стримування порушень. До факторів, що стимулюють до дотримання нормативних вимог, відносять не тільки санкції, що застосовуються регулятором, а й дію ринкових механізмів [2, с. 17]. Так, поширення інформації про негативні екологічні наслідки діяльності може викликати негативну реакцію з боку екзо- та ендогенних формацій (персоналу, споживачів, інвесторів, ринків капіталу тощо), тобто вплинути на фінансово-економічні показники господарювання.

Будь-який інструмент, який має на меті стимулювати зміну поведінки економічних агентів, шляхом інтерналізації вартості компонентів і стану навколишнього природного середовища через зміну структури стимулів, які чинять дію на таких агентів (без затвердження стандарту або технологій), кваліфікується як економічний інструмент [3]. Економічні інструменти найкращим чином забезпечують узгодження проблем навколишнього природного середовища з потребами розвитку та інтеграції екологічної й економічної політики, що обумовлено [3, с. 5]:

- 1) якістю коригування ринку;
- 2) ефективністю, або цілями мінімізації витрат;
- 3) гнучкістю у врахуванні неоднорідності;
- 4) пристосованістю до зміни обставин.

Тобто вплив інструментів (засобів) фінансово-економічного регулювання передбачає непрямую мотиваційно-стимулюючу й компенсційно-антистимулюючу дію суб'єкта управління на об'єкт управлінського впливу. Належна структура засобів регулювання природокористування забезпечує системну орієнтацію на досягнення загальної мети розвитку.

Основними чинниками, що визначають структуру засобів регулювання природокористування, є стан навколишнього природного середовища, ступінь деградації екосистем, етап розвитку суспільства, рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Максимально можливо такі чинники врахувати на регіональному рівні. На кожному етапі розвитку системи структура засобів регулювання природокористування характеризується наявністю в ній як традиційних і модернізованих засобів, так й інноваційних, що саме у поєднанні забезпечує досягнення заданої системної мети. При цьому взаємодія таких засобів характеризується циклічністю, яка іманентно притаманна природним (екологічним) і соціально-економічним системам різного масштабу.

Ієрархія взаємодії засобів регулювання природокористування дозволяє керовано проектувати справедливий дизайн системи задля максимально можливого за існуючих умов використання потенціалу складових системи (її елементів) і встановлення заборон та противаг для зниження ризику небажаного впливу функціонування екзо- й ендогенних формацій.

Відповідно до зміни факторів оточуючого середовища і коригування цілей системного розвитку засоби регулювання у процесі інституціональних перетворень також трансформуються. Сукупність економічних інструментів управління природними ресурсами й охороною навколишнього середовища охоплює широкий спектр їх варіантів і можливостей, відтак кількість ітерацій

потенційних перестановок та комбінацій регуляторних засобів практично безмежна [3].

У природно-ресурсній сфері на комбінаторику засобів фінансово-економічного регулювання впливає співвідношення та роль формальних і неформальних інститутів, обмежень, примусу – інституціональні обмеження, що доповнюються природно-ресурсними обмеженнями соціально-економічного розвитку.

Базисом ефективного використання інструментів регулювання природокористування вважаємо реальну вартість природних ресурсів. Дія економічних інструментів регулювання природокористування спрямована на подолання розриву між приватними та суспільними витратами шляхом інтерналізації всіх зовнішніх витрат (як ресурсоспоживання, так і витрат на забруднення) виробниками й споживачами ресурсів, забруднювачами.

Список використаних джерел

1. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат / М. А. Хвесик. – К.: Кондор, 2007. – 788 с.
2. Оценка результатов природоохранного регулирования и контроля [Электронный ресурс] / ОЭСР. Второе издание, исправленное, 2009. – 58 с. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/env/outreach/42942953.pdf>.
3. Panayotou T. Economic instruments for environmental management and sustainable development [Електронний ресурс] / Т. Panayotou. International Environment Program Harvard Institute for International Development Harvard University. UNEP, 1994. – 73 p. Режим доступа: https://www.cbd.int/doc/nbsap/finance/Panayotou1994EconInstEnvMgSusDev_199E cInsEnvMgSusDev.pdf.

*Сацький Павло Вікторович, кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

РЕГІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ У ПЛАНУВАННІ ГІДРОБУДІВНИЦТВА В ПІВДЕННИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ І В КРИМУ У 1954-1955 рр.

Програма будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, яку було започатковано у 1950 р., проте, фактично, її згортання відбувалося від 1952 р., передбачала у подальшому реалізацію проектів по розвитку сільського господарства у південних районах УРСР і в Криму. Це «будівництво комунізму» здійснювалося як цілісний проект, не зважаючи, що воно провадилося на територіях двох союзних республік – УРСР і РРФСР (Крим до лютого 1954 р. перебував у складі РРФСР). Його здійснювало Головне управління «Укрводбуд» Міністерства бавовництва СРСР, оскільки це союзне міністерство мало доволі значні ресурси у своєму розпорядженні, реалізуючи масштабні гідро будівельні проекти, а також це міністерство було створено для забезпечення СРСР лідерських позицій у світовому

виробництві бавовни. У організації програми будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів проявилась тенденція до максимальної централізації в адмініструванні проектів пізньосталінського періоду. Фактично, розвиток сільського господарства у південних районах УРСР і в Криму було підпорядковано лише перспективі розвитку бавовництва. Хоча, слід відзначити, що за офіційними радянськими даними врожайність бавовни у цьому регіоні була в 2-3 рази нижчою за врожайність в республіках Середньої Азії[1, с. 4]. У 1954 р. АН УРСР дала висновки про доцільність розвитку бавовництва лише прибережних районах Херсонської області[2, арк. 10]. Проте, концентрація ресурсів на реалізацію саме програми розвитку бавовництва і обумовлювала таке підпорядкування перспективи розвитку сільського господарства у південних районах УРСР і в Криму. Пріоритетність цього будівництва у постачанні і командно-адміністративний характер управління ним давали змогу його реалізації без врахування соціальних і природних особливостей регіону. Тому процес будівництва по початковому етапі зазнавав численних труднощів, що, врешті, поставило питання про економічну доцільність реалізації цього проекту. Не зважаючи на це керівництво УРСР забезпечило реалізацію всіх проектів цього «будівництва комунізму» на початковому етапі не лише в південних районах УРСР, а і в Криму, котрий іще не перебував у складі України, що було відзначено у звіті начальника «Укрводбуду» А. Бочкіна[3, арк. 131].

У 1954 р., коли відбулась передача Криму до складу УРСР, будівництво Південно-Українського каналу було припинено, а будівництво Північно-Кримського заморожено. Головне управління «Укрводбуд» перебувало у стані ліквідації і Міністерство бавовництва СРСР іще у 1953 р. було приєднано до структури Міністерства сільського господарства СРСР, коли відбулося укрупнення галузевих міністерств. Галузеве укрупнення відбувалося для усунення бюрократичних перепон в мобілізації матеріальних і трудових ресурсів на реалізацію проектів у рамках одного міністерства, тобто, разом із укрупненням міністерств відбулась концентрація ресурсів у рамках їх управлінської компетенції. У 1953 р. М. Хрущовим було проголошено програму «крутого підйому» сільського господарства, оскільки відбудова важкої промисловості заклала економічні підвалини для забезпечення громадянам зростання їх життєвого рівня. В рамках реалізації програми «крутого підйому» розвитку сільського господарства в південних районах УРСР і в Криму (в Україні після передачі Криму ці економічні регіони розглядалися як окремі, очевидно, зважаючи на специфіку роботи по забезпеченню соціально-економічного розвитку Кримського півострова) продовжується реалізація проектів по зрошуванню і обводненню земель.

На першій Сесії четвертого скликання Верховної Ради СРСР 20-27 квітня 1954 р. під час розгляду питання передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР М. Пегов заявляв від імені Президії, що нею враховано спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки Криму із УРСР. Також, ним було вказано, що Кримська область не примикає територіально до інших областей РРФСР, але прилягає до території УРСР, є продовженням степів півдня України і складає єдину територію цього району. Географічне положення

Криму обумовлює схожість його економіки із економікою південних районів УРСР, а господарство Криму зростало і міцніло разом із економікою України й отримує після передачі до УРСР нові можливості розвитку [4, с. 474]. У цей період виступи депутатів на сесіях Верховної Ради СРСР не були висловленою ними позицією і тим більше виступ Секретаря Президії ВР СРСР, а тому на ці слова слід звернути особливу увагу. В них висловлено програмові основи політики соціально-економічного розвитку СРСР, а саме – підхід до планування і управління економічною політикою, який враховує регіональні особливості, також, цей виступ М. Пегова позначав перехід від централізованого управління економікою до регіонального. Власне, нові тенденції в управлінні економікою СРСР визначали і програми реалізації проєктів зрошування і обводнення територій півдня України і Криму, а також гідробудівництва у цих регіонах.

Підходи до планування гідробудівництва в південних районах УРСР і в Криму чітко визначав «Тематичний план роботи Держплану Української РСР по питаннях розвитку народного господарства УРСР в шостій п'ятирічці (1956-1960 рр.)». Ним було передбачено завдання для відділу водного господарства Держплану УРСР в рамках розвитку садівництва, виноградарства і ягідництва із поліпшення сільськогосподарського водопостачання і зрошування земель колгоспів і радгоспів південних районів УРСР. Дана програма мала на меті розроблення і реалізацію заходів на базі реалізованих і планованих до введення у експлуатацію об'єктів будівництва Південно-Українського каналу. Зокрема, окремими пунктами завдання було передбачено розроблення пропозицій по експлікації земель зі зрошувальною мережею і по програмі будівництва зрошувальних систем на нових площах. Розробку цих заходів мали до 1 березня 1955 р. здійснити «Укрдіпроводгосп», Український науково-дослідний інститут гідротехніки і меліорації, а також Головводгосп при Раді Міністрів УРСР [5, арк. 41]. Окремим пунктом було визначено розроблення до 1 травня 1955 р. заходів по завершенню будівництва Інгулецької зрошувальної системи і організації використання води від цих джерел для обводнення і зрошування (обводнення 175 тис. га і 134 населених пунктів, а також зрошування близько 64 тис. га). Ці завдання мало бути виконано «Укрдіпроводгоспом» і Українським науково-дослідним інститутом гідротехніки і меліорації Міністерства сільського господарства УРСР.

Окремим пунктом Тематичного плану було винесено розробку до 1 травня 1955 р. плану заходів по обводненню і зрошуванню земель в зоні будівництва Північно-Кримського каналу, яке було визначено за Головводгоспом при Раді Міністрів УРСР і «Укрдіпроводгоспом» [5, арк. 42]. Тобто, будівництво об'єктів по зрошуванню і обводненню земель в південних районах УРСР і в Криму було винесено різними завданнями, проте, їх мали продовжити виконувати республіканські інституції – в південних областях України ті які були в підпорядкуванні Міністерства сільського господарства УРСР, а в Кримській області – при Раді Міністрів УРСР. Виконання кримського проєкту таким чином мало здійснюватися як самостійне завдання більшого масштабу і з залученням більшого ресурсу на реалізацію. На основі цього окремого завдання згодом було збудовано Північно-Кримський канал. Із поставлених завдань стає очевидним, що уряд

республіки застосовував у плануванні заходів підходи, спрямовані на здійснення розбудови системи зрошування і обводнення південних районів УРСР паралельно й сталим порядком із розвитком сільського сподарства в цих районах й їх соціально-економічним розвитком. У розвитку Криму зберігався характерний для сталінського періоду підхід революційний, що передбачав масштабне будівництво за результатами якого мала здійснюватися після його завершення реалізація заходів по соціально-економічному розвитку регіону.

Особливості політики гідробудівництва і забезпечення сільського господарства Криму водними ресурсами у 1954-1955 рр. розкриває Довідка про заходи, здійсненні на виконання постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо подальшого розвитку сільського господарства, міст і курортів Кримської області». Вартим уваги є її фрагмент щодо регулювання русел річок в Криму, а саме Альма, Кача і Бельбек. Згідно довідки, було вже складено програму робіт і представлено на затвердження Головводгоспу при Раді Міністрів УРСР. Отже, на відміну від будівництва об'єктів Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, де проекти і плани робіт затверджувалися Міністерством бавовництва СРСР, у цьому випадку затвердження планів і проектів будівництва здійснювалося інституцією при Раді Міністрів УРСР. То ж, відбувається продовження політики в сфері економіки щодо максимального врахування регіональних особливостей. У зв'язку із цим відбувається перенесення процедури прийняття рішень на місцевий рівень, у даному разі республіканський. Гідробудівництво мало міжгалузеве значення і тому воно перебувало під управлінням Ради Міністрів УРСР. У період будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів будівництво було не лише міжгалузевим, а й міжреспубліканським, оскільки Крим на той час перебував у складі РРФСР. Тому його управління здійснювалося загальносоюзним міністерством, проте, його мала здійснювати одна будівельна організація – «Укрводбуд» в силу особливостей прокладення траси каналів. Отже, відбувалося перенесення на Раду Міністрів УРСР та її інституції відповідальності за реалізацію програм по соціально-економічному розвитку Криму після його передачі до складу УРСР. Кримська експедиція «Укргіпроводгоспу» за даними довідки вже розпочала пошукові роботи з 1 листопада 1954 р. [6, арк. 60]. Тобто, роботи по проектуванню робіт із гідробудівництва в Криму також здійснювалися українськими республіканськими інституціями.

Отже, після смерті Й. Сталіна в СРСР відбувається реформування системи управління економікою, важливим чинником чого стає принцип регіонального планування і управління, не зважаючи на укрупнення міністерств і концентрацію матеріальних і трудових ресурсів під їх управлінням. Із включенням Криму до УРСР в управлінських інституціях відбувається планування розвитку півострова і ключове місце у цьому процесі належало гідробудівництву й забезпеченню умов для зрошування й обводнення земель. Таким чином, ключова роль в управлінні процесом закладення умов для розвитку сільського господарства південних районів УРСР і Криму у післясталінський період беруть на себе управлінські інституції УРСР, виходячи із регіонального підходу в плануванні й управлінні.

Список використаних джерел

1. Чесноков Н. Насущные вопросы хлопководства / Н. Чесноков // Хлопководство. – 1953. – №. 1. – С. 3-9.
2. Отчет об основных итогах научной деятельности учреждений Академии наук Украинской ССР за 1953 год // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3521.
3. Секретарю ЦК ВКП(б) товарищу Маленкову Г. М. (від – П. С.) Начальника строительства Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов А. Бочкина, Начальника политотдела строительства М. Штефана. 31.I.1952 // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1773.
4. Заседание Верховного Совета СССР 4-го созыва, первая сессия (20-27 апреля 1954 г.): стенографический отчет. – М.: Изд. Верховного Совета СССР, 1954. – 571 с.
5. Тематичний план роботи Держплану Української РСР по питаннях розвитку народного господарства УРСР в шостій п'ятирічці (1956-1960 рр.) // Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3740.
6. Справка о ходе выполнения постановления Совета Министров УССР и ЦК КП Украины №1261 от 26 августа 1954 года «О мерах по дальнейшему развитию сельского хозяйства, городов и курортов Крымской области». Секретарь Крымского обкома КП Украины Д. Полянский. 24/XII. 1954. // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3843.

*Денисенко Ірина Сергіївна, провідний економіст,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
НАН України»*

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України особливо гостро стоїть завдання ефективного управління земельними ресурсами як основи просторового соціально-економічного розвитку країни. Оскільки земельні відносини існують у єдиній системі економічних відносин, то вони не відокремлені від інших сфер економіки. Взаємодія з цими сферами в рамках єдиного економічного простору, фрагменти якого в результаті приватизації землі є значною мірою ринковими, тобто з відносинами, формами, інститутами інших блоків суспільного виробництва, надає земельним відносинам неадекватного характеру, а саме робить землекористування незахищеним від недоліків приватної власності, ринку і конкуренції.

Об'єктивна необхідність державного управління земельними ресурсами визначається особливою багатофункціональною роллю землі в житті суспільства, її природною обмеженістю і незамінністю у будь-якій сфері підприємницької та іншої діяльності. Управління земельними ресурсами є об'єктивним процесом та системою заходів (правових, адміністративних, економічних, екологічних тощо) щодо виконання землею суспільно-виробничих функцій.

Першим кроком у вирішенні питань управління земельними ресурсами є оптимальний розподіл повноважень і функцій міністерств і відомств, на які покладається управління використанням і охороною земель. Доцільно створити систему такого управління земельними ресурсами, яке не ділилося б на державне, самоврядне і внутрішньогосподарське. Натомість слід основні функції управління зосередити в державних структурах, але частину цих повноважень необхідно передати на регіональний та місцевий рівень.

Управління земельними ресурсами має комплексний характер, оскільки зачіпає інтереси цілого ряду суб'єктів земельних відносин, що викликає необхідність застосування системного підходу до управління процесом використання й охорони земельних ресурсів, узгодження організаційно-технологічних рішень з можливими еколого-економічними наслідками.

Характер системи управління земельними ресурсами мінявся протягом ряду епох відповідно до економічної основи, цілей і критеріїв суспільного ладу. Система управління земельними ресурсами при будь-якому суспільному ладі забезпечувала виконання двох функцій: забезпечення загальнодержавних інтересів; забезпечення інтересів окремих членів суспільства (або їх груп).

Нові земельні відносини і умови господарювання сформували нову систему управління, основними характеристиками якої є: різкий перехід від адміністративно-планової до ринково-підприємницької моделі; розмежування функцій і суб'єктів державного і недержавного управління; розвиток процесів демократизації суспільних відносин; інтеграція України у світовий інформаційно-технологічний процес; інтеграція політико-суспільних і соціально-економічних процесів.

Управління земельними ресурсами в ринкових умовах являє собою систему взаємопов'язаних економічних, правових, організаційних, політичних та інших заходів, за допомогою яких держава впливає на інтереси різних учасників земельних відносин з метою організації раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони.

Організація управління землекористуванням – одна з найважливіших державних завдань. Механізм управління землекористуванням можливо представити як органічне поєднання трьох властивих йому аспектів – законодавчого забезпечення, економічного та екологічного механізмів. Розглядаючи ці складові у взаємозв'язку між собою особлива увага повинна бути спрямована на формування ефективної системи економічних важелів – найбільш дієвого і складного методу впливу у сфері управління земельними ресурсами.

Економічна сутність управління земельними ресурсами в ринкових умовах, на нашу думку, полягає в обґрунтуванні заходів, що проводяться в міру здійснення земельної політики держави і спрямованих на підвищення ефективності використання землі як економічного ресурсу.

З безлічі напрямків реформування земельних відносин можна виділити наступні: розподіл земель за видами та формами власності, а також сталості землекористування як об'єкта господарювання; розподілу земель за цільовим призначенням; встановлення відповідних режимів використання земель; формування структури землекористувань на основі багатокладності.

Стратегічною метою державної політики у сфері управління земельних ресурсами, реформування та регулювання правовідносин на землю, як невід'ємної частини державної соціально-економічної політики, є забезпечення умов для ефективного використання землі та розвитку ринку землі як одного з ключових умов сталого економічного розвитку країни та підвищення добробуту її громадян.

*Зубричев Олександр Сергійович, кандидат архітектури,
Маслова Світлана Анатоліївна, старший викладач,
Полтавський національний технічний ун-тет імені Юрія Кондратюка*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОЇ ТА ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ РЕКРЕАЦІЙНО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ПАРКІВ УКРАЇНИ

Відпочинок людей у природному середовищі є зараз одним з найбільш важливих народно-господарських і соціальних завдань. У зв'язку з цим завдання вивчення рекреаційного потенціалу території, виявлення і резервування нових територій для відпочинку, оцінювання вже існуючого природокористування та розроблення рекомендацій щодо його оптимізації набуває особливої актуальності.

Необхідність розроблення та подальшого удосконалення основних принципів та прийомів ландшафтної та архітектурно-планувальної організації сучасних парків, на основі містобудівного використання їх у рекреаційних та розважальних цілях, обумовлена спрямованістю на вирішення пріоритетних державних завдань зі створення повноцінних рекреаційних умов на територіях антропогенного середовища.

Таким чином, актуалізується необхідність вивчення існуючих рекреаційних парків та парків розваг у вітчизняній та зарубіжній практиці, які знаходяться у взаємодії з усіма компонентами рекреаційного середовища.

Нові містобудівні підходи і напрями розвитку рекреаційно-розважальних парків повинні бути взаємопов'язані з організацією системи містобудівної діяльності, з охопленням усіх боків формування, підтримки і реалізації містобудівних рішень у частині законодавчо-правового забезпечення; містобудівного планування та проектування; науково-інформаційного забезпечення; управління інвестиційно-будівельною діяльністю.

Виходячи з досягнень у вивченні містобудівних систем [1], «предметом містобудівного дослідження є соціально-економічна доцільність, територіально-виробнича і демоекологічна система «населення – середовище – діяльність» (рис. 1).

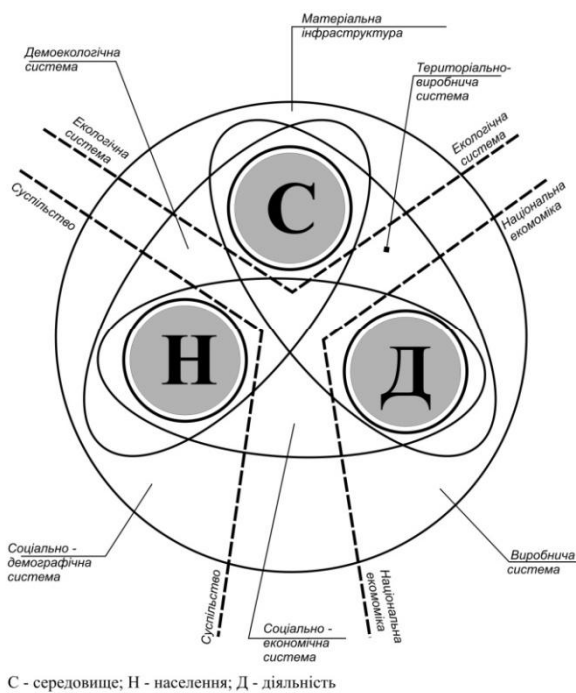
Така система відноситься до певного класу термодинамічних систем, які в процесі обміну із зовнішнім середовищем, речовиною, енергією та інформацією підвищують рівень своєї організації, тобто володіють негативною ентропією.

Ланкою-мотиватором в такій системі є населення, а саме людина, група людей чи суспільство в цілому.

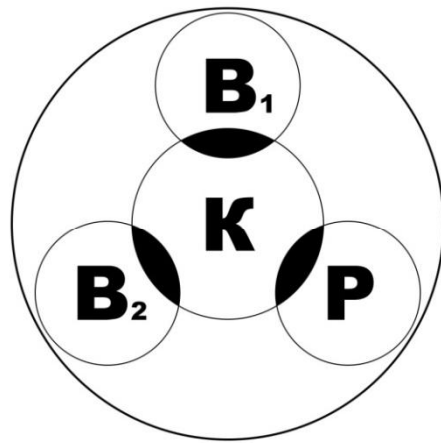
Середовище – об’єкт архітектурної творчості – забезпечує необхідні умови для існування та діяльності людини. Діяльність має представити всі без винятку процеси людської життєдіяльності.

На думку вчених-архітекторів [2], всі архітектурні системи, незалежно від рангу в загальній ієрархії, включають в собі однакове число видів системо утворюючих компонентів. Виходячи з цього, всі архітектурні системи (підсистеми), що відрізняються кількісними і якісними характеристиками своїх компонентів, можуть бути відображені однією формальною моделлю із точністю до С-ізоморфізму. Тому, модель містобудівної системи «населення – середовище – діяльність» може бути прийнята за основу для побудови моделі рекреаційно-розважального парку та дослідження його компонентів і яка, в свою чергу, є підсистемою загальної містобудівної системи.

Модель регіональної містобудівної системи (за М.М.Дьоміним)

Основні групи процесів діяльності людини (За Г.І. Лавриком)

В1 - виробництво першого роду,
В2 - виробництво другого роду,
Р - процеси сфери рекреації,
К - комунікаційні процеси

Структурні моделі екологічних систем «середовище↔населення» (За Г.І. Лавриком)

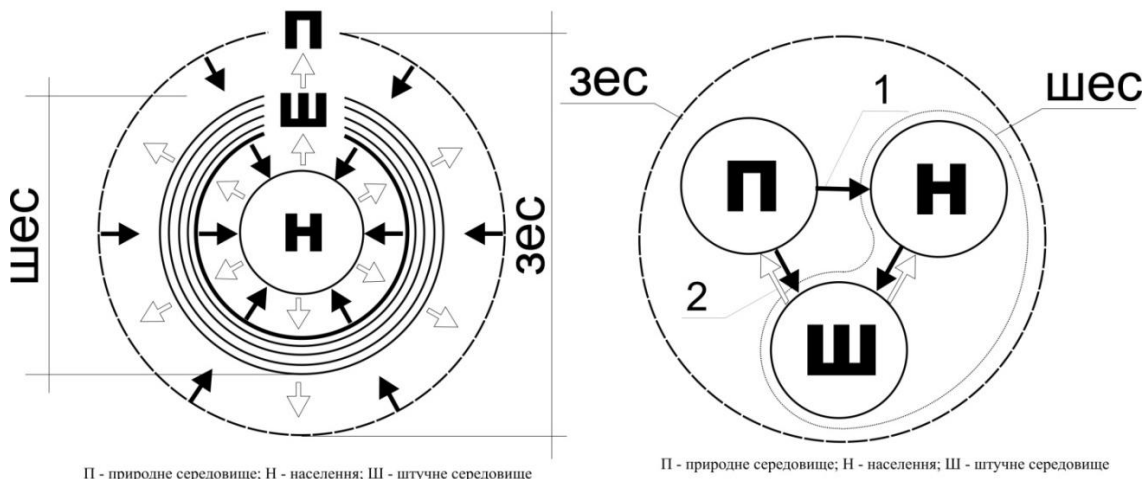

Рисунок 1. Структурні моделі за Г.І. Лавриком та М.М. Дьоміним

Так, модель рекреаційно-розважального парку, у відповідності із вказаним вище може приймати такий вигляд: «відвідувачі парку – рекреаційно-розважальна діяльність – середовище рекреаційно-розважального парку». Об'єктом архітектурної творчості в наведеній вище моделі є середовище рекреаційно-розважального парку. Однак процес дослідження, пов'язаних з ним проблем буде лише тоді продуктивним і раціональним, коли будуть досліджені інші компоненти системи. В даному випадку, це, по-перше, людина, що є мотиватором системи, а також процеси її життєдіяльності. Для більш чіткого розуміння ландшафтної та архітектурно-планувальної організації рекреаційно-розважальних парків було використано метод моделювання. Розроблена модель розташування рекреаційно-розважальних парків у планувальній системі міста, згідно з якою по відношенню до функціональних зон населеного пункту, було виділено п'ять видів локалізації парків:

- у центральній частині;
- між промисловою та житловою зоною;
- у житловій зоні;
- біля територій невиробничої діяльності;
- за містом.

У ході дослідження сформовані моделі розвитку рекреаційних, розважальних та рекреаційно-розважальних парків, які дають змогу виділити їх основні напрямки формування та розвитку в умовах реконструкції та створенні нових об'єктів. У результаті дослідження виділено вісім основних функціональних зон рекреаційно-розважальних парків (вхідна, зона тихого відпочинку, зона активного відпочинку, дитяча зона, спортивна, адміністративно-господарська, зона громадського харчування та зона автостоянок). У свою чергу зона активного відпочинку, або зона атракціонів, поділяється на три основні зони (екстремальна, сімейна та дитяча).

Сформована модель рекреаційно-розважального парку, відповідно до вказаного вище, може приймати такий вигляд: «відвідувачі парку – рекреаційно-розважальна діяльність – середовище рекреаційно-розважального парку». Об'єктом архітектурної творчості в наведеній вище моделі є середовище рекреаційно-розважального парку. Однак процес дослідження пов'язаних з ним проблем буде лише тоді продуктивним і раціональним, коли будуть досліджені інші компоненти системи. У даному випадку це, по-перше, людина, що є мотиватором системи, а також процеси її життєдіяльності. Доведено, що «всі життєві процеси організму є регуляційними і їх задачею є адаптація організму до життєвого середовища. Організм людини є саморегулюючою і самовдосконалюючою системою з тенденцією самозбереження і до саморозвитку» [3].

Функціональна модель просторової структури загальноміських рекреаційно-розважальних парків має такі складові:

- рекреаційну зону;
- дитячу зону;
- спортивну зону;

- розвинена вхідна зона;
- зона автостоянок;
- зона громадського харчування;
- окремо виділена адміністративно-господарська зона;
- розважальну зону (атракції сімейного типу, дитячі та невелика кількість екстремальних атракціонів).

У процесі дослідження та проектування рекреаційно-розважальних парків, окрім більш розповсюджених принципів, ураховуються ще й принципи соціальної доступності та атрактивності. Це дає змогу забезпечувати не тільки містобудівні та художньо-естетичні потреби населення, а й урахувати соціально-економічні та психологічні аспекти.

В функціональній моделі просторової структури замських рекреаційно-розважальних парків окрім вище перерахованих зон, додається зона готелю, а розважальна зона тут вже має більш розширений склад з багатою кількістю атракціонів екстремального, сімейного типу та дитячих атракціонів (рис. 2).

Модель просторової структури малого рекреаційно-розважального парку

Модель просторової структури середнього рекреаційно-розважального парку

Модель просторової структури великого рекреаційно-розважального парку

Рисунок 2. Функціональні моделі просторової структури рекреаційно-розважальних парків різного типу

Проаналізувавши розглянуті приклади та враховуючи усі чинники, що впливають на організацію рекреаційно-розважальних парків, виділено основні принципи ландшафтного та архітектурно-планувального формування рекреаційно-розважальних парків:

- *принцип містобудівної інтегрованості* (наближення до природних ресурсів, рівномірне розміщення, тяжіння до урбанізованої вісі, вздовж урбанізованої вісі);
- *принцип композиційної єдності* (єдність форми і простору, пропорції, симетрія і асиметрія; контраст, нюанс, тотожність, масштабність);
- *принцип просторової компактності* (чітке функціональне зонування, блокування, групування рослин за складом порід);
- *принцип адаптивності* (блокування вхідних зон, лінійне розміщення, полівалентні простори, використання мобільної атракціонної техніки, використання модульних компонентів);
- *принцип естетичної виразності* (створення сценаріїв рекреаційно-розважальних ландшафтів, використання рослин з урахуванням рельєфу, використання законів перспективи; регулярний, пейзажний та змішаний типи планувальної структури; пейзажна різноманітність; використання водних об'єктів; використання штучних об'єктів, ярусність простору);
- *принцип соціальної доступності* (безбар'єрний простір, наявність соціально-доступної атракціонної техніки, наявність функціональних зон для всіх вікових груп населення);
- *принцип атрактивності* (єдність ландшафту та архітектури, функціональна подвійність, підземна, наземна та надземна інтеграція, толерантність до навколишнього середовища, змінність у часі).

Список використаних джерел

1. Крижановская Н. Я. Основы ландшафтного дизайна / Н. Я. Крижановская. – Харьков: ХГАГХ, издательство «Константа», 2002. – 216 с.
2. Петрова, І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник / І.В. Петрова. – К., 2005. – 408 с.
3. Витт, М. Б. Экономическая оценка отводимых под строительство земель / М. Б. Витт. – М.: Стройиздат, 1984 г. – 120 с.
4. Осітнянко, А. П. Методи аналізу соціально-демографічної структури населення міста / А. П. Осітнянко // Містобудування та територіальне планування. Вип. 9. – К.: КНУБА, 2001. – С.151 – 175.

*Захеду Шахаб, архітектор, аспірант, Київський національний
університет будівництва і архітектури (Іран)*

АРХИТЕКТУРА ІРАНУ В КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Zachedi Szahab, architekt, doktorant KNUBA (Iran)

Architektura Iranu w kontekście polityki wewnętrznej

W artykule podjęto problem tradycyjnej islamskiej architektury i współczesnej architektury w miastach Iranu w kontekście wewnętrznej polityki kraju. Jest zrobiony przegląd literatury politologicznej o specyfice kierowania, socjalnie - ludnościowych problemach kraju, jest przeanalizowana rola historycznej islamskiej spuścizny i rola nowych budowli w miastach Iranu. Kontakty z krajami Zachodu po skasowaniu ekonomicznych sankcji sprzyjają przenikaniu do Iranu architektonicznych i budowlanych tradycji. Nowe kierunki w architekturze Iranu podtrzymuje młodzież i młodzi architekci, którzy uczyli się za granicą i znają światowe tendencje w architekturze. We współczesnych warunkach razem z historyczną islamską architekturą w miastach Iranu są obecne i nowatorskie obiekty. Te tendencje zaczęły się w końcu XX stulecia i rosą dziś.

Ключове слова: *Iran, wewnętrzна політика, мечети, współczesna architektura.*

Постановка проблеми. Для розуміння ролі ісламської архітектури – як історичної спадщини, так і сучасних мечетей, необхідно розуміння специфіки внутрішньої політики Ісламської Республіки Ірану, яка визначається трьома центрами – Рахбаром, духовною Радою Експертів і світською владою. Таким чином, в системі управління одночасно співіснують духовна гілка влади і світська. Це пояснює, чому таке важливе значення в житті країни займає іслам, ісламська архітектура. Водночас в останні роки внаслідок поглиблення контактів з європейськими країнами спостерігається поширення міжнародних архітектурних тенденцій на нову забудову міст Ірану, що активно підтримується молодими архітекторами, особливо тими, які навчалися за кордоном.

Основна частина

1. Специфіка управління

В Ірані існує одразу три центри прийняття державних рішень. Найголовніший центр – це Рахбар (Верховний лідер Ірану) [2]. За всю історію існування Ірану було тільки два Рахбари – творець сучасної іранської держави аятолла Рухолла Мусаві Хомейні (1979-1989 рр.) і сучасний Рахбар Ірану Сейєд Алі Хосейні Хаменеї, який займав протягом восьми років пост Президента Ірану. Рахбар контролює Раду з охорони Конституції, судову владу, голову Телерадіокомпанії Ісламської Республіки Іран, начальника Об'єднаного штабу, Головнокомандуючого Корпусом стражів Ісламської революції, командуючих збройних сил і внутрішніх військ Ірану. Рахбар одночасно є і Верховним головнокомандуючим Збройних сил Ірану і визначає загальні напрями політики держави [2].

Рахбара вибирає Рада Експертів з іранських богословів-шиїтів, отже, ще одна релігійна гілка влади – це Рада Експертів, проте насправді неофіційна влада шиїтських імамів в Ірані надзвичайно велика [2]. В країні є певні релігійні округи з своїми релігійними керівниками.

Третій центр влади – це власне світська влада – Президент Ірану, члени Меджлісу, проте світська влада не буває в конфронтації з владою духовною. Світська влада так само активно взаємодіє з населенням [2].

Особливість соціально-демографічної ситуації в Ірані свідчить про зростання % молоді. На тлі високого рівня безробіття (особливо проблемною є вікова група 20-24 роки) було вирішено на державному рівні вирішувати проблему активним впровадженням вищої освіти і безкоштовного навчання. За аналітичними даними, які наводить політолог А. Врадїй, за останні роки кількість учнів і студентів зросла на 33,1 %, кількість грамотного населення в віці від 6 років становить 86,5 %, від 6 до 29 років – 96,5 % [1].

Як свідчить політолог-іранознавець Д. Єршов, водночас для молодого покоління притаманний менший рівень релігійності, ніж для старшого і середнього поколінь, частина молоді цікавиться європейськими цінностями і виїжджає за межі Ірану [2].

2. Тенденції змін і їх прояви в новій архітектурі Ірану

Основний вплив на архітектурно-планувальне рішення давніх іранських мечетей справили канонічні основи ісламу, природно-кліматичні умови і місцеві архітектурно-будівельні традиції. Розповсюдження по всій території Ірану основного типу мечеті з айванами і просторим внутрішнім двором (часто – з басейном) найбільше відповідало кліматичним умовам, і вочевидь саме це пояснює обмежене застосування в Ірані типів купольних мечетей, запозичених з візантійських традицій Грузії, Вірменії і Туреччини – переважно на прикордонних територіях.

Визначальною була роль іранських доісламських архітектурно-будівельних традицій в формуванні середньоазійської і арабської архітектурних шкіл. Іранська доісламська школа є базовою для середньоазійської і арабської шкіл мусульманської архітектури, на основі якої сформувалися своєрідні регіональні школи.

Спільність архітектурно-планувальних, композиційних і будівельних прийомів мечетей Ірану, Середньої Азії, Іраку і Афганістану дозволяє об'єднати їх в спільну архітектурну школу.

Формування мечетей Ірану відбувалося в загальному ключі розвитку ісламської культової архітектури, проте починаючи з XII, а особливо з XV – XVII століть в іранській школі ісламського зодчества посилювався вплив місцевих регіональних традицій, що привело до більшої, ніж в ранніх іранських мечетях, стилістичної віддаленості архітектурних об'єктів цього часу від ранніх арабських зразків. Так сформувалась давня ісламська архітектура Ірану.

Архітектура і будівництво завжди знаходились в прямій залежності від економічних тенденцій. Відміна економічних санкцій пожвавила контакти Ірану з європейськими країнами і сприяла появі нових тенденцій в сучасній архітектурі

Ірану. Ці новаторські тенденції активно вітаються молоддю і зумовлюються тим, що країна стала більш відкритою для зовнішніх контактів, що сприяє притоку іноземних фахівців, розвитку бізнесу з іноземними інвестиціями, розвитку туристичної галузі. Про це зокрема засвідчив в інтерв'ю представник Іранської архітектурної фірми “Хема” Реза Мафагер [3].

Іран – це країна з тисячолітніми унікальними архітектурно-будівельними традиціями. Прояви нових тенденцій в архітектурі розпочалися наприкінці ХХ ст. і стають все відчутнішими. Серед сучасних архітекторів, які сповідують сучасні інтернаціональні тенденції в архітектурі, – Бехруз Ахмаді (Behrouz Ahmadi), Дараб Диба (Darab Diba), Камбіз Наваї (Kambiz Navai), Ірадж Калантарі (Iraj Kalantari) [3]. Як вже було сказано, цьому сприяє і навчання архітекторів за кордоном, як сталося з Бахрамом Ширделом (Bahram Shirdel), який повернувся до Ірану в 1994 році і справив вплив на інших архітекторів, наприклад, на Хаді Мірмірана, який сьогодні вважається одним з найвідоміших сучасних архітекторів Ірану. Архітектор Камварі Могадам (Kamvari Moghadam) відкрив літню школу в Ірані для ознайомлення студентів з новітніми тенденціями світової архітектури. Сучасні напрями розвитку архітектури Ірану представляють такі фірми, як “Fluid Motion Architects” (FMA), “Arsh Design Studio”, “Asar Consultant Engineer’s Co” [3].

Загальні висновки

Аналіз сучасних архітектурно-будівельних тенденцій в Ірані свідчить про те, що поряд зі збереженням в країні ісламських духовних традицій спостерігається поступове проникнення світових тенденцій, що активізується завдяки контактам з іноземними фахівцями і фірмами і навчанням іранських фахів за кордоном. Отже, поряд зі збереженням старовинних мечетей в містах Ірану, в економічно розвинених містах поступово з’являються об’єкти, збудовані в традиціях сучасної світової архітектури, що свідчить про часткове залучення Ірану до світових тенденцій глобалізму.

Список використаних джерел

1. Врадий А. Третий путь Ирана [Електронний ресурс] / А. Врадий. – Режим доступу : <https://www.geopolitica.ru/article/tretiy-put-irana>.
2. Ершов Д. Иранская внутренняя политика: в разных измерениях [Електронний ресурс] / Д. Ершов. – Режим доступу : <http://david-arius.livejournal.com/466307.html>.
3. Сухоруков С. А. Современная архитектура Ирана. Новые перспективы развития [Електронний ресурс] / С. А. Сухоруков. – Режим доступу : <https://www.gup.ru/events/news/smi/suhorukov2016.pdf>.

Абу-Халиль Мохамад Маамун, аспирант

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ, ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УНИКАЛЬНОСТИ АРХИТЕКТУРНО-АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ЛИВАНА

Наследие – это то, что имеет ценность за пределами одного поколения.

О. Генисаретский

История развития Ливана - это история взаимодействия различных

цивилизаций, культур народов восточного побережья

Средиземного моря, всего Леванта.

Термин «Левант» (Soleil levant - франц.- «восходящий») появился в

1497 году и обозначал весь Восток или «средиземноморские

земли к востоку от Италии» [1] (Ил.1).

Сейчас слово «Левант» используют в отношении к древней истории региона, при

обсуждении крестовых походов. Для того, чтобы название мест не

несли библейский и национальный смысл, археологи и историки

используют термины - Сиро-Палестинская археология и археология Южного Леванта [2].

Ил. 1. Карта с выделенным пятном Ливана

Многочисленные памятники духовной и материальной культуры Ливана

свидетельствуют об истории

взаимоотношений западных и

восточных культур, имеют

важное значение в

формировании идентичности,

сохранения культурного

разнообразия региона.

Специфика сохранения и

социальной активизации

объектов исторической среды

обусловлена тем, что более

трех четвертей списочного

состава официально

зарегистрированных объектов

культурного наследия Ливана

составляют руинированные объекты, имеющие статус памятника архитектуры

и земель археологического наследия с различной степенью охраны. В силу

Ил. 2 Руины Баальбек

и земель археологического наследия с различной степенью охраны. В силу

исторических обстоятельств различные археологические архитектурные памятники - от отдельных зданий до целых поселений - потеряли свое социальное содержание, преемственную культурологическую связь и перешли в категорию объекта природы. Поэтому по определенным отличительным признакам открытый археологический объект наделяют содержанием, обнаруживают в нем продукт человеческой культуры (Ил. 2).

Архитектурно-археологическое наследие Ливана является уникальным историческим источником, вызывает всеобщий интерес, однако это не останавливает процесс его разрушения от экстенсивной хозяйственной деятельности, варварских раскопок (Ил. 3).

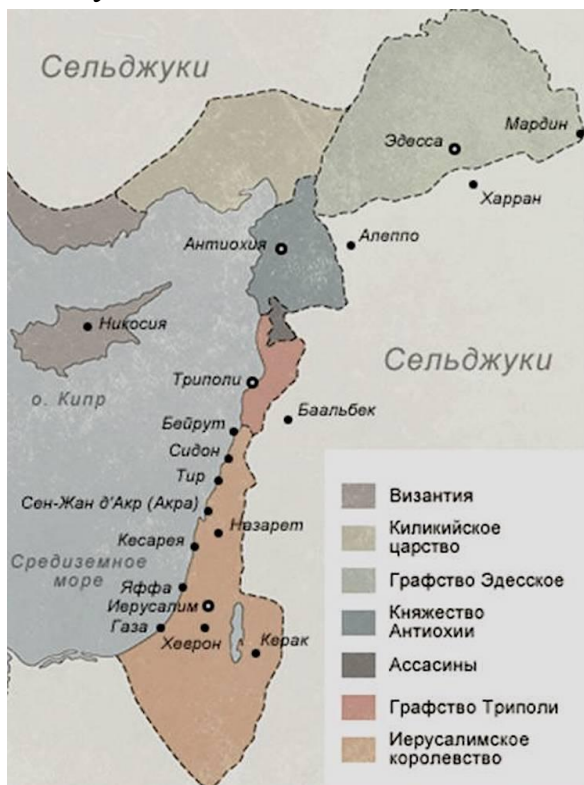
Геополитическое положение Ливана - «перекрёсток между Передней Азией, восточным Средиземноморьем и северо-восточной Африкой» - определяет совокупность материальных и нематериальных ресурсов: военно-политический, экономический, технологический и пассионарные в многомерном коммуникационном пространстве Земли. Здесь возникли одни из древнейших

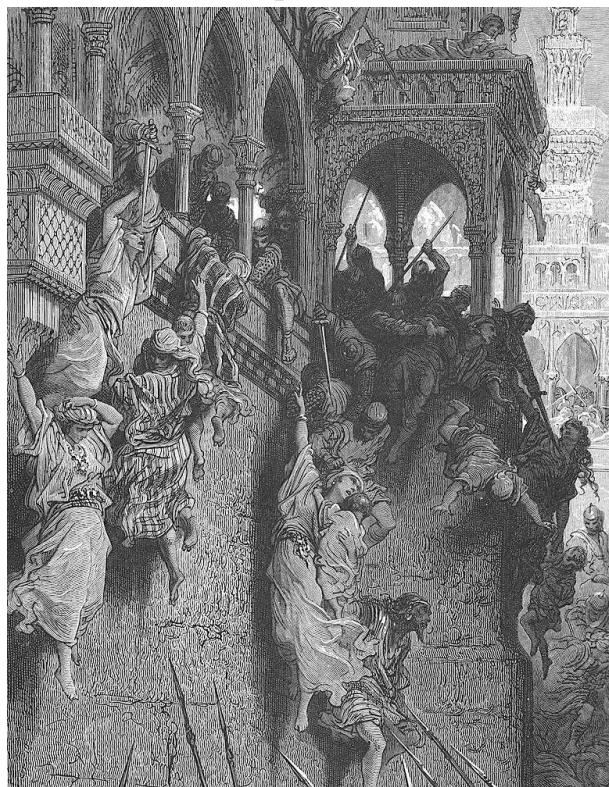
Ил. 3 Замок Марун в Дейр-Кифа

городов. Так называемые мировые города, расположенные на рубежах многомерного коммуникационного пространства, создают высокую энергетику движения не только торгового, промышленного и финансового капитала, но и обмен информацией, знаниями и идеями. Поэтому приоритетное развитие Леванта определено не только выгодным географическим положением, но и пересечением множества пространств - политического, экономического, финансового, социо-культурного, конфессионального, информационного и др. В результате соприкосновения разно-масштабных процессов в природе и обществе образуются рубежи высокой энергетики. По мнению профессора Дергачева В.А. рубежная коммуникативность имеет не только географическую интерпретацию, но и проходит через эмоциональную сферу - «ландшафты души» человека [3]. Таким образом, формируется многомерное пространство, коммуникативная рубежность которого является стратегическим ресурсом социально-экономического развития, духовного возрождения, а, в условиях утраты контактных функций, причиной распада государств. Например, по окончании первого крестового похода в 1098 г. на территории Леванта были основаны четыре христианских государства - Графство Эдесса, Княжество Антиохия, Графство Триполи и Иерусалимское королевство, позже разрушенные (Ил. 4,5).

Теория Больших многомерных пространств и концепция рубежной коммуникативности объясняют историю Леванта - историю взаимодействия

Ил. 4 Государства крестоносцев, 1140 г.

Ил. Резня в Антиохии (рисунок Дора)

различных государств, цивилизаций, которые непрерывно боролись за господство на земле, важной в геополитическом отношении. История этой маргинальной зоны, обладающей энергетикой интенсивных взаимодействий, в понимании истоков и развития целого ряда культур, начиная от месопотамской, финикийской, еврейской, древнегреческой, римской, до - армянской, арабской и турецкой.

Две небольшие территории – бассейн Окса-Яксарта и Сирия в древних границах - стали местами столкновения различных цивилизаций, рождения высших религий [4]. Культурный слой на основе сирийской и эллинистической цивилизаций стал благодатной почвой для развития православной, западно-христианской и мусульманской культур. Юг Ливана, упоминаемый в Евангелии как «пределы Тирские и Сидонские» является местом важных событий библейской истории, в соответствии с которой по этой земле прошли Спаситель и Его Пречистая Мать, здесь, берут начало священные воды Иордана, в Сарепте Сидонской, и преподобная мученица Евдокия жил святой пророк Илия Фесвитянин. Именно в Сидоне произошла встреча апостолов Петра и Павла, на этом месте сейчас стоит христианская часовня и православный храм св. Николая (VIII ст.). Великомученица Варвара свидетельствовала о Святой Троице в Илиополе Сирийском (теперь Баальбек в

долине Бекаа). Понятие археологии библейской возникло в середине XIX в. при проведении сопоставительного анализа материалов археологических раскопок и текстов Священного Писания.

Архитектурные руины - это подлинные фрагменты текста, которые наглядно показывают не только анатомию архитектуры, но и анатомию истории, их важно прочесть. Исследуя пространство, на котором взаимодействовали две и более цивилизации, целесообразно рассматривать сложный тип связей, когда контакты осуществляются и во времени, и в пространстве.

Современная трактовка культурного наследия включает, как материальные (физические), так и нематериальные (духовные) компоненты. Если в области духовной культуры понятие культурного ландшафта не вызывает сомнений, то в области материальной культуры возник вопрос: все ли ландшафты, измененные человеком, позже названные, антропогенными ландшафтами, являются культурными? Архитектурно-археологические комплексы Ливана представляют фрагменты культурного ландшафта, обособленные в силу уникальных особенностей функционально-планировочной и архитектурно-пространственной организации территории.

Список использованных источников

1. Древний Левант. Институт археологии Университетского колледжа Лондона, май 2008 <http://www.ucl.ac.uk/archaeology>
2. Девер, Уильям Г. Сиро-Палестинская и библейская археология, с.1244-1253.
3. Дергачев В.А. Геополитика. - Киев: ВИРА-Р, 2000. - 448 с.
4. А. Дж. Тойнби Постигание истории. Т. IX. Контакты между цивилизациями во времени, 1954. Составитель А. П. Огурцов. - М.:Прогресс, 1991

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

*Деревінський Василь Федорович, д-р історичних наук, професор,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

В. ЧОРНОВІЛ ТА КРИМСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ 1989-1991 рр.

В'ячеслав Чорновіл як народний депутат, а невдовзі й керівник однієї з найпотужніших українських партій 1990-х років був одним з тих, хто брав безпосередню участь у вирішенні кримського питання. В час існування СРСР спостерігав за процесами, які відбуваються на півострові, спільно з представниками кримськотатарського руху боровся проти радянського тоталітарного режиму. Підтримував право кримських татар повернутися з депортації в рідні місця в Криму. Висвітлював становище вивезеного народу та його боротьбу у своїх статтях і матеріалах. Про кримських татар як про народ, в якого відібрали територія писав у листі до першого секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова у серпні 1987 року.

Як співавтор програмного документу Української гельсінської спілки – «Декларації принципів» (червень 1988 року) В. Чорновіл вніс у нього положення про «негайне відновлення в складі УРСР Кримської АРСР з організованим повернення репресованого Сталіним населення автономної республіки на місце колишнього проживання»[4, с. 27]. Невдовзі у проекті своєї виборчої програми (серпень 1987 року) він деталізував бачення вирішення питання. Пропонував прийняти першочерговий законопроект «Про національні меншини України», в якому йшлося: «організоване повернення (при матеріальному та іншому сприянні держави) репресованого кримськотатарського народу в місця колишнього проживання в Криму й утворення в складі України Кримської автономної республіки, в якій із трьох основних національностей корінному народові для відновлення його державності будуть надані певні пріоритети (щодо мови, участі в керівних органах та ін.)»[11, с. 585]. В проекті нової редакції «Декларації принципів УГС» В. Чорновіл вбачав навіть можливим надати автономії доволі широкі повноваження, встановити з нею зв'язок на основі федеративних чи конфедеративних принципів[11, с. 605].

Зважаючи на складний процес повернення кримських татар на півострів В. Чорновіл надавав кримському питанню важливого значення. Правляча в СРСР комуністична партія різноманітними методами, включно із примусовим додатковим виселенням, протидіяла поверненню кримських татар на півострів. У прийнятій Верховною Радою Радянського Союзу у листопаді 1989 року ухвалі щодо незаконності і злочинності репресивних дій проти кримських татар, визнавалось їхнє право на повернення, але не було усунуто усіх проблем. Місцева кримська компартійна влада продовжувала чинити різні перешкоди. Обмежувала місце поселення, роздаючи одночасно землі російськомовному населенню Криму[5, с. 17]. Випадки самозахоплення кримськими татарами

землі влада використовувала для розпалювання міжнаціонального антагонізму, втягуючи в земельні «розбірки» російськомовне населення. Нагніталася негативна атмосфера несприйняття кримських татар. Після налагодження координації діяльності між кримськотатарськими активістами і діячами українського національного руху останній став новим об'єктом компартійної дезінформаційної кампанії. Українці в ракурсі комуністичних пропагандистів зображалися в образі «нових окупантів Криму»[6].

В 1989 році представники правлячої комуністичної партії висунули гасло автономізації Криму. Першим його висловив керівник Кримського обласного комітету комуністичної партії Андрій Гіренко. У жовтні 1989 році його наступник Микола Багров на пленумі ЦК КПУ заявив, що отримання Кримом автономії є лише питанням часу як і те в якій формі вона має постати і в чиєму підпорядкуванні[2, с. 161]. Згодом ідею автономії поширювали серед мас за допомогою підконтрольних компартії ЗМІ, організовано обговорювали в трудових колективах, актуалізували серед депутатів Кримської обласної ради. Дванадцятого листопада 1990 року на позачерговій сесії обласної ради ухвалили «Декларацію про державний і правовий статус Криму» та затвердили проведення референдуму стосовно відновлення Кримської автономної радянської соціалістичної республіки як суб'єкта СРСР та учасника процесу підписання нового союзного договору. Означені питання виніс на голосування від групи комуністів другий секретар Кримського обласного комітету КПУ Леонід Грач[7]. Зважаючи на проведену пропагандистську кампанію і наявність у представників компартії більшості мандатів обласної ради результат виявився передбачуваним. Правляча в Радянському Союзі компартія отримала потрібне рішення.

Кримське питання було одним з низки подібних, які розробляла партноменклатура в різних регіонах СРСР для створення конфліктних ситуацій між національними рухами, розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Таким чином намагалися утруднити дезінтеграційні процеси, послабити національно-визвольні рухи в союзних республіках. Компартійні правителі Кремля штучно утворюючи Кримську територіальну автономію розглядали її як засіб тиску на Україну, що мав завадити незалежнені бунтівної республіки. Допускалась можливість цілковитого відокремлення Криму від України, в разі відмови останньої підписати союзного договору. За таких обставин договір підписало б кримське керівництво як самостійний політичний суб'єкт. Крім створення зони нестабільності для України переслідувалась ціль не допустити створення в Криму національно-територіальної автономії, яка задовольняла інтереси кримських татар. Не випадково вибрали варіант утворення автономії за допомогою референдуму, а не через рішення Верховної Ради УРСР, так як республіканський парламент міг розширити права кримськотатарського народу в автономії[14, с. 51].

В'ячеслав Чорновіл відстежував перебіг наростання компартійних сепаратистських процесів в Криму. Неодноразово звертав увагу щодо загрози міжнаціональному спокою в Україні від подібних дій. Зауважував спроби влади

попри поразку спроби витворити в Україні антирух, так званий інтерфронт, які постали в інших республіках, утворити мініінтерфронти в окремих українських регіонах, шляхом активізації сепаратистських настроїв. З особливою тривогою В. Чорновіл виступав у парламенті в жовні 1990 року закликаючи Леоніда Кравчука – Голову Верховної Ради – формально найвищу посадову особу в УРСР, а zarazом члена ЦК КПУ вплинути на процеси, які штучно стимулювалися в Криму. «Те, що відбувається сьогодні в Криму, – заявляв він у стінах Верховної Ради, – це вже спільний фронт і обласної ради, і кримської компартійної організації, і певних громадських організацій з метою придушити кримськотатарський рух і відторгнути Крим від України»[12, с. 158].

Однак належних заходів протидії з боку республіканських органів влади сепаратистським діям кримської компартійної верхівки не було проведено. Пасивність офіційного Києва ймовірно була зумовлена директивними вказівками ЦК КПРС з Москви. Відсутність протидії посилювало у кримської партноменклатури почуття вседозволеності, бажання продовжувати розширювати свої повноваження. Керівник кримського обласного комітету КПУ М. Багров відверто почав заявляти про Крим як рівноправний суб'єкт підписання нового союзного договору. Тобто про намір отримати такі самі повноваження які мала УРСР та інші радянські республіки. Про підтримку ЦК КРПС, тобто центральної союзної влади, кримського сепаратизму засвідчила агітація за створення автономії в Криму шляхом проведення референдуму секретаря ЦК КПРС Андрія Гіренка. Разом з тим компартійна номенклатура заперечувала право кримськотатарського народу на автономію.

В кримських обласних комуністичних газетах ідею автономії серед населення поширювали за допомогою розпалювання антиукраїнських настроїв. Трактуючи новий статусу Криму як спосіб убезпечення від «завоювання» львівськими націоналістами тощо[8]. Розпочався також наступ на українську присутність в Криму. Напередодні сепаратистського референдуму закрили єдину на півострові українську школу-інтернат, замість української газети «Радянський Крим» залишився лише український дубляж «Кримської правди», український театр з драматичного перетворили на оперетковий, радіо виділяло для українських програм лише 15 хвилин, а телебачення взагалі їх ігнорувало, у Севастополі закрили недільну українську школу[1, с. 368].

За таких обставин 93 відсотки тих, хто взяли участь в голосуванні на референдумі 20 січня 1991 року підтримали ідею «відновлення Кримської АРСР як суб'єкта Союзу і учасника Союзного договору». Дванадцятого лютого 1991 року Верховна Рада УРСР ухвалила Закон «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Республіки»

В'ячеслав Чорновіл виступав проти прийняття Верховною Радою України закону в якому йшлося про надання Криму автономії[3]. Пояснював свою позицію тим, що представники корінної національності Криму – кримські татари бойкотували референдум, хоча саме вони мають право на автономію. Відповідно автономію здобули, по суті, шовіністичні, партократичні сили, яких уособлює комуністичний керманіч М. Багров. В. Чорновіл навіть навів

почутий жарт розшифрування Кримської АРСР як Кримської апаратної республіки[13]. На його думку, створення територіальної автономії було небезпечним прецедентом для України. Провину за її створення він покладав на Л. Кравчука. «Я вважаю це, – писав він, – може, однією з найбільших провин Леоніда Кравчука перед Україною. Він стимулював і підштовхував... Вагалася навіть парламентська більшість, коли концепцію Конституції голосували, і він буквально «витискав» Кримську республіку»[9]. Через проштовхування компартійної ідеї більшість депутатів Верховної Ради не підтримали позицію щодо створення національно-територіальної, себто, кримськотатарської автономії, в якій останні мали отримати право на демократичне самоврядування[10].

Таким чином, кримська проблема була штучно створена в останні роки існування Радянського Союзу. Місцевий сепаратизм цілеспрямовано підтримувався із союзного центру. Республіканська влада, що контролювалася Москвою не чинила належної протидії ескалації напруження. В. Чорновіл та інші представники національно-демократичних сил не мали необхідних можливостей для нейтралізації антиукраїнських дій кримської компартійної верхівки.

Список використаних джерел

1. Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С. В. Адамович. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – 884 с.
2. Гарань О. В. Убити дракона (З історії руху та нових партій Україні) / О. В. Гарань. – К.: Либідь. – 196 с.
3. Грещук Г. Вячеслав Чорновіл відповідає на запитання / Г. Грищук // Тернопіль вечірній. – 1994. – 19 березня.
4. Декларація принципів УГС // Самостійник. – 1988. – № 5–6. – С. 22–32.
5. Джемилев М. Национально-освободительное движение крымских татар / М. Джемилев // Кримські татари: ысторія і сучасність (До 50-річчя депортації кримськотатарського народу): Мат. міжнар. наук. конф. (Київ, 13-14 травня 1994 р.). – К., 1995. – С. 5–20.
6. Лащенко С. Українці і кримські татари / С. Лащенко // Молода Галичина. – 1991. – 30 липня.
7. Скачко В. Крим прагне змін – яких? / В. Скачко // Голос України. – 1991. – 17 березня.
8. Хмелер П. Чи добре я жив... лист-сповідь професійного журналіста / П. Хмелер // За вільну Україну. – 1991. – 12 квітня.
9. Чорновіл В. «Компартія фактично існує» [інтерв'ю з В. Чорноволом] / Ю. Пригорницький // Літературна Україна. – 1991. – 19 вересня.
10. Чорновіл В. Приїду в Житомир обов'язково / В. Чорновіл // Вільне слово. – 1991. – 28 вересня.
11. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; передм. В. Деревінського. – К.: Смолоскип, 2009. – Т. 6. – 1052 с.

12. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; передм. М. Мариновича. – К.: Смолоскип, 2011. – Т. 7. – 1080 с.

13. Чорновіл В. Чи підніметься Кравчук з колін / В. Чорновіл // За вільну Україну. – 1991. – 5 лютого.

14. Чубаров Р. Конституція Автономної Республіки Крим. Позиція права чи політичної доцільності / Р. Чубаров // Віче. – 2003. – № 5. – С. 49–55.

*Козюра Ігор Валерійович, доктор наук з державного управління,
професор кафедри менеджменту
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»*
**ВІД СЕЛИЩА ДО МІСТА : ДОСВІД ОБ'ЄДНАНОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

В умовах децентралізації, становлення об'єднаних територіальних громад в Україні особливої актуальності набуває питання збереження їх самоідентичності, виявлення особливостей та сприяння розвитку як точок територіального соціально-економічного зростання, вивчення й узагальнення досвіду кращих вітчизняних практик. Прикладом такого перетворення є досвід Решетилівської селищної об'єднаної територіальної громади Полтавської області, а саме питання про повернення Решетилівці статусу (містечка) міста.

Селище міського типу Решетилівка є адміністративним, промисловим і культурним центром Решетилівського району Полтавської області та розташоване на відстані 40 км від обласного центру міста Полтава. На сьогоднішній день у селищі міського типу проживає понад 9 тис. мешканців.

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» Решетилівська селищна та Потічанська сільська територіальні громади об'єдналися в Решетилівську селищну об'єднану територіальну громаду з адміністративним центром у селищі міського типу Решетилівка, включивши до її складу 11 сіл Решетилівського району [3].

Наведемо двадцять незаперечних історико-краєзнавчих аргументів, що будуються на історичних джерелах, і підтверджують необхідність вищевказаного рішення про зміну статусу населеного пункту [2].

Так, за 1653 р. в «Росписи городов и местечек, которыми Войско Запорожское владеет», Решетилівка позначено вже сотенним містечком Полтавського полку, в реєстровому списку якого значиться 123 козаки.

В «Делах Малороссийских» № 68 у списку міст Полтавського полку значилась і Решетилівка (1665 р.) .

Як свідчить «Журнал или подневные записи императора Петра Великого», з 13 по 19 липня 1709 р., після завершення Полтавської битви, російська армія перебувала на постой «в местечке Решетилровка». 17 липня «в местечке Решетилровка» Петро I підписав законодавчий акт щодо управління Лівобережною Україною - «Решетилівські статті».

В матеріалах ревізії «Компут Полтавського полку» 1718 р. сотенне містечко Решетилівка названо «городом», в якому налічувалося: козаків кінних - 449, козаків тяглих - 148, козаків піших - 30; селян з тяглом - 116 та піших — 113; діяло 4 ремісничі цехи.

1721 р. – на документах сотенної канцелярії вперше з'являється «Козацький герб містечка Решетилівки».

1765-1769 рр. - згідно з «Генеральним переписом Лівобережної України» до складу Решетилівської сотні входили: місто Решетилівка, села Надежда, Піщане, Потеряйки, Демидівка, Стінка, Дорогобидівське, хутори Коломацький, Бакаївська Вершина, Дригунове, Засідькове, Плоске та ін.

1713-1776 рр. - в «Архіві коша нової Запорозької Січі» неодноразово згадується «містечко Решетилівка Полтавського полку».

У 1774 р. Європа і світ дізнаються про славне містечко Решетилівка. Німецький академік Гільдерштедт, описуючи свою подорож по Україні, зазначив, що тут «славні, завивані смушкові шкірки, по всій Україні вживані для виробу шапок». В «Описі Чернігівського намісництва» О. Шафонський зазначає: «У XVIII столітті смушки дають великі прибутки: з них чорні з дрібними завитками найкраще розводять біля Полтави у містечку Решетилівка і на багато тисяч у Польщу і Сілезію відправляють».

У 1786 р. імператриця Катерина II, іменним Указом «Всемилоствейше пожаловала» дійсному статському раднику, улюбленцю Потьомкіна, полковнику В. С. Попову «в вечное и потомственное владение местечко Решетилівка, в коей показано душ мужского пола 866, с его принадлежностями, землями и мельницами».

1818 р. – брати-юнкери Петро та Андрій Борисови «заснували у містечку Решетилівка» «Товариство першої згоди», від якого починається історія «Товариства об'єднаних слов'ян».

У 1845 р. Решетилівку відвідав Великий Кобзар України Тарас Шевченко, який потім устами свого героя повісті «Близнецы» зазначив, що в цьому містечку «церков с десять, я думаю, будет, и живут в нем все козаки».

1859 р. - за даними першого Всеросійського перепису: «Решетилівка Полтавського повіту - містечко власницьке і козацьке. 891 двір, 6514 жителів, 6 церков, єврейський молитовний дім, казенне училище, шпиталь, лазарет, волосне правління, сільська управа, поштова станція, 4 ярмарки на рік, базари (щотижня)».

1898 р. - як свідчать дані дослідження промислів Полтавського повіту, проведеного повітовим земством, «в містечку Решетилівка налічувалося 1324 кустарі, з них шевців - 255, колісників - 21, бондарів - 15, овчинників - 112 та ін.».

1900 р. - згідно з переписом «у містечку Решетилівка Решетилівської волості Полтавського повіту було 2 сільські громади - козацька і селян-власників, 902 двори, 5812 жителів».

У 1903 р. видатний географ П. Семенов-Тянь-Шанський занотовує у своїх записах: «Містечко Решетилівка набуло ролі видатного центру, і значна

частина поселення якого брала дільну участь у дальшому розвитку індустріальних відносин, традиційних промислів, виробництві або збуті місцевих виробів, пропонувала свої робочі руки»,

1903-1917 рр. – значний масив історичних документів початку ХХ століття, віднайдені у архівах Санкт-Петербурга земляком, професором А. Асаулом і переданих ним на «малу батьківщину», свідчить про те, що і на берегах Неви, у міністерствах і відомствах Російської імперії Решетилівка була дуже добре відома саме як «местечко, уездный центр Полтавской губернии». Одні лише назви історичних джерел переконливо підтверджують: «сведения о школах месгечка Решетилровка (1908 г.), церковные строения в местечке Решетилровка (1910 г.), дело об открытии смешанной 4-класной гимназии (1917 г.)» та ін.

1917-1921 рр. - зі статусом містечка пройшла Решетилівка і крізь революційні буревії. Так, як свідчать офіційні документи тієї пори, саме «на околиці містечка Решетилівка» 15 червня 1921 р. перехрестилися життєві стежини Н. Махна й М. Фрунзе.

У 1923 р. згідно з Постановою ВУЦВК утворюється Решетилівський район Полтавського округу в складі Решетилівської, Демидівської та Куликівської волостей з центром у містечку Решетилівка. На той час у містечку проживало 8259 жителів, з промислових підприємств діяли: шкірзавод, нафтовий державний млин, хлібопекарня, слюсарно-механічна майстерня, артіль металістів, ткацько-вишивальницька майстерня-школа «Трояндія», а також 11 постійних торгівельних закладів

1923-1935 рр. - гордістю містечка стає артіль художніх виробів, яка приносить Решетилівці світову славу. Килими та вишивка решетилівських майстринь були представлені на виставках українського мистецтва у Мюнхені, Парижі та ряді інших європейських столиць.

Так уже історично склалося, що втрата Решетилівкою статусу «містечка» пов'язана з іменами двох тиранів, катів українського, народу Петра Першого та Й. Сталіна. Спочатку, як стверджує легенда, в 1709 році Петро Перший образив козацьке містечко, напроорокувавши, що йому «не суждено быть градом никогда» (то ж і не дивно, що в минулі сторіччя решетилияни так і не звели навіть найпростішого пам'ятного знака на честь великого «невдячного» гостя). В 1938 р., у період сталінських репресій, було прийнято рішення про перейменування Решетилівки у «селище міського типу» (недолугий адміністративно-територіальний статус - «ні до села ні до міста») [1; 2].

То ж виникла необхідність відродити історичну справедливість і повернути Решетилівці статус міста (автор вважає за більш доречне історичне визначення як «містечка», проте воно не має законодавчого підґрунтя) з усіма похідними з цього наслідками. 7 листопада 2017 р. Верховна Рада України віднесла селище міського типу Решетилівка Полтавської області до категорії міст районного значення (проект Постанови Верховної Ради України № 6550) [3].

Враховуючи розташування Решетилівки на перетині магістральних шосейних сполучень загальнодержавного значення та в центрі Полтавської області, населений пункт має перспективи для подальшого соціально-економічного розвитку та залучення інвестицій. Віднесення населеного пункту до категорії міст районного значення надасть додаткові можливості розвитку Решетилівської об'єднаної територіальної громади та її економічного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Козюра І.В. Решетилівка протягом століть була і має бути містом / І. В. Козюра // Решетилівський вісник. – 2016. – 23 верес. – С. 4.
2. Козюра І. В. Решетилівщина на скрижалях історії : істор.-краєзнав. нариси / І. В. Козюра, В. М. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2016. – 116 с.
3. Проект Постанови Верховної Ради України «Про віднесення селища міського типу Решетилівка Решетилівського району Полтавської області до категорії міст районного значення» № 6550 від 7 червня 2017 р. та пояснювальна записка до нього.

*Ситник Олександр Іванович, кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних наук та права
Луцького національного технічного університету*

ФЕДЕРАЛІЗМ М.П. ДРАГОМАНОВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ

Українська національна ідея на різних етапах історичного розвитку мала різні свої носії і відображала різний конкретний зміст. можна виділити основні загальні властиві всім мислителям підстави української ідеї: по-перше, бачення тим чи іншим мислителем майбутнього державотворення України; по-друге, місце і роль нації, національності в даному процесі; по-третє, в рамках якої ідеології відбувається становлення державності України.

Відповідно до цього спробуємо розглянути бачення української ідеї в політичній доктрині М.Драгоманова.

М.Драгоманов, як мислитель пішов в ногу з західноєвропейською наукою, значно випереджав появу політичних ідей та практичне втілення в життя Росії. Такий випереджаючий розвиток ідей М.Драгоманова, зокрема, щодо національної справи, національної ідеї породив відношення до нього з одного боку, як до українського націоналіста (Д.Заславський та інші), з іншого – як до космополіта, якому чуже все національне (Я.Оршан, Д.Донцов).

Насправді ж політичні погляди М.Драгоманова базувалися на міцній основі широких наукових узагальнень. Відмічаючи необхідність ґрунтовної філософської освіти він сприйняв новітні досягнення в області філософської думки. Б.О.Кістяківський відмічає, що “за своїми філософськими поглядами М.Драгоманов, віддаючи данину своєму вікові і схилившись перед успіхом дослідницьких наук та позитивних знань був переконаний позитивіст і

раціоналіст” [2, с.Х]. Саме позитивізм О.Конта та Г.Спенсера і був тією філософською основою, на яких і базувався світогляд М.Драгоманова, його бачення проблем нації і національності.

Яким же чином реалізується його ідея державності України? В силу об’єктивних обставин та своєрідності суб’єктивного мислення він не бачив ґрунту для політики державного відриву України від Росії. Ця теза проходить червоною ниткою через всю творчість М.Драгоманова. В основу своєї політичної програми він поклав ідею федералізму. Відмітимо, що драгоманівський федералізм має мало спільного з радянським федералізмом. У нього мова йде про анархічну доктрину, яка спиралася на вчення Прудова та Бакуніна і протиставляла федеративний союз вільних самоврядних громад унітарній державній структурі.

Оцінюючи позитивний досвід європейського державотворення М.Драгоманов приходив до висновку, що справді вільними можуть бути маленькі держави, які він називає громадами, або товариствами. Громада при цьому розглядається як достатній гарант вільного розвитку особистості.

Раз особистість вільна, то по своїй волі особистості, сходячись у вільні спілки об’єднуються для спільної праці та допомоги одна одній. Все це М.Драгоманов визначає одним словом – без начальство. А шлях до цього ідеалу – федералізм, із питомою для нього децентралізацією та самоуправою громад і областей. Його анархію – без начальство можна відмітити таким ланцюгом: воля особи в вільній громаді, воля громади в вільній спілці громад, воля спілки громад в вільній федерації спілок цілого світу, яка була б здійсненням інтернаціонального братства народів. Жорсткий централізм Російської імперії М.Драгоманов вважав найбільшим злом на шляху до справжнього конституційного ладу. Основою такої децентралізації, на його думку, могло б стати запровадження місцевого самоврядування. Земельна самоуправа є найвищою в цій ієрархії і має найбільші компетенції. Кожна самоуправа має свою внутрішню самостійність і незалежність по відношенню до інших самоуправ. Центральна влада держави зосереджується у двопалатній системі на зразок американської палати представників та сенату й керує взаємовідносинами самоврядних елементів місцевих самоуправ. М.Драгоманов мало цікавиться організацією центральної влади, оскільки вважає її справою другорядною, а основну увагу приділяє вирішенню проблеми надання широким масам можливості безпосереднього впливу на законодавчу та виконавчу владу у державі. Він будує свою державу не від центру, який має визначати право громад і ступінь децентралізації самоврядних одиниць, а навпаки, хоче поставити центр у безпосередню залежність від місцевого самоврядування. Держава у М.Драгоманова виступає як “вільна спілка” окремих самоуправ, кожна з яких зокрема і всі разом складають основу державного життя, а центральна влада – це тільки доповнення до самоврядної влади.

Що ж до України, то Драгоманов завжди був прихильником політичної автономії українців у формі автономії земської громади, повітів, в якій, на його думку, найбільш повно може виявитися і автономія національна. Він вважає,

що автономія політична та національна можлива і без державної відрубності. Тому в Україні, з його точки зору, немає ґрунту для державного сепаратизму, а автономія політична та національна можлива і на ґрунті земської автономії, іншими словами на ґрунті культурно-національної автономії.

Таким чином, під впливом Прудона та крайніх представників англійського лібералізму М. Драгоманов бачив свій кінцевий ідеал у теоретичній концепції анархії – без начальстві, тобто у добровільній асоціації гармонійно розвинених осіб, з обмеженням до мінімуму елементу примусу в суспільному житті. Шлях до цього ідеалу – федералізм, з властивою йому децентралізацією та самоуправою громад і областей. Не заперечуючи право українського народу на самостійність, але не вірячи в практичну здійснимість сепаратизму України в ті часи він радив боротися за демократизацію і федералізацію існуючих держав, Росії та Австро-Угорщини, щоб українці могли вільно в них розвиватися.

Для М. Драгоманова індивід з його волею виступає основою всіх можливих соціальних порядків. Для нього нація також виступає як певний вид об'єднання індивідів. “Національність, як сукупність ознак, які властиві певній кількості індивідів, виступає умовою їх асоціацій між собою, зруйнування якої означає розбити спільність на атомним і послабити кожного окремого індивіда і всіх разом; послаблювати і розвивати окремі спільності – значить послаблювати, розвивати загальну” [1, с. 448].

М. Драгоманов не заперечує націю і національність. Для нього національність факт, який не можливо ігнорувати, оскільки його ж ігнорування нашкодить інтересам розвитку, прогресу даної національності. Для М. Драгоманова нація не є також самодостатньою цінністю. Його вислів “національне живе в людині” є лише емпіричною реальністю. Так історично склалося, що національне живе в людині, і оскільки індивід має право любити те, що він любить, то звідси випливає виправдання національного. Для розвитку освіти та прогресу слід враховувати даного емпіричного індивіда і відповідно враховувати національне: “Коли б згодом усі люди такого народу покинули навіть зовсім свою питому мову й пристали до чужої – на це б не можна було нарікати, бо це б сталося з власної волі тих людей і тоді, коли б уже стара їх мова зробила що могла: дала просвіту, хоч початкову. Зовсім інакше було б якби хто, державники чи пани, стали висміювати стару мову та забороняти її в школах та книгах” [1, с. 477]. Позитивізм і емпіризм, компаративізм в дослідженнях соціальних і культурних явищ неминуче приводили М. Драгоманова до того, що він не розумів національну самобутність, як певний синтез, який здійснюється в процесі етногенезу, – синтез, в якому чужі запозичення засвоюються і привласнюються або відкидаються: аналіз і компаративізм вбачали в етнокультурні лише набір різноманітних елементів нічим не з'єднаних між собою.

Таким чином, українська ідея для М. Драгоманова знаходить себе в культурно-національній автономії України, переваженні прав і свобод особистості над правами нації, в його лібералізмі.

Список використаних джерел:

1. Драгоманов М.П. Что такое украинофильство / М.П.Драгоманов. Вибране. К., Либідь. – 1991. – 688 с.

2. Кистяковский Б.А. М.П.Драгоманов. Его политические взгляды, литературная деятельность и жизнь / М.П.Драгоманов. Политические сочинения. Под ред. И.М.Гревса и Б.А.Кистяковского. – Москва: Типогр. Т-ва И.Д.Сытина Т. 1: Центр и окраина. – 1908. – 376 с.

*Бортнікова Алла Василівна, кандидат історичних наук, доцент,
кафедра всесвітньої історії*

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЮРИСДИКЦІЯ НАСЕЛЕННЯ МІСТА ЛУЦЬКА В XV–XVI ст.

У правовому відношенні міщан волинських міст у складі Великого князівства Литовського було підпорядковано різним системам права: земському (великокнязівському), патримоніальному (князів, панів, зем'ян-шляхти), магдебурзькому (міському) тощо. Поряд з ними в містах проживали іноземці. Як визнавав кн. Марк Сокольський 1561 р., причиною відмови ув'язання, «чоловеку заграничному и тут у Великомъ Князтве Литовскомъ не оселому... права звести не могу», тобто такі люди не підлягали підпорядкуванню жодного із місцевих прав [1, с. 153].

Метою виступу є визначення статусу жителів, що перебували під юрисдикцією магдебурзького права в Луцьку та їх відносин з населенням міста іншого юридичного підпорядкування, в так званих юридиках.

До запровадження магдебурзького права Луцьк і Луцька земля у правовому відношенні складала неподільне ціле. Місто і замок користувалися місцевим (волинським) правом і були частинами єдиного соціального організму. У Луцьку жили представники багатьох соціальних груп, зокрема князі, пани, духовенство та ін. Духовні і світські феодали володіли нерухомим майном на території міста і значна частина його населення була їх підвладними. Тому при наданні Луцьку, Володимирі та ін. містам магдебурзького права верхній владі було доволі складно провести лінії поділу і докладно окреслити категорії жителів, які мали увійти до складу міщанської общини. Так, при наданні магдебурзького права Луцьку (1432) верхня влада вимушена була чітко визначити категорії населення, які мали підлягати юрисдикції цього права: «прелатам, боярам, воїнам і шляхтичам цієї Луцької землі, як належним святої римської церкви, так і східної, або церкви грецького обряду, даруємо і щедро обдаровуємо, усі права, вольності і милості, такі, які мають і якими користуються прелати, бояри і шляхта нашого Польського королівства» [2, с. 1–2].

Згідно з привілеєм Луцьку на магдебурзьке право від 31 липня 1497 р. відбулася заміна раніше діючих правових норм на магдебурзькі: «замість руського або волинського, або якогось іншого права, яке вони мали раніше, надаємо їм на вічні часи право тевтонське, яке називається магдебурзьким» [2.

С. 13–15]. Привілей 1497 р. зобов'язав усіх мешканців міста «разом і кожного окремо» за посередництвом цього права «без жодного винятку, в усьому, що постановляє право, підкорятися війту і радцям» і нинішнім і прийдешнім. Усі жителі Луцька перебували під юрисдикцією міського уряду (згодом магістрату), судилися згідно з нормами магдебурзького права. У такий спосіб місто і замок перетворилися на дві самостійні юридичні одиниці.

На зауваження історика чеського й польського права ХІХ ст. Ф. Ф. Зігеля, міський елемент «становив найбільш солідний й юридично стабільний клас. Багатий і такий, що живе торгівлею і промисловістю, для якого спокій країни є найціннішим, він прагне до укріплення державної влади. Це загальне явище, що міській елемент – найміцніша опора абсолютизму» [3, с. 52]. Водночас у зв'язку з тим, що значення торгівлі й промисловості з часом починало зростати, а землеробства зменшуватися, розпочалися конфлікти між землевласниками – з одного боку, і міським класом – з іншого. Це суперництво перейшло в площину боротьби земського права з міським. Прояв цієї загальноєвропейської тенденції спостерігався й на Волині.

Ситуацію ускладнювало те, що значна частина населення волинських міст проживала на юридиках – адміністративно відокремлених частинах міст чи передмість, що були під владою феодалів, церков або монастирів і на їх жителів не поширювалася судова і адміністративна влада міського самоврядування. Власники церковних юридик та монастирів намагалися розширити свої землі за рахунок міських. Це викликало протест з боку міщан та міської адміністрації [1, с. 385, 434–436] Матеріали ревізій Луцького та Володимирського замків 1545 р. засвідчують наявність в Луцьку біля 40 і у Володимирі понад 20 юридик [4, с. 169–170].

У великокнязівському місті Луцьку, де розташовано господарський замок, головною юридиною зазвичай була юридика замкова, яка обіймала територію навколо замку. Управління та судочинство в ній над осілим населенням виконував замковий уряд на чолі якого стояв намісник або староста. Наявність в місті юридик негативно відбивалося на розвитку економіки, поповненні міської скарбниці, оскільки основний тягар податків покладался на міщан магдебурзької юрисдикції. До того ж, конкуренція з боку торговельно-ремісничого населення юридик надавала відчутних збитків інтересам більшості міських жителів. За висновками Я. Д. Ісаєвича, утворення юридик «скоротило сферу діяльності міського самоврядування, підірвало політичну силу міста» [5, с. 165–166].

Як правило, князі, пани, шляхта і зем'яни, що проживали у місті, не підлягали юрисдикції органів міського самоврядування, оскільки мали відповідні пільги від великокнязівської влади. Привілей 1508 р. Волинській землі звільнив людей церковних, князівських, панських і зем'янських від виконання робіт у Луцькому замку (замкової повинності), а також від відбування господарських (тобто тих, що йшли на користь великого князя) служб, данин і повинностей: «к дворомъ нашымъ орати и жати, и сена косити... то имъ отпустил» [6, р. 280].

Існування приватного юридичного підпорядкування населення негативно позначалося на соціально-економічному становищі міста: населення юридик не несли податкового навантаження та інших зобов'язань щодо забезпечення життєдіяльності міста. І, навпаки, ці зобов'язання перекладалися на міщан міської юрисдикції. Так, у вересні 1524 р. дозвіл від великого князя на будинки в Луцьку і «визволенье от всяких платив и подвод того дому», «до воли господарской» отримали Василь і Михайло Семашковичі [7, р. 325–326].

Такий стан справ підтверджують і матеріали ревізії Луцького замку 1545 р. Виявилося, що місцеві князі, пани-шляхта і зем'яни Луцького повіту, загальна кількість яких дорівнювала 42 особам, мали свої будинки (двори) в Луцьку, однак не виконували міських повинностей [4, с. 158, 169]. Зокрема луцькі міщани скаржилися і на пані Дахнову Васильовичеву про те, що вона до свого фільварку забрала багато господарської та міської землі; її двір стоїть на міській землі, де проживають біля двадцяти п'яти людей, які мають корчми, м'ясні ятки і торги, що приводить «ку великою шкоде и переказе места гсподарьского» [4, с. 173]. Згідно ревізії Луцького замку 1552 р., на території міста знаходилися князівські, панські, зем'янські, церковні будинки (двори) і маєтності, жителі яких не виконували міських повинностей. Серед них: два двори пана Петра Семашка, двір і міський пляц пані Дахнової, двір владичого боярина Ждана Смоленевича, двір служебника князя Чарторийського, двір «попа Троєцького» та інших. Таким чином, на той час загальна кількість міських володінь становила понад 50 юридик, тобто їх кількість щороку зростала [8, с.174–175].

Свідченням наявності маєтностей в Луцьку, що звільнялися від присуду міської влади, привілей, який отримав 1568 р. королівській двірській Василь Коляда: «плац з домом отъ присуду местского и всяких платов вызволили». Згідно з привілеєм, Коляда, його дружина, діти й нащадки його «с того плацу и дому... не мають и не будутъ повины николи и ни въ которыхъ речахъ передъ врьдомъ местскимъ, то есть: войтомъ, бурмистромъ и райцами оного места Луцкого становити и никому въ отказе быти, и усправедливатися, одно передъ замковимъ врьдомъ тамошнимъ, и то не инимъ, толко земскимъ, шляхетским правом» [2, с. 63–64]. У даному випадку йдеться про правову норму, закріплену Статутом ВКЛ 1566 р., що регламентувала порядок судочинства між міщанами і шляхтою (розд. IV, арт. 47). Принципово важливим було те, що державний урядник звільнявся від усіх видів податків: «податковъ жадныхъ, которые бы до скарбу нашего и на врьдъ замковый и местский зъ того пляцу и дому приходили, не будетъ повинень давати» [2, с. 64].

У Луцьку існували численні володіння церков та монастирів. Свідченням тому є проживання на міській території духовних осіб та їх підлеглих, на яких скаржилися луцькі міщани ревізорам Луцького замку 1545 р. на те, що маючи свої дома на міській території, вони не виконують міських повинностей. Серед них: архімандрит жидичинський Макарій, владика Володимирський і Берестейський Геннадій, «плебан луцький» та ін. [4, с. 169]. Свої юридики в Луцьку мали Луцький костел св. Марії та Жидичинський монастир.

Монастирське подвір'я розташовано «на улицы Жидивскои в паркане, в куте от Стыра» [1, с. 436–437] У серпні 1561 р. виник конфлікт між орендарем луцьких корчем і солодовень, господарським митником Єськом Шломичем і Луцьким костелом св. Марії щодо незаконного варіння пива і меду. Із цього запису видно, що в Луцьку існували корчемні доми, які перебували під присудом луцького біскупа, а не міської влади [1, с. 385]. Була в місті і юридика костелу св. Якуба. Запис жовтня 1561 р. засвідчував факт оренди луцьким лентвійтом Василем Григоревичем будинку, що належав цьому костелу [1, с. 446]. На Городенському вальному сеймі 1568 р. луцький староста вказав на безгосподарність духовних осіб, яка загрожувала обороні замку і міста. Йшлося про руйнування млинів на р. Стир, належних луцькому біскупству, вкрай необхідних замку і місту Луцьку «часу небезпечного от неприятеля» [9, с. 487].

Отже, аналіз привілеїв на магдебурзьке право, низка інших джерел з історії Луцька засвідчують послідовність дій центральної та міської влад щодо закріплення та розширення правової бази функціонування міського самоврядування. Міщани, користуючись перевагами магдебурзького права, одночасно потерпали від конкуренції з боку землевласників, які господарювали на прилеглих до міста територіях, а також від жителів численних приватних юридик, що порушували права міщан. До того, жителі численних юридик, в тому числі й замкової, проживаючи на території міста, часто не виконували загальноміських повинностей.

Список використаних джерел

1. Луцька замкова книга 1560–1561 рр. Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот / Підгот. до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк. : [б. в.], 2013. – 733 с.

2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. V. – Т. 1: Акты о городах (1432–1798). – К.: Университет. тип., 1869. – 636 с.

3. Зигель Ф. Ф. История славянских законодательств. Курс лекций, читанных в императорском Варшавском университете в 1913–1914 гг. – Изд. знач. доп. и испр. / Ф. Ф. Зигель ; под ред. студ. В. Г. Воробьева. – Варшава : Тип. «Рус. о-ва», 1914. – Ч. I. История чешского права. – 113 с. ; Ч. II. История польского права. – 85 с.

4. Литовська Метрика. – Кн. 561. Ревізії українських замків 1545 року / підгот. В. М. Кравченко. – К. : [б. в.], 2005. – 596 с.

5. Ісаєвич Я. Д. Город Дрогобич в XVI – XVIII вв. / Я. Д. Ісаєвич // Города феодальной России : сб. ст. памяти Н. В. Устюгова. – М. : Наука, 1966. – С. 160–167.

6. Lietuvos Metrika (1499–1514). Kn. Nr. 8 : Užrašymų knyga 8 / parengė A. Balulis. R. Firkovičius, D. Antonavičius. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995. – 708 p.

7. Lietuvos Metrika. Kn. Nr. 12 (1522–1529) : Užrašymų knyga 12 / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. – Vilnius, 2001. – 856 p.

8. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VII. – Т. 1 : Акты о заселении Юго-Западной России (от половины XIII до половины XV в.). – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1886. – 746 с.

9. Документы Московского архива министерства юстиции. Т. I. – М. : Тов. тип. А. И. Мамонтова, 1897. – 569 с.

*Торон Анатолій Васильович, доцент кафедри політичних наук,
Київський національний університет будівництва і архітектури*
**ГЕТЬМАНСЬКІ СТАТТІ XVII ст. ЯК КОНСТИТУЦІЙНІ АКТИ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО**

Поява конституцій в різних країнах у сучасному їх розумінні пов'язана з епохою буржуазних революцій.

В Україні конституційний процес значного розвитку набув в період Гетьманської держави XVII ст. Зміни у правовому становищі України та її класів, що відбулися в ході Визвольної війни українського народу під проводом Б.Хмельницького, та після підписання договору з Росією 1654 р., закріплювалися у нормативних актах, передусім у так званих Гетьманських статтях, які були своєрідною згодою двох сторін — Росії в особі царського уряду та України в особі гетьмана.

Це були основні нормативні акти, які визначали правовий статус України та її відносини з Росією. Тому багато вчених розглядають їх як своєрідні Конституції України. Кожен з цих документів називався або ім'ям гетьмана, який підписав його, або місцем, де документ було прийнято. Ось їх перелік:— березневі статті Б. Хмельницького (1654 р.), Переяславські статті Ю. Хмельницького (1659 р.), Батуринські та Московські статті І. Брюховецького (1663, 1665 р.), Глухівські статті Д. Многогрішного (1669 р.), Конотопські та Переяславські статті І. Самойловича (1672, 1674 р.), Коломацькі статті Івана Мазепи (1687 р.), Решетилівські статті Івана Скоропадського (1709 р.), "Рішительні пункти" Д. Апостола 1728.

Особливу роль роль і значення серед Гетьманських статей мають «Березневі статті» Б. Хмельницького, бо вони перші та мали правову силу протягом майже 100 років; їх дієвість підтверджувалась практично всіма наступними гетьманами Війська Запорізького.

Деякі вчені помилково називають перший договір, укладений Б. Хмельницьким з московським царем Олексієм Михайловичем, Переяславською угодою. Подібні документи найчастіше називаються за місцем підписання. В даному ж випадку вони ввійшли в історію як "Березневі статті", тому що були підписані в Москві представниками Б. Хмельницького і царем в березні 1654 року.

Варто зазначити, що матеріали договору з Москвою розроблялися під керівництвом гетьмана в Чигирині, а "статті" редагував, здається, І. Виговський, як військовий писар. Документ був оформлений у вигляді прохання до царя, а вже в Москві думні бояри назвали його "статтями".

Замість 23 статей, запропонованих українською стороною, цар погодився тільки на 11 статей, що й підтвердив "Жалуваною грамотою гетьманові і Війську Запорізькому" від 27 березня 1654 року. Причому все це було оформлено досить своєрідно. Тобто українська делегація подала цареві "Березневі статті", з поправками, доповненнями і вилученнями, які були зроблені за вимогою російської сторони, а у відповідь отримала царську грамоту. В останній, власне, повторювався зміст "Березневих статей", тільки вже за підписом царя.

Зміст статей зводився до таких положень: 1) збирання податків; 2) плата старшині; 3) млини для старшини; 4) витрати на артилерію; 5) дипломатичні відносини; 6) затвердження маєтків митрополита; 7-8) відправка російських військ на Смоленськ і польський кордон; 9) плата війську; 10) наказ донським козакам не порушувати миру з Кримом; 11) допомога залогам на Кодаку і Запоріжжі.

"Статті" від 21 березня 1654 року збереглися тільки в чернетці, тому залишилося невідомим, хто їх підписав з боку козаків.

Інші справи, які порушували перед московським урядом козаки, були вирішені окремими царськими грамотами. Першою грамотою були затверджені вольності Запорізького війська: "Як... учинились під нашою государевою високою рукою він, гетьман Богдан Хмельницький, і все Військо Запорізьке, і віру нам, великому государю, і нашим государевим дітям, і наслідникам на вічне підданство учинили..." Як твердять деякі історики, це був союзний договір між Україною і Московським царством. Однак таке твердження важко узгоджується з такими наказовими способами дієслова з царської грамоти, як: "...на вічне підданство учинили Ми ...підданого нашого Богдана Хмельницького ...пожалували, звеліли їм бути. Ми указали...".

Наприклад, І. П. Крип'якевич вважає, що це був акт державного об'єднання України з Росією. На основі акта про об'єднання Військо Запорізьке стало під владу російського царя. Україна в складі Російської держави мала широку автономію. На союз двох рівноправних держав це було мало схоже.

Другою царською грамотою було затверджено при гетьманській булаві чигиринське староство. Третьою грамотою було закріплено права шляхти, а саме — земські суди та маєтки.

Статті разом з царськими грамотами створили один акт підтвердження прав, якого вимагало Військо Запорізьке. З цього часу Гетьманські статті укладалися з нагоди виборів кожного нового гетьмана. Здебільшого вони посилялися на статті Б. Хмельницького, але виявляли схильність до все більшого обмеження прав Гетьманської України, тією чи іншою мірою конкретизуючи, змінюючи або скасовуючи окремі пункти договору 1654 р.

Зауважимо, що вже в договорі 1654 р. та історії його появи була закладена можливість для наступних обмежень вільностей України. По-перше, він санкціонував відступи від положень прохальних пунктів Б. Хмельницького; по-друге, закріплював зверхність влади царя, а відтак ставив правовий статус України, її суспільних верств у залежність від уряду Росії.

Царський уряд не приховував своєї далекоюсяжної мети. У 1687 р. в статтях Мазепи було заявлено про прагнення об'єднати «народ малоросійський з великоруським народом..., чтобы были они одною их царевого величества державою обще...».

Досить чітко про ці наміри свідчить аналіз всіх наступних Гетьманських статей.

Переяславські статті Ю.Хмельницького – перші значні обмеження прав і вольностей козаків. Так, їм і гетьманові наказувалось завжди виконувати будь-які царські накази щодо військової служби, поставляти озброєні полки московському государеві; заборонялось вирушати без царського указу у військові походи. За порушення останнього пункту винні карались смертю. Російські війська віднині розташовувались не лише у Києві, а й у Переяславі, Ніжині, Чернігові, Брацлаві та Умані. Приписувалось ліквідувати усі козацькі залоги у Білорусії, а хто буде там називати себе запорожцями, "то тих ловити і карати на горло". Гетьман мав обиратися тільки з дозволу московського государя, і без санкції останнього ніхто не міг його замінювати. Йому належало "бути вірним і навіки невідступним його царській величності і не заваблюватися ніякими людськими оманками, не вірити ніяким вимовам про Московську державу".

Батуринські статті в загальному підтверджували Березневі статті 1654 р., але разом з тим відчутно погіршували права і свободи українських селян та міщан, які віднині мали харчувати за свій рахунок московське військо, утискували правове становище і пригнічували людську гідність російських селян-утікачів, яких старшина зобов'язувалась негайно повертати колишнім панам на Московщину, суттєво під-ривали привілеї українських купців, яким категорично заборонялось вивозити до Росії горілку і тютюн.

11 жовтня 1665 р. вже у Москві, цитую, "царської величності вірний холоп" і "найнижча підніжка пресвітлого престолу" **І. Брюховецький** підписав **Московські статті**, де формально підтверджувались надані раніше козацькому війську привілеї, але нехтувались права і свободи всього українського народу, всієї автономної Гетьманщини. Де українські міста і села офіційно визнавались володінням російського самодержця. А кількість російських військ в Україні значно збільшувалась й разом з цим збільшилося їхнє втручання у справи місцевого самоуправління .

Така принизлива політика викликала нову хвилю обурення і повстань народу, що на Правобережжі вилилось у Коліївщину. І. Брюховецький навіть спробував було розірвати стосунки з Москвою і віддати Україну турецькому султанові, але все одно був розшматований перед очима ще одного претендента на владування в Україні П. Дорошенка. Та події далі розвивались так, що

гетьманом Лівобережжя став "мужичий син", чигиринський полковник Д. Многогрішний, якому вдалось "відвоювати" у московського царя певні козацькі права і вольності, надані їм ще за доби Б. Хмельницького.

16 березня 1669 р. у дію вступили **Глухівські статті 27 пунктів**. Царські війська залишалися віднині лише у Києві, Чернігові, Ніжині, Переяславі та Острі. Російські воєводи мали наглядати тільки за своїми служилими людьми і під страхом жорстокої кари не могли чіпати громадян України. Суттєво зміцнювалось правове становище гетьмана: "До кожного воєводи, заради чистої правди, гетьман повинен призначати когось із своїх знатних людей комісаром, сам же гетьман підкоряється тільки государеві і служить йому вірно". Відновлювалась і існуюча до І. Брюховецького податкова система. Разом з тим Глухівські конституції обмежували реєстрове козацьке військо 30 тис. чоловік, практично забороняли гетьману дипломатичні зв'язки, значно обмежилися права і свободи українського селянства, зробивши його перехід у козацький стан майже неможливим.

Наступні Конотопські і ще одні Переяславські статті ухвалені за гетьмана І. Самойловича (1672 і 1674 рр.), повторювали в основному Глухівські статті, але з ще більшим обмеженням автономних прав України, особливо у сфері міжнародних відносин. Якщо, скажімо, за доби Д. Многогрішного представникам Гетьманщини ще дозволялось бути присутніми на переговорах Москви з чужеземними державами, то тепер і така можливість була скасована. Зрештою І. Самойлович і вся його рідня підступно опинилися перед страшним і жорстоким судом московського царя. Така ж трагічна доля спіткала раніше і Д. Многогрішного, засудженого у Москві за підлими доносами старшини "на горло", але потім помилуваного і відісланого на вічну каторгу в Сибір.

Прихід до влади І. Мазепи ще більше погіршив права і свободи українського громадянина. Підписані ним 4 серпня 1687 р. **Коломацькі статті**, продекларувавши дещо з тверджень про козацькі вольності з статей Б. Хмельницького та Глухівських статей, зводили нанівець те, що було досягнуто раніше: повна вже заборона дипломатичних стосунків; повна заборона торгівлі з Кримом; повна заборона під страхом жорстокого покарання торговельних зносин з Москвою; насильницьке нав'язування Україні російських грошових знаків так званих "чехів"; категорична вимога підтримувати вічний мир і союз з Польщею, тобто визнання польського панування на Правобережжі; обов'язок гетьмана за вказівкою царя воювати з Кримом і Туреччиною; значне обмеження прав гетьмана самостійно вирішувати питання про призначення чи зміщення вищої козацької старшини; зобов'язання гетьмана виходити у відставку за вказівкою царевого уряду тощо.

Вперше в історії українсько-російських відносин до Коломацьких статей було внесено пункт про "зміцнення кровної єдності двох народів "народ Малоросійський всякими меры и способы с Великоросійским соединять и в неразорванное и крепкое согласие приводит супружеством и иным поведением". І. Мазепа на Євангелії заприсягнув ніколи не згадувати про те, що Україна існує на ґрунті Гетьманського регламенту, не кажучи вже про її

автономність чи самостійність, а скрізь підкреслювати лише те, що українські землі — це володіння "їх царської пресвітлої величності самодержавної держави".

Решетилівські статті І.Скоропадського. Вже при виборах нового гетьмана І. Скоропадського у Глухові 6 листопада 1708 українській автономії був нанесений важкий юридичний удар. Гетьмана було обрано, він прийняв присягу, але цар відмовився затвердити нові пункти, запропоновані Скоропадським, і навіть не видав грамоти на затвердження гетьмана (підтверджувальну грамоту на гетьманство Скоропадський дістав тільки 5 січня 1710). 17 липня 1709 гетьман Скоропадський звернувся в Решетилівці до Петра І з так званими "просительними статтями" з 14 пунктів. Ці статті і відповіді царського уряду на їхні пункти мали назву "Решетилівські статті 1709 р.". Це був по суті законодавчий акт уряду щодо управління Лівобережної України. Якщо раніше статті складалися козаками, вони погоджувалися з російською стороною й приймалося спільне рішення, то тепер же цей акт був однобічний: з боку царя давалося ствердження чи заперечення, без погодження. Цар у загальних фразах підтверджував "права й вольності" України, які регламентувалися давнішими договорами з гетьманами зокрема статтями Б. Хмельницького, обіцяв згодом дати гетьману І. Скоропадському й статті. Водночас відмовлялося в проханні, щоб українське військо було під українським командуванням, як це було раніше, а не російських генералів. Полковники прирівнювалися до російських генерал-майорів, їм передбачалося надавати за службу землі й маєтки, однак царські грамоти на власність віднині мали видаватися лише за особистим проханням гетьмана і переважно тільки на час служби. Батурнська артилерія як військовий трофей мала залишитись у Москві, а гармати, забрані в Гадяцькому полку, поверталися, крім тих міст, які підтримали Мазепу. Воєводи залишалися, як і раніше, але обіцялося, що їм буде наказано в права українців не втручатися, крім таких, як зрада, державних справ. З деяких міст гарнізони мали бути виведені, крім Полтави. Цар проявив особливу ласку — звільнив до кінця 1709 козацьке військо від участі у воєнних походах. Установлювався контроль Москви за фінансовою діяльністю гетьманського уряду. Визначено було, що царські угоди надсилаються тільки одному гетьману. Одночасно гетьманові було вказано, що йому не личить, звертаючись до царя, згадувати за "козацьку вольність", бо український народ із милості царя має стільки привілеїв та вольностей, як ні один народ у світі, отже, нехай будуть вдячні за те, що Росія їх оберігає й обороняє. 18 липня 1709 Петро І призначив стольника А. П. Ізмайлова міністром-резидентом при І. Скоропадському "для своїх, великого государя, справ і порад", зобов'язавши його "наглядати за тим, щоб "як у гетьмана, так і у старшини й у полковників ніяких хитань до зради і до непокори народу не було". Уперше біля особи гетьмана встановлювався офіційний резидент-наглядач, який, по суті, дістав права співправителя.

Рішительні пункти Данила Апостола. 1 жовтня 1727 на гетьмана було обрано миргородського полковника У жовтні 1728 він поїхав до Москви на

коронацію молодого імператора Петра II й тут подав петицію про повернення Україні старих прав згідно з договором, який був укладений ще Б. Хмельницьким. На цю петицію дістав відповідь від Вищої Таємної Ради у 28 пунктах, т.зв. "Рішительні" (конфірмовані) пункти, що стали до кінця самого існування Гетьманщини її основною конституцією. Гетьман не мав права вести дипломатичних зносин з іноземними державами, і якщо до нього прибували послы, то він негайно мусив переслати привезені ними листи до Петербурга. Тільки з сусідніми державами — Польщею і Кримом він міг зноситися щодо пограничних справ, але з відома царського резидента при гетьманському дворі. Гетьманська резиденція мала й надалі залишатись у Глухові. Чисельність найманого війська обмежувала ся до 3 полків (крім реєстрових козаків), і гетьман під час війни підлягав наказам російського генерал-фельдмаршала. Кандидатів на посади генеральної старшини й полковників вибирала старшина з поміж себе, але затверджував ці кандидатури сам імператор. Всю нижчу старшину затверджував гетьман. Цілий ряд пунктів стосувався питань економічного життя: був дозволений вільний приїзд чужо земних купців для торгівлі; дозволено також приїздити й купцям-євреям, але з тим обмеженням, що вони мали продавати товар лише оптом і за виручені гроші купувати якийсь місцевий товар на вивіз, а не вивозити золота й срібла. Індукта. себто мито на товари, що ввозилися в Україну, мала йти до російського скарбу. Була скасована заборона росіянам купувати землю в Україні, але вони при цьому мусили підлягати юрисдикції української влади. Поселяти на цих землях російських селян-кріпаків було заборонено. У козаків та в посполитих заборонялося відіймати як спадкові, так і куплені ґрунти. "Рішительні пункти" вказували на потребу ревізії маєтностей, призначених на утримання гетьмана й розданих у приватні руки: рангові і ратушні маєтності, якщо вони були роздані власникам, мали бути повернені урядам і ратушам. "Рішительні пункти" відмінили збори, встановлені колишньою Малоросійською колегією, і давали перелік державних видатків, причому було визначено, що нагляд за збором податків здійснювали два підскарбії: один — росіянин, другий — українець. Було зафіксовано, що суд і розправа в Україні здійснюються за колишніми правами, але були внесені певні зміни в судівництві: за вищу апеляційну інстанцію мав слугувати в краї так званий Генеральний суд, який складався тепер із 6-ти осіб: із 3-х українців і 3-х росіян. Гетьман мав бути президентом цього суду. "Рішительні пункти" визначили порядок розгляду апеляції до гетьмана й Генерального суду, а на останній — в Колегію іноземних справ, а також накладання штрафів за винесення свідомо неправдивих вироків. В один із пунктів було внесено, що має бути скликана спеціальна комісія для перевірки старих законів і складання нового кодексу. «Рішительні пунктами» 1728 р., при всій їх обмеженості, дали можливість Д. Апостолу на певний час загальмувати процес деформації Гетьманщини як політного утворення. Безумовною заслугою Д. Апостола стало: розширення повноважень старшин, рад у галузі організації торгівлі і промислів, спроба поставити перепони на шляху скупівлі за безцінь чи відвертого захоплення українських земель росіянами.

Отже автори всіх Гетьманських статей не робили якихось концептуальних відкриттів, не створювали нових державних моделей, а досить творчо підійшли до досвіду своїх батьків та дідів і виклали на папері те, що склалось на практиці і пройшло багатолітнє опробування.

Тож в загальному можна зробити висновок що гетьманські договірні статті - конституції, які уклалися кожного разу при виборі нового гетьмана між ним і московським урядом, визначали характер державності України й форми відносин з Москвою. В основі всіх цих договорів лежали так звані "Статті Богдана Хмельницького", але в кожний новий договір уносилися деякі зміни, майже всі в напрямі обмеження української автономії і влади гетьмана. В тій же час, спираючись на факти можна сміливо сказати, що Гетьманські статті – це дійсно конституційні акти, котрі в свій час юридично підтвердили існування повноправної держави – Україна. Вплив цих статей і був помітний і в наступній історії конституційних процесів на початку ХХ ст. та в Новітній українській Державі, в Міжнародних її договорах з іншими країнами.

а. Список використаних джерел

1. Енциклопедичний довідник за ред. А.В. Кудрицького.- К.: УЕ, 1992
2. Історія держави і права України, ч. I. К., 1996.
3. Мала енциклопедія етностатистичного вчення НАНУ, Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького ; [редкол.: Римаренко Ю.І. (відп. ред.) та ін.]. – К.: Довіра, Генеза, 1996. – 942 с.
4. Маркевич Н. История Малороссии, т. 3. М., 1842.
5. Смолій В. А., Степанков В. С. Укр. держ. ідея XVII—XVIII ст.: проблеми формування, еволюції, реалізації. К. – 1997.
6. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII—XVIII віках. УЇЖ, 1993, № 4-12; 1994, № 1-4, 6; 1995, № 2, 6.

*Ігнатова Людмила Русланівна, канд. історичних наук, доцент,
НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ТА ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Сучасна Україна знову постала перед масштабними реформами у всіх галузях економіки, у тому числі й в аграрному секторі. Тому останнім часом спостерігається інтерес серед науковців щодо історичної спадщини. У сільському господарстві у пошуках ефективної моделі реформи проводилися досить часто. Але українські землі, які у ХІХ-ХХ ст. знаходилися у складі інших держав, не мали можливості розкрити свій економічний потенціал. Так, більшість українських земель, які входили до складу Російської імперії, реформувалися царським урядом без врахування економічних, сільськогосподарських та культурних особливостей. Однією із спроб здійснити аграрні реформи у сільському господарстві пов'язана з ім'ям П.А.Столипіна.

Відміна кріпацтва 1861 року не вирішила основної проблеми тогочасного українського селянства – малоземелля. За даними М.А.Рубача, при проведенні реформи поміщики відрізали у селян України близько третини найкращої землі.: до 1862 р. у дворянства 9 губерній України опинилося біля 19 млн. десятин землі. У 1877 році у 1937 тисяч селянських дворів було тільки 18,7 млн. десятин надільної землі, а 19 млн. десятин дворянської землі були головною соціально-економічною базою всевладдя дворян-поміщиків [1, с.8].

Це призвело до того, що на початку ХХ ст. в Україні знову гостро постало питання малоземелля селянства. На Правобережній Україні рівень аграрного перенаселення був значно вищим, ніж на Лівобережжі. Так, за свідченням сучасників у Полтавській губернії більше півмільйона сільського населення не мало не тільки орної, а навіть і присадибної землі [2, 1907. – 1 березня]. У газеті «Рада» подаються відомості про землеволодіння у Полтавській губернії: 35,54% належить козакам, селянам – 28,56%, а дворянам – 27%. «Коли брати під увагу ту групу, що сама безпосередньо обробляє землю, - до неї належать з рідкими виїмками козаки, селяни, солдати, військові поселенці й колоністи, себто сільські стани, то виявляється, що до цих належить 2715394 дес., або 64,1% усіх земель [2, 1907. – 3 лютого].

Посилаючись на відомості «Земского ежегодника» автор статті у газеті «Рада» зазначає, що за 40 років після відміни кріпацтва дворянство з головного землевласника зробилося третє рядним, а його землі перейшли до інших станів. «Найбільше здобули землі козаки. Селяни ... здобули трохи менше від козаків. Особливо скоро збільшилися володіння землею в купців та міщан: земельна власність купців за 40 років збільшилася у 5 разів, у міщан – утричі. Тільки духовенство здобуло від дворян як найменше землі [2, 1907. – 18 січня].

Саме таким було становище у землеволодінні у Чернігівській губернії, де у складі населення переважали козаки, які належали до вільних сільських станів та державні селяни. Із загальної кількості ревізійних душ 203961 припадало на козаків, 102922 на колишніх державних селян і лише 259975 належало до колишніх поміщицьких [3, с.77].

Істотні відмінності у забезпеченості землею існували навіть у окремих губерніях між повітами: жителі м.Великий-Крупель Переяславського повіту Полтавської губернії, переважно козаки, володіли площами від 50 до 100 десятин, у селян було дещо менше, заможні селяни мали 20-25 десятин. Загальна ж кількість безземельних селян не перевищувала 2-3% всього населення. Поряд з тим, у с.Ляменці Золотоношського повіту Полтавської губернії на сім'ю, яка частіше за все складалася з 10-12 душ, приходилося 6 чи 7 десятин [4, 1906. - 20 августа].

Отже, на початку ХХ ст. аграрна проблема в Україні російським урядом вирішена не була. Великими землевласниками і надалі залишалися поміщики, а потреба селян у землі стала нагальною, оскільки за роки після реформи 1861 року сільське населення зросло більше ніж у два рази, а кількість селянської землі залишалася майже незмінною. Уряду необхідно було знайти вихід,

оскільки революційна ситуація не залишала сподівань на мирне вирішення цього питання.

Формальним початком реформи вважається підписання російським царем Указу від 9 листопада 1906 року. Згідно з цим документом кожен селянин мав право виділити свою надільну землю з общини, закріпивши її у приватну власність. Виділена земля ставала приватною власністю домогосподаря, який міг розпоряджатися нею на власний розсуд.

Указ від 9 листопада 1906 року мав для більшості губерній України формальний характер, він оформлював юридично остаточне знищення общини. Кількість селян, які закріпили в українських губерніях землю у приватну власність до загальної кількості селян має такий вигляд (у відсотках): Полтавська – 79,1%, Чернігівська – 52% [5, с.32].

Великого значення процесу реформування надавала тогочасна періодична преса України. Під заголовком «Вихід з общини» друкувалися повідомлення земств, губернських присутствій про кількість бажаючих виділитися з общини та закріпити землю у приватну власність. «Повітові з'їзди Полтавського земства затвердили приговор про вихід з общини більше 2 тис. сільських господарств з 11000 десятин землі», «По даним губернського присутствія, по 1 сентября с.г. в губернії за 2380 домохозяевами укріплено 15065 десятин 986 саженив общинної землі [2, 1908. – 4 июля; 24, 1908. – 9 октября].

В цілому ж за 1907-1908 рр. у Полтавській та Чернігівській губерніях середня кількість закріпленої у приватну власність землі була незначною. Телеграфні повідомлення губернаторів дають наступні дані: у Полтавській губернії на 1 листопада 1907 р. було подано 2842 заяви на вихід з общини, а на 1 листопада 1908 р. їх було 4025; у чернігівській губернії відповідно 1931 та 4844. Кількість домогосподарств, які укріпили за собою наділи: у Полтавській губернії на 1 листопада 1908 р. складала 5460 із загальною кількістю землі 39360 десятин, у Чернігівській губернії – 2742 із загальною кількістю землі 18655 десятин [6, ф.442. – оп.707. – од.зб.371. – арк.4, 7, 10].

Таким чином, якщо у Полтавській губернії кількість господарств, що закріпили землю у приватну власність за рік перевищує кількість поданих заяв, то у Чернігівській – навпаки.

Якщо ж вирахувати середню кількість десятин земельного наділу у цих губерніях, то у Полтавській вона складає 7,21 десятину на господарство, а у Чернігівській – 6,8 десятин.

Отже, як бачимо, середній земельний наділ, закріплений у приватну власність селянами у Полтавській та Чернігівській губерніях був трохи більшим за середній прожитковий мінімум (5 десятин). Тому говорити про успішність столипінської реформи у цих губерніях буде перебільшенням. До того ж селянство неоднозначно ставилося до указу від 9 листопада 1906 року.

Найбільше незадоволення селянами викликали: 1) примусовий характер руйнування общини адміністративним керівництвом; 2) примусове виділення на хутори та відруби, коли надавалися найбільш непридатні для сільського господарства землі. У суспільстві взагалі відношення до общини і нового

законодавства було двояким. З одного боку, переваги приватного землеволодіння полягали у вільному продажу землі, можливості її закладати. Ще однією перевагою було те, що хутірське і відрубне господарства давало можливість краще працювати на землі, яка не розділена на багато шматків. З іншого боку, як би не переділялася земля, все одно більше її не ставало. І ще для господарства потрібні були гроші, агрономічна допомога і т.ін. [7, 1908. - 28 апреля, 2 августа].

Для малоземельних селян вихід з общини означав цілковите розорення. Він позбавляв їх можливості користуватися общинними вигонами, водопоями та іншими угіддями, без яких вони не могли довго протриматись на відведеній латці землі, яка складала, як правило, 1-2 десятини. Тому біднота в масі своїй чинила опір руйнуванню общини.

Чому ж община противилася виходу з неї своїх членів? Не завжди в общині було достатньо придатної землі для виділення. Частіше за все общинні землі склалися з різноманітних ділянок – орної землі, сінокоосу, болота, а землі, придатної для землекористування в общині після виділення її членів, залишалося мало. Так, в дописі власного кореспондента газети "Рада" зазначалося, що в с.Піски (Лубенського повіту на Полтавщині) вигону, (тобто землі "непеределяемой"), який залишається в общині й надалі, налічувалося 215 десятин, але більшість цієї землі зовсім непридатна була для землекористування: пісок, солончаки, болото та ін. [2, 1907. - 29 серпня].

Пояснення такої протидії малоземельних селян виділенню на хутори дає Гр.К. в статті "Новий закон про "землеустройство" в газеті "Засів". Автор зазначає, що для "убогих малоземельних" господарів ніякої користі з хутірського господарства не має, оскільки вони лишаються громадської толоки [8, 1911. - 23 сентября].

Про селянське невдоволення проведенням землевпорядних робіт свідчать і сучасні дослідники. Так, О.М.Герасимчук вказує, що 1913 р. на засіданні Чернігівської губернської землевпорядної комісії розглядалися скарги селян на постанови повітових землевпорядних комісій про проекти землевпорядкування у с.Нові Івайтенки Мглинського повіту, с.Позняки Остерського повіту, м.Гремяч Новгород-Сіверського повіту та ін. у Чернігівській губернії [9, с.74].

Отже, Чернігівська і Полтавська губернії, хоча і не входили до числа тих, де переважало общинне землеволодіння, активно включилися у перебіг столипінської аграрної реформи. Проте, як і по усіх українських губерніях, досягти бажаних результатів цією реформою царському уряду не вдалося. Основними причинами такої ситуації було те, що, по-перше, аграрна реформа була розрахована на проведення в цілому по Російській імперії і не враховувала особливостей окремих регіонів, в т.ч. й України. Адже навіть у рамках однієї губернії вільних земель для забезпечення селян було замало, та й не усі землі були придатні до сільськогосподарського застосування.

По-друге, реформа не була матеріально забезпеченою. Часто урядова допомога при виділенні на хутори та відрубни зводилася до видання позик лише у виключних умовах – заболоченість ділянки, будова колодязів і т.ін. Зовсім не

враховувалась потреба селян у новому сільськогосподарському реманенті, недостатньою була і агрономічна допомога, оскільки часто бракувало досвідчених спеціалістів.

При запровадженні хутірського господарства відношення урядовців носило схематично-шаблонне та однобічно-догматичне вирішення питання без достатньої уваги до всіх особливостей побутового, географічного, історичного характеру окремих регіонів імперії.

Список використаних джерел та літератури

1. Рубач М.А. Очерки по истории революционных преобразований аграрных отношений на Украине в период проведения Октябрьской революции / М.А.Рубач. - К.: Изд-во Акад. наук УССР, 1957. - 457 с.

2. Рада (Київ).

3. Герасимчук О.М. Особливості землеустрою і динаміка землеволодіння в Чернігівській губернії в кінці ХІХ – на початку ХХ століття / О.М.Герасимчук // Сіверянський літопис. – 2008. – №1. – с.75-83.

4. Полтавская земская газета (Полтава).

5. Погребинський О. Столипінська реформа на Україні / О.Погребинський. – Б.м.: Пролетар, 1931. – 127,1 с.

6. Центральний Державний Історичний Архів України (ЦДІА) у місті Києві.

7. Почаевские известия (м.Почаїв, Волинська губернія).

8. Засів (Київ).

9. Герасимчук О.М. Ставлення чернігівського селянства до аграрної реформи Столипіна / О.М.Герасимчук // Сіверянський літопис. – 2011. – №1. – с.72-85.

*Антонишин Андрій Павлович, кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО АПАРАТУ В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО НА ПРИКЛАДІ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Поруйновані міста, пограбовані банки, залізниці без вагонів і паровозів, розбиті шляхи, понівечені мости, а разом з тим – ціла зграя знахабнілих, розбещених анархією службовців, які лише погрожували страйками та заворушеннями. Таким жахливим був стан, у якому уряд Української Держави перейняв владу над краєм. Те, що залишилося після чотирьохлітньої війни знищила буря анархії, більшовицького наступу та унерівської зрівнялівки.

Зважаючи на складну ситуацію в країні, Гетьман Павло Скоропадський вже в своєму першому зверненні до народу України пояснював зміну влади необхідністю врятувати національну державність від катастрофи, що насувалася.

Стратегічною метою своєї діяльності Гетьман проголошував створення суверенної і сильної України. На вирішення цього завдання була спрямована

внутрішньополітична програма П. Скоропадського, мета якої полягала у створенні сильної одноособової влади.

Реалізуючи власну внутрішньополітичну програму, Гетьман суттєво міняв всю адміністративну систему. Декларована Скоропадським ідея сильної влади заради проведення суспільно-політичних і соціально-економічних реформ втілилась у затверджених ним 29 квітня 1918 р. „Законах про тимчасовий державний устрій України”. Вся повнота влади зосереджувалась в руках Гетьмана, він призначав голову Уряду і за його поданням затверджувався кабінет у повному складі. Гетьман виконував всі владні функції тільки тимчасово – до обрання Сейму і початку його діяльності [1, с. 1]. Саме в подальшій, законодавчо оформленій ідеї скликання Державного Сейму, гетьман бачив можливість продовження планомірної праці над будівництвом української державності.

Після законодавчого закріплення головних засад нового державного устрою, уряд П. Скоропадського приступив до практичної реалізації нової політичної програми. Здійснити її було можливо лише при наявності сильної влади в регіонах.

Криза органів усієї системи влади поставила перед гетьманським урядом завдання якнайшвидше побудувати ефективну структуру виконавчих органів на місцях, наповнити відповідним змістом обсяг повноважень представників адміністрації.

Реформа місцевих адміністрацій розпочалась майже одразу після державного перевороту на початку травня 1918 р. Вже 4 травня 1918 р. були призначені перші губернські старости Української Держави. Офіційний наказ про усунення повітових комісарів та їх помічників з обов'язковою передачею всіх службових справ новопризначеним повітовим старостам 14 травня підписав міністр внутрішніх справ Ф. Лизогуб. Повноваження і посаду старости було закріплено законом Гетьмана від 16 травня 1918 р. [2, арк. 1]. Згідно з положеннями закону представниками цивільної влади на місцях ставали губернські та повітові старости. Державно-політичний статус старост майже повністю відповідав колишнім російським губернаторам.

Складовою частиною процесу створення сильної влади в регіонах стало розширення владних повноважень старост. Для цього 23 червня МВС розіслало по губерніях обіжник за № 967 про сферу діяльності губернських і повітових старост. У ньому вказувалось, що всі старости є представниками урядової влади в регіонах і здійснюють вищу адміністративну владу. Деякі старости буквально зрозуміли даний обіжник і почали видавати розпорядження, якими втручались у сферу діяльності різних непідлеглих їм інституціям.

Для припинення можливих конфліктних ситуацій, міністерство вказало, що сфера діяльності старост визначена „Временным положением о губернских и уездных комиссарах”, опублікованому в № 246 Собрания узаконений и распоряжений Правительства за 1917 г.” і відповідними статутами „Общего учреждения губернского” (том II свода законов) [3, с. 2]. Фактично, губерніальні старости успадковували права та обов'язки колишніх губернаторів і комісарів.

Старости мали право ознайомлювати населення з законами і урядовими розпорядженнями та контролювати своєчасність і точність їх виконання; підтримувати громадський порядок; здійснювати політичний нагляд за діяльністю всіх цивільних адміністративних установ, посадових осіб, органів самоврядування; наглядати за вчасним збиранням державних податків; інформувати уряд про ситуацію в регіоні. Вони могли видавати обов'язкові постанови щодо охорони правопорядку і припиняти дію розпоряджень органів самоврядування, якщо вони порушували чинне законодавство. Губерніальні старости, перебуваючи у відомстві Міністерства внутрішніх справ, призначалися й увільнялись урядом за поданням міністра внутрішніх справ.

На Поділлі виконання розпоряджень гетьманської влади проходило в складних умовах. Місцеві представники виконавчих органів самоврядування неприхильно поставились до заміни уенерівської влади. Губернський комісар В. Дудич 3 травня повідомив всіх повітових комісарів і комендантів про державний переворот. У своєму зверненні він закликав місцеве керівництво спільно з українськими організаціями провести 7 травня в повітах з'їзди на підтримку влади УНР та обговорення політичного становища та висунення делегатів на 2-й Всеукраїнський селянський з'їзд, що мав відбутись 10 травня в м. Києві.

Виходячи із складного становища, яке склалось в губернії, губернський комендант Іванищенко 30 квітня видав постанову, в якій за втручання в діяльність представників влади при виконанні ними службових обов'язків, винуватці карались штрафом до 3 тис. крб. або арештом до 3-х місяців. Підтримало дану ініціативу і австро-угорське командування, яке, задля попередження збройних виступів, звернулось до губернського комісара з проханням відмінити постанову про проведення з'їздів. Зрештою 6 травня В. Дудич розіслав по губернії заборону на проведення будь-яких зборів, з'їздів, мітингів, що могли завдати шкоди Українській Державі.

14 травня 1918 р. за наказом уряду губернський комісар В. Дудич передав службові справи керуючому Подільською казенною палатою Броєцькому, який мав виконувати обов'язки до приїзду старости. Проте призначити губернського старосту з першої спроби не вдалось. Від запропонованого місця адміністратора відмовився голова Подільського губернського продовольчого комітету А. Севастьянов.

Зрештою місце Подільського губернського старости було запропоновано голові Проскурівського відділу Подільського товариства сільського господарства і сільгоспромисловості Сергію Івановичу Кисельову. Згідно зі статтею 3-ою закону „Про тимчасовий державний устрій Української Держави” Гетьман Скоропадський 13 травня 1918 р. офіційно затвердив Кисельова на посаді. Вже з 19 травня він приступив до виконання службових обов'язків [4, с. 3].

За поданням Подільського губернського старости 14 травня 1918 р. його помічником було призначено комісара міністерства торгівлі і промисловості Миколу Яковича Лемені-Македона. Він прибув до Кам'янця 21

травня і одразу приступив до виконання своїх обов'язків. Начальником канцелярії губернського старости з 29 травня був призначений Іван Гербст.

Після об'їзду губернії в травні 1918 р. Сергій Іванович Кисельов надіслав на ім'я міністра внутрішніх справ доповідну записку, в якій стан органів місцевої влади на Поділлі охарактеризував як вкрай важкий. Повітові старости, хоч уже й були призначені майже в усіх повітах, у деяких випадках до виконання обов'язків не приступали. Більшість повітових військових комендантів проводили антиурядову діяльність. Виборна міліція, в кращому випадку, не діяла.

Коштів не вистачало, а попередні розміри платні на утримання штатів Управління змушували залишати свої посади досвідчених і грамотних працівників. С.Кисельов зазначав, що через ці обставини у важливій організаційній роботі він залишився без співробітників. Подальше зволікання в організації адміністративного апарату на місцях могло призвести до складнощів у встановленні порядку та зміцненні нової влади. Староста вказував, що, не маючи надійного апарату на місцях, він не вважає можливим забезпечити виконання постанов органів влади [5, арк. 1–2].

МВС в терміновому порядку відреагувало на звернення Подільського старости. До кінця травня частина щойно призначених повітових старост була замінена. Зокрема, через особисті мотиви відмовилися від виконання обов'язків С. Васильєв в Кам'янець-Подільському повіті, В. Леонтій в Ольгопільському, М. Кириченко в Брацлавському, Соловійов в Летичівському, П. Ренненкамф у Вінницькому повітах, а Є. Бразуль-Брушковський 20 травня був переведений із посади старости Могилів-Подільський повіту на посаду начальника Державної варти м. Києва. В Ямпільському повіті за наполяганням австро-угорської команди старостою спочатку призначили Є. Крижанівського, однак 11 червня його перевели на посаду голови Ямпільської повітової Державної варти. У процесі призначення нових адміністраторів особлива увага приділялась політичним поглядам та діловим якостям претендентів, щоб „в провінції на чолі адміністрації стояли люди місцеві, досвідчені і придатні” [6, с. 62].

Завдяки оперативній реакції уряду та МВС на ускладнення, що виникали в процесі формування керівного складу місцевих адміністративних органів, на початок червня проблема посадових вакансій повітових старост в Подільській губернії була вирішена.

Аналіз змісту листування МВС і подільського губернського старости з кадрових питань свідчить, що випадки відмов Міністерства призначити представлені кандидатури старост або їх помічників, зустрічалися досить часто. Так у зв'язку з відсутністю належного освітнього цензу було відмовлено у затвердженні помічникам Ямпільського, Вінницького та Могилівського повітових старост і виконуючому обов'язки Балтського старости. Кандидатура помічника Ушицького повітового старости не пройшла через його похилий вік. Пропозиція щодо Вінницького старости доктора А. Левченка теж не була прийнята, через відсутність досвіду адміністративної роботи. У той же час міністерство призначило в повіт колишнього начальника поліції П. Гусакова, що викликало хвилю протестів з боку громадськості Вінниці.

Свою принципову позицію щодо представлень Подільського губерніального старости МВС пояснювало тим, що відмову у затвердженні на посади отримали тільки особи, які не мали достатнього освітнього цензу або мали недостатній адміністративний досвід.

Перегляд біографічних матеріалів повітових старост Поділля свідчить, що всі вони були уродженцями України, вихідцями з різних станів – селян, купців, службовців, дворян. Майже всі вони мали вищу, переважно юридичну, освіту і достатній досвід роботи в органах виконавчої і судової влади. Так, Вінницький староста П. Гусаков – працював у правоохоронних органах, Літинський староста О. Потоцький – був членом Державної Думи, а Ольгопільський повіт очолював комісар 7-ї армії – А. Титаренко. Дехто служив в губернських правліннях та органах самоврядування. Важливим є те, що всі старости, через свою попередню діяльність, були добре ознайомлені з повсякденними проблемами життя повітів.

Пристаючи до виконання своїх обов'язків, усі службовці, відповідно до закону від 30 травня 1918 р., мали скласти урочисту обітницю на вірність Українській Державі. Відмова від прийняття обітниці вважалась підставою для звільнення державних службовців.

Обов'язковим для всіх урядовців був наказ про вживання ними української мови. Зважаючи на те, що більшість чиновників спілкувались російською, товариство „Просвіта” організувало для них в м. Кам'янці курси української мови та найбільш потрібних відомостей із українознавства для урядовців всіх державних установ.

Однією з останніх складових частин реформи місцевих адміністрацій став ухвалений Радою Міністрів закон „Про штати і спис управлінь губернських і повітових старост”, затверджений П. Скоропадським 10 серпня 1918 р. Закон визначав перелік посадових осіб, службовців державних адміністрацій в губерніях України. Очолював губернську адміністрацію староста, заступниками якого вважались: помічник старости, інспектор Державної варти, керуючий канцелярією. Усього за штатами до роботи в Управлінні губернського старости залучалась 51 особа. Повітові державні адміністрації повинні були складатись з 14 осіб. Повітовому старості підпорядковувались помічник, секретар канцелярії, інші службовці. Фінансування управлінь повітових старост встановлювалось по різному, в залежності від розряду повітів. Щомісячне фінансування управління повітового старости I розряду складало 6 966 крб., II розряду – 5 800 крб. До повітів I розряду в Подільській губернії згідно із вищезгаданим законом належали Кам'янець-Подільський, Вінницький, Могилів-Подільський, Проскурівський, а до повітів II розряду – всі інші.

В обіжнику зазначалось, що державний апарат адміністративної влади на місцях, зруйнований революційним рухом та обставинами військової доби, вимагає особливо уважного ставлення щодо підбору кандидатів на посади Управлінь. З огляду на це, підвищувались вимоги стосовно освітнього цензу і попереднього службового стажу кандидатів на посади в Управліннях. Рекомендувалось призначати осіб з відповідною вищою освітою і лише в крайньому випадку – із середньою.

Підсумком діяльності гетьманського уряду по становленню органів влади можна вважати створення нової адміністративної системи. Вона була побудована на чіткій взаємодії між її структурними одиницями, безумовній підпорядкованості та регулярній підзвітності нижчих виконавчих органів перед вищими. Завдяки цим принципам, а також ініціативності, діловій активності й енергійності керівників адміністрацій, гетьманському урядові за досить короткий період вдалося закласти міцні підвалини системи виконавчої влади на місцях.

Список використаних джерел

1. Закони про тимчасовий державний устрій // Державний вісник. – 1918. – 16 травня. – С. 1.
2. ЦДАВО України. – Ф. 1064. Рада міністрів Української Держави. – Оп. 1. – Спр. 255. Закон про перейменування губернських, повітових комісарів в губернських повітових старост (14 травня–1 червня 1918 р.). – 4 арк.
3. Обіжник про сферу діяльності губернських і повітових старост // Державний вісник. – 1918. – 18 липня. – С. 2.
4. Назначен Под. губ. ст. // Слово Подоліи. – 1918. – 19 мая. – С. 3.
5. ЦДАВО України. – Ф. 1793. Подільський губернський староста. – Оп. 1. – Спр. 5. Обіжники МНО та листування про відкриття учбових закладів і признач. директорів в них (3 січня–17 грудня 1918 р.). – 87 арк.
6. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання / [упоряд. К. Ю. Галушко]. – Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – 352 с.

*Деревінський Василь Федорович, д-р історичних наук, професор,
Перелука Данило Антонович, студент архітектурного факультету,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ІДЕЯ ЄДНОСТІ І СОБОРНОСТІ У ПОГЛЯДАХ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Ідея єдності і соборності українських земель, а також її незалежності й державного суверенітету, сильної влади ще здавна розпалювала дух до боротьби в серцях нашого народу. Багато поколінь наших побратим тривожилися питанням єдності. Одним із найвпливовіших політичних діячів України в її історії впродовж XIII–XX ст., який зумів об'єднати більшість груп населення у боротьбі за незалежність, був Б. Хмельницький. Видатний гетьман мав свої ідеї і радикальні способи вирішення цього питання, з якими були згодні не всі. На противагу поглядам «ягеллонського легітимізму» козацтво генерувало ідею автономного державного утворення на базі полково-сотенного устрою із збереженням окремої станової юрисдикції під зверхністю гетьмана. Богдан Хмельницький був палким прибічником цього погляду і у серпні 1649 р. перепланував територію країни. Якраз легітимація зверхності

гетьмана і створила в майбутньому можливість коригування автономного стану козацької території, яка була відокремлена в результаті революції.

Важливо відзначити, що вже в перших козацьких угодах з владою, підписаних Б. Хмельницьким, є термін Україна, який поширюється на значно більші території, ніж ті, які підлягали козацькій юрисдикції. Гетьман стверджував, що ще з давніших часів Русь додержувалася грецького закону, тобто православна віра вичленена ним як стрижень тогочасної української державності.

Запропонована О. Оглоблиним концепція двовладдя гетьмана й митрополита дозволяє побачити дуальність процесу соборності - як церковної, так і світської - з двома центрами впливу - Києвом і Чигирином.

Дуальність впливів церковних і світських призвела до визнання головним ворогом внутрішньої єдності унію і уніатів. Так Хмельницький поклав ідею скасування унії.

Тогочасне духовенство вело півстолітню виснажливу боротьбу за виживання, втрачаючи вплив, доходи, монастирі, єпархії, і тепер могло лише мріяти про стан, що передував Брестському собору 1696 р. Представники православ'я із захоплених уніатами регіонів постійно просили захисту й допомоги, яких митрополит надати не міг. Отже, гетьман мусив взяти на себе і функції оборонця православ'я. За гетьманування Хмельницького у 1655 р. відбулася зміна митрополита київського, ним став єпископ луцький і острозький Діонісій Балабан.

Гетьман розумів і велике значення римської віри тому гарантував існування костьолів, але без втручання у православну віру. Він негативно відносився до унії, через думку, що всі церкви несправедливо відсуджені уніатами і мають бути переданими духовенству грецької релігії. Так він боровся за єдність православної церкви.

Піднявши станове повстання, Богдан Хмельницький об'єднав на початковому етапі й інші верстви українського населення проти поляків, уніатів і католиків. Проте варто звернути увагу на той факт, що ще у 1649 р. він вважав своєю вітчизною Річ Посполиту і входження до її складу України сумніву не піддавав.

Українська аристократія була частково сполонізована й окатоличена, перейшла до унії. Проте були і ті, хто зберіг свою прадавню віровчення. Ці аристократи були потенційними прихильниками Хмельницького, і тому він мав перетягнути їх на свій бік. А для того, щоб не поставити на самому початку повстання козацтва у стан ворожнечі до української православної аристократії, що було б стратегічною помилкою, він став притримуватися такого принципу: «Всі посади земські, городські і міські по всіх воєводствах у королівських світських й духовних містах, починаючи від Києва по Білу Церкву, по татарську границю на Задніпров'ї, у воєводстві Чернігівському повинні бути надані й коронованим особам не римської, а грецької віри» [1, с. 56]. Такою думкою він привернув на свій бік якомога більше представників шляхетського стану. Гетьман перебрав на себе королівську монополію затвердження міських

війтів (універсал 8 листопада 1649 р. про затвердження чернігівського війта [1, с. 93-94]).

Козацька держава зразка 1648 р. була першим кроком до оформлення ядра майбутньої соборної України. Зборівський мир став підставою для подальшого розширення української державної території.

Хмельницький був свідомий свого обов'язку захищати територію, що опинилися під козацькою юрисдикцією. Фактично саме гетьману вдалося сформулювати й розпочати практичне втілення в життя лозунгу соборності колишніх земель Київської Русі, що на той час входили до складу Речі Посполитої.

Отже, програма Хмельницького передбачала утворення держави з українсько-білоруським населенням в рамках державних кордонів, колись підвладних великому князю Київському, без земель, що знаходились під владою царя. Цю програму підтримала церква, вона відповідала її завданням повернення єпархій Холмської, Турово-Пінської, Брестської, що знаходились на західних і північних кордонах створюваної держави. Ця програма була співзвучна також інтересам православної аристократії, яка мала в цих землях родинні зв'язки, землі чи права на них. Вона відповідала інтересам українсько-білоруських православних представників усіх верств населення цих регіонів.

Білоцерківський мир 1651 р. призупинив втілення в життя ідеї великої держави. Козацька територія була де-юре згорнута до кордонів Київського воєводства, та козацтво Брацлавщини й Чернігівщини не погодилося з таким розвитком подій. Полковник брацлавський Нечай, відстоюючи свої території, загинув, а полковника чернігівського Подобайла, який також очолював рух опору, гетьман вимушений був навіть закувати в кайдани у Чигирині [2, с. 70]. Полк же Дзиковського взагалі перейшов на Слобожанщину. Вимога прав і вольностей козацтва згодом перетворилася у вимогу автономії козацького регіону.

Головні події і рішення Богдана Хмельницького, щодо утілення ідею про соборну Україну в життя можна поділити на 4 етапи:

«1-й етап (січень - листопад 1648 р.) охоплює розвиток поглядів гетьмана від вимоги автономії козацького регіону до появи задумів домогтися національно-політичного самовизначення українського народу;

2- й етап (грудень 1648 - серпень 1649 рр.) відзначається завершенням процесу формування ідеї соборності незалежної України й невдачею першої спроби її реалізації;

3- й етап (серпень 1649 - квітень 1655 рр.) - час боротьби козацької України за збереження свого існування, внаслідок чого Б.Хмельницький змушений був лише частково вдаватися до реалізації своєї політики возз'єднання українських земель;

4- й етап (травень 1655 - липень 1657 рр.) характеризується активними діями уряду, спрямованими на втілення ідеї соборності, що стала провідною у політичному курсі великого гетьман.»[3, с. 25].

У результаті державотворчої діяльності Хмельницького і його соратників утворилась Українська козацька держава, територія якої охоплювала половину етнічних українських земель, причому понад 4/5 з них входили перед цим до Речі Посполитої.

Сплав казацько-станових і різнокорпоративних інтересів, які відстоював гетьман і його соратники, дозволили виникнути такому оригінальному територіально-адміністративному утворенню як Українська козацька держава.

Взаємини гетьмана й підвладної Війську Запорозькому території та інституцій на ній ретроспективно простежуються в універсалі Богдана Хмельницького шляхті Пінського повіту.

Гетьман перейняв королівські функції. На його користь вилучалися королівщини. Васальні права, які хтось мав здавна надані королями, залишалися і гарантувалися на майбутнє гетьманом. Гетьман став регулятором не лише козацької республіки, але і корпоративного суспільства.

Усім шляхтичам, які виконували присягу, гарантувалося користування прибутками з спадкових маєтків Пінського, Мозирського і Турівського повітів. Отже, зберігалось суди й судочинство за Литовським статутом, і гетьман брав на себе відповідальність гаранта цих прав.

Гетьман намагався зберегти спадковість від королівської влади, вказуючи, що чини, посади і території кожний зберігатиме до кінця життя.

Влада ж на відповідній території, тобто полку, належала місцевому полковнику, підлеглому гетьмана. А щодо інших, які б підлягали їх рішенню розпоряджатися старшинствами, приймаючи до уваги повагу згідно з рекомендацією пінського старшини.

Як висновок можна відмітити, що діяльність Хмельницького справила помітний вплив на становлення українського суспільства. Деякі не притримувалися його звершень, вважаючи його дії хибними. Але не вина гетьмана в тому, що традиційна українська еліта в умовах польського поневолення на середину XVII ст. втратила роль політичного провідника національних інтересів. Водночас Хмельницький несе пряму чи опосередковану відповідальність за допущені помилки. Висунувши ідею соборності українських земель об'єднаних в одному суверенному політичному організмі, він спричинився до роз'єднаності українських територій. Однак своїми діями він із соратниками втілював у життя ідею українського політичного державного об'єднання, яке для українців XIX-XX ст. стала більш живою гетьмансько-козацькою історичною традицією, яка постійно закликала до відновлення державності.

Список використаних джерел

1. Універсали Богдана Хмельницького 1648 - 1657 / І.Крип'якевич, І.Бутич (упор.), В.Смолій та інші.; НАН України, Інститут історії України. - К.: Альтернативи, 1998. - 383 с.,

2. Кривошея В. В. Національна еліта Гетьманщини (Персональний склад і генеалогія. 1648 – 1782 pp.) / В. В. Кривошея. – К. : ІПіЕНД НАНУ, 1998. – Ч. II. – 344 с.

3. Степанков В.С. Богдан Хмельницький і проблема соборності Української держави (1648 - 1657 рр.) // Богдан Хмельницький та його доба. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана. 24 - 25 жовтня 1995. - К., 1996.

*Дудник Олена Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент,
кафедра історії України Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини*

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА УМАНЬЩИНІ В 1917-1918 рр.

100-річчя Української революції та життя за умов війни спонукають українців до нового переосмислення фактів та оцінок української історії. Проблема місцевого самоврядування є однією з найактуальніших як в історичному, так і у сучасному контексті розвитку України. Надзвичайною співзвучністю із сьогоденням вирізняються події визвольних змагань 1917-1921 рр. До важливих завдань історичної науки належить вивчення регіональних особливостей створення і функціонування органів місцевої влади доби Української революції.

Питання формування і діяльності органів місцевого самоврядування в період Української революції активно починає вивчатися лише за доби незалежності України [1-4].

Напередодні подій 1917 р. Уманський повіт за чисельністю населення, ремісничому та сільськогосподарському виробництву, торгівлі займав одне із провідних місць в Київській губернії. За абсолютними показниками, упродовж 1917-1918 рр. чисельність населення повіту становила 406 552 мешканців і посідав друге місце в губернії після Київського повіту. Повітове місто за кількістю населення було одне з найбільших в Київській губернії.

За характером виробництва Уманський повіт Київської губернії був переважно сільськогосподарський. Провідну роль у сільському господарстві повіту продовжувало відігравати виробництво і переробка зерна. Переважало селянство, яке становило 80 відсотків. В десяти населених пунктах Уманського повіту знаходилося кілька цукрових і винокурених заводів, на яких працювали переважно робітники. До того ж, працювало багато різних майстерень, дрібних ремісничих підприємств.

Серйозною перевіркою національної самосвідомості населення, його громадсько-політичної активності стали вибори до органів місцевого самоврядування. За умов становлення реальної державної влади Центральної Ради українцям було вкрай необхідно зайняти міцні позиції на місцях. Вибори в Україні до міських земств в умовах розгортання революції мали свої особливості. Це були перші вибори, які наближалися до демократичних стандартів. Міські вибори стали першою серйозною перевіркою українського руху на здатність конкурувати з російськими партіями. Українські партії

отримали можливість виступати з власними програмами і перевіряти свої сили напередодні виборів до Всеросійських та Всеукраїнських установчих зборів.

В Умані був складений список української соціалістичної демократичної громади. За даними В. Бойка, в Умані за український список проголосували 2464 виборців (17,7%). Отже, муніципальні вибори за доби Центральної Ради показали, що виборці повітового міста зробили лише перші кроки, щоб забезпечити місцеву владу прихильниками українського визвольного руху.

Демократизація суспільного життя сприяла активізації робітничого руху. Робітники створювали свої організації та визначали соціально-економічні завдання. 14 березня 1917 року в приміщенні місцевого театру відбулися перші збори робітників міста Умані. На зборах було зроблено крок до створення «Союзу робітників міста», який фактично перетворився в Раду робітничих депутатів [5, с. 23]. Вже 25-26 березня відбулося офіційне засідання Ради робітничих депутатів. На зборах заслухано доповідь про програму діяльності Ради робітничих депутатів. Програма враховувала особливості суспільно-політичного становища, яке вимагало, як зазначалося в рішеннях, «єдності в організації робітників». Було вирішено, що до складу Ради поряд із робітниками, в порядку винятку, можуть входити і представники інших соціальних верств. Учасники зборів прийняли застереження, що депутати можуть бути виключені із Ради за кримінальними та політичними мотивами. У складі Ради на першому етапі серед її членів переважали прихильники меншовиків і есерів. Одночасно в місті виникла гарнізонна Рада солдатських депутатів. На основі оцінки сучасної ситуації вони об'єдналися, і вже 28 березня відбулося спільне засідання Ради робітничих і Ради солдатських депутатів [6, с. 96].

На відміну від народних Рад, які діяли на основі тогочасного законодавства і зосереджувалися на вирішенні соціально-економічних проблем життєдіяльності населення, Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів утворювалися поза будь-яких нормативних актів, як прояв самотності народної творчості, на чолі яких стояли певні політичні сили.

Суттєвим напрямком діяльності Ради робітничих і солдатських депутатів стала вимога встановити на промислових підприємствах 8-годинний робочий день. З цього питання вона підтримувала рішення робітничих зборів, що приймалися на підприємствах міста. На засіданні виконавчого комітету Уманської Ради робітничих депутатів було вирішено організувати революційний суд для боротьби зі спекуляцією, підпільним винокурінням і продажем спирту [7, с. 4].

Гетьманська влада суттєво обмежила демократичні засади місцевого самоврядування. Це проявилось зокрема в тому, що влада заборонила з'їзд представників міст, який мав відбутися 9 травня 1918 р. в Києві. У червні вийшов гетьманський закон про заснування ревізійних комісій щодо діяльності місцевого самоврядування.

В Українській Державі значна частина впливових адміністративних посад передавалася людям, котрі служили ще при царизмі, проросійські

налаштованих, які не приховували своєї ворожості до української державності. На посаду уманського повітового старости замість І. Солтика було призначено 19 травня 1918 року росіянина Михайлова, а вже 21 травня 1918 року він своїм наказом розпустив сільські ради і земельні комітети, які були сформовані в добу Центральної Ради [6, с. 102]. Наказувалося, щоб на сільських сходах обиралися сільські старости, а останні мали чітко виконувати всі розпорядження повітових властей. У випадку невиконання наказів та розпоряджень нової влади, сільські старости звільнялися з посад, а їх справи передавалися до суду. Функції сільських сходів мали обмежені права: вони скликалися лише за дозволом сільських старост або голови волосного земства. На волосну і сільську владу покладался обов'язок належним чином підтримувати порядок і спокій у повіті. Особи, які агітували проти державного ладу у формі Гетьманату, закликали до грабежів і погромів, мали бути заарештовані і доставлені дільничним начальникам міліції, а якщо вони чинили опір, то проти них дозволялося застосовувати збройну силу [8, с. 2].

Під тиском заможної частини суспільства, зокрема членів Протофісу, гетьман прийняв Закон про вибори до місцевих органів влади. З середини жовтня 1918 р. розпочалася підготовча робота до виборів земських гласних. Була визначена кількість гласних, які мали бути обрані: до Уманської міської думи – 48 осіб.

Вибори мали проходити за куріальною системою. Виборці ділилися на три виборчі курії. При цьому до уваги бралось їхнє нерухоме майно і грошова сума земського податку. На Уманщині, зокрема, до першої курії входило біля 150 виборців, до другої – 2 тис., до третьої – понад 40 тис. виборців. Гетьманський закон мав на меті усунути зі складу гласних революційні елементи і поповнити заможними громадянами [9, с. 3].

Отже, на шляху дієвого функціонування місцевої адміністрації й місцевих органів влади в добу Центральної Ради існували суттєві перепони. Головне полягало у невизначеності самої системи інституцій, які мали закласти фундамент місцевої влади в умовах демократичних зрушень. Розпочата гетьманським урядом реформа місцевого самоврядування мала увінчатись реалізацією виборів, які мали повністю змінити характер земських зборів та міських дум, але внаслідок повалення гетьманського режиму другі за доби Української революції вибори до органів самоврядування так і не відбулися.

Список використаних джерел

1. Баранчук В. До питання про організацію місцевих органів державної влади (історико-правовий досвід УНР) / В. Баранчук // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції 22- 23 листопада 1996 року . – К., 1997. – С. 149-150.
2. Бойко В. Участь українських партій в муніципальній кампанії 1917 р. / В. Бойко // УІЖ. – 1997. – №5. – С. 25-40.
3. Плаксій Т. Самоврядування міст Середньонадніпрянської України за Центральної Ради / Т. Плаксій // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К., 2002. – С. 148-158.

4. Лебедева І. Політика уряду УНР доби Центральної Ради зі створення органів місцевої адміністрації / І. Лебедева // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. 2002. – Вип. 5. – С. 28 – 41.
5. Державний архів Черкаської області. – Ф. Р – 2796. – Оп. 1. – Спр. 1. – 84 с.
6. Нарис історії Уманщини (з найдавніших часів до 60-х років ХХ століття). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 266 с.
7. Южная газета (Киев). – 1917. – №2460.
8. Союз (Умань). –1918. – №10.
9. Союз (Умань). –1918. – №154.

УРБАНІСТИКА ТА ТУРИЗМ

*Смирнов Ігор Георгійович, доктор географічних наук,
професор кафедри країнознавства та туризму,*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УРБАНІСТИКА ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК УРБОТУРИЗМУ: ЛОГІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Нині проблема сталості туризму є загально визнаною у світі. Це стосується і міського, або урботуризму, пов'язаного з великим напливом туристів до міст, насамперед, столичних, що спостерігається практично в усіх країнах світу. У таких містах спостерігається підвищена концентрація туристів, відповідно – значний туристичний тиск (навантаження) на ресурсну базу туризму. Це призводить до швидкого «зносу» туристичних об'єктів в містах, а на їх відновлення потрібно багато часу і коштів. Тому актуальною є проблема регулювання туристопотоків у містах на підставі логістичних підходів. Саме на цій основі автором розроблено логістичну теоретичну концепцію сталого розвитку туризму в містах, яка практично перевірена на прикладі таких міст України, як Київ та Львів [1, с.188]. Туристичне перенавантаження міст має й інший наслідок – це різке зростання обсягу відходів. З цим вже зіштовхнувся Львів, туристичний рекорд якого (2,6 млн туристів у 2016 р. – перше місце серед міст України) співпав з початком «смітцевої» кризи. У той же час Київ репрезентує ефективний «рецепт» вирішення проблеми накопичення та переробки міських відходів, включаючи туристичні «залишки». З початку ХХІ ст. туризм у містах, за визнанням експертів Всесвітньої туристичної організації, став ключовим чинником розвитку міста та його господарства. Це стало підґрунтям для досліджень з теоретичного осмислення феномену міського туризму у всій його складності та спроб практичного впровадження результатів цих досліджень. На даний час, незважаючи на досить ґрунтовне висвітлення даної проблематики, однозначного тлумачення сутності й змісту цього поняття поки що не існує. Це пов'язане, насамперед, з диференційованими підходами у різних країнах до визначення міста та туристичної діяльності у міському середовищі.

Отже, міський туризм (англ. City Tourism або Urban Tourism, нім. Stadttourismus) – новітнє поняття та концепція, що сформувалося у світовій туристичній науці та практиці наприкінці ХХ ст. Перші наукові праці з цього напрямку належать німецьким вченим Г.Лезеру, Г.Нойенфельдту та О.Розе (1980-1990-х рр.). Так, словник Г.Лезера (1997 р.) визначає міський туризм, як «короткострокове (зазвичай 1-4 дні) відвідування міста з наступних причин: а) інтерес до історії або культури; б) участь у подієвих заходах; в) придбання різноманітних товарів. Часто така подорож здійснюється у формі екскурсії на вихідних та може відбуватися як індивідуально, так і у групі; як організовано (через турфірми та з екскурсоводами), так і самодіяльно» [2]. Г.Нойенфельдт та

О.Розе додають, що туристи можуть відвідувати місто як з особистих причин, так і через інші обставини[3]. Пізніше Д.Клук та К.Кестер конкретизували та структурували визначення міського туризму, поклавши у його основу відвідування міст з культурно-пізнавальною метою, подієвими та бізнесовими інтересами [4]. У британському словнику з подорожей, туризму та гостинності С.Медліка зазначено, що «Міський туризм – це подорожі та візити з фокусом на міські напрямки. Швидко зростаюча форма туризму, метою якої є відвідування історичних та культурних пам'яток, а також шопінг та ділові поїздки» [5]. Болгарські науковці М.Нешков, С.Ракаджийська, Т.Дьбева у підручнику «Вступ до туризму» при класифікації туризму за різними ознаками виділяють сільський і міський види туризму [6]. Детальний аналіз досліджень міського туризму подає професор університету Гронінгена (Нідерланди) Г.Ешворт [7]. Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) рекомендує таке визначення: «Міський туризм – подорожі, які здійснюють подорожувальники до міст чи місць з високою густиною населення». У Законі України «Про туризм» розглядається такий вид туризму, як сільський, але, на жаль, не згадується міський туризм. Свої визначення міського туризму пропонують Смирнов І. [8], Гладкий О., Гаталяк О. та Ганич Н. [9]. Зокрема останні дві авторки дають таке визначення міського або урботуризму: «Це вид спеціалізованого туризму з культурно-пізнавальною, розважальною, діловою, лікувально-оздоровчою метою, що ґрунтується на комплексному використанні ресурсів міста. Він включає групові та індивідуальні подорожі містом, форма яких залежить від мети його відвідування туристами. Міський туризм об'єднує елементи інших видів туризму, таких як культурно-пізнавальний, релігійний, подієвий, діловий тощо. Саме ця обставина робить урботуризм надзвичайно привабливим для туристів»[9]. За часом перебування міський туризм можна поділити на: а) короткотерміновий (на вихідні дні); б) середньостроковий; в) довгостроковий. Позитивною рисою міського туризму є його всесезонність, тобто слабкий вплив сезонів року на туристопотік до міст, зате відвідуваність міст туристами значно зростає під час проведення тут святкових та інших заходів. Зазначимо, що поняття міського туризму по-різному трактується туристами і суб'єктами туристичної діяльності: якщо для перших цей вид туризму означає туристичну активність людини, яка має намір пізнати міську культуру та/або відпочити у міському середовищі, то для других це поняття пов'язане з різноманітними формами обслуговування туристів, зокрема, розміщення (готелі, апартаменти, хостели тощо), харчування (урбогастрономія), відпочинок (урбовідпочинок) тощо. При цьому слід зважати на те, що вплив туризму на розвиток міста може бути як позитивним (розвиток економіки, інфраструктури, збереження та відновлення туристичних пам'яток тощо), так і негативним (зростання злочинності, проституції, знищення локальної культури). Але у цілому міський туризм сприяє розвитку міста, надходженню інвестицій, розвитку міської інфраструктури тощо, отже позитивно впливає на розвиток господарства міста та сприяє підвищенню рівня життя його мешканців. Методологічною базою дослідження слугували положення логістичної теорії та практики, зокрема,

логістики туризму та «реверсивної» логістики, які були прикладені до функціонування туристичного господарства міст. З точки зору системного підходу місто, як туристичну дестинацію можна представити, як «чорний ящик», на вході якого є туристичні потоки, а на виході - фінансовий дохід та матеріальні відходи. І з останніми треба вчасно і у потрібному обсязі впоратися, інакше виникне «сміттева» криза. У той же час, з точки зору логістичного підходу туристичне господарство міста являє собою складну систему, куди належать туристичні ресурси (об'єкти), туристичні організації (туроператори, турагенції, екскурсійні бюро тощо), інфраструктурні заклади (готелі, ресторани, розважальні заклади, транспортні фірми, тощо), фінансові структури тощо. Ця система «живе», тобто функціонує за рахунок туристичних потоків, які наскрізно «проходять» через місто, з одного боку, забезпечуючи для нього можливість заробити на туристах, але з іншого боку результатом туристичного перебування (споживання) є відходи, обсяг яких закономірно збільшується із зростанням числа туристів. Ці «туристичні» відходи додаються до загальноміського обсягу сміття, який місто мусить знайти шляхи і способи, по-перше, вивезти, по-друге, переробити. Ця проблема існує в усьому світі, і навіть загострюється, тому іде опрацювання ефективних технологій переробки відходів міст, серед них – методика «реверсивної» логістики.

Основу логістичної концепції сталого розвитку міського туризму, розробленої автором, складає логістична організація туристичного простору міста (ЛО ТПМ), яка включає такі складники [1, с.188]: 1) геологістичну ідентифікацію ресурсної бази туризму; 2) логістичну ідентифікацію та планування туристопотоків, їх потреб, споживання та відходів; 3) логістичне проектування туристичної інфраструктури, включаючи потужності зі збирання та переробки відходів від туристичного споживання; 4) логістичне проектування ланцюжків поставок із забезпечення закладів туристичної інфраструктури та ланцюжків «реверсивної» логістики із вивезення з міста та переробки відходів. Перший складник охоплює географічну та логістичну ідентифікацію туристичних ресурсів міста. При цьому географічна ідентифікація ресурсної бази туризму передбачає геопросторову локалізацію туристичних ресурсів (об'єктів). Останні виступають у ролі «туристичних магнітів», які притягують туристопотоки на певну територію. Відповідно висока територіальна концентрація туристичних ресурсів (об'єктів) викликає скупчення та накладання туристопотоків, що погіршує якість турпослуг, які надаються. Ці міркування слід враховувати при створенні та розміщенні нових туристичних об'єктів (наприклад, музеїв, пам'ятників тощо), які не слід «втискувати» до перевантажених туристичними ресурсами центральних ділянок міст. У той же час логістична ідентифікація туристичних ресурсів означає визначення логістичного потенціалу кожного туристичного об'єкту міста, тобто максимально можливого туристопотоку, який не зашкодить сталому розвитку туризму і стану туристичних ресурсів. Географічна та логістична ідентифікація виконуються з урахуванням поділу туристичних ресурсів (об'єктів) міст на культурно-історичні (пам'ятники, музеї, театри

тощо), архітектурні (історичні та сучасні), подієві (різноманітні заходи громадсько-культурно-розважального характеру) тощо. Другий складник базується на визначенні величини і структури туристопотоків та відповідних потреб туристів, які поділяються на потреби першого порядку (лавочки, урни, біотуалети, легке харчування, обмін валюти) та другого порядку (сувеніри, рекламно-інформаційні матеріали, преса та туристичні товари тощо). Також слід визначити і обсяг відходів, що утворюватимуться в результаті туристичного споживання у містах. Третій складник передбачає логістичне проектування туристичної інфраструктури території міста для задоволення потреб туристів, зокрема, потреб першого порядку (туристична інфраструктура першого порядку – заклади легкого харчування, пункти обміну валюти), потреб другого порядку (туристична інфраструктура другого порядку – кіоски з продажу сувенірів, преси та рекламно-інформаційних матеріалів, магазинчики туристичних товарів тощо) та відповідної логістично-транспортної інфраструктури для забезпечення потреб інфраструктурних об'єктів першого та другого порядку та необхідності переробки відходів, що утворюватимуться як супутній, але необхідний результат процесу туристичного споживання у містах. При цьому слід врахувати особливості їхнього розміщення на території міст, а також шляхи вивезення та наявні технології рециркуляції відходів. Четвертий складник передбачає логістичне проектування ланцюжків поставок для забезпечення потреб туристичної інфраструктури першого та другого порядків та логістично-транспортної інфраструктури з виділенням транспортної та логістичної складників та з урахуванням особливостей їхнього розміщення на території міста, а також можливостей вивезення, зберігання та переробки твердих побутових (ТПВ) та інших видів відходів, які утворюються після перебування туристів у місті та додаються до щоденного та цілорічного загальноміського обсягу відходів.

Ці питання є актуальними для Києва, де підвищене туристичне навантаження на ресурсну базу туризму міста вже призвело до випадків фізичної руйнації низки найбільш відвідуваних та цінних об'єктів (серед них - деякі будівлі Києво-Печерської Лаври, Софіївського собору тощо). Небайдужі кияни навіть склали список цінних історичних будинків Києва, які можуть зруйнуватися у будь-який момент. Цей список, на жаль, щорічно поповнюється, так, у 2017 р. обвалилася частина балкону будинку на вул.Малій Житомирській, 12. Причому ця споруда, зведена у 1913 р., - не проста: вона належить до комплексу напівзруйнованої садиби художника О.Мурашка. Подібна доля може незабаром спіткати «Дім зі зміями», що на Великій Житомирській, 32, декілька будинків на Андріївському узвозі тощо. Нарешті, восени 2017 р. вандали за допомогою червоної незмиваємої фарби зіпсували зовнішній вигляд стіни Національного заповідника «Софія Київська». Додамо, що зовсім недавно була проведена реставрація цієї стіни, яка є пам'ятником архітектури XVIII ст.

Щодо Львова, то тут таких випадків менше (мабуть, завдяки якості австрійського будівництва, у якому вже масово використовувався бетон, як основний будівельний матеріал, у той час як у Києві, кінця XIX- початку XX ст.

будували переважно з цегли місцевого виробництва), але вони теж є. Так нині реставрується скульптурна група «Ощадність, рільництво та промисловість» (її називають місцевою «Статуєю Свободи»), яка прикрашає фасад будинку Музею етнографії та художнього промислу – колишнього приміщення Галицької ошадної каси, спорудженого у 1891 р. Реставрується «Чорна кам'яниця» (роки будівництва 1588-1589) на площі Ринок за кошти гранту Посольського фонду США, потребує реставрації каплиця Боїмів (XVII ст.), законсервовано рештки Високого замку, яких теж вже досягла «цікавість» туристів.

Але на додаток до цієї проблеми Львів гостро відчув й інший аспект явища туристичного перенавантаження міста – це збільшення обсягу та проблема вивозу та переробки твердих побутових відходів. Після пожежі на Грибовицькому сміттєзвалищі влітку 2016 р. Львову не стало куди вивозити свої ТПВ, обсяг яких закономірно зріс із зростанням числа туристів. Недарма туристичний рекорд Львова, який у 2016 р. відвідали 2,6 млн. гостей і число яких зростає рекордними темпами – на 15-20% щорічно (при цьому кожний турист у середньому витрачає у місті понад 100 євро щоденно), співпав зі «сміттьєвою кризою». Між тим, схема логістичної організації туристичного простору міста, запропонована автором [1, с.200], підказує про необхідність застосування комплексного підходу, що передбачає і використання «зворотної (реверсивної) логістики», тобто логістики переробки відходів.

Список використаних джерел

1. Смирнов І.Г. Маркетинг у туризмі: навч.пос./ І.Г.Смирнов. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. – 251 с.
2. Leser H. Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie /L. Hartmut. – Munchen: Braunschweig, 1997. – 125 p.
3. Neuenfeldt H., Rose O. Stadttourismus als Wirtschaftsfaktor in Aachen [електронний ресурс]. – Режим доступу: www.geogr.uni-goettingen.de.
4. Kluck D., Koester Ch. Stadttourismus in Barcelona und Madrid unter besonderer Berücksichtigung der Deutschen Reisenden [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://Kups.ub.uni-koeln.de>.
5. Dictionary of Travel //Tourism and Hospitality. Ed.S.Medlik. – London: Butterworth-Heinemann Ltd., 1993. – P.43.
6. Нешков М. Въведение в туризма/М.Нешков, С.Ракаджийська, Т.Дъбева и др.- Варна: Наука и икономика, 2007. – 299 с.
7. Ashworth G. Urban tourism research: recent progress and current paradoxes/ G.Ashworth, S.J.Page // Tourism Management. – 2011 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: www.coris.uniroma1.it/sites/.../14.25.20_Urban_tourism.
8. Смирнов І.Г. Брендинг міста у туризмі: концептуальні підходи// Матеріали науково-практичної інтернет-конференції «П'ятнадцяті економіко-правові дискусії/21-11-2016/» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1680.
9. Гаталяк О. Теоретичні підходи до визначення поняття туризму в містах/ Гаталяк О., Ганич Н.//Географія, економіка і туризм: національний та

міжнародний досвід: Матеріали XI наук.конф. з міжн.участю. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – С.50-55.

*Васильчук Володимир Миколайович, доктор історичних наук,
професор кафедри історії України,
Київський національний лінгвістичний університет*
НІМЕЧЧИНА – КРАЇНА ВИЗНАЧНИХ ПАМ'ЯТОК

У ХХІ ст. туризм став невід'ємною складовою життя суспільства, однією з найвисокоприбутковіших і динамічно прогресуючих галузей економіки. Туризм має яскраво виражену орієнтацію на використання природних і культурно-історичних ресурсів. Останнім часом все більший вплив на розвиток туризму спричиняють історико-культурні фактори, зокрема наявність та особливості формування історико-культурних рекреаційних ресурсів. Якщо природні рекреаційні ресурси більше слугують основою для розвитку лікувально-оздоровчої рекреації, то історико – культурні рекреаційні ресурси використовують переважно для організації різних видів пізнавального туризму. Проте це не означає, що історико-культурні ресурси не впливають позитивно на стан здоров'я людей, адже вони мають велике значення, зокрема для психологічного оздоровлення. Ці рекреаційні ресурси оптимізують рекреаційну діяльність у цілому й виконують важливі виховні функції (патріотичні, національного виховання, екологічні та ін.).

За останні десятиріччя обсяги світового туристичного потоку зросли від 277 млн осіб у 1980 р. до 1,184 млрд осіб у 2015 р. [1]. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (ВТО) частка туризму в створенні ВВП країн світу 2020 р. досягне 11-12%. Крім того, на підставі досліджень ВТО прогнозує, що туристичний потік 2020 р. зросте до 1,6 млрд туристів на рік, які витрачатимуть 2 трлн дол США, тобто 5 млрд на день. Туризм розвивається швидкими темпами і найближчим часом може стати най- важливішим сектором підприємницької діяльності. Феноменальний успіх туризму зумовлений ще і тим, що в його основу покладено задоволення постійних прагнень людства пізнати навколишній світ. Це пізнання через туризм стало можливим за рахунок підвищення в багатьох країнах життєвого рівня населення, розвитку тран- спорту, інформаційних і інших технологій, глобалізації.

У Німеччині не існує окремого міністерства або департаменту з туризму, оскільки це не та країна, яка охоче відвідується туристами, як Італія або Іспанія. Більшою мірою тут розвинений транзитний і виїзний туризм. Можна сказати, що вона є однією з провідних країн світу в області виїзного туризму. Тому вся туристична система належить міністерству економіки. У Німеччині існує Федеральний туристичний союз, представники цього союзу працюють в парламенті, і є Національна рада з туризму, який входить до міністерства економіки. Таким чином, існує достатньо важелів, щоб лобіювати інтереси туризму на всіх рівнях.

Туризму є одним з найефективніших секторів економіки Німеччини, який динамічно розвивається в останні роки. Німеччина займає високі позиції в Європейському туристичному ринку, демонструє швидкі темпи приросту кількості прибуттів іноземних мандрівників інших країн. Ця держава – одна з найпопулярніших туристичних цілей у Європі. На сучасному етапі туризм у Німеччині відіграє важливу роль. Так, доля туризму в ВВП Німеччини складає 4,5 %, що дорівнює 119 млрд євро. Це більше, ніж доля машинобудування (2,3 %) або банківської справи (2,5 %). Тут діють в основному підприємства малого і середнього бізнесу, що відкриває широкі можливості для підприємців-початківців. У сфері туризму працюють 7 % зайнятих, або 2,9 млн чол. [2, с. 67.]. Туристів приваблюють не лише морські та гірські курорти, але й можливість пролікуватися в німецьких клініках. Німеччина має розвинену економіку та інфраструктура галузі обслуговування сприяє тому, щоб інтенсивно розвивалась галузь туризму. Окрім економічних засад в Німеччині існує цілий ряд краєзнавчих, історичних та географічних передумов, які створюють сприятливі умови для розвитку туризму. Німеччина – країна, яка межує з Данією (довжина спільного кордону – 68 км), Нідерландами (577 км), Бельгією (167 км), Люксембургом (138 км), Францією (451 км), Швейцарією (334 км), Австрією (784 км), Чеською Республікою (646 км), Польщею (456 км), розвиненими європейськими країнами, що сприяє транзитному туризму. Німеччина має багато історичних пам'яток, які так чи інакше можуть цікавити туристів з інших держав.

Багате минуле Німеччини сприяє зацікавленню багатьох туристів. Ця держава привертає туристів живописною долиною Рейну з безліччю середньовічних замків і монастирів, стародавньою культурою Баварії, живописним Шварцвальдом, спокійним Балтійським узбережжям і безліччю історичних пам'ятників.

2015 р. бум туризму у Німеччині продовжився - шостий рік поспіль кількість постояльців готелів сягає нової рекордної позначки. Перш за все це стосується гостей з-за кордону. Відпочинок у Німеччині став іще більш привабливим. Число зупинок як вітчизняних, так і закордонних гостей у готелях від найбільш північного до найбільш південного міст країни, Фленсбурга та Оберсдорфа, у 2015 році сягнула нового рекорду. Готелі, пансіони, хостели та кемпінги в сумі за рік прийняли 436,4 мільйони відвідувачів. Це на три відсотки більше за показник попереднього року, повідомило у четвер, 11 лютого, Федеральне статистичне відомство Німеччини.

2012 р. традиційними лідерами з відвідування іноземними туристами Німеччини є Берлін (10,6 млн), Мюнхен (5,9 млн), Франкфурт-на-Майні (3,2 млн), Гамбург (2,4 млн) і Кельн (1,7 млн) та ін. [3, с. 16]. Сьогодні у цих містах відзначається зростання поїздок іноземних туристів, яких привертають мюзикли, культурні події типу великих міжрегіональних виставок або спортивні заходи. Міста, протягом багатьох років лідируючі в німецькій статистиці туризму, завдяки різноманітному асортименту послуг та великій

кількості заходів, привертають дедалі більше відвідувачів, що бажають здійснити екскурсію, з інтересом провести вихідні дні або невелику відпустку.

Своєрідною Меккою Німеччини є Берлін, який до 1991 р. був поділений на дві частини: ФРН і ДРН. Столиця і найкрупніше місто Німеччини стало «серцем Європи» [4,с.35]. Берлінська стіна, що розділяла місто, впала. Сьогодні це єдине місто, в якому реконструюються центр і передмістя. Тут знаходиться більше 80 музеїв, які знайомлять з розвитком цивілізації Європи і Далекого Сходу протягом шести тисячоліть; зберігаються такі всесвітньо відомі шедеври, як бюст Нефертіті, прекрасний Пергамський вівтар, зібрання картин Рембранта. З архітектурних пам'яток і визначних пам'ятників слід зазначити: Бранденбурзькі ворота, будівлю Рейхстагу, палац Шарлоттенбург, монумент-колону Перемоги Зігесзойле із статуєю Богині перемоги Вікторії, Курфюрстендамм, Олімпійський стадіон, Зоологічний сад, Александерплац, Потсдам, палац Санкуси. Відомою на весь світ є Дрезденська Фрауенкірхе, перша назва якої Kirche unserer Lieben Frauen, що, в свою чергу означає церква наших любих жінок, названа на честь святої Богоматері. Це євангельсько-лютеранський храм в стилі бароко, який виступає домінуючою спорудою в центрі Дрезденської площі Ноймаркт, між Старим ринком та річкою Ельбою. Храм належить до найкращих прикладів протестантської церковної архітектури, увінчаний одним з найбільших кам'яних куполів на північ від Альп. Фрауенкірхе відкрита для відвідування щодня, але існують обмеження під час концертних репетицій. У перший рік після освячення церкви Пресвятої Богородиці було нараховано 2,5 млн. відвідувачів.

Мюнхен – столиця Баварії. Мюнхен – безперечно одне з найбільш захоплюючих і популярних туристичних напрямків у Німеччині. Гостей тут чекають гучні пивні, справжня баварська кухня, незліченні музеї та історичні собори. Мюнхен також славиться вражаючими палацами і замками, особливо бароковим Замок Нимфенбург і Мюнхенською Резиденцією XIV ст. Навпроти замку Хоеншвангау розташований Нойшванштайн – замок, який є однією з найвідоміших визначних пам'яток у світі. У легенді говориться, що Уолт Дісней використовував цей приголомшливий замок у якості натхнення для його власних замків Діснея. Нойшванштайн був створений у XIX ст. завдяки королю Людвігу II, який використовував для будівництва кошти з особистої скарбниці. Дизайн натхненний рухом романтизму, як свого роду повага до опер Вагнера. Кімнати палацу вражають своїми інтер'єрами і висококласною обробкою. Серед найбільш екстравагантних місць варто виділити барвистий Зал Співаків і спальню короля.

Франкфурт-на-Майні. Тут проводилась коронація німецьких кайзерів і середньовічні торгові ярмарки, життя і творчість великого Гете зробили Франкфурт всесвітньо відомим. Сучасна архітектура – хмарочоси які, стали символом нової, процвітаючої Німеччини. Франкфурт вважається містом банків, страхових агентств і міжнародних ярмарків. Франкфуртська фондова і валютна біржі є провідними в країні. Франкфуртський аеропорт належить до найважливіших в світі.

Гамбург – другий за величиною місто в Німеччині. Це популярне туристичне призначення через своєї сценічної краси та унікальної суміші історичних пам'яток, сучасних пабів і нічних клубів, включаючи всесвітньо відомий квартал червоних ліхтарів, Репербан. Незважаючи на те, що він розташований на річці Ельба, приблизно в 100 кілометрах від Північного моря, Гамбург – найбільший портове місто. У цього є найбільший порт країни – другий по завантаженості в Європі і третій за величиною в світі після Лондона і Нью-Йорка. Для тих, хто любить воду, суду і гавані, місто просто обов'язковий для відвідування. У Гамбурзі більше мостів в межах міста, ніж у будь-якого іншого міста в світі і більше каналів, ніж у Амстердама і Венеції разом узятих. Загальна кількість мостів – приблизно від 2,300 до 2,500 – більше, ніж у Лондон, Амстердама і Венеції та ін.

Кельн – четверте за кількістю населення місто країни після Берліна, Гамбурга і Мюнхена; третє найбільше за площею. Найбільше місто федеральної землі. У місті знаходиться більше ніж 30 музеїв і сотні галерей. Тут проводять численні виставки – від розкопок залишок римської цивілізації до сучасних графічних робіт і скульптури. Кельнський собор відомий як пам'ятник християнства та німецького католицизму зокрема, готичної архітектури[5,с. 223–244]. Собор присвячений Святому Петру і Пресвятій Діві Марії. У ньому теж зберігаються мощі трьох Царів та Святої Ірмгардіс. Собор входить до Світової спадщини, і є одним з найвідоміших архітектурних пам'ятників у Німеччині, це також найзнаменитіша пам'ятка Кельна, яку UNESCO описує як «виняткова робота людського творчого генія».

У Німеччині туристів всюди чекають визначні пам'ятки і пам'ятники багатомістової культури: замки і палаци, церкви і монастирі, стародавні міста з фортечними мурами, воротами і баштами, із старими будинками буржуа на романтичних вулицях.

Список використаних джерел

1. World Tourism Barometer // UNWTO. – 2016. – Vol. 14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom16_03_may_excerpt_0.pdf.
2. Travel and Tourism, Economic impact 2012, Germany, WTTC [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.wttc.Org>
3. Incoming Tourismus-Deutschland Edition 2013 [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.germany.travel>
4. Коляда, Н.А. Страноведение. Германия = Landeskunde. Deutschland. – Р. на-Д.: Феникс, 2002. – 320с.
5. Wolfgang Hartmann: Historische Wahrheit — Künstlerische Weihe — Der historische Festzug zur Einweihung des Kölner Domes 1880 und die Wandbilder im Gürzenich. In: Wallraf-Richartz-Jahrbuch, Bd. XLI, Köln 1980, S. 223–244.

*Медведська Людмила Євгенівна, кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У м. ЛЬВІВ : КОНСЮМЕРСЬКИЙ АСПЕКТ

Протягом останнього десятиліття місто Львів зазнало помітних трансформацій, і насамперед – у сфері туризму та розваг. Ще у 2009 році експертна комісія Державної служби туризму і курортів України та Громадської ради з питань туризму і курортів Міністерства культури і туризму України Львову присвоїла почесне звання «Культурна столиця України» [6]. Зауважимо, що цей титул є досить умовним, оскільки на нього перманентно претендує низка інших міст України. Проте особливості бурхливого розвитку туризму у Львові протягом останніх років дають підстави непокоїтися про те, що умовний бренд «Львів культурний» невдовзі може затьмаритися брендом «Львів консьюмерський».

У даному випадку термін «консьюмерський» слід розглядати не у значенні такого, що стосується боротьби споживачів за свої права, а в іншому значенні поняття консьюмеризму - як суспільного явища, що стимулює у людей надмірне споживання товарів і послуг, сприяє виникненню спотворених форм споживацької культури. Деякі особливості розвитку туризму у Львові свідчать про посилення консьюмерських явищ на тлі сприяння цьому вектору розвитку міста з боку не лише місцевих підприємців, але й міської влади. У Львові, історичний центр якого внесено до Списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО, розміщено найбільше пам'яток історії та архітектури в Україні – 2500 [9]. Але тенденції останнього десятиліття демонструють нам те, що естетична домінанта інтересу з боку туристів витісняється споживацькою, а умовний туристичний маршрут «Львів архітектурний» — маршрутом «Львів розважальний». Відпочинок та розваги - основна мета приїзду до Львова гостей. Такі дані аналізу ринку в'їзних туристів, що провів Інститут міста на замовлення управління туризму Львівської міської ради [10].

Безумовно, дії міської влади відповідають Закону України «Про туризм», прийнятому 15 вересня 1995 року, в якому зазначено: “Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності” [4]. І справді, значення вжитих міською владою заходів для розвитку Львова у цьому напрямі складно переоцінити: за даними ЛКНП «Центр розвитку туризму», лише за минулий 2016 рік Львів відвідали 2,6 мільйона туристів, тоді як у 2015 – 2 млн. [5]. А цьогогоріч, також за прогнозами експертів ЛКНП «Центр розвитку туризму», ця цифра може зрости до 3 млн. осіб [12].

У 2016 році 54% гостей Львова становили українці (найбільше – з Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська та Запоріжжя), решта - іноземці (найбільше – з Польщі, Туреччини, Білорусі, Німеччини та США) [5]. У тому ж році туристи залишили у місті 361,4 млн. євро, в середньому 1 турист витрачав 129 євро за весь час перебування у Львові [5]. «У 2015 році, наприклад, туристи

витрачали до 40 євро на день і залишалися тут, зазвичай, на 2-3 доби. Бачимо, що зараз ці показники зросли і продовжують зростати», – розповіла в інтерв'ю директор департаменту розвитку туризму Львівської міської ради Наталія Бунда [12].

Кількість туристів, що відвідали Львів, за останні десять років зросла у 4 рази [5]. Ці дані свідчать про надзвичайно високий рівень туристичної привабливості міста. «Львів – найпопулярніша туристична дестинація в Україні та нова цікава дестинація в Європі», - зазначила керівник управління туризму Львівської міської ради Галина Малець під час відкриття Львівського туристичного форуму «Туризм: Перезавантаження» у жовтні 2017 року [2]. Поняття «дестинація», вжите спікером, що є офіційною представницею міської ради, свідчить про чітку орієнтованість влади на споживача. Розглянемо позитивні і негативні риси відвертого консюмерського вектору розвитку туризму у Львові. Які ж найпомітніші його особливості можна виділити сьогодні?

Стрімке розширення мережі «концептуальних» закладів харчування

Котрий рік поспіль високою популярністю у туристів користуються проекти так званого «Холдингу емоцій» [13], заклади та заходи якого приваблюють відвідувачів своєю атмосферою синергії історичної концепції та розваг. Туристичний ажіотаж навколо таких проектів не вщухає ось уже майже десятиліття, та є яскравою ілюстрацією тези філософа Ж. Бодрійєра про те, що споживання сьогодні поширюється не лише на речі, а й навіть на час, простір, природу, людські відносини, історію, науку, культуру [1, с. 213]. Разом із тим, споживання – неодмінна складова життя людини, і розширення «лінійки» пропозицій, орієнтованої на споживача, є природним для будь-якого туристичного осередку. Лише на офіційному туристичному сайті міста Львова у підрозділі «Ресторани» зазначено 122 заклади, у підрозділі «кнайпи» - 55 закладів, а кав'ярень там нарахували 65 [3]. І це, звичайно, не всі заклади харчування, які функціонують у Львові. Окрім того, останнім часом біля багатьох харчових і, водночас, розважальних закладів спостерігаються чималі черги туристів і мешканців міста, що також можна вважати своєю особливістю: адже ще на початку 2000-х років черги у Львові біля закладів харчування були поодинокими явищами. Натомість сьогодні турист, потрапивши до одного із тематичних чи то «концептуальних» закладів, може не лише поїсти, але й відчути себе відвідувачем музею: стіни багатьох таких закладів прикрашені значною кількістю старовинних речей, документів, фото та інших джерел минулих епох. А, наприклад, м'ясний ресторан, розміщений на території Бернардинського монастиря (за «легендою» власників, його відкрив міський кат, що залишився без роботи і який добре розбирається у м'ясі), чи реберня у підвалі Королівського арсеналу – заклади, до яких спостерігаються великі черги відвідувачів, приваблюють передусім своєю історичною атмосферою. Комерціалізація історії і водночас її популяризація – у «монети» цієї популярності дві сторони. Наскільки такий відвертий консюмерський підхід до історичних локацій себе виправдає надалі, важко спрогнозувати, але

на сьогодні слід визнати роль «концептуальних» закладів харчування у підвищенні туристичної привабливості Львова однією з найбільш значущих.

Львівські фестивалі як складові туристичного успіху

Місто недаремно позиціонується як столицю фестивалів – різноманітних заходів такого типу тут щорічно організують близько півсотні [11]. Серед них – фестивалі шоколаду, писанок, сиру, вина та інші. З огляду на багатий асортимент товарів, представлених в рамках цих заходів, не викликають подиву вищезгадані цифри стосовно рівня витрат туристів у Львові. Втім, слід віддати належне міській владі – більшість фестивалів характеризуються все ж не споживацьким, а культурницьким напрямом: так, наприклад, фестивалі органної, сучасної, єврейської, джазової музики відповідно, театральні та мистецькі фестивалі тощо [11]. Загалом дані звіту ЛКНП «Центр розвитку туризму» свідчать про велику кількість культурних проєктів, вже організованих та запланованих для проведення у Львові, а анонсований «Фестиваль сміття» покликаний привернути увагу громадськості до екологічних проблем міста [5]. Недаремно Міжнародне видавництво Lonely Planet, що спеціалізується на випуску путівників та іншої літератури для туристів, визначило Львів як "фестивальну столицю України" і порекомендувало серед ТОП-10 місць в Європі для відвідування у 2016 році [8].

Цінова політика

Фактор ціноутворення на товари і послуги у Львові сьогодні можна назвати таким, що викликає певні протиріччя. З одного боку – місто є привабливим для іноземних туристів завдяки низькому рівню цін. «Безпека і дешевизна - це два основні чинники, які корегують туристичні потоки ... Якщо з першим в Україні є певна проблема, то треба за кожної нагоди вказувати іноземному туристу на чинник економічної вигоди», - зазначив в інтерв'ю експерт з розвитку туризму Володимир Закалюжний [7]. Справді, якщо конвертувати ціни на товари і послуги у Львові в іноземній валюті, стає зрозумілим, що туристи справедливо називають їх набагато нижчими за ті, що є в інших європейських туристичних містах. З іншого боку, після суттєвого знецінення національної валюти для внутрішнього туриста львівські ціни помітно зросли. Причому це стосується не лише цін на такі товари, як кава та шоколад, сировина для яких закуповується за кордоном. Зростання цін до рівня столичних спостерігається навіть на «рідні» регіональні вироби на зразок пива, випічки тощо. Звичайно, таку тенденцію можна назвати закономірною для популярних туристичних осередків, проте для внутрішніх туристів міф про «дешевий Львів» поступово нівелюється.

Підведемо підсумки. Серед позитивних факторів консьюмерського напрямку розвитку туризму у Львові можна назвати зростання кількості робочих місць, підвищення інвестиційної привабливості міста, зростання надходжень у бюджет міста (у 2,2 рази за останні 3 роки), від якого залежить фінансування музеїв і пам'яток культурного значення, розширення видів економічної діяльності, задіяних у туристичній галузі, удосконалення позитивного іміджу Львова як європейського міста з високим рівнем комфорту та обслуговування

туристів. Обнадійливим фактором є те, що львівський «Центр розвитку туризму» однією із своїх стратегічних цілей назвав покращення культурної пропозиції міста, підтримку історичних подій та створення нових маршрутів. А серед пріоритетних туристичних напрямків розвитку міста у Львівській міській раді визначають архітектуру, фестивалі, мистецтво, духовність, каву і шоколад, пиво і галицьку кухню, бізнес-туризм та активний відпочинок [5].

У той же час, за даними аналізу ринку в'їзних туристів, проведеного Інститутом міста на замовлення управління туризму Львівської міської ради, туристи їдуть до Львова для того, щоб отримати насамперед розваги та добрі емоції: ресторації, кав'ярні, тематичні заклади харчування, де можна скуштувати львівські плячки, сирники та наливки, торгово-розважальні центри, музеї та галереї [10]. Лейтмотив розваг, що простежується у результатах опитувань туристів, свідчить про те, що Львів історичний все ж поступається Львову споживацькому. Консьюмерський аспект розвитку місцевого туризму дедалі більше набуває форми «димової завіси», за якою тьмяніє силует Львова архітектурного, Львова мистецького, Львова як світової культурної спадщини. Все більше ресторацій і кнайп позиціонують себе як музеї чого завгодно, і після годин, проведених у чергах до них, на автентичні музеї у туристів залишається все менше часу. Наразі занадто рано робити остаточні висновки про те, які наслідки чекають на Львів у разі умовного перевтілення його із культурної столиці України на споживацьку, але ризики такої потенційної трансформації на сьогодні є досить помітними.

Список використаних джерел

1. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр; пер. с фр. и вступ. ст. С.Зенкина. – М. : Рудомино, 1999. – 224 с.
2. Відбулося відкриття Львівського туристичного форуму [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Львівської міської ради. – Режим доступу : <http://city-adm.lviv.ua/news/tourism/243156-vidbulosia-vidkryttia-lvivskoho-turystychnoho-forumu>.
3. Де поїсти [Електронний ресурс] / Lviv. Travel. Офіційний туристичний сайт міста. – Режим доступу : <http://lviv.travel/ua/index/wheretoeat>.
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>.
5. Звіт за 2016 рік та плани на 2017. ЛКНП «Центр розвитку туризму» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Львівської міської ради. – Режим доступу : http://city-adm.lviv.ua/public-information/utilities/lknp-tsentrozvytku-turyzmu/zvity/3131/download?cf_id=36.
6. Культурна столиця [Електронний ресурс] / Lviv. Travel. Офіційний туристичний сайт міста. – Режим доступу : http://lviv.travel/ua/index/about_lviv/visiting_card/culturecapital.
7. Львів бореться за іноземного туриста [Електронний ресурс] / DW. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/львів-бореться-за-іноземного-туриста/a-19286143>.

8. Львів потрапив до списку найцікавіших місць Європи за версією Lonely Planet [Електронний ресурс] / DW. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/львів-потрапив-до-списку-найцікавіших-місць-у-європі-за-версією-lonely-planet/a-19280421>

9. Львів у UNESCO [Електронний ресурс] / Lviv. Travel. Офіційний туристичний сайт міста. – Режим доступу : http://lviv.travel/ua/index/about_lviv/visiting_card/unesco.

10. Скільки і на що витрачають туристи у Львові порахували у міському управлінні туризму [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Львівської міської ради. – Режим доступу : <http://city-adm.lviv.ua/news/tourism/235930-skilki-i-na-shcho-vitrachayut-turisti-u-l-vovi-porakhuvai-u-mis-komu-upravlinni-turizmu>.

11. Столиця фестивалів [Електронний ресурс] / Lviv. Travel. Офіційний туристичний сайт міста. – Режим доступу : http://lviv.travel/ua/index/what_to_do/stolucya-festiyvaliv.

12. Туризм у Львові: хто сюди приїжджає та скільки грошей витрачає [Електронний ресурс] / Львівська газета. – Режим доступу : <http://gazeta.lviv.ua/2017/06/26/turizm-u-lvovi-xto-syudi-priyizhdzhaye-ta-skilki-groshej-vitrachaye/>.

13. Холдинг емоцій «!FEST» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lokal.lviv.ua/>.

*Опанасюк Наталія Анатоліївна, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри туризму Національного університету фізичного
виховання і спорту України,*

перший віце-президент Туристичної асоціації України

*Охріменко Алла Григорівна, кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу*

Київського національного торговельно-економічного університету

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ МІСТ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ «МІСТО: РОЗВИТОК ЧЕРЕЗ ТУРИЗМ»

Підвищення конкуренції та зростання глобальних викликів у світі, недостатність природних, людських, фінансових, енергетичних та інших ресурсів актуалізує пошук суб'єктами ринків нових можливостей для розвитку, а також використання власних переваг для отримання кращого доступу до наявних ресурсів.

Зміна підходів до регіонального розвитку, що відбулась в Європі, наслідки глобальної економічної рецесії та соціально-економічної кризи в Україні, що призвели до суттєвого скорочення обсягів зовнішніх державних і міжнародних ресурсів, а також впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі, поставлені метою реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [1], вимагають від

територіальних громад і їх органів самоврядування більш ефективного використання власних ресурсів, опанування сучасними світовими інструментами залучення інвестицій у місцевий розвиток [2].

У цьому зв'язку особливого значення набувають питання стратегічного планування місцевого розвитку на середньострокову перспективу, які мають бути результатом спільної роботи різних суб'єктів місцевого розвитку.

Саме для вирішення цих амбітних завдань і започатковано Всеукраїнською громадською організацією – Туристична асоціація України – проект „Місто: розвиток через туризм” (далі – Проект), спрямований на туристичний розвиток малих і середніх міст, сіл і селищ України, трансформацію туристичного простору України. Його метою є перетворення населених пунктів України на конкурентоспроможні на внутрішньому й міжнародному ринках туристичні дестинації через запровадження публічно-приватного партнерства.

У межах Проекту реалізуються наступні завдання:

- розроблення стратегічних документів з розвитку туризму в населеному пункті (стратегій, планів, програм розвитку туризму);
- створення територіального представництва, відповідального за координацію зацікавлених у розвитку туризму учасників ринку;
- брендування та просування населеного пункту як туристично привабливої дестинації;
- координація інфраструктурних проектів;
- проведення навчань з розвитку туризму в населеному пункті та підвищення ефективності туристичного бізнесу;
- консультування з питань започаткування туристичного бізнесу та розвитку туризму в населеному пункті тощо.

Розвиток території неможливий без стратегічного бачення та конкретизації заходів, що необхідно здійснити для досягнення результатів. Саме стратегічне планування дозволяє комплексно вирішувати сучасні проблеми розвитку території як туристичної дестинації. Для забезпечення ефективного стратегічного планування необхідно здійснити:

- аналіз наявних туристичних, людських, інфраструктурних, фінансових ресурсів;
- моніторинг потоків відвідувачів населеного пункту та кількості грошових коштів, принесених ними до бюджету;
- вироблення цілей і стратегій розвитку туризму в конкретному населеному пункті, в тому числі – розбудови його інфраструктури, маркетингу населеного пункту на внутрішньому та міжнародному ринках;
- перетворення кожної стратегії на план конкретних дій.

У якості пілотного даний Проект було реалізовано в м. Чугуєві Харківської області. Для реалізації Проекту налагоджено співпрацю з органами місцевої влади, представниками бізнесу, громадськими організаціями й активістами, а також здійснено поетапне вирішення низки інших завдань для перетворення міста на туристичну дестинацію (рис. 1).

Рис. 1. Етапи реалізації Проекту в м. Чугуєві

За результатами проведення навчальних заходів (семінарів, тренінгів) і фокус-груп з представниками місцевої громади м. Чугуєва, робочою групою напрацьована та затверджена Стратегія розвитку туризму в місті Чугуєві на період 2016-2022 рр., що розроблена відповідно до Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року та враховує потреби її розвитку, необхідність підвищення конкурентоспроможності. Основними стратегічними цілями розвитку туризму м. Чугуєва визначено:

1. Розвиток туристичного продукту м. Чугуїв.

2. Просування туристичного продукту м. Чугуїв на внутрішньому та міжнародному ринках.

3. Розвиток людських ресурсів туризму в м. Чугуїв.

4. Інституалізація управління туризмом у місті.

Серед основних реалізованих цілей Стратегії розвитку туризму в місті Чугуєві можемо навести наступні:

- затверджено туристичний бренд м. Чугуєва, розроблений і профінансований Туристичною асоціацією України;

- затверджено та встановлено інформаційні таблички на об'єктах культурної спадщини м. Чугуїв;

- здійснено запис двох аудіогідів на об'єктах культурної спадщини м. Чугуїв ("Чугуїв – батьківщина Іллі Рєпіна" та "Архітектура військових

поселень міста Чугуєва Харківської області"), а також розміщено їх на он-лайн платформі, в т. ч. у соцмережах;

- розроблено та промарковано два туристичних маршрути: „Чугуїв – батьківщина Іллі Рєпіна" та "Архітектура військових поселень міста Чугуєва Харківської області" тощо.

Крім того, за результатами проведених стратегічних сесій з громадськістю м. Чугуїв визначено основні проблеми розвитку туризму в місті, серед яких:

- недиверсифікований туристичний продукт, відсутність туристичних активностей і подій національного та міжнародного масштабу для залучення туристів, невиразність місцевого колориту;

- відсутні рекламні кампанії та промо-акції, невиразний імідж;

- нерозвинена інфраструктура розміщення і харчування туристів, неадаптованість наявних об'єктів інфраструктури до задоволення саме туристичних потреб;

- невключеність міста до туристичних маршрутів, відсутність кооперації з туристичними операторами внутрішнього туризму;

- слабе охоплення цільових сегментів;

- відсутність статистичної бази оцінки потоків відвідувачів міста, що ускладнює процес стратегічного планування;

- відомча приналежність деяких потенційних туристичних об'єктів міста, що ускладнює або унеможлиблює їх використання з туристичною метою;

- слабкі підприємницькі ініціативи в сфері обслуговування туристів;

- не висока якість людських ресурсів, що можуть бути задіяні до обслуговування відвідувачів, брак культури гостинності, створення атмосфери просторового та емоційного комфорту;

- несприйняття місцевим населенням ідей розвитку туризму в місті;

- відсутність традицій системного управління процесами стратегічного розвитку міста, проектного менеджменту;

- відсутність ефективної організаційної структури з управління розвитком туризму.

Таким чином, враховуючи широкий спектр проблем, пов'язаних з розвитком сучасного міста та перетворення його на туристичну дестинацію, важливим, на нашу думку, є розвиток міста відповідно до його стратегічної програми, забезпечивши ефективні зв'язки між органами державної влади та громадськістю, представниками місцевого бізнесу шляхом впровадження механізмів державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел

1. Про Стратегію сталого розвитку „Україна – 2020” : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/>.

2. Стратегія розвитку туризму в місті Чугуєві на період 2016 – 2022 рр. : рішення IV сесії Чугуївської міської ради VII скликання 29.01. 2016 №89-VII

*Фастовець Оксана Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет фізичного виховання та спорту України*

МІСТА ЯК ТУРИСТИЧНІ ДЕСТИНАЦІЇ

Міста на туристичному ринку виступають і як окремі об'єкти туристичного попиту. ЮНВТО відноситься до міського туризму як до поїздки, туристи здійснюють до міст або місць з великою щільністю населення. Тривалість таких поїздок як правило коротка (від одного до трьох днів), тому міський туризм тісно пов'язан з ринком короткострокових турів. Великі міста є важливими центрами розвитку туристичної сфери. Особливо привертають увагу міжнародних туристів світові (глобальні) міста, що вирізняються високим ступенем ділової активності та політичним, економічним та культурним потенціалом. Про це свідчить рейтинг ТОП-20 найвідвідуваніших міст світу.[1, с.2]. Найбільше таких міст розташовано в Азійсько-Тихоокеанського туристичний регіоні. З ним конкурує Європа, якій поступаються Америка та Близький Схід. Проте кожен з цих регіонів має своїх представників в ТОП-20 лідерів світу. (таблиця 1)

Таблиця 1

Найвідвідуваніші міжнародними туристами міста та міста найбільших витрат у 2016 р.

№	Місто	Країна	Чисельність відвідувачів, млн.	№	Місто	Країна	Витрати і відвідувачів, млрд. дол.
1	Бангкок	Таїланд	21,47	1	Дубай	ОАЕ	31,3
2	Лондон	Велика Британія	19,88	2	Лондон	Велика Британія	19,76
3	Париж	Франція	18,03	3	Нью-Йорк	США	18,52
4	Дубай	ОАЕ	15,27	4	Бангкок	Таїланд	14,84
5	Нью-Йорк	США	12,75	5	Токіо	Японія	13,48
6	Сінгапур	Сінгапур	12,11	6	Париж	Франція	12,88
7	Куала-Лумпур	Малайзія	12,02	7	Сінгапур	Сінгапур	12,54
8	Стамбул	Туреччина	11,95	8	Сеул	Південна Корея	12,30
9	Токіо	Японія	11,7	9	Куала-Лумпур	Малайзія	11,34
10	Сеул	Південна Корея	10,2	10	Тайбей	Тайвань	9,6

11	Гонконг	Китай	8,37	11	Барселона	Іспанія	9,28
12	Барселона	Іспанія	8,2	12	Маямі	США	8,15
13	Амстердам	Нідерланди	8,0	13	Лос Анджелес	США	8,10
14	Мілан	Італія	7,65	14	Мадрид	Іспанія	8,02
15	Тайбей	Тайвань	7,35	15	Стамбул	Туреччина	7,54
16	Рим	Італія	7,12	16	Гонконг	Китай	6,54
17	Осака	Японія	7,02	17	Сідней	Австралія	6,40
18	Відень	Австрія	6,69	18	Сан-Франциско	США	5,95
19	Шанхай	Китай	6,12	19	Мюнхен	Німеччина	5,32
20	Прага	Чехія	5,81	20	Берлін	Німеччина	5,0

Необхідно зазначити, що на протязі останніх п'яти років триває постійна боротьба за першість між європейським Лондоном та азійським Бангкоком, які час від часу змінюють один одного на першій сходинці. Впевнено займають свої позиції у першій п'ятірці Париж та Дубай. Існує ще один показник оцінки ефективності міста як туристичної дестинації. Він полягає у врахуванні співвідношення кількості міжнародних відвідувань та чисельності населення міста. За цим показником однозначним лідером є Дубай – 5,7 відвідувачів на одного жителя у 2015 р. Інші популярні у міжнародних туристів міста світу мають значно нижчий показник відвідуваності через їх велике населення. Рейтинг міст за витратами міжнародних туристів має дещо інший вигляд, що обумовлено різницею у рівні життя в найпопулярніших туристичних дестинаціях світу. Першість має Дубай, а друге місце посідає Лондон.

Київ у 2016 р. відвідало 1,2 млн. іноземних та 0,7 млн. внутрішніх туристів. Протягом січня – червня 2017 р., згідно з даними Держприкордонслужби, Київ відвідало понад 688 тис. іноземних туристів, що на 25% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Планується у 2017 р. прийняти 1,4 млн. У ТОП-10 країн візитерів до Києва увійшли: Ізраїль, США, Німеччина, Білорусь, Туреччина, Великобританія, Азербайджан, Франція, Італія, Грузія. Згідно з очікуванням до 2020 р. чисельність іноземних відвідувачів має становити 2 млн.

Покращення позицій Києва у рейтингу популярних туристичних дестинацій обумовлює необхідність подальшого розвитку інфраструктури, і особливо для подієвого туризму. Зазначимо, що проведення «Євробачення-2017» у Києві дозволило залучити близько 20 тис. іноземців. Перспективними є фестивалі: як «Атлас Вікенд», «Гогольфест», Міжнародний кінофестиваль «Молодість», Київський півмарафон, Чемпіонат світу з хокею, Фестиваль вуличної їжі тощо. Також заплановано кілька проектів з реновації історичного центру Подолу та реконструкції Гідропарку, зокрема будівництво парку розваг подібного до Діснейленду, облаштування спортивно-рекреаційної та пляжної зони на Трухановому острові. У проекті «Концепції розвитку велосипедної інфраструктури в Києві» передбачено створення веломаршруту Ірпінь-Київ, створення системи громадського велопрокату.

Отже, відбувається формування Києва як туристичної дестинації, проте поки столиця України не входить і до ТОП-20 найпопулярніших місць у світі.

Список використаних джерел

1. MasterCard 2016. Global Destination Cities Index 2016.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newsroom.mastercard.com/wp-content/uploads/2016/09/FINAL-Global-Destination-Cities-Index-Report.pdf>

*Теодорович Лариса Віталіївна, кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ ТА ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Соціально-економічний розвиток України можливий тільки при наявності сприятливих умов для розвитку всієї її території.

На сучасному етапі складна економічна та соціальна ситуація склалась у малих містах України, яких станом на 1 січня 2010 р. нараховувалось 366 [7].

Малі міста (кількість населення менше 50 тис. осіб) є важливими соціально-економічними центрами для багатьох десятків тисяч сіл, передусім у сфері формування і функціонування ринку праці. Це найчисленніша за кількісним складом група міст, значна частина яких – адміністративні центри районів. З малими містами безпосередньо пов'язане життя майже 22 млн. міських та сільських жителів [1]. Вони відіграють важливу роль у формуванні поселенської мережі, розвитку і розміщення продуктивних сил, є індикатором прогресу та гарантом стабільності держави та суспільства.

Відповідно до затвердженої Законом України «Генеральної схеми планування території України» виділяються такі типи малих міст:

- міста, що прилягають до центрів систем розселення;
- міста, що мають значні рекреаційний та оздоровчий потенціали;
- міста, що мають значні природний та історико-культурний потенціали;
- міста – центри сільськогосподарських районів;
- монофункціональні міста [1].

За питомою вагою населення, зайнятого в різних сферах економічної діяльності, виділені такі категорії малих міст: міста з переважно промисловими функціями; транспортні вузли; санаторно-курортні та рекреаційні центри; історичні, історико-архітектурні, культурні та туристичні центри; адміністративні центри районів; господарські центри місцевого значення; центри низових локальних систем розселення, що виконують функції з надання соціально-культурних, комунально-побутових та інших послуг населенню [1].

Спад виробництва, дестабілізація соціально-економічного та фінансового стану в Україні послабили економіку малих міст, внаслідок чого утворились депресивні регіони, з недостатнім розвитком, а в деяких випадках – повним занепадом промислового виробництва, низьким рівнем розвитку соціальної

інфраструктури, що негативно впливають на забезпечення кваліфікованими кадрами, обмежують можливість населення отримувати якісні соціальні послуги. У кризовому стані процеси зайнятості населення, високий рівень безробіття, внаслідок якого значна частка працездатного населення змушена працювати за кордоном. Тут досить часто нераціонально використовуються земельні, водні, рекреаційні та інші природні ресурси, недостатній рівень інженерного захисту територій від впливу небезпечних екзогенних та техногенних процесів.

У 2004 р. уряд прийняв Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» на 2004 – 2010 рр. [6]. При розробці економічних реформ недостатньо були враховані специфіка малих міст та їхні ресурси, а також відсутня цільова орієнтація та конкретні завдання, що місцями навіть загострило соціально-економічні проблеми. Усвідомивши неприйнятність ситуації, яка призводить до деградації малих міст та зубожіння територіальних громад Уряд затвердив Державну цільову програму підтримки соціально-економічного розвитку малих міст України на 2011 – 2015 рр, яка не була реалізована у повній мірі. Виконання соціально-економічних і культурних завдань було недостатньо забезпечене фінансовими ресурсами [7]. Діюча реформа *місцевого самоврядування* та територіальної організації влади покликана покращити ситуацію. Комітет з питань бюджету Верховної Ради України погодив розподіл 2,6 млрд грн Державного фонду регіонального розвитку, які будуть направлені на реалізацію регіональних проектів. Крім цього передбачена секторальна підтримка ЄС в розмірі 600 млн грн і субвенція на розвиток спортивної інфраструктури [5].

Джерелом соціально-економічного розвитку регіонів є збереження та ефективне і раціональне використання природної та історико-культурної спадщини. Створення потужного рекреаційно-туристичного комплексу України є важливим напрямком розвитку національної економіки і культури, фактором підвищення міжнародного престижу країни. А у депресивних регіонах туризм може стати джерелом робочих місць, стимулятором розвитку супутніх галузей, та елементів інфраструктури – готелів, ресторанів, підприємств торгівлі, сприятиме розширенню виробництва товарів і послуг, зростанню доходів населення та підвищенню рівня його добробуту.

В Україні значну частину природного потенціалу складають: рекреаційні ландшафти (лісові, приморські, гірські), оздоровчі ресурси (мінеральні та термальні води, лікувальні грязі), природно-заповідні об'єкти. Це унікальні ресурси для перспективного розвитку туризму, зон рекреації і курортів та найбільш збережена частина природного довкілля. Згідно з оцінкою ландшафтних ресурсів, потенційний фонд природоохоронних, оздоровчих та рекреаційних територій становить 12,1 млн. га, тобто 20 % площі території України, що відповідає міжнародним показникам раціонального збереження природно-рекреаційних ресурсів. Найбільшу питому вагу територій і об'єктів природно-заповідного фонду (від 8 до 13 %) мають: Тернопільська, Херсонська, Закарпатська, Івано-Франківська, Хмельницька області.

Більшість малих міста посідає особливе місце в історичному розвитку України, саме в них формувалась національна культура держави. Ознайомлення з їхніми історико-культурними та соціально-побутовими ресурсами, пов'язаними з історичним минулим народу нашої держави, окремих її земель і поселень має велике туристично-краєзнавче, природоохоронне, культурно-просвітницьке та патріотично-виховне значення.

Історико-культурні рекреаційні ресурси – це пам'ятки історії та культури, створені людиною, які становлять пізнавальний інтерес. Історико-культурні рекреаційні ресурси поділяються на такі групи:

1. археологічні об'єкти: території первісного заселення, стоянки, поселення, кургани, давні городища);

2. меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями;

3. пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури: пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних війн;

4. пам'ятки оборонного будівництва (земляні, або муровані укріплення, замки із бастіонними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX-XX сторіч);

5. сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо): фрагменти, окремі культові споруди, комплекси культових стильових споруд;

6. пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські і житлові будівлі, дерев'яні церкви, садиби, і т.п.) або спеціально зведені (музеї під відкритим небом);

7. громадські споруди: народні школи, народні доми, шпиталі, корчми, млини і т.п.

8. палацово-паркові ансамблі: окремі залишки, окремі фрагменти палацово-паркових ансамблів, в також впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів, добре збережені палацово-паркові ансамблі;

9. сучасні пам'ятки архітектури: окремі пам'ятки архітектури, що збудовані з використанням сучасних будівельних матеріалів, технологій, композиційних вирішень;

10. пам'ятки матеріальної культури: індивідуальні музейні експозиції; відомчі музеї пам'яток матеріальної культури; етнографічні музеї, музеї народної архітектури і побуту.

Соціально-побутові рекреаційні ресурси:

1. професійні художні промисли: наявність музейних експозицій, що побудовані на базі зібраних зразків професійних народних майстрів; наявність окремих майстрів з експозицією власних творів;

2. народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо): наявність музейних експозицій, що побудовані па основі зібраних зразків народних умільців;

3. пам'ятки фольклору: наявність окремих традицій, що збереглися у родинному і громадському побуті; поширення окремих жанрів, або видів фольклору (пісні, танці, легенди, казки тощо);

4. подієві туристичні ресурси: фестивалі, свята, спортивні змагання, концерти тощо [2].

Формування історико-культурного потенціалу є наслідком певного історичного процесу, який є складовою частиною історичного розвитку регіону. Його розвиток відбувається, також під впливом певних політичних, соціально-економічних і природних чинників. На території України історично склались території, що мають певні історико-етнографічні особливості та значну кількість різноманітних природних та історико-культурних ресурсів.

С. А. Макарчук зі своїми поправками та уточненнями наводить таку схему етнографічного районування України [3]:

I. Центрально-східний регіон, який охоплює велику територію центральної та південно-східної України;

II. Українське Полісся – етнографічний регіон, що зі сходу на захід простягається всім північним краєм України і разом із суміжним Білоруським Поліссям, так званим Брянсько-Жиздринським Поліссям у Росії, Люблінським Поліссям у Польщі і належить до однієї зі своєрідних географічних та історико-етнографічних областей слов'янського світу – Полісся.

III. Західний (південно-західний) регіон. Найскладніший і дуже різноманітний з етнографічного погляду. У межах різних природно-географічних зон західноукраїнського регіону (волинсько-подільської, підкарпатської, карпатської і закарпатської) виділяється кілька історико-етнографічних районів і підрайонів, що мають виразні локальні особливості культурно-побутових традицій: Волинь, Поділля, Прикарпаття, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Закарпаття. Ці етнографічні райони переважно збігаються з ареалами групування локальних діалектно-говіркових рис української народної мови.

У різних регіонах України окремі об'єкти увібрали в себе величезний досвід, інтегрували культуру певних традицій української нації. Традиції, якими керуються люди у житті, пов'язують минулі і теперішні покоління, відіграють вирішальну роль у формуванні свідомості, культурі та духовності народу. Завдяки їх впливові, набувши досконалості, свята й обряди зберігаються у селах з далекого минулого, несуть у собі глибокий філософський зміст, створюють певну мораль людини [4]. У побуті місцевого населення різних регіонів до цих пір збереглися і діють немало традиційних елементів. Присутні вони і у сфері духовної культури, народного мистецтва, традиціях гостинності і т.д. Саме тому серед актуальних завдань духовного відродження України постає проблема збереження національної історико-культурної спадщини і, зокрема, пам'яток традиційної архітектури (народного зодчества), що уособлюють багатотисячлітній досвід, традиції, побут та культуру українського народу.

У розвитку туризму та рекреації у малих містах та оточуючих їх селах слід брати до уваги самобутність історико-етнографічних регіонів, до яких вони належать. Однак, межі етнографічних районів нестійкі, змінні в часі, оскільки відбувається постійний процес стирання місцевих локально-територіальних рис традиційно-побутової культури. При цьому слід пам'ятати, що незважаючи на регіональні особливості побуту і традиційної культури, корінне населення етнографічних районів України й етнографічні та локальні групи українського народу завжди усвідомлювали себе не відособлено, а складовими частинами єдиного українського етносу [3].

Певний туристично-рекреаційний потенціал мають усі регіони України, раціональне використання якого надасть можливість виходу на туристичний ринок з привабливими туристичними пропозиціями. Для цього необхідно добре вивчити історію краю, детально дослідити потенціал і стан збереженості природних та історико-культурних ресурсів. Цілий ряд міст має значну кількість місцевих природних та історико-культурних пам'яток, які не охороняються і не реставруються. У багатьох випадках малі міста у минулому відігравали важливу роль в історії краю, стояли на шляху торгових шляхів чи були важливими оборонними пунктами краю. Деякі депресивні регіони (напр. смт. Заліщики, Гусятин Тернопільської області) у минулому були розвинутими популярними курортами. Інші малі міста та оточуючі їх села розташовані у мальовничих, екологічно-чистих місцевостях, в яких можна розвивати екстремальний, сільський зелений туризм, чи організовувати рекреаційні тури вихідного дня з риболовлею, збором грибів та ягід тощо. Стимулювати відвідування регіонів туристами та рекреантами можна шляхом проведення фестивалів, свят, спортивних змагань, концертів. Міста, що знаходяться навколо великих туристичних центрів можна включати до схем туристичних маршрутів.

На сьогоднішній день на заваді розвитку туризму та рекреації стають погане транспортне сполучення, незадовільний стан доріг, незначна кількість чи повна відсутність закладів розміщення.

Для того, щоб туризм став однією з провідних ланок економіки необхідно перейняти досвід управління розвитком туризму в країн Центральної та Східної Європи, в яких політична і фінансова стабільність, сприятлива законодавча база дозволяють успішно розвивати туризм. Практично в кожній з цих країн діють програми підтримки розвитку туризму, які передбачають часткову дотацію держави для розвитку туристичної інфраструктури. Для того щоб розвивати туризм та рекреацію у депресивних регіонах, необхідно зацікавити місцеве населення, створити необхідну інфраструктуру, забезпечити чітку організацію туризму, залучити досвідчених та кваліфікованих працівників, які зможуть створити для туристів комфорт та естетично привабливе середовище. Досягнути цього можна тільки за умов сприяння уряду, взаємодії Асоціації малих міст України, органів місцевого самоврядування, громадськості, а також всіх місцевих ланок виробничої та невиробничої сфери.

Список використаних джерел

1. Зінь Е.А. Регіональна економіка. Підручник/ Е.А. Зінь. – К.: Професіонал, 2007. – 528 с.
2. Кузик С.П. Географія туризму. навчальний посібник./ С.П. Кузик. – К.: Знання 2011. – 271 с.
3. Макарчук С. А. Етнографія України. Навчальний посібник./ С. А. Макарчук. – Львів: Світ, 1994. – 520 с.
4. Прибега Л. Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект: монографія / Леонід Прибега. – К.: Інститут культурології НАМ України, 2015. – 237 с.
5. Мінрегіон закликає регіони прискорити підготовку проектів для фінансування з Фонду регіонального розвитку на 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/6389>.
6. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» від 04 березня 2004 року № 1580-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15.
7. Малі міста отримують державну підтримку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gurt.org.ua/articles/8707/>.

*Комова Олена Станіславівна, старший викладач кафедри історії України
Київський національний лінгвістичний університет*

ДОСВІД ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ ЯК ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ.

Значна активізація туристичної галузі в Україні на тлі зростання туристичних потоків з усього світу, що спостерігається з початку ХХІ століття зумовлюють нагальну потребу суттєвого вдосконалення всієї інфраструктури галузі, включаючи форми популяризації історико-архітектурних пам'яток України як туристичних об'єктів.

Слід зазначити, що останнім часом з'явилося досить багато цікавих наукових досліджень, присвячених проблемам збереження й популяризації історико-архітектурних споруд, (стильових ознак, художньо-мистецьких колекцій музеїв-пам'яток архітектури). Серед них варто згадати роботи , Гендзюровська О. О. [3], Бачинської Л.Г. [1], [2], Панченко А. В. [13], Тороп А. В. [14], Івашко Ю. В., Зуєва П. П. [7], Гирич І. [4], Neil G Kotler [17]. Зокрема такі автори, як Панченко А. В. та Тороп А. В. звертають увагу на той факт, що при великій кількості нерухомих пам'яток історії та культури, що перебувають на державному обліку в Україні (близько 150 тис., серед яких 16800 пам'яток містобудування та архітектури [14, с. 39,43-44] близько 5 тис. – музеї [13]) потужний історико-культурний потенціал нашої держави використовується не у повній мірі. Причини такого становища більшість авторів розглядають через призму своєї професійної діяльності, виокремлюючи із загального комплексу проблем або ситуацію зі збереженням й пропагуванням

музейної спадщини, або проблеми збереженні стильових ознак архітектури певного періоду у сучасних умовах розвитку архітектури й містобудування.

На думку автора спішне розв'язання завдання популяризації історико-архітектурних пам'яток України як туристичних об'єктів можливо тільки за умов:

- збереження й модернізації архітектурних пам'яток різного типу (історичних кварталів середмістя, музейних комплексів, окремих історичних будівель, що перебувають під охороною держави) із застосуванням нових технологій, концепцій у царині архітектури й містобудування;

- застосування інноваційних методів презентації історико-архітектурних пам'яток на основі проведення фахових соціологічних досліджень, розробки сучасних принципів менеджменту й маркетингу, фінансування, використання новітніх інформаційних технологій що відповідають загальносвітовим тенденціям розвитку.

Важливо усвідомити, що архітектура є тією специфічною формою суспільного буття, яка відображує соціально-економічні, політичні, культурні процеси, притаманні певним епохам. Завдяки знайомству з архітектурними пам'ятками формується цілісне уявлення про художньо-мистецькі традиції, звичаї й побут народів, які проживали на теренах нашої держави протягом століть. Оскільки кожна епоха відрізняється домінуванням певних мистецьких стилів (романського, готичного, ренесансу, барокко та інш.) саме через їх сприйняття значною мірою формується цілісне уявлення про культурний спадок країни у мандрівників, які подорожують Україною.

Для багатьох туристів важливою мотивацією для вибору майбутнього маршруту подорожі є інформація про наявність в країні достатньої кількості привабливих історико-архітектурних пам'яток. Інтерес до них тим вищий, чим вищим є ступінь їх збереження (фасадів й внутрішніх інтер'єрів, аутентичності оточуючого історичного та природнього середовища тощо), а також наскільки цікавими й новаторськими є форми презентації.

Наприклад, багатьох туристів нині приваблює такий історичний об'єкт столиці, як «Мистецький арсенал». Застосування сучасних підходів до організація його внутрішнього простру, дозволяє з легкістю розміщувати й надзвичайно цікаво презентувати різнопланові експозиції творів сучасних художників, скульпторів, дизайнерів; експонувати шедеври мистецтва французьких імпресіоністів, дивовижні дерев'яні скульптури Г. Пінзеля, відкривати для відвідувачів світ нових технологій. [5] Одним з найбільш успішних проектів, втілених у життя керівництвом «Мистецького арсеналу» спільно з працівниками каналу 1+1 стала реалізуватися інтерактивний проекту «Музеї новин» від каналу 1+1 в період з 2 по 26 березня 2017 р. За перші кілька годин роботи музею новин у Мистецькому арсеналі побували кілька тисяч чоловік. Серед його експонатів можна було побачити турбіну найбільшого літака у світі – Ан-225 «Мрія», виступити в ролі ведучого ТСН, провести телевізійне інтерв'ю з відомими людьми, здійснити віртуальний тур Музеєм новин тощо. Основний контингент виставки склали молоді люди,

переважно студенти. Інтерактивна частина музею дуже сподобалася майбутнім журналістам, які намагалися виступати в ролі ведучих у студії та записували свої "репортажі" серед музейних експонатів телеканалу 1+1. Особливою родзинкою проекту стало безпосереднє спілкування відвідувачів з популярними журналістами й операторами телеканалу, такими, як Алла Мазур [15].

Якщо ж мова йде про популяризацію історико-культурних комплексів, які мають статус заповідників, то у цьому випадку туристи, здебільшого, обирають поліфункціональні комплекси. У межах таких комплексів можливо не тільки ознайомитись з пам'ятками зодчества, художньо-мистецькими творами, але й отримати змогу відвідати тематичні виставки, послухати виступи співаків, музикантів, стати учасником різноманітних фестивалів, театралізованих перформенсів, історичних реконструкцій, а також отримати якісні послуги з харчування й розміщення. На жаль, у сучасних економічних умовах, за відсутності достатнього фінансування й державної підтримки більшості українських музеїв приходиться більше дбати про виживання, а не про застосування інноваційних підходів до популяризації власних колекцій та архітектурних пам'яток. Проте, в останні кілька років ми можемо спостерігати за зростанням популярності Національного історико-культурного заповідника «Софія Київська», Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» як постійного місця проведення народних гулянь та етно-фестивалів [12], Музею національної архітектури та побуту «Пирогово» (Київ), які завдяки грамотному менеджменту й маркетингу, креативному підходу до використання музейних площ, налагодженню співпраці з творчими спілками, музичними колективами, громадськими організаціями й органами влади перетворилися на високоприбуткові туристичні дестинації. На їх території постійно проводяться культурно-мистецькі заходи, виставки, численні майстер-класи, тематичні лекції, костюмовані екскурсії, квести. Наведем кілька прикладів. Так, з 18 вересня по 30 листопада 2017 р. у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (Велика Лаврська дзвінниця) працює «Виставка до 400 річниці ілюстрованої перуанської хроніки історика Феліпе Гуаман Пома де Айала «Нова Хроніка і Добре Правління» (1615 р. видання) [9]. Не менш цікаві події відбуваються на території Національного історико-культурного заповідника «Софія Київська. Серед них й виступ української оперної дівки Вікторії Лук'янець у вересні 2017 р., проведення тематичних лекцій «Відгомін козацьких традицій в армії УНР», «Митрополит Рафаїл Заборовський», відкриття 11 листопада 2017 ювілейної виставки одного з кращих українських художників сучасності, автора проекту «Увійди у мій світ» Володимира Слепченка. Докладна інформація про заплановані заходи додатково розміщується на спеціалізованих сайтах у соціальних мережах [11].

Заслуговує на увагу й досвід використання міської інфраструктури історичного середмістя Києва, Львова, Чернігова, Одеси, Харкова, Житомира, Кам'янця-Подільського для пропагування свого історико-архітектурного спадку. Вже традиційними стали проведення костюмованих культурно-

мистецьких заходів у вигляді театралізованих перформенсів, книжкових, музичних фестивалів, народних гулянь поблизу історичних пам'яток, на території музеїв для приваблення потенційних туристів.

Не менш важливим інструментом поширення інформації про архітектурні принади України є видання туристичних путівників [4], [6], [8], активне використання інтернету, анонсування своїх проєктів у соціальних мережах, на спеціалізованих туристичних сайтах.

Звичайно, забезпечити активне просування українського туристичного продукту, зокрема й популяризації нашої історико-архітектурної спадщини неможлива без консолідації зусиль представників різних професій, галузей економіки, громадських організацій, органів влади, без створення перспективних програм інвестування. У цій царині нині існує незоране поле для застосування професійних навиків, таланту, творчого піходу архітекторів, будівельників, музеєзнавців, істориків, археологів, соціологів, економістів, фінансистів, управлінців, представників майже усіх творчих професій, представників туристичного бізнесу. На часі – створення масштабних інфраструктурних проєктів, які б поширювалися на всю країну, включаючи цілі райони, міста, спонукаючи до плідної співпраці громади. (наприклад, втілення у життя проєктів відродженні дворянських садиб Київщини та Чернігівщини, відродження історико-архітектурних пам'яток середньовічного Подолу та інш.). Не обійдеться без вивчення передового досвіду зарубіжних країн, визнаних лідерами туристичного ринку. Серед них особливо шанобливим ставленням до історичного спадку відрізняються Іспанія, Франція, Італія, в яких будь-які реставраційні роботи, нове будівництво перебуває під пильним оком держави й громадянського суспільства. У багатьох старовинних містах Європи законодавством заборонено змінювати історичний вигляд міста, навіть у таких деталях, як заміна старовинних віконних рам, дверей, зміна зовнішнього вигляду фасадів та внутрішнього перепланування архітектурних пам'яток.

Для України, яка прагне визнання на світовій арені як інвестиційно привабливої держави з високим духовним потенціалом, необхідно усвідомить потребу консолідованих зусиль у справі відродження й популяризації свого культурного спадку, зокрема й історико-архітектурних пам'яток.

Список використаних джерел

1. Бачинська Л. Г. Архітектура житла України середини ХХ початку ХХІ століть (історико-аналітичний нарис): навчальний посібник / Л. Г. Бачинська.– К.: КНУБА, 2016. –292 с.

2. Бачинська Л. Г. Містобудування як відбиття суспільно-економічних і політичних умов / Л. Г. Бачинська // Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація: [зб. наук. пр.]. – Київ-Тернопіль: – 2015. – Вип. II. Матеріали Другої Міжнар. Наук.-практ. конф., (Київ, 14-15 грудня 2016 р.). / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. унів. будівн. і архіт-ри та ін. – «Економічна думка» – 2016. – В 2-х ч. –Ч. 2 –С.17. (280 с.)

3. Гендзюровська О. О. Шляхи популяризації музею як культурно-освітнього центру / О. О. Гендзюровська // Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація: [зб. наук. пр.]. – Київ-Тернопіль: – 2015. – Вип. II. Матеріали Другої Міжнар. Наук.-практ. конф., (Київ, 14-15 грудня 2016 р.). / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. унів. будівн. і архіт-ри та ін. – «Економічна думка» – 2016. – В 2-х ч. – Ч. 2 – С.214-218. (280 с.)
4. Гирич І. Путівник. Київ ХІХ – ХХІ ст. / Ігор Гирич. – К.: ДП “Національне газетно-журнальне видавництво,” 2013 – 256 с.
5. ДП Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал». [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://artarsenal.in.ua/uk/>
6. Друг О. М., Малаков Д. В. Путівник. Київ ХІХ – ХХІ ст. Науково-популярне видання / О. М. Друг, Д. В. Малаков. – К.: АТ “Книга,” 2004 – 824 с.
7. Івашко Ю. В., Зуєва П. П. Сохранение и популяризация архитектурного наследия романтизма США (на примере об’єктів Г.Г. Ричардсона) / Ю. В. Івашко., П. П. Зуєва // Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація: [зб. наук. пр.]. – Київ-Тернопіль: – 2015. – Вип. II. Матеріали Другої Міжнар. Наук.-практ. конф., (Київ, 14-15 грудня 2016 р.). / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. унів. будівн. і архіт-ри та ін. – «Економічна думка» – 2016. – В 2-х ч. – Ч. 2 – С.82-87. (280 с.)
8. Київська область//Україна: Путівник. – К.: Смолоскип, 1995.
9. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kplavra.kiev.ua/ru>
10. Національний музей народної архітектури та побуту України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.pyrogiv.kiev.ua/>
11. Національному історико-культурному заповіднику «Софія Київська» [Електронний ресурс]. – – Режим доступу : <https://ru-ru.facebook.com/SophiaKyiv/>; <http://kyiv-online.net/place-events/?place=4175>
12. Національному історико-культурному заповіднику «Чигирин» [Електронний ресурс]. – – Режим доступу : <http://chigirinzapovidnyk.org.ua/>.
13. Панченко А. В. Музей – центр збереження і презентації історико-культурної спадщини краю [Електронний ресурс] // 17 Сумцовські читання: Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму. - Харків, 2011. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2011/articlehtml?n=47>
14. Тороп А. В. Збереження національної культурної спадщини та пам’яток історії в історичних місцях та місцевостях України (на прикладі Черкаського регіону) / А. В. Тороп // Регіональна політика: історичні витоки , законодавче регулювання, практична реалізація [зб.наук.пр.]. – Київ – Тернопіль: – 2015. – Вип. II. – Матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 14–15 грудня 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т

будівн. і архіт-ри та ін. – «Економічна думка» – 2016. – В 2-х ч. – Ч. 2. – С. 218-224. (280 с.)

15. ТСН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/kyiv/furor-u-misteckomu-arsenali-muzeu-novin-privabiv-tisyachi-lyudey-890075.html>

16. Чобітько О.М. Проблема збереження об'єктів історико-архітектурної спадщини в умовах глобалізації суспільства / О. М. Чобітько // Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація: [зб. наук. пр.]. – Київ-Тернопіль: – 2015. – Вип. II. Матеріали Другої Міжнар. Наук.-практ. конф., (Київ, 14-15 грудня 2016 р.). / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. унів. будівн. і архіт-ри та ін. – «Економічна думка» – 2016. – В 2-х ч. – Ч. 2 – С.106-110. (280 с.)

17. Neil G Kotler. Museum marketing & strategy [Text] / Neil G Kotler, Kotler Wendy, Kotler Philip. – 2nd edition. – USA: Jorsey-Bass – 2008. – 509 p.

*Яворська Оксана Григорівна, кандидат біологічних наук,
доцент кафедри туризму і фізичного виховання*

Київського національного лінгвістичного університету

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Туризм є стратегічно важливою та пріоритетною галуззю економіки; загально визнаним показником якості життя громадян країни чи регіону. Рівень доступності туристичних послуг для членів суспільства залежить від доходів людей та благополуччя суспільства. Сфера туризму та індустрії гостинності розглядається нами та іншими дослідниками і фахівцями як сукупність об'єктів господарської діяльності, результати якої суттєво впливають на економічні показники регіону за рахунок формування, просування та реалізації якісних, унікальних та конкурентоздатних туристичних продуктів та послуг в різних регіонах України. Таким чином, сучасний туризм — складний комплекс різних галузей, які впливають на соціально-економічний розвиток регіонів.

Відтак, важливого значення набувають дослідження механізмів зміни структури споживання туристично-рекреаційних послуг та удосконалення управління галуззю на регіональному рівні, подальшого розвитку певних сценаріїв розвитку гостинності та туризму в Україні та її провідних туристичних регіонах.

Туристична галузь як каталізатор соціально-економічного розвитку регіонів та найдинамічніший сектор світового господарства, також розглядається як найбільш сприятливе середовище для впровадження інновацій та інноваційних продуктів [2]. Особливістю роботи туристичної сфери та індустрії гостинності є перманентна необхідність в кооперації між суб'єктами даної господарської діяльності з метою задоволення все зростаючих потреб та бажань туристів. Результатом такої кооперації є поява нового туристичного

продукту, відтак, сам розвиток даної сфери господарства на сьогодні передбачає відхід від традиційного та перехід на інноваційний шлях розвитку.

До категорії інновації відносимо: інноваційний підхід, інноваційні процеси та інноваційну діяльність. В класичній теорії під інноваційною діяльністю в індустрії гостинності розуміють такі зміни основних елементів, умов та факторів основної діяльності, за яких остання перетворюється у стійко працюючий механізм, який дозволяє забезпечити підвищення ефективності та конкурентоздатності послуг індустрії туризму і гостинності та технологічних способів їх надання клієнтам.

На думку дослідників, інновації (інноваційний комплекс, інноваційний портфель) в туризмі характеризуються наступними критеріями:

- значущість — інноваційний продукт чи послуга несе в собі такі переваги, дякуючи яким вони стануть необхідними для споживачів;
- унікальність — вигода від придбання товару чи споживання послуги має оцінюватися клієнтом як унікальна, оскільки лише за таких умов споживач відмовиться від буденної, звичної та масової послуги (товару) і зробить свій вибір на користь якісно нового товару;
- стійкість — неможливість або ж наявність перешкод у можливості дублювання чи прямого копіювання інноваційного продукту конкурентами; інакше перспективи виходу та утримання позицій на ринку туристичних послуг є малоімовірною;
- ліквідність — з метою реалізації товару за вигідними цінами, інноваційний продукт є якісним та ефективним у використанні [2].

Динаміка та масштаби інноваційної діяльності у сфері туризму та індустрії гостинності обумовили необхідність дослідження та систематизації знань з даного питання та визначення механізмів управління інноваційною складовою даної галузі економіки у туристичних регіонах України.

Вищезначені обставини обумовили той факт, що за кордоном запровадження інновацій в турфірмах на сьогодні вже поставлено на потік, а наукові досягнення, історичні відкриття, технічні новинки виступають у ролі каталізатора для виходу на ринок новітніх турпродуктів, оскільки останні залучають та приваблюють все більше туристів та спрощують ведення туристичного бізнесу.

Сучасний вектор туристичних інновацій спрямований від масового та стандартного туризму до індивідуального, клієнтоцентрованого — інноваційного. Цього вимагає власне сучасний туристичний попит, оскільки на ринку туристичних послуг все більшої ваги набуває туристичний продукт зроблений під конкретний запит [6].

Активна переорієнтація туристів та потенційних клієнтів туристичної галузі на отримання нових і нестандартних подорожей, форм відпочинку та розваг, спонукає до реалізації інноваційної моделі ведення туристичного бізнесу в регіонах. Реальний шлях знаходження своєї власної ніші на сучасному ринку туристичних послуг та товарів — реалізований туристичною фірмою новий інноваційний туристичний продукт на запит клієнта.

Питання інновацій, державного регулювання інноваційною діяльністю, економічної безпеки опрацьовували І. Ансоф, В.М. Гриньова, Б.М. Данилишин, Дж. Джонк, М.Д. Еклунд, В. Зомбарт, А.А. Томпсон, М. Фрідман та інші. Загальні питання управління інноваційними процесами розглядалися дослідниками Василенко В.А., Поповим Е.В., Мельником І.Є., Мариничевою М.К., Фатхутдіновим Р.А., Шемякіною Т.Ю.

Світовий досвід вказує на вирішальне значення держави в успішному запровадженні та розвитку інноваційних процесів в туристичній галузі. Інноваційною політикою держави в галузі туризму є комплекс цілеспрямованих заходів, які провадяться державою з метою формування сприятливих умов для суб'єктів господарської діяльності з метою поживлення інноваційної активності [7].

Між тим, можна чітко окреслити фактори та причини, які впливають на запровадження інновацій та розвиток інноваційної діяльності у туризмі [2]:

- зростання потреб населення у туристичних послугах;
- активне урізноманітнення інтересів та потреб туристів;
- підвищення споживчої кваліфікації туристів та вимогливості споживачів до туристичних продуктів;
- насичення множини базових напрямків поїздок;
- вихід на ринок туристичних послуг та товарів нових турпродуктів;
- небезпека втрати квоти ринку по віздовому туризму;
- зростання конкуренції, пропозиції стандартизованих глобальних продуктів;
- потреба у стримуванні виїзду населення в зони, які є аналогами за умовами обслуговування та надання туристичних послуг у регіонах власної країни;
- можливість створення власного унікального турпродукту споживачами турпослуг, які найбільш повно задовольняють потреби туристів;
- поява більш ефективних інформаційних технологій для проектування унікальних турпродуктів, які наявні на сучасному ринку туристичних послуг;
- превалювання прямої (без посередників) взаємодії суб'єктів туристичного ринку;
- потреба в технологічному удосконаленні в швидкозмінних умовах розвитку туристичного ринку послуг та товарів, залишення на ринку успішних інноваційних конкурентів.

Сукупність всіх існуючих та доступних для суб'єкта туристичної діяльності економічних ресурсів визначають основу його потенціалу. В структурі інноваційного капіталу виокремлюють сукупність ресурсів, які є необхідними для ефективної реалізації інноваційної діяльності. Між тим, реалізація інноваційних програм та проектів у галузі туризму не має шкодити економічному потенціалу регіону та країни загалом, особливо потребують аналізу ресурсна складова (зокрема група невідновних ресурсів), яка буде задіяна у регіональній інноваційній туристичній діяльності. Крім аналізу ресурсної складової регіону, в процесі реалізації інновацій важливо

підкреслити визначальне значення блоку управління, оскільки, інноваційний потенціал взаємопов'язаний з застосованими стратегіями конкурентної боротьби. Інноваційний потенціал також розглядають у єдності з інноваційною інфраструктурою та інноваційною культурою підприємства [5].

Пожвавлення економіки в цілому, а підприємств туристичної індустрії зокрема, в регіонах, які зазнають чи пережили економічні кризи, відбувається переважно завдяки активізації інноваційних процесів. Серед позитивних результатів процесу економічної деструкції можна вказати мобілізацію місцевих ресурсів та джерел економічного зростання, підвищення на цій основі ефективності суспільного виробництва. Загальновизнана роль децентралізації, яка на сьогодні набуває загальносвітових масштабів, охоплює країни з різним ступенем економічного розвитку та ступенем ринкових відношень. В процесі поглиблення даного процесу виникають ризики економічної безпеки для менш розвинених країн [3].

Туризм також включається в процес формування окремих територіальних утворень, які характеризуються специфікою територіального відтворення. Результати економічних перетворень свідчать про недосконалість теоретико-методологічного забезпечення економічного реформування країни. Відтак існує актуальна проблема теоретико-методологічного забезпечення регіональної економічної політики за умов подальшого інноваційного розвитку.

До механізмів державного регулювання розвитком інноваційною діяльністю відносимо [1]:

- зменшення адміністративних бар'єрів для організацій туристичної сфери;
- активізація регіонального будівництва об'єктів інфраструктури;
- регулювання тарифів існуючих монополій на регіональному рівні;
- розробка та затвердження регіональних цільових програм розвитку туризму та нормативно-правових актів, які регулюють правовідношення в туристичній діяльності;
- взаємодія з регіональним банківським сектором з питань зменшення процентних ставок по наданим кредитам;
- участь банків у регіональних програмах;
- формування держзамовлення на збір та обробку регіональних статистичних даних про діяльність туристичних компаній;
- формування регіональних експертних дорадчих та координаційних органів;
- розробка та запровадження програм навчання та підвищення кваліфікації кадрів сфери туризму;
- формування механізмів кредитно-фінансової підтримки туристичних організацій шляхом підтримання суб'єктів малого та середнього бізнесу в регіонах;
- видання каталогів про туристичний потенціал регіону та поширення такої інформації через сучасні засоби комунікації;
- брендинг регіонального туризму, формування єдиного брендингу.

Важливим напрямком регіонального дослідження є виявлення диспропорцій та визначення раціональних галузевих та територіальних пропорцій, що пов'язане з однією з провідних проблем будь-якого регіону — його комплексним розвитком. Грамотне прогнозування та формування регіональної галузевої стратегії дозволить зберегти та покращити суб'єктивну незалежність регіону та країни, контролювати матеріально-фінансові потоки, а також забезпечити довготривале економічне зростання [4].

Таким чином, об'єктивною закономірністю сучасного процесу глобалізації, який проявляється зокрема і в активній інтеграції національної економіки у світову економічну систему туристичної індустрії, є все більша відкритість для конкурентів у галузі відпочинку, туризму та рекреації. Порівняно з іншими сферами світової економіки, туристична галузь характеризується підвищеним ступенем мобільності, так званім мультиплікативним ефектом розвитку, а відтак, для даної галузі притаманні складність та непрогнозованість процесів, які можуть у майбутньому становити безпеку для суб'єктів господарської діяльності у даному секторі економіки та ініціюватися як у зовнішньому, так і внутрішньому соціально-економічному середовищі. Саме у формуванні інноваційної системи розвитку туризму вбачають можливі шляхи вирішення проблеми протистояння існуючим та можливим загрозам для суб'єктів господарської діяльності у туристично-рекреаційному секторі національної економіки. Саме завдяки активній інноваційній діяльності стане можливе створення конкурентоспроможних туристичних послуг, які матимуть комерційний успіх, а відтак, нівелюють загрози для даної галузі національної економіки. Суб'єкти господарської діяльності у даному секторі економіки, які в результаті впровадження інновацій досягнуть успіху, стануть привабливими для інвесторів, що в свою чергу складе потужну фінансову основу для подальших нових методів в організації туристичних підприємств та наданні якісних послуг на регіональному рівні.

Список використаних джерел

1. Вартанова М.Л. Инновационная деятельность в туризме и ее государственное регулирование / М.Л. Вартанова // Экономические отношения. – 2017. – Том 7, № 2. – С. 209-222.
2. Ветров И.Н., Лапшин В.Ю. Инновационный механизм управления как фактор устойчивого и безопасного развития туристической отрасли [Электронный ресурс] / И.Н. Ветров, В.Ю. Лапшин // Лесотехнический журнал. Менеджмент. Экономика. Организация. – 2016. – № 1. – С. 211-222. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/innovatsionnyu-mehanizm-upravleniya-kak-faktor-ustoychivogo-i-bezopasnogo-razvitiya-turistskoy-otrasli>.
3. Доброжанская Е.Б. Управление инновационной деятельностью в сфере гостеприимства: автореф. дис. канд. эконом. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Доброжанская Елена Борисовна. – Санкт-Петербург, 2011. – Режим доступа: <http://economy-lib.com/upravlenie-innovatsionnoy-deyatelnostyu-v-sfere-gostepriimstva>.

4. Дохолян С.В. Повышение конкурентоспособности экономики региона на основе новых подходов к формированию отраслевой структуры промышленности / С. В. Дохолян // Российское предпринимательство. – 2008. – № 8-2. – С. 130-134.

5. Матвеева М.А. Механизмы управления инновационной деятельностью в экономических системах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-upravleniya-innovatsionnoy-deyatelnostyu-v-ekonomicheskikh-sistemah>.

6. Новиков В.С. Инновации в туризме: учеб. пособие для студ. высш.учеб. заведений / В.С. Новиков. – М.: Издательский центр ИЦ "Академия", 2007. – 208 с. – Режим доступа: <http://infotour.in.ua/novikov.htm>.

7. Сурков С.Г. Совершенствование механизма управления инновационной деятельностью как фактор развития международного туризма в регионе: автореф. дис. канд. эконом. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Сурков Сергей Геннадьевич. – Сочи, 2001. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sovershenstvovanie-mekhanizma-upravleniya-innovatsionnoi-deyatelnostyu-kak-faktor-razvitiya->.

*Гедін Максим Сергійович, кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України,
Київський національний лінгвістичний університет*

ПОТЕНЦІАЛ КИЄВА ЯК ТУРИСТИЧНОГО ЦЕНТРУ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ

В сучасних умовах ринкових перетворень, значна кількість проблем з якими стикаються українські туристичні та готельні підприємства різних регіонів нашої країни, викликана відставанням від високорозвинених країн у сфері застосування процесу ефективного управління. Об’єктивною причиною цього є запізніле входження економіки нашої країни в ринкову систему. Внаслідок цього, існують деякі відставання туристичних та готельних підприємств стосовно запровадження у практичну діяльність різноманітних напрямків управлінської науки, зокрема територіальний маркетинг. Одним з найважливіших його аспектів є просування території. Він сприяє підвищенню привабливості туристичної території для певних груп цільових аудиторій – туристів, клієнтів, інвесторів, трудових ресурсів, що в кінцевому випадку дозволяє сформуванню основи для розвитку туризму в місті і країні в цілому. Результати досліджень науковців і спеціалістів сьогодні дають можливість стверджувати про скорочення розриву між науковими і практичними підходами застосування положень територіального маркетингу. Але, якщо туристичні підприємства все частіше застосовують окремі положення маркетингу на практиці, то його науково-методологічні підходи стосовно окремих місць і територій в нашій країні ще тільки формуються.

Результати останніх досліджень і публікацій свідчать, що в науковій та практичній літературі, є досить значні розбіжності, що стосується сфери туризму. Так, немає єдиного підходу до визначення сутності туристичної території, тому є розбіжності в обґрунтуванні її функцій, складових елементів, визначенні стратегічних напрямів розвитку і призначення в сучасній економічній системі.

Слід зазначити, що у XXI столітті туристична індустрія охоплює близько 10 % виробленого у світі продукту та приблизно 30 % світової торгівлі послугами. Щорічні прибутки від світового туризму сягають 400-600 млрд. дол., або близько 12 % світового валового продажу. У понад 60 країнах світу туризм нині є основним джерелом надходжень до національних бюджетів, ще у 70 – однією з трьох основних доходних статей [7, с. 12].

Наведені показники глобального росту індустрії туризму мимоволі спонукають замислитися над тим, яке місце у XXI столітті посяде Україна та її столиця місто Київ, зокрема, на світовому ринку туристичних послуг.

За даними опитувань, 67% жителів Києва вважають місто комфортним для туристів. Найважливішими перевагами Києва як туристичного міста визначили привабливу архітектуру, історичні пам'ятки (65%) і багатство української кухні (58%). Також відзначили широкий вибір музеїв, театрів (44%), велику кількість парків (42%), привабливий зовнішній вигляд міста (37%), привітних людей (35%), розвинену мережу закладів харчування (33%), чверть відзначили серед переваг столиці - сучасність міста.

Найважливішими недоліками туристичного Києва відзначили недостатній рівень знань іноземної мови мешканцями міста (33%), небезпеку міста (32%) і високі ціни (31%), а також незручну транспортну інфраструктуру (26%). Крім того, майже кожен п'ятий вважає, що Київ недостатньо сучасне місто, має малопривабливий вигляд, а інформація про туристичні переваги малодоступна.

Слід зазначити, що стратегічна мета розвитку сфери туризму полягає у створенні конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках туристичного продукту, здатного задовольнити потреби населення, у розширенні внутрішнього туризму та постійному зростанні обсягів в'їзного туризму, забезпеченні на цій основі комплексного розвитку рекреаційних територій з урахуванням соціально-економічних інтересів населення, збереженні та відновленні природного середовища та історико-культурної спадщини, завдань щодо наповнення державного і місцевих бюджетів[5, с. 12]. За результатами досліджень протягом останніх років є позитивна динаміка розвитку сфери туризму як в Україні так і м. Києві зокрема. Стабільне зростання чисельності туристів та обсягів наданих ними послуг, комплексний підхід до розвитку сфери туризму, в. т. ч. готельного господарства та курортів на місцевому рівні сприяли створенню позитивного іміджу українського продукту. Незважаючи на негативні явища в економіці, порівняно з 2008 р. суб'єкти туристичної діяльності демонструють сталу тенденцію до зростання.

Найбільшу частку з них складають туристи, що виїздили за межі України (3844,336 тис. осіб) [5, с. 14-15].

Туристична привабливість Києва безумовно визначається історико-культурною спадщиною міста. Як відомо, Київ – одне з найдавніших європейських міст, адже був заснований у 482 році. Завдяки вдалому географічному розташуванню Київ перетворився на політичний центр східних слов'ян. На різних етапах розвитку, Київ був столицею Русі, Київського князівства, Великого князівства Руського, Української Держави тощо. Також свого часу Київ був адміністративним центром литовсько-польського воєводства, козацького полку, російської губернії, німецької генеральної округи тощо [3, с. 15].

Зараз Київ являє собою адміністративний, транспортний, економічний, науковий і культурний центр України, зосереджує значний туристичний потенціал і володіє всіма необхідними ресурсами для розвитку ділового, культурно-пізнавального, релігійного туризму, а також туризму за інтересами (відвідання театрів, музеїв, фестивалів мистецтв, виставок, спортивних заходів) [3, с. 112].

Київ розташований на обох берегах Дніпра в його середній течії, нижче впадіння в нього лівої притоки – Десни. Дніпро утворює численні протоки (Русанівська), затоки (Матвіївська, Старик), заплавні озера (Радунка, Тельбин). Уздовж його берегів простягаються піщані пляжі (найкращі з них - на Трухановому острові). Через територію Києва протікають Либідь, Сирець, Горенка, Нивка та інші річки [3, с. 11]. Дніпро поділяє місто на правобережну і лівобережну частини, площа яких становить відповідно 507 і 313 кв. км.

Київ займає територію 836 кв. км, з яких під забудову використано лише 350 кв. км, або 42,3%. Решта зайнята водоймищами, а також, зеленими масивами і насадженнями. Довжина Києва вздовж берега – 20 км [7, с. 4].

Рельєф Києва сформувався на межі Придніпровської височини, а також Поліської та Придніпровської низовин. Київ розташований на межі двох ландшафтних зон – лісової і лісостепової, більша частина міста лежить на високому (до 196 метрів над рівнем моря) правому березі Дніпра – Київському плато, яке складається з Печерських пагорбів, гір Щекавиці, Хоревиці, Батієвої гори та інші. Найвищі точки Києва – дніпровські схили на Печерську і Батієва гора. Менша частина лежить на низинному лівому березі Дніпра. Житлові квартали міста оточує суцільне кільце лісових масивів [7, с. 5-6].

Зелена зона столиці це ліси, 127 парків, 500 скверів, 78 бульварів становлять більш ніж половину площі Києва з майже 80000 гектарів. На кожного киянина припадає по 20 кв. м зелених насаджень (за міжнародними нормами, цей показник має бути не меншим за 20 м²). Питаннями екології Києва займається Державне Управління охорони навколишнього природного середовища у м. Києві [7, с. 8]. Поряд з Осло та Віднем Київ входить до числа найзеленіших столиць Європи. Місто виростало серед лісів і, розростаючись, відвойовувало у них усе нові території. Хоча й досі в межах Києва зберігаються значні масиви лісових насаджень. Разом з тим починаючи з IX століття тут

набуває поширення садівництво. Започаткували його ченці Києво-Печерської Лаври, Видубицького, Кирилівського та інших монастирів. Е. Лясота, який побував у Києві в 1594 році, звернув увагу на те, що сади тут були посаджені «майже біля кожного будинку»[7, с. 14].

Київ багатий на красиві парки, які яскраво вписуються в його архітектурний ансамбль. Перший з відомих культурних парків Києва був закладений у 1631 році Петром Могилою в його митрополичому дворі у Голосієві; перша літописна згадка про нього як про володіння Києво-Печерської Лаври відноситься до 1541 р. В 1957 р. на базі Голосіївського лісового масиву було закладено парк, названий ім'ям М. Рильського. Популярним місцем відпочинку киян є також територія Національного виставкового центру в межах Голосіївського лісопарку[1, с. 46].

В 1741 р. навколо палацу був розбитий Царський парк. Закладена в 1912 році Петровська алея, над якою було перекинуто Чортів міст, поділила парк на два: Царський і Купецький. Сьогодні вони зливаються в суцільний масив Центрального парку на правому березі Дніпра і охоплює цілий ряд парків і скверів: Центральний ботанічний сад НАН України з заповідною зоною Видубицького монастиря, Наводницький парк (поруч з мостом ім. Є. Патона), парк «Володимирська гірка», закладений у сер. ХІХ ст. Нинішній парк Слави був заснований як Аносовський (Комендантський) сквер у 1895 р. В 60-і роки ХІХ ст. був створений університетський сад, відомий нині як парк ім. Тараса Шевченка[7, с. 35].

Ряд парків на лівому березі об'єднано в загальноміський парковий комплекс – Дніпровський парк. Центральною його частиною є Труханів острів, де створено центр дозвілля з ресторанами, кафе, готелями, яхт-клубами, пляжами, місцями, облаштованими для рибалки. Улюбленим місцем відпочинку киян і гостей міста є гідропарк. Ще до війни це було одне з густонаселених передмість – Передмостова, або Микільська слобідка.

На півночі міста, в лісовому масиві Пуща-Водиця площею 30 тис. га, розташована дачно-курортна зона і парк з цією самою назвою. Ще один рекреаційно-оздоровчий центр – лісопаркова зона Конча-Заспа – розміщується на південній околиці Києва[1, с. 48].

В межах міста розташована 41 природно-заповідна територія, до якої, зокрема, належать два ботанічних сади. В 1839 р. був закладений Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна як науково-дослідна база університету Св. Володимира. Тут на площі в 22,5 га посаджено близько 10 тисяч видів, форм і сортів рослин, зібраних з усього світу. В оранжерейному комплексі, побудованому в 1849 р., росте близько 3 тисяч видів тропічних і субтропічних рослин. У 1936 р. в районі Видубичів і Звіринець на площі в 200 га був закладений Центральний ботанічний сад НАН України. Сьогодні його колекція налічує майже 13 тис. видів і сортів рослин з усіх континентів земної кулі. Вони сформовані в окремі ботаніко-географічні ділянки: «Крим», «Кавказ», «Степи України», «Карпати» та інші [7, с. 26].

У місті діють два аеропорти («Бориспіль» і «Жуляни»), річковий порт, центральний автовокзал і 7 автостанцій. Широко розгалужена міська автобусна, тролейбусна, трамвайна мережа, що складається з 60 трамвайних і тролейбусних і більше як 100 автобусних маршрутів загальною довжиною понад 1550 км[7, с. 28].

В 1960 році стали до ладу перші п'ять станцій Київського метрополітену, від «Вокзальної» до «Дніпра». Довжина лінії досягала 5 км. Сьогодні столичний метрополітен налічує 52 станцій і простягається на 67 км.

На сьогодні в Києві діють 3 лінії метрополітену :

1. Святошинсько-броварська (Академмістечко-Лісова)
2. Куренівсько-Червоноармійська (Героїв Дніпра-Теремки)
3. Сирецько-печерська (Сирець-Червоний Хутір)

2 перспективні лінії метрополітену:

1. Подільсько-Вигурівська (Кільцева Дорога-вул. Милославська) – будується
2. Лівобережна (вул. Милославська-Осокорки-Південні) – проектується

В Києві близько 100 підприємств готельного типу різного відомчого підпорядкування, які здатні одночасно розмістити близько 13 тис. чол. У готельному господарстві зайнято 7 тис. працівників. Але професійне надання послуг може забезпечити 21 готель. Рівень обслуговування і вартість номерів у них значно відрізняються від ціноутворення на готельні послуги у великих містах Західної і Східної Європи. Насамперед мова йде про невідповідність рівня внутрішньої інфраструктури світовим стандартам. Подальший розвиток готельної галузі перспективний в руслі приватизації, що відкриває можливості для поглиблення економічних зв'язків із зовнішніми фінансовими партнерами в пошуках інвестицій[4, с. 17].

Завершується робота з сертифікації готельних послуг, приведення їх у відповідність із світовими стандартами, ідентифікації рівня і класу готелів. У 2001 р. в Києві з'явився перший п'ятизірковий готель «Прем'єр-палац». В кін. XIX ст. тут було споруджено готель «Палас» на 883 місця. На жаль у 1941 р. ця споруда була зруйнована, а після його відбудови в 1953 р. тут розмістився готель «Україна»[4, с. 18].

В той же час, результати дослідження свідчать, що матеріально-технічний стан готелів м. Києва, за винятком висококласних готелів, не відповідає міжнародним стандартам. Виникає необхідність розроблення правил надання і порядку контролю за якістю готельних послуг у м. Києві. Вартість готельних послуг у Києві висока й постійно зростає, а комфорт та сервіс відстають від міжнародних вимог. Це зумовлено економічними чинниками – як інфляція, підвищення цін на комунальні послуги, тощо.

Київ має всі можливості для розвитку туристичної індустрії, інтеграції у світовий туристичний простір. Це великий туристичний центр країни, в якому зосереджені історико-культурні пам'ятки не лише всеукраїнського, а й світового значення. Київ має потужний природний рекреаційний потенціал для

розвитку рекреаційної діяльності і туризму. Рекреаційні ресурси зосереджені практично на всіх категоріях земель за основним цільовим призначенням. Однак площа земель відповідних категорій недостатня і значно поступається нормативам прийнятих в країнах Європейського Союзу. Потрібно приступити до розроблення проектів землеустрою щодо організації і визначення меж територій рекреаційного призначення.

Список використаних джерел

18. Гринюк Т.А. Рекреаційні системи Київщини (географічний аналіз)//туристичні ресурси України: Збірник наукових статей. – К.: ФПУ, 1996.;
19. Драпушко Р.Г. Туристичний потенціал України: стан, проблеми та перспективи розвитку: Монографія. / Драпушко Р.Г. – К. : Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2007. – 152 с.
20. Київська область//Україна: Путівник. – К.: Смолоскип, 1995.
21. Кифяк В.О. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
22. Старостенко Г.Г. Соціально-географічна та демографічна база рекреаційної діяльності (на прикладі Київської області)//Туристичні ресурси України: Збірник наукових статей. – К.: ФПУ, 1996.
23. Туристичні ресурси України: Збірник наукових статей. – К.: ФПУ, 1996.
24. Шищенко, П. Київ – місто і природа // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2002. - № 29-30. - С. 2-30.

*Дністрянська Наталія Іванівна, канд. географічних наук, асистент,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГУЦУЛЬЩИНИ

Одним з самобутніх етнографічних районів України є Гуцульщина, яка розташована в південно-східній частині Українських Карпат і охоплює в Івано-Франківській області – Верховинський район, частину Косівського та Надвірнянського, територію Яремчанської міськради, в Закарпатській області – Рахівський район, у Чернівецькій – Путильський район та частину Вижницького. Основу економіки цієї гірської місцевості ще відносно недавно становило тваринництво та лісове господарство. Однак ці традиційні галузі в умовах переходу до ринкової економіки опинилися в скрутному становищі, що загалом спричинило низку соціально-економічних негараздів. Ситуація дещо змінилася на краще, коли на початку ХХІ ст. в цьому районі відбулися позитивні зрушення в розвитку туризму та рекреаційного господарства, які забезпечила насамперед розбудова інфраструктури активного гірського спортивно-оздоровчого туризму. Важливо зазначити, що цей вид туристичної діяльності, спираючись на низку природних переваг, почав динамічно

розвиватися на цій території, поєднуючись з пригодницьким (екстремальним) туризмом, екотуризмом, етнічним туризмом, а також з пізнанням унікальності природних карпатських краєвидів. Разом з тим, стан, проблеми і перспективи розвитку туризму на території Гуцульщини ще недостатньо проаналізовані в науковій туризмознавчій літературі. В цьому контексті можна назвати лише поодинокі публікації (А. Голода [1], Г. Гуменюк [2], О. Дутчак [3], В. Федорака [5] та деяких ін.), присвячені окремим аспектам туристичної діяльності в цьому етнографічному районі за відсутність комплексних туризмознавчих досліджень Гуцульщини.

З огляду на своє географічне положення та історичні передумови розвитку Гуцульщина виділяється значним туристичним потенціалом, основу якого становлять унікальні ресурси природного походження (це насамперед мальовничі краєвиди найвищої частини Українських Карпат – Чорногори, Свидівця, Рахівських гір, Горган, Буковинсько-Мармарошської Верховини, наявність пам'яток природи та природоохоронних територій), а також різноманітні історико-культурні ресурси, насамперед яскраві елементи матеріальної та духовної культури гуцулів – однієї з етнографічних груп українського народу. Туристична індустрія на сьогодні використовує лише незначну частину туристичного потенціалу цього етнографічного району, насамперед його природно-ресурсну складову. Її провідною галуззю є активний спортивно-оздоровчого туризм, основу якого становлять такі гірськолижні курорти, як «Буковель», «Драгобрат», «Яблуниця», «Ворохта», «Рахів», «Яремча». Найбільшим в Україні є курорт «Буковель», розміщений неподалік від села Поляниця Яремчанської міськради Івано-Франківської області, який уже зараз має загальноєвропейське значення і є одним з найбільш динамічних центрів цього виду туризму. На сьогодні цей курорт є цілісним комплексом з добре розвинутою інфраструктурою, який готовий надавати туристичні послуги впродовж усього року. Попри доволі високі ціни Буковель приваблює туристів не лише з України, але й сусідніх держав. Великі перспективи розвитку має курорт Драгобрат, розміщений біля селища Ясіня Рахівського району Закарпатської області. Це найвищий гірськолижний курорт України, перевагою якого є ще більша тривалість гірськолижного сезону та нижчі ціни порівняно з подібного рівня європейськими курортами. В останні роки дещо знизилась роль курорту «Ворохта», який розміщений в селищі Ворохта Яремчанської міськради. Але оскільки цей курорт має не лише туристичне, але й спортивне значення, то у нього є всі підстави стати ще й провідною базою з підготовки українських спортсменів.

Спортивно-оздоровчий туризм на Гуцульщині, в межах якої створені Карпатський національний природний парк, національний природний парк «Гуцульщина», державний заповідник «Горгани», має всі підстави розвиватися у кооперації з екотуризмом, сільським зеленим туризмом та етнографічним туризмом, які також між собою тісно пов'язані. Зокрема, динамічно зростає тут кількість сільських садиб, які забезпечують надання рекреаційних та туристичних послуг. За даними органів місцевого самоврядування найбільше

таких агроосель у Івано-Франківській частині Гуцульщини: на території Яремчанської міськради (понад 400), у Верховинському районі (понад 120), Косівському районі – понад 50. Дещо повільніше йде формування агроосель в гуцульських селах Рахівського та Путивльського районів.

Гуцульщина також виділяється багатими ресурсами для розвитку етнографічного туризму. З огляду на добре виражену самобутність та естетичну цінність предметом туристичної атракції можуть бути всі складові традиційної культури гуцулів. Насамперед це стосується гуцульського житла – гражди – як особливої садиби, яка охоплює комплекс житлових і господарських споруд, які об'єднані в замкнутий двір з високою загорожею. Таких класичних садиб збереглося мало: у природних умовах – це лише три гражди в с. Криворівня Верховинського району та його околицях, а також кілька садиб в музеях-скансенах Києва, Львова та Коломиї. Гражда як унікальний культурний об'єкт може бути і місцем демонстрації інших елементів гуцульської матеріальної культури, безпосереднього виробництва гуцульських народних художніх виробів чи організації фольклорних етнографічних заходів, тому в більшості таких садиб облаштовано приватні етнографічні музеї.

Значну культурну, а також туристичну цінність, мають традиційні гуцульські церкви, які також виділяються самобутністю архітектури, будівництва, досконалістю пропорцій і довершеністю форм. Деякі з таких храмів є визнаними історичними пам'ятками. Це, зокрема, церква в с. Криворівня (1719), Троїцька церква в Микуличині (1868), Церква Вознесіння Господнього в селищі Ясіня (1824 р., дзвіниця 1813 р.), Церква Різдва Богородиці у Ворохті (друга половина XVIII ст.), а також церкви в м. Яремча, с. Черганівка [4, с. 57].

Сьогодні чи не найбільш привабливими для туристів є художні промисли (художнє ткацтво й вишивка, різьба на дереві, художня кераміка, оброблення шкіри й металу), поширені по всій території Гуцульщини. Найбільшим центром розвитку гуцульського прикладного мистецтва є Косів і Косівський район. Цікаві колекції різних гуцульських мистецьких виробів зосереджені в етнографічних музеях Криворівні, Лазещини, Яремчі, Верховини, Косова. значні можливості для розвитку туризму відкриває проведення різних етнофестивалів, зокрема, в Рахові, Шешорах, Космачі, Лазещині, Надвірній.

Отже, розвиток різних галузей туристичної діяльності на території Гуцульщини, забезпечуючи основні надходження до бюджету місцевих громад, сприяв і сприяє поліпшенню транспортної та інженерної інфраструктури регіону загалом. З огляду на поширення туристичних ресурсів, інфраструктурне забезпечення цієї галузі в межах Гуцульщини є всі підстави для формування тут на основі кооперації різних видів туристичної діяльності Верховинсько-Криворівненського, Косівського, Яремчанського, Вижницько-Путивльського та Рахівсько-Ясінського туристичних кластерів.

Список використаних джерел

1. Голод А.П. Етнічний туризм у Карпатському регіоні: Структурні особливості та проблеми розвитку / А.П. Голод, О.М. Мисяк // Наук. вісн. Херсонського у-ту. Серія економічні науки. Вип.15, Ч.1, 2015. – С. 85-87.
2. Гуменюк Г.М. Народні художні промисли Гуцульщини як важливий чинник економічного розвитку / Г.М.Гуменюк. Карпатський край. - Івано-Франківськ. 2014.-С 205-2014.
3. Дутчак О. Теоретико-методологічні проблеми українського етнотуризму: історіографія / О. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. – 2013. – Вип. 23-24. – С. 318-322.
4. Прибега Л. Дерев'яні храми Українських Карпат / Л. Прибега. –К.: Техніка, 2007. – 168 с.
5. Федорак В.В. Історико-культурні засади становлення і розвитку етнотуризму в Україні 1991-2014 рр. (на матеріалах Івано-Франківської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.істор.наук : спец. «Історія України» / В.В.Федорак. – Івано-Франківськ, 2016. – 19 с.

*Ільницька-Гикавчук Галина Ярославівна,
кандидат економічних наук, доцент, кафедра туризму,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖОВКІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Жовківський район є унікальним краєм. Він має добрий туристично-рекреаційний потенціал: природний (джерела, ріки, парки, заповідники) та історико-архітектурний (музеї, храми, замки).

Жовківський район розташований на північному заході Львівщини. В районі нараховується 165 поселень, в тому числі три міста – Дубляни, Жовква, Рава-Руська, два селища міського типу – Куликів і Магерів, 160 сіл. Кількість населення району – 110 тис. [1].

Район має вигідне географічне розташування, де пролягає залісене пасмо Розточчя, рівнина Мале Полісся та гористе пасмо Грядове Побужжя. Через Розточчя проходить Головний Європейський вододіл.

Площа земель Жовківського району становить 129,4 тис. га, при цьому 67 % земель мають сільськогосподарське значення, 25,2 % - вкриті лісами, 2,2 % - землі під водою, 4 % - забудовані землі [2].

Земельний фонд природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення Жовківщини становить 3986,9 га, переважна більшість якого – це землі природоохоронного значення площею 3911,7 га. Площа земель рекреаційного значення становить 34,5 га, історико- культурного - 31,9 га, оздоровчого - 8,8 га [2].

До основних об'єктів природно-заповідного фонду можна віднести [3]:

1) Потелицький гідрологічний заказник загальнодержавного значення площею 162 га.

2) Климова дебра – ландшафтний заказник місцевого значення, розташований між селами Поляни та Дубровиця. Його площа 296 га.

3) Гряда - лісовий заказник місцевого значення площею 1149 га.

4) Майдан - заповідне урочище місцевого значення в Україні площею 17 га.

Крім того, на територіях Жовківського і Яворівського районів Львівської області знаходяться Завадівський заказник - лісовий (ландшафтний) заказник місцевого значення в Україні, та регіональний ландшафтний парк «Равське Розточчя» - об'єкт природно-заповідного фонду України [3].

До пам'яток природи Жовківського району відносять: Зубрів дуб, Група вікових лип, Свідок історії.

Оскільки Жовківщина має добрий туристично-рекреаційний потенціал, то туризм має бути пріоритетним напрямком розвитку району. Розвиток туризму сприятиме збільшенню зайнятості населення, створенню нових робочих місць, покращенню інфраструктури, зростанню доходів місцевих бюджетів. До чинників, що сприяють туристичному розвитку Жовківського району, можна віднести:

- багата історико-культурна спадщина;
- розташування на міжнародних трасах до Європи;
- достатня залісненість і належна екологічна ситуація;
- близькість до Львова.

На Жовківщині перспективними є наступні види туризму: сільський, екологічний, релігійний. Щодо сільського туризму, то в районі збережено народні традиції, звичаї, старовинні ремесла та обряди, що сприяє розвитку туризму на селі. Для його розвитку створено агрооселі в селах Фійна, Майдан, Мокротин, Стара Скварява, Глинсько, місті Жовква.

Важливою передумовою для розвитку екологічного туризму є природоохоронні території: заповідник «Розточчя», лісові заказники «Гряда» і «Завадівський».

Слід зазначити, що на Жовківщині зосереджена найбільша кількість історико-архітектурних пам'яток після Львова. Лише у м. Жовква їх близько 50. Всього у районі нараховується: археологічних пам'яток – 27, пам'яток архітектури – 49, історичних 82. Тут добре збережений замок Жолкевського, ратуша, площа Ринок. У м.Рава-Руська знаходиться вілла письменника Осипа Лещука, в м.Дубляни –музей та будинок, в якому вчився Степан Бандера, в с.Зашків – садиба-музей Євгена Коновальця, у с.Куликів - дерев'яний будиночок Богдана Ступки.

На Жовківщині за археологічними розкопками відомі два городища – Щекотин, що на Розточчі поблизу с.Глинсько та Телич у с.Потелич. Крім того, Глинсько приваблює туриста ще й двома історичними стовпами. На одному розшифрований напис «Поставлений на честь перемоги Яна Собеського над турками, 1682 р.», на іншому – «На честь скасування панщини, 1861 р.» [1].

Більшість об'єктів культурної спадщини зосереджена в Жовкві, Крехові, Заглині, Раві-Руській та Куликові.

Провідне місце серед історико-архітектурних пам'яток у Жовківському районі посідають релігійні об'єкти. Жовківський район давно став маленькою духовною Меккою. Щороку тисячі туристів та паломників приїжджають сюди як для огляду історико-архітектурної спадщини, так на прощі та молитовні відпусти.

Всього в Жовківському районі налічується 30 дерев'яних храмів. Найвизначніші релігійні об'єкти Жовківського району Львівської області:

- у місті Жовква: Церква Святої Трійці, Василіанський монастир, Церква Петра і Павла, Костел Святого Лаврентія, Церква Різдва Богородиці, Домініканський монастир, Жовківська синагога;

- у с. Крехів: Крехівський монастир, Церква Параскеви П'ятниці;

- с. Воля-Висоцька: Михайлівська церква;

- смт. Куликів: Миколаївська церква;

- с. Потелич: Церква Святого Духа;

- м. Рава-Руська: Храм св. вмч. Юрія, Костел Св.Йосифа, Костел Св. Михаїла ордену Реформаторів;

- с. Деревня: Церква Різдва Богородиці;

- с. Блищиводи: Церква Покрови Пресвятої Богородиці;

- с. Гребенці: Церква Св. Миколая;

- с. Грибовичі Великі: Церква Св. Кузьми і Дем'яна.

Одним із найпотужніших духовно-релігійних центрів є Крехівський монастир, який приймає щороку близько 100 тис. відвідувачів. Монастир також має з десяток цінних історико-архітектурних пам'яток. Його також називають Василіанським монастирем. У епоху Середньовіччя монастир служив не тільки духовним потребам, а й мав оборонну функцію.

Церква Параскеви П'ятниці є найдавнішою пам'яткою Крехова. Силами ченців церква була збудована в 1721 році. У наші дні ця церква визнана унікальною реліквією. В середині неї зберігся оригінальний іконостас - робота художника Івана Рутковича. Поруч з храмом вибудувана окрема дзвіниця, ідеально доповнює архітектурний ансамбль.

Церква Святої Трійці (Троїцька церква) розташована в м. Жовква. Перша церква була знищена пожежею в 1717 році. Пізніше на її місці був побудований дерев'яний храм, який поєднує сучасність і старовину. Троїцька церква внесена до списку всесвітньої спадщини Юнеско.

Визначною релігійною пам'яткою є комплекс Василіанського монастиря, розташований в місті Жовква. У нього включені церква Серця Христового, монастирські келії, дзвіниця і друкарня. Василіанський монастир був центром релігії та культури в Галичині. У 1895 році при монастирі була заснована друкарня, де успішно видавалася популярна і богословська література.

Костел Святого Лаврентія заснований в 17 ст. Він належить епосі ренесансу. Костел спроектував італійський архітектор на замовлення засновника міста - польського полководця Станіслава Жолкевського. Сама

будова - у формі хреста, з вузькими готичними вікнами. Товсті стіни говорять про те, що храм служив не тільки для молитов, а й для оборони.

Дерев'яна церква Різдва Богородиці - це перлина Жовкви, вона була побудована на зібрані кошти священика на прізвище Керницький. Храм був закладений в 1705 році і побудований в характерному стилі тодішньої моди - класичний великий купол, симетричні форми і винесений за межі будови дзвонарій з трьома дзонами. У будівлі збереглися оригінальні роботи Жовківського художника і іконостас, повністю відреставрований в 1994 році.

Миколаївська церква в смт. Куликів - це кам'яний оборонний храм, який був зведений в 16 столітті на місці дерев'яного, який стояв тут з 14 століття. За легендою, від храму тяглися підземні ходи до Жовкви.

Однією з найбільш відвідуваних місцевих пам'яток Жовківщини є Церква Святого Духа, збудована гончарами в 1502 році в с. Потелич. Храм являє собою дерев'яну будівлю, висота якої становить понад 18 метрів. Поруч з церквою встановлена дерев'яна квадратна дзвіниця, яка так само, як і основна будівля, складається з двох ярусів. Церква мала також оборонне значення. До сьогодення з усієї оборонної системи збереглися тільки дві сторожові вежі, розташовані на церковному подвір'ї. Церква включена до списку світової спадщини ЮНЕСКО.

Неперевершеним за своєю духовною величчю є також Маріївський молодіжний духовний центр у с.Заглина, де знаходиться цілюще джерело Маруся.

Важливими чинниками, які впливають на розвиток туризму Жовківського району, є наявність стратегії розвитку території, інформаційне забезпечення, стан інфраструктури, доріг і транспортне забезпечення. Слід зазначити, що в районі недостатня кількість закладів розміщення та харчування. Так, згідно статистичних даних, станом на 2016 р. в Жовківському районі налічувалося 11 закладів розміщення місткістю 623 місць [4].

Важливим завданням для розвитку туризму Жовківщини є збереження культурної спадщини, реставрація основних її об'єктів, розроблення нових туристичних продуктів, розвиток туристичної інфраструктури. Активація туристичної діяльності неможлива без підтримки місцевої і державної влади. Місцеві органи влади повинні активніше пропагувати туристичну галузь, вкладати в неї кошти.

Список використаних джерел

1. Жовківщина – центр розвитку туристики на Розточчі [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://myzhovkva.com/history/>.
2. Рекреаційний потенціал Львівщини: Статистичний збірник.- Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2011. – 96 с.
3. Природно-заповідний фонд Львівської області [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>.
4. Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://www.lv.ukrstat.gov.ua>.

Наукове видання

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: ІСТОРІЯ, ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ, АРХІТЕКТУРА, УРБАНІСТИКА

22-23 листопада 2017 року

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК III

**Частина
друга**

Матеріали друкуються в авторській редакції

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, галузевої термінології та інших відомостей

Підписано до друку 10.12.2017 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 21,27. Облік.-вид. арк. 23.89
Зам. № У250-59. Тираж 300 прим.

Видавець та виготовлювач ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
Свідоцтво платника податку: Серія Е № 897220
м. Тернопіль, вул. Просвіти, 6.
тел. 8 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net